

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

leto 1979   **3**   letnik 33

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

UDK 949.712(05)
UDC

YU ISSN 0350-5774

GLASILO ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

Uredniški odbor: dr. Ferdo Gestrin
dr. Bogo Grafenauer
dr. Vasilij Melik (glavni in odgovorni urednik)
Janez Stergar (tehnični urednik)
dr. Miro Stiplovšek
dr. Jože Šorn
dr. Peter Vodopivec
dr. Fran Zwitter

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. 10. 1979.

Izdajateljski svet: Lado Ambrožič ml., dr. Marjan Britovšek, dr. Tone Ferenc (predsednik), dr. Ferdo Gestrin, Zdravko Klanjšček, dr. Jože Koropec, dr. Vasilij Melik, Darja Mihelič (tajnica), Drago Novak, dr. Janko Pleterski, Janez Stergar, dr. Tone Zorn, dr. Fran Zwitter

Prevodi: Lidija Berden (angleščina), mag. Boris Gombač (italijanščina), Madita Šetinc (nemščina), Janez Zor (ruščina)

Zunanja oprema: Neta Zwitter

Upravnica revije: Majda Čuden

Sedež uredništva in uprave: Pedagoško-znanstvena enota za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 22 121, int. 209

Letna naročnina: za nečlane in ustanove 400 din, za društvene člane 220 din, za društvene člane-upokoјence 165 din, za društvene člane-študente 110 din (vse cene za letnik 33/1979)
Cena te številke v prosti prodaji je 130 din.

Tekoči račun: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 50101-678-49040

Sofinancirata: Raziskovalna skupnost Slovenije
Izobraževalna skupnost Slovenije

Tisk: Tiskarna »Slovenija«, Ljubljana, maj 1980

Naklada: 1500 izvodov

KAZALO — CONTENTS — СОДЕРЖАНИЕ

RAZPRAVE — STUDIES — СТАТЬИ

- Sergej Vrišer, Ob 75-letnici zgodovinskega društva v Mariboru ..... 375—383
 On the Occasion of 75th Anniversary of the Historical Society in Maribor
 По поводу 75-летия Исторического общества в Мариборе
- Bogo Grafenauer, Narodnostno stanje in slovensko-nemška etnična meja na Štajerskem kot dejavnik osvoboditve severovzhodne Slovenije 1918/1919 ..... 385—405
 Ethnic Relation and the Slovene-German Ethnic Frontier in Stiria as Element of Liberation of the North-East Slovenia in 1918/1919
 Национальное положение и словенско-немецкая граница в Штирии как фактор освобождения северовосточной Словении в 1918—19 гг.
- Franc Rozman, Delavsko gibanje v Mariboru do prve svetovne vojne ..... 407—420
 Workers' Movement in Maribor until the First World War
 Рабочее движение в Мариборе до Первой мировой войны
- Miroslav Pahor, Maribor — mesto pomorščakov ..... 421—434
 Maribor — Town of Seamen
 Марибор — город моряков
- Lojze Ude, Jeseniški trikot ..... 435—441
 The Triangle of Jesenice
 Треугольник Есениц
- Elio Apih, Vprašanje avstrijsko-jugoslovanske meje v luči nekaterih stališč tržaškega časopisja (1919) ..... 443—450
 The Question of the Austrian-Yugoslav Frontier in the Light of Some Standpoints of the Press in Trieste
 Вопрос австрийско-югославской границы в свете некоторых точек зрения триестинской печати (1919)
- Iskra Vasiljevna Čurkina, Osnovne etape v razvoju rusko-slovenskih odnosov v drugi polovici 19. stoletja ..... 451—462
 Essential Stages in the Development of the Russian-Slovene Relations in the Second Half of the 19th Century
 Основные этапы в развитии русско-словенских отношений во второй половине 19-ого века

JUBILEJI — ANNIVERSARIES — ЮБИЛЕИ

- Marko Urbanija, Ob osemdesetletnici profesorja dr. Viktorja Korošca ..... 463—464
 On the Occasion of the 80th Anniversary of Prof. dr. Viktor Korošec
 По поводу восьмидесятого дня рождения профессора д-р Виктора Корошеца
- Boris Gombač, Ob osemdesetletnici dr. Iva Juvančiča ..... 465—466
 On the Occasion of the 80th Anniversary of Dr. Ivo Juvančič
 По поводу восьмидесятого дня рождения доктора Иво Юранчица

IN MEMORIAM

- Vasilij Melik, Dr. Josip Mal (1884—1978) ..... 467—468
 Dr. Josip Mal
 Д-р Йосип Мал
- Nataša Stergar, Bibliografija dr. Josipa Mala ..... 468—472
 Bibliography of Dr. Josip Mal
 Библиография д-р Йосипа Мала
- Vasilij Melik, Dr. Ernest Turk (1895—1979) ..... 473—474
 Dr. Ernest Turk
 Д-р Эрнест Турк
- Nataša Stergar, Izbrana bibliografija dr. Ernesta Turka ..... 474—475
 Selected Bibliography of Dr. Ernest Turk
 Избранная библиография д-р Эрнеста Турка

Sergej Vrišer, Prof. Bogo Teplý (1900—1979)	475—476
Prof. Bogo Teplý Проф. Боро Теплы	
Nataša Stergar, Izbor iz poveljne bibliografije prof. Boga Teplýja	476—478
Selection from the Post-War Bibliography of Prof. Bogo Teplý Избранная послевоенная библиография проф. Боро Теплы	
Vasilij Melik, Prof. dr. František Jordán (1921—1979)	479—480
Prof. dr. František Jordán Проф. д-р Франтишек Йордан	

KONGRESI IN SIMPOZIJ — CONGRESSES AND SYMPOSIA — КОНГРЕССЫ И СИМПОЗИУМЫ

Janko Prunk, Znanstveni simpozij »Stvaranje jugoslovenske države 1918«	481—484
Scientific Symposium „Foundation of the Yugoslav State in 1918“ Научный симпозиум «Создание югославского государства в 1918 г.»	
Jože Šorn, X. mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci '79	484—485
10th International Cultural-Historical Symposium Modinci / Mogersdorf '79 10-ый международный культурноисторический симпозиум Модинци '79	
Darja Mihelič, VII. jugoslovenski simpozij o pouku zgodovine	485—487
7th Yugoslav Symposium on the Teaching of History 7-ый югославский симпозиум по обучению истории	
France Filipič, Zborovanje črnogorskih zgodovinarjev	487—488
Meeting of the Historians of Montenegro Встреча черногорских историков	

OCENE IN POROČILA — BOOK REVIEWS AND REPORTS — РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРЫ

Ferdo Gestrin, Pomorstvo srednjeveškega Pirana (Ignacij Vojc)	489—492
Lexikon des Mittelalters (Ferdo Gestrin)	492—493
Peuples méditerranéens — Mediterranean Peoples (Ferdo Gestrin)	493—494
Viktor Petkovšek, A. J. Scopoli, njegovo življenje in delo v slovenskem prostoru (Jože Šorn)	494—498
Galib Šljivo, Omer-paša Latas u Bosni i Hercegovini 1850—1852 (Miomir Dašić)	498—501
Branko Mita Colakovic, Yugoslav Migration to America (Matjaž Klemenčič)	502—504
Mihajlo Pupin, Od pastirja do izumitelja (Matjaž Klemenčič)	504
Österreicher im Exil 1934 bis 1945 (Tone Zorn)	504—505
Hristo Andonov-Poljanski, Makedonija i Slovenija (Tone Zorn)	505—506
Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228—1978 (Stane Granda)	506—507
Bibliographia Historico-oeconomica Iugoslaviae (Janez Šumrada)	508—510

BIBLIOGRAFIJA — BIBLIOGRAPHY — БИБЛИОГРАФИЯ

Miloš Rybář, Zgodovinske publikacije v letu 1978	511—524
Historical Publications in 1978 Исторические публикации в 1978. г.	

OBVESTILA — INFORMATIONS — ИЗВЕЩЕНИЯ

Obvestila o delovanju Zgodovinskega društva za Slovenijo in o izhajanju Zgodovinskega časopisa (Janez Stergar — Darja Mihelič)	525—528
--	---------

IZVLEČKI — SYNOPSIS — ИЗВЛЕЧЕНИЯ

Izvillečki iz razprav in bibliografije v Zgodovinskem časopisu 33, 1979, 3	IX.—XII.
--	----------

Sergej Vrišer

OB 75-LETNICI ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA V MARIBORU

Slavnostni govor na 19. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Maribor, 27. 9.—1. 10. 1978

»Štajerskim Slovincem preostaja samo dvoje: ali da z brezupno, ne-dejavno vdanostjo v usodo čakajo na svojo smrt, ali pa da krepko zažive in napredujejo tudi v kulturi, še posebej na zgodovinskem področju...« Te misli je izrekel dr. Fran Kovačič, tedanji začasni in poznejši dolgoletni predsednik Zgodovinskega društva v Mariboru dne 28. maja 1903 na ustanovnem občnem zboru tega društva v mariborskem Narodnem domu.

Podoba je, da so se ustanovitelji društva in tudi njegovi poznejši člani vseskozi zavedali zgodovinskosti te ustanovitve. Kakor rdeča nit se vleče skozi vsakoletna poročila z občnih zborov društva misel o pomenu in nalogah ZD, o njegovem kulturnem in znanstvenem poslanstvu, ob katerih domala nihče od poročevalcev ni pozabil pristaviti, da pomeni delo na kulturnem področju na slovenskem štajerskem hkrati narodnoobrambno dejanje, da kulturna osamosvojitvev utira pot politični osamosvojitvi. Da program ZD ni bil napisan tjavdan, priča odmev, ki ga je ustanovitev društva sprožila v nemškem časopisju. Žolčni napadi v nekaterih listih so samo potrdili, da je bilo društvo priklicano v življenje ob pravem času in s pravim namenom.

Štajerski Slovenci so se dodobra zavedali nevarnosti, ki jim je pretila ne samo po politični in gospodarski, ampak tudi po kulturni in prosvetni plati v deželi, katere središče in s tem tudi kulturna usmeritev je bila v nemških rokah. Bil pa je to tudi čas, ko se je tudi na slovenskem štajerskem spravljivo domoljubno pisanje pričelo umikati prodornejšim znanstvenim mislim. Že pred ustanovitvijo ZD zasledimo na slovenskem štajerskem dela domačih piscev, ki so se s poudarkom posvečali področjem slovenske kulture in zgodovine. Prav eden izmed teh pišočih, Fran Kovačič je nemara najizraziteje začutil potrebo po organizirani in bolj poglobljeni dejavnosti. Leta 1898 je zapisal, da bomo kot narod veljali samo, če se bomo tudi znanstveno postavili na svoje noge. Zamisel o slovenskem društvu je bila v začetku našega stoletja že močno živa, Kovačiča so spodbujali k ustanovitvi društva slovenski znanstveniki iz Gradca, z Dunaja in iz Ljubljane, začel se je boj za slovensko gimnazijo in vse bolj je sililo v ospredje vprašanje slovenske univerze.

Leta 1903 je torej dozorela zamisel o Zgodovinskem društvu v Mariboru, ob njegovi ustanovitvi pa je bilo določno načrtana tudi njegova usmeritev. Društvo naj se ukvarja s preučevanjem domače zgodovine in narodopisja, se pravi, na ozemlju slovenske štajerske. Izoblikovala se je tudi zamisel o društvenem glaslu — zgodovinskem listu, ki je dobil ime časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN), prav tako pa si je društvo zadalo nalogo, da ustanovi svoj muzej, knjižnico in arhiv. Pri vseh teh ustanovah je bil poudarjen nacionalni značaj: muzej naj bi postal nekak narodni muzej za slovensko štajersko, knjižnica in arhiv naj bi zbirala literaturo, spise in arhivalije, pomembne za slovensko zgodovino. Poudarek na slovenstvu je

bil toliko bolj očitien, ker se je okoli zbiranja starin in priprav za muzej pomujalo v Mariboru že nemško muzejsko društvo, arhivalije pa so že desetletja spravljali v graški, seveda nemški deželni arhiv. Izrecno je bilo poudarjeno, da naj preučevanje temelji na znanstvenem gledišču, da naj društvo ohranja ustrezno strokovno raven in sodeluje s sorodnimi združenji sosednjih pokrajin. Program ZD je bil napisan v skopem besedilu, sestavljen pa je bil z upoštevanjem danih razmer in s primerno načrtnostjo. Vsem očitkom s strani nasprotnikov in tudi pomislekom domačih ljudi navkljub je zgodovina potrdila pravilnost zastavljenega dela Zgodovinskega društva.

V tem delu se nam časovno razločno pokažejo tri obdobja: prvo od 1903 do 1918, drugo med obema vojnama, to je do 1941, in čas po osvoboditvi. Kakor je napovedal program, se je društvena dejavnost osredotočila na izdajanje glasila ČZN, nadalje na delo okoli muzeja, arhiva in knjižnice, v poseben sklop dejavnosti pa se zaokrožujejo različne akcije v zvezi z organiziranjem predavanj, pobudami za srečanja širšega značaja in podobno.

S Časopisom za zgodovino in narodopisje se je ZD nedvomno najučinkoviteje uveljavilo. V predgovoru k prvi številki leta 1904 je društvo napovedalo, da želi poleg zgodovine gojiti slovensko narodopisje, zgodovino slovenskega slovstva, slovensko jezikoslovje, da želi poročati o izkopeninah in starinah na slovenskem štajerskem ter o domačem in tujem slovstvu, ki bi se nanašalo na delovna področja društva. Zopet srečamo ob rojstvu časopisa dr. Frana Kovačiča, ob njem pa še nekaj zavzetih mož, npr. dr. Matija Murka, dr. Karla Štreklja in prizadevnega prvega urednika profesorja Antona Kaspreta. Njim gre zasluga, da so glasilo oblikovali in usmerili tako, da je že v začetku razodevalo svoj namen: ČZN naj bi obravnaval problematiko slovenještajerske regije, vendar naj bi to delo opravljal na ustreznih strokovni ravni, saj bi mu le ta prinesla veljavo tudi v širšem znanstvenem svetu.

V resnici se je uredništvo držalo začrtane poti. Sprva ozki krog sodelavcev je z leti narasel, poleg domačinov so se mu pridružili tudi pisci iz drugih predelov Slovenije. Kakor ugotavlja Janko Glazer, »se je krog sodelavcev pri časopisu izoblikoval v delovno skupnost, v kateri so se tovariško družili poklicni strokovnjaki in ljubitelji, univerzitetni profesorji in zgodovinarji samorastniki«. Prav gotovo ni bilo brez pomena, da je društvo vedno znova poudarjalo znanstveni značaj svojega glasila in tudi to, da se ni želelo vmešavati v politične strankarske boje. Ustvarjalno vzdušje okoli časopisa je omogočilo, da je do zloma stare Jugoslavije izšlo kar 27 letnikov in da se je ČZN razvil iz skromnih začetkov v glasilo z mednarodno odmevnostjo. Upravičeno so lahko na občnem zboru leta 1934 podčrtali, da si je časopis utrdil zveze od Uppsale do Sofije in da so tudi v Pragi z občudovanjem spremljali prizadevnost mariborskega društva.

Zmotno bi bilo seveda misliti, da se je delo okoli ČZN odvijalo brez težav. Boriti se je bilo treba za denar in naročnike, za strokovno raven in v prvih letih tudi za sam obstoj. Prav isto poročilo, ki pripoveduje o ugledu, ki si ga je pridobil časopis, ne more mimo ugotovitve, da je le-ta slej ko prej deležen premajhne podpore s strani oblasti. ČZN da razodeva delo kot v kakem univerzitetnem mestu, krajevni ljudje pa stojijo brezbržno ob strani. Kako zelo je ČZN pomenil bistvo Zgodovinskega društva, smisel društvenega obstoja, je bilo določno povedano leta 1909. Muzejsko društvo v Ljubljani je tedaj predlagalo mariborskemu Zgodovinskemu društvu, da bi združili svoji glasili v skupen zgodovinski časopis. Mariborčani so pred-

log odklonili z utemeljitvijo, da bi si ZD s tem korakom samo zadalo smrtni udarec. Zavrnitev je bila upravičena, saj je prav samostojno štajersko glasilo potrjevalo, da se na ogroženem ozemlju s pridom razraščata slovenska kultura in znanstvenost.

Za Kovačičem ali bolje ob njem si je za profil ČZN največ prizadeval Franjo Baš, geograf, zgodovinar in etnolog, ki je leta 1925 vstopil v Zgodovinsko društvo. Iz leta v leto je opozarjal na večjo kritičnost v obravnavanju domačih tem in pri izbiri objav, pozival je k pridobivanju novih sodelavcev in se trudil za sodobnejšim, prožnejšim sestavom časopisa. Franjo Baš in Janko Glazer sta kot zadnja predvojna urednika mnogo pripomogla k novi vsebinski in tudi zunanji podobi mariborskega zgodovinskega glasila: poleg dotedanje usmeritve v zgodovino in narodopisje naj bi se revija močneje ukvarjala še z regionalnim slovstvom, poleg običajnih naj bi izhajale tudi številke, ki bi bile posvečene zaokroženim temam ali pokrajinam. V celoti naj bi se področje ČZN razširilo in načrtno utrdilo. Tu je treba omeniti, da sta kot številki s posebnim poudarkom, vendar v okviru rednih letnikov že pred tem izšla zbornik, posvečen Ptujju (1933), in Kovačičev zbornik, posvečen 70-letnici Frana Kovačiča (1937), kjer sta Baš in Glazer izpričala svoje uredniške sposobnosti.

Poleg časopisa je ZDM izdalo še nekaj zgodovinskih del: Kovačičev Trg Središče (1910), Sv. Križ pri Rogaški Slatini (1914) in Ljutomer (1926), poleg tega tudi štrekljevo historično slovnico slovenskega jezika (1920). Poizkusilo se je z Zgodovinsko knjižnico, ki naj bi v poljudni obliki obravnavala pomožne zgodovinske vede, a sta izšla samo dva zvezka. Izdalo je 3 knjige Arhiva za zgodovino in narodopisje (1930/38), ki naj bi rabil za objavljanje zgodovinskih virov. Sledeč potrebam časa je društvo pogumno zastavilo korak v področje umetnostnozgodovinske topografije in natisnilo dva zveka Maroltove Dekanije Celje (1931/32).

Za zgodovinskimi izdajami je veljala naslednja skrb društva ustanovitvi muzeja. Omenil sem že, da je imelo ZD v mislih slovenski, narodni muzej in da je akcija zanj potekala povsem ločeno od muzejskih prizadevanj nemškega muzejskega društva, neodvisno tudi od muzeja lavantinske škofije, ki je bil po času nastanka v letu 1896 v bistvu najstarejši mariborski muzej.

Mariborsko muzejstvo se je torej razvilo iz treh osnov, vsako od teh pa so rodile realne potrebe. Škofijski muzej je imela namen, da zbira bogoslužne predmete in arhivalije, ki so se nabirale po župnijah in niso bile več v rabi. Zbirka je z leti precej narasla, v njej se je znašlo tudi več pomembnih umetnostnih del in arhivskih dokumentov, vendar pa zaradi neprimernih prostorov vse do leta 1924 ni imela videza pravega in urejenega muzeja. Muzej Muzejskega društva, ki so ga odprli v decembru 1903, je imel značaj mestne institucije: posvečal se je zgodovini mesta in bližnje okolice, poleg tega tudi splošni zgodovini monarhije. Bil je značilna kompleksno urejena lokalna ustanova, ki seveda ni odmerjala posebne pozornosti slovenskemu žitju v Mariboru in na širšem slovenještajerskem ozemlju. Muzej Zgodovinskega društva pa naj bi zbiral gradivo, ki bi izpričevalo kulturo slovenskega ljudstva, slovenske zgodovinske spomenike, slovensko narodopisje in s tem upravičenost našega bivanja na štajerskih tleh.

S pozivom »za narodni muzej«, ki da je skupaj z društvom »naravna in logična etapa v kulturnem razvoju štajerskih Slovencev«, se je ZD obrnilo na slovensko javnost in jo opozorilo na zbiranje predmetov za novo ustanovo. Poziv ni izzvenel v prazno in do leta 1909 se je nabralo toliko predmetov, predvsem s področij arheologije, narodopisja in prirodoslovja,

da je društvo v zasilnih prostorih Narodnega doma 6. junija odprlo muzej. V resnici je šlo bolj za razstavo nabranih predmetov kot za pravi muzej. Bil pa je to vendarle spodbuden korak naprej in začetek akcije, ki je mimo vseh težav dokazovala resno voljo zbiralcev in napovedovala smotrni razvoj. Vsekakor je bila slovenska zamisel muzeja celovitejša in širša od nemške. Napore za slovenski muzej je podčrtati toliko bolj, ker se je društvo opiralo predvsem na pomoč svojih članov in ni bilo deležno naklonjenosti občine in drugih institucij, ki so podpirale nemško Muzejsko društvo.

Na nova pota je krenilo mariborsko muzejstvo po zlomu avstroogrške monarhije. Vodstvo Muzejskega društva je tedaj prešlo v slovenske roke, leta 1920 pa sta se oba muzeja združila v skupno ustanovo. Ko se je 1924 tej priključil še škofijski muzej, je Maribor slednjič dobil mestni muzej, v katerem so se združila prizadevanja iz vseh treh omenjenih smeri in ki je po svojem sestavu in obsegu že nakazoval potrebo po širšem in smotrnejšem muzejskem razmahu.

Skrb za nadaljnji razvoj mariborskega muzeja je prešla sedaj iz Zgodovinskega društva v poslovenjeno Muzejsko društvo, še naprej pa je imelo ZD napredek muzeja tudi za svoje poslanstvo. Vsa leta do razpada stare Jugoslavije sta društvi tesno sodelovali, pogosto prirejali skupne seje in sestanke, kar je bilo še posebej primerno, saj so v odborih obeh društev sedeli domala isti ljudje. Predvsem pa je sodelovanje slonelo na vodilnih in povezujočih osebnostih — Franu Kovačiču in Franju Bašu. Značilno je, da navzlic sorodnosti interesov in dela ni prišlo do združitve društev. Vendar je bilo vseskozi jasno, da je poslanstvo ZD širše in da zaobjema vrsto nalog, ki jih je še treba rešiti, medtem ko se je bilo muzejsko vprašanje kolkor toliko premaknilo z mrtve točke.

Že ob združitvi mariborskih muzejev se je pokazala nujna potreba po novi muzejski stavbi, saj v dotedanji ni bilo mogoče misliti na urejenost in sodobno razstavljanje. Novi muzej je imel vse pogoje, da se razvije v pokrajinsko ustanovo, potrebno pa je bilo več let dopovedovanja in doslednega vztrajanja, predno si je muzej priboril mesto, ki mu je upravičeno pripadalo v samem Mariboru kakor tudi med slovenskimi in jugoslovanskimi muzeji. Leta 1935 je bil po Baševi zaslugi povišan v pokrajinski muzej, leta 1938 pa so se mu na široko odprle nove možnosti razvoja s preselitvijo v mariborski grad. Iz malomestnega, še s tradicijami ljubiteljstva obremenjenega muzeja se je razvil v sodobno in smotrno urejeno regionalno muzejsko institucijo, ki je odpirala razgled v zgodovino in kulturno življenje Podravja in Pomurja. Samo kratko naj naštejemo mnogovrstnosti Baševega dela v muzeju. Napredek se je kazal na področjih arheologije, etnologije, spomeniškega varstva, v načrtnem zbiranju muzejskega gradiva, v pripravah za bodočo mariborsko galerijo in v popularizaciji muzejstva. Pripomniti je še treba, da je bil Franjo Baš od leta 1932 banovinski arhivar in da je opravljal samo dodatno dolžnosti tudi v muzeju, ki pa je bil sicer društvena institucija.

Tretja od nalog, ki si jih je zadalo ZD, je bila ustanovitev knjižnice. V knjižnici naj bi se zbirala zgodovinska literatura, v prvi vrsti domača, nadalje tudi slovenski tiski nasploh. Kakor za muzej se je društvo tudi pri pridobivanju knjig obrnilo s pozivom na javnost. Matej Slekovec, prvi predsednik ZD, ki je umrl že konec leta 1903, je z zapuščino svojih knjig in zapiskov postavil temelj knjižnici in arhivu. Skupaj s knjigami drugih darovalcev je bilo ob letu v knjižnici že čez 300 knjig. Z naraščanjem številna knjig je rasla tudi skrb za knjižnične prostore; še posebej se je čutila

prostorska stiska, ko se je knjižni fond pričel večati z zamenjavami za glasilo ČZN in z dolžnostnimi primerki slovenskih tiskov.

Počasi, vendar stanovitno so se razmere obračale na bolje. Po letu 1918 so se prizadevanja društva usmerila v izoblikovanje javne študijske knjižnice. Leta 1921 so knjižnici dodelili prostore v nekdanji kazinski dvorani, sestavili so statut knjižnice in sklenili, da naj zanjo skrbi poklicni knjižničar. Že leta 1922 so za to delo izvolili profesorja Janka Glazerja, štiri leta pozneje se je Glazer povsem posvetil bibliotekarstvu, od leta 1931 pa je bil ravnatelj študijske knjižnice. Kakor Franju Bašu v muzeju gre Janku Glazerju pionirska zasluga za požrtvovalnost in znanje, s katerima je iz društvene knjižnice ustvaril smotrno urejeno bibliotekarsko ustanovo. Študijska knjižnica je postala z letom 1924 mestna ustanova, še naprej pa je, enako kot za muzej, za njeno rast skrbelo tudi ZDM, bila je, kot so zapisali »punčica v očesu njegovem«.

Več kot 40.000 knjig, ki jih je premogla knjižnica leta 1941, zgovorno pričča, da so bili zanjo zavzeti pravšnji ljudje. Družno z ostalimi kulturnimi ustanovami je pomenila tudi študijska knjižnica v Mariboru kulturni in nacionalni branik, ki ga je okupator ob svojem vdoru na naša tla takoj razdril.

Tudi četrta od nalog, ki si jih je zadalo ZD — ustanovitev arhiva, se je uresničevala iz skromnih začetkov. Arhivske razmere so bile na slovenskem štajerskem pod Avstrijo malo spodbudne. Kakor je zapisal Fran Kovačič, so naše občine, ki so bile v nemških rokah, prav tekmovala v oddajanju arhivalij v Gradec. Posledice te vneme so bile občutne in jih šele naš čas rešuje z veliko zamudo. A tudi kar je ostajalo doma, ni bilo deležno arhivske nege in je životarilo v neprimernih pogojih.

Odločitev ZD, da se zavzame tudi za arhivalije, je bila več kot nujna; v veliki meri je od arhivov zaviselo znanstveno zgodovinsko delo nasploh. Društvo je najprej začelo z zbiranjem vsega, kar je pač bilo mogoče rešiti. Iz poročila v letu 1926 razberemo, da je bilo dotlej zbranega že precej gradiva in da se ga je društvo lotevalo tudi z najosnovnejšo smotrnostjo.

Dejstvo, da je odločilni del starejšega arhivskega gradiva v tujih rokah in da je arhivsko delo posebej zahtevno, je bilo vzrok, da je uresničevanje naloge — postavitve arhiva počasneje napredovalo kakor akciji za muzej in knjižnico. Viden napredek v tej smeri pomeni nastop Franja Baša. V Baševem času se je društvo zavzelo potegovalo za primerne arhivske prostore, arhiv so nekajkrat preselili, prelomnico v razvoju pa pomeni leto 1932, ko ga je prevzela banska uprava, njegov vodja kot poklicni arhivar pa je postal Franjo Baš. Banovinski arhiv je združil arhiva Zgodovinskega društva in Muzejskega društva, s pozivi za oddajanje arhivalij pa se je obrnil na vse institucije, ki bi mogle prispevati k njegovi spopolnitvi. Pomembno je bilo načrtno zbiranje topografskega etnološkega gradiva, za kar je Banovinski arhiv organiziral službo zaupnikov po Podravju in Pomurju in v razmeroma kratkem času zbral več kot 1000 lokalnih podatkov. V tem času je nadalje naraščala zbirka zapuščinskega fonda, omeniti pa je tudi skrb, ki jo je ustanova razširila na krajevne arhive, zemljiške knjige in sodne akte, nad dotlej močno zanemarjenimi in deloma že propadajočimi zgodovinskimi viri. Ob začetku druge svetovne vojne je vprašanje mariborskega arhiva dozorelo do odločilne stopnje. Delo v arhivu je preraslo zmogljivosti enega samega arhivarja, potreba po urejenosti pa je kot nedoločljivo postavilo v ospredje preselitev arhiva iz zasilnih v nove, primernejše prostore.

Ko se oziramo na setev in rast, ki je pognala iz zamisli ZD v obdobjih med 1903 in 1941, ne moremo mimo vrste drugih akcij tega društva. Že v prvih letih društvenega življenja so se zvrstila različna predavanja, v tridesetih letih so jim sledili tako imenovani zgodovinski večeri, povezani tudi z družabnostjo. A tudi vsakoletni občni zbori, ki so jih v prvih letih sklicevali v različnih krajih na slovenskem štajerskem, so bili daleč več kakor suhoparno poročanje o delovanju društva; na njih so se kresale kritične misli o lastnem delu in porajali daljnosežni načrti. Načrti, od katerih je mnoge uresničil šele naš, povojni čas.

Zgodovinsko društvo ni nastopilo z velikim hrupom, saj je bilo, kot so njegovi člani sami zagotavljali, v začetku še brez ugleda, vendar pa ga tudi niso navdajali občutki manjvrednosti. Prej bi rekli, da je trpko spoznanje, da smo mnogo zamudili in da nam grozi nacionalni kulturni zaton, sproščalo moč in potrebno samozavest, s katero je bilo moč prebroditi kritična prva leta. Nedvomno je mnogo pomenilo, da so njegovi ustanovitelji od vsega začetka vedeli, kaj hočejo. Le tako so lahko že 1904 izrazili željo, da bi prijateljsko sodelovali ne le z ljubljanskim Muzejskim društvom, ampak tudi z graškim zgodovinskim društvom. Trdno zastavljeni koraki niso ostali brez odmeva. Tako ni naključje, da je npr. že leta 1909 ZD prejelo povabilo na mednarodni kongres arheologov v Kalru in da ga je leta 1910 avstrijsko spomeniško varstvo povabilo, da bi sodelovalo pri razvijanju domačijskega varstva — Heimatschutza. Značilno samozavesten je bil odgovor društva: načelno je sicer pozdravilo to pobudo, izreklo pa je dvom v uspeh te akcije, ki bi jo slej ko prej razkrojila narodnostna napetost na štajerskem. Predlagalo je zato, naj bi se ustanovila posebna, slovenska podružnica domačijskega varstva kot odsek zgodovinskega društva.

Obdobje 1903—1941 je bilo za ZD vseskozi dinamično in težavno, pogosto tudi viharno. Ob 10-letnici društva leta 1913 so zapisali v ČZN, da pomeni 10 let ZD 10 let trpljenja in borbe. Jedrnat in pomenljiv zapis. Brez težav in borbe pa ni šlo tudi v izboljšanih razmerah v lastni državi po letu 1918. Mirno lahko trdimo, da je društvo ob vsem humanističnem poslanstvu še naprej ohranilo upornost in borbenost in da je pogumno zastavljalo svojo besedo povsod tam, kjer so bili ogroženi kulturni in nacionalni interesi. Ob 20-letnici leta 1923 je predsednik društva poročal o konvenciji razdelitve avstrijskih arhivov in določno podčrtal pomanjkljivosti tega dogovora za slovensko štajersko. Leta 1928 je ZD z resolucijo opozorilo javnost na slabo stanje, v katerem so naši zgodovinski, arhivski in umetnostni spomeniki, izreklo je nujno zahtevo po zakonu o muzejih in spomeniškem varstvu in ponovno apeliralo na vrnitev našega gradiva iz avstrijskih arhivov. V času prvega sestanka slovenskih zgodovinarjev v Celju v februarju 1939, sklicanega na pobudo ZDM, je društvo nakazalo smernice za bodoče delo: ne kot posamezniki, marveč kot skupnost naj sodelujejo zgodovinarji, potrebno je več smotrnosti, več delitve dela, več metodičnosti.

Vedno znova beremo v poročilih z občnih zborov, da je društvo prehodilo odločilno narodnoobrambno pot, da pomeni Maribor vrata v našo državo in da zahtevata ugled slovenskega naroda in države, da tukajšnja kulturna društva napredujejo z vso moralno in gmotno podporo družbe. Zgodovinsko preučevanje na štajerskem da je bilo nekoč samo privilegij Nemcev, delo okoli društva pa izpričuje nacionalno kulturno zrelost, pomagalo je utrjevati temelje za slovensko univerzo in za razvoj znanstvenih ustanov v Mariboru.

Za sklepno ugotovitev o obdobju 1903/1941 se nam ponujata dve misli, ki sta bili izrečeni že ob društveni 30-letnici leta 1933. Franjo Baš je takrat

dejal, »da bi, če ne bi bilo ZDM in MDM, zijala danes največja znanstvena vrzel prav v Podravju«. Podčrtano pa je tudi bilo, »da je ZDM z rešitvijo svojih kulturnih nalog odločevalo pri določitvi severnih meja. ZDM je krojilo meje pri zeleni mizi na isti način, kakor jih je krojil general Maister na terenu.«

Obdobje od osvoboditve do danes bi mogli imenovati žetev ZDM. Kar je bilo zasejano leta 1903 in je dozorevalo skozi 37 let, nasilje okupacije ni moglo zatreti, ampak je v novi Jugoslaviji pognalo še bohotnejšo rast. Že v jeseni 1945 je oživel ZDM sprva kot samostojna organizacija, od 1947 pa kot podružnica ZD za Slovenijo. Oživeli sta tudi obe najstarejši kulturni ustanovi Pokrajinski muzej in Študijska knjižnica. Posledice vojne so bile občutne in so nagrmadile pred mariborske kulturne delavce ogromno težav. V tem času jim je bilo v veliko oporo prav društvo, ki je ustanovam odvezlo nekaj skrbi s tem, da je organiziralo ekipno raziskovalno delo, zbiralo podatke s področij etnologije, gospodarstva in narodnoosvobodilne borbe, pomagalo pri arheoloških izkopavanjih itd.

Z leti so se razmere bistveno izboljšale, delo poklicnih ustanov se je okrepilo in zajelo velik del obveznosti, ki jih je dotlej opravljalo društvo. Tako je nastopila doba, ko je bila društvena vloga v Mariboru precej v ozadju, njegova izročila in načrti pa nikakor niso zamrli. Nasprotno, to o čemer so razpravljali na mnogih občnih zborih pred vojno in se je zdelo samo vizija, je postajalo v povojnih letih resnica.

Leta 1947 je bil na novo urejen in odprt Pokrajinski muzej. Muzeju je za nekaj let pripadla tudi vloga organizatorja drugih mariborskih kulturnih zavodov. To poslanstvo je z veliko prizadevnostjo uresničeval profesor Bogo Teply. Tako se je leta 1952 osamosvojil Državni arhiv, sedanjí Pokrajinski arhiv, 1954 je bila slovesno odprta Umetnostna galerija, 1958 je iz muzeja izšel Muzej narodne osvoboditve, 1959 pa še Zavod za spomeniško varstvo. Težko se je posledic okupacije otresala študijska knjižnica, ki pa se je v treh desetletjih do danes razvila v Visokošolsko in slednjič Univerzitetno knjižnico. Usoda je bila manj naklonjena samo Časopisu za zgodovino in narodopisje, za katerega je bilo potrebno kar 25 let premora, da je ponovno oživel. Delo okoli ČZN pa je vneslo novo življenje tudi v društvo, ki nosi od letos zopet nekdanje ime — Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Preobsežno bi bilo naštevati mnogovrstnosti kulturnega in znanstvenega dela, ki se je odvijalo v treh desetletjih po osvoboditvi iz nasledstva ZDM. Preobsežno bi bilo tudi naštevati prizadevanja Franja Baša, Janka Glazerja in Boga Teplyja, ki sta jim bili v prvih povojnih letih naloženi skrb za oživitev muzeja, knjižnice in arhiva in naloga organiziranja novih kulturnih ustanov. Vse te ustanove so prehodile pot, ki ni bila brez težav in zastojev. Vendar, če primerjamo to pot z razmerami pred vojno, spoznamo razsežnosti našega časa in dojamemo vpetost kulture v naš vsakdan. Za sleherno od mariborskih kulturnih ustanov, za oba muzeja, galerijo, arhiv in knjižnico lahko trdimo, da so s svojo dejavnostjo izpričale, da se zavedajo svojega poslanstva v naši socialistični samoupravni družbi, v slovenskem prostoru in posebej v severovzhodni Sloveniji. Znanstveno delo je dobilo izreden razmah še z ustanovitvijo mariborskih visokih šol in univerze. Maribor kot znanstveno središče, o katerem so pred 75 leti sanjali ustanovitelji ZD, je danes dejstvo.

Ko se spominjamo začetkov Zgodovinskega društva v Mariboru, vnovič ugotavljamo, da so ga ustanovili pogumni in daljnovidni možje. Pogumni in daljnovidni ne le zato, ker so se upali sovražnim sosedom v brk povedati, da ima slovenska štajerska svojo kulturo, marveč tudi zato, ker so s tem

zavestno pripravljali pot nacionalni osvoboditvi. Nedvomno je boj za severno mejo 1918/19 črpal moči tudi iz duhovnih osnov, iz kulturne samozavesti, ki jo je med štajerskim ljudstvom poleg drugih organizacij utrjevalo tudi Zgodovinsko društvo. Obstoj tega društva v resnici ni bil samo kulturno, ampak tudi odločilno politično dejanje.

Pogumne in daljnovidne pa lahko imenujemo ustanovitelje Zgodovinskega društva tudi zato, ker so vsem zaprekam navkljub začrtali pot kulturi in znanosti v Mariboru in severovzhodni Sloveniji tako, da se njena smer v bistvu vse do danes ni spremenila. Gotovo, potrebe po ustanovitvi slovenskih institucij kot so knjižnica, glasilo, muzej ali arhiv, so bile ob začetku stoletja na dlani. Nikakor pa ni bilo preprosto skozi desetletja tako dosledno spolnjevati program, ohranjati pri tem občutek za pravšnjo mero in tempo razvoja, za strokovno raven, predvsem pa ne izgubljati vztrajnosti in prepričanja v uspeh.

Jubilej Zgodovinskega društva v Mariboru praznujemo v obdobju, ki so ga prekalili naša revolucija, narodnoosvobodilna borba in povojni družbeni razvoj. Prav dejstvo, da ga proslavljamo v tem obdobju, ki je za tričetrstoletje oddaljeno od nacionalno in socialno tesnobnih razmer, v katerih se je rodilo Zgodovinsko društvo, prav to dejstvo je najzgovornejše priznanje zamislim in delu ljudi, ki so to društvo oblikovali.

Zusammenfassung

75 JAHRE DES HISTORIKERVEREINS VON MARIBOR

In der slowenischen Steiermark war die Idee von der Gründung eines slowenischen Historikervereins schon Ende des 19. Jahrhunderts vorhanden, ausgeführt wurde sie dann im Jahr 1903 durch die Gründung des Vereins in Maribor. Der Verein sollte sich mit der Erforschung der Heimatgeschichte und Ethnologie befassen, es sollten ein eigenes Museum, eine Bibliothek und ein Archiv gegründet sowie eine eigene Zeitschrift herausgegeben werden. Die Betonung des Slowenentums war um so notwendiger, weil es damals in Maribor schon einen deutschen Museumsverein gab und Archivalien aus slowenischen Orten seit Jahrzehnten in das Grazer Landesarchiv gebracht wurden.

In der Tätigkeit des Historikervereins können drei Zeitabschnitte unterschieden werden — der erste reicht von 1903 bis 1918, der zweite liegt zwischen den beiden Weltkriegen, d. h. bis 1941, und der dritte umfaßt die Zeit seit der Befreiung.

Mit »Časopis za zgodovino in narodopisje« — »ČZN« (Zeitschrift für Geschichte und Ethnologie) ist der Historikerverein von Maribor am wirksamsten geworden. Die Zeitung erschien zum ersten Mal im Jahr 1904. Bis zum Zusammenbruch des alten Jugoslawien sind 27 Jahrgänge erschienen. Die meisten Verdienste sowohl um die Gründung des Vereins als auch um die Herausgabe der Zeitschrift für Geschichte und Ethnologie hat Dr. Fran Kovačič, außer ihm aber auch Dr. Matija Murko, Dr. Karel Štrekelj und Anton Kaspret. Die Zeitschrift hat zahlreiche Fachleute als Mitarbeiter, aber auch Laienforscher und Autodidakten herangezogen. Trotzdem wurde der wissenschaftliche Charakter der Zeitschrift gewahrt. Selbstverständlich hatte der Verein auch mit vielen Schwierigkeiten zu kämpfen. Es mangelte an Geld für die Zeitschrift und an Abonnenten. Doch hat sich durch das vertiefende inhaltliche Bemühen um die Zeitschrift ihr guter Ruf von Jahr zu Jahr gefestigt sowohl im eigenen Land wie auch im Ausland. Dazu haben in hohem Maße die letzten zwei Redakteure vor dem II. Weltkrieg, Franjo Baš und Janko Glazer, beigetragen.

Außer der »ČZN« hat der Historikerverein von Maribor noch einige geschichtliche Werke herausgegeben.

Neben der Herausgabe von geschichtlichen Werken galt das Interesse des Vereins der Gründung eines Museums. Zur Zeit der Gründung des Vereins gab es in Maribor schon zwei Museen — das bischöfliche Museum (seit 1896) und das Haus des Museumsvereins (seit 1903). Das Museum des Historikervereins Maribor sollte den Charakter eines slowenischen Nationalmuseums und ein breiteres, re-

gionales Konzept haben. Nach der Eröffnung im Jahr 1909 konnte sich das Museum nur mit Unterstützung der Vereinsmitglieder entwickeln. Im Jahr 1920 wurden die beiden Vereinsmuseen zu einer gemeinsamen Anstalt vereint, der sich im Jahr 1924 noch das bischöfliche Museum anschloß. Große Verdienste bei der Entwicklung des Museumswesens in Maribor haben sich Dr. F. Kovačič und F. Baš erworben. Dessen Verdienst ist es auch, daß das Museum 1935 zum Landesmuseum erhoben wurde. Im Jahr 1938 zog das Museum in das Stadtschloß von Maribor ein.

Die dritte Aufgabe, die sich der Historikerverein von Maribor gestellt hatte, war die Gründung einer Bibliothek, deren Aufmerksamkeit in erster Linie den slowenischen Publikationen gelten sollte. Der Keim für die Bibliothek wurde mit dem Büchernachlaß, der nach dem Tod des ersten Vereinsvorsitzenden Matija Slekovec (1903) dem Verein zugefallen war, gelegt. Die Bibliothek erweiterte sinnvoll ihren Bestand. Im Jahr 1921 wurden ihr Räume im Casinosaal zugewiesen. Ab 1922 leitete Janko Glazer, der spätere Direktor der Bibliothek, ihre Entwicklung.

Wie Baš für das Museum, so hat Glazer für die Bibliothek Pionierarbeit geleistet. Sie entwickelte sich zu einer modernen Bücherei, die Anfang des zweiten Weltkrieges schon über 40.000 Bücher besaß.

Auch die Gründung eines Archivs — die vierte von den Aufgaben, die sich der Historikerverein von Maribor gestellt hatte — nahm einen bescheidenen Anfang. Der Verein begann zuerst alles zu sammeln, was noch zu retten war. Angesichts der Tatsache, daß älteres Archivmaterial ins Ausland abgewandert war, bedeutete dies eine schwierige Aufgabe. Einen sichtlichen Fortschritt in der Entwicklung des Archivwesens in Maribor bedeutete der Beginn der Tätigkeit Franjo Baš', der 1932 Banatsarchivar geworden war und mit der planvollen Sammlung von Archivalien im Drau- und Murland begann.

Der Historikerverein von Maribor war sich bis zum Jahr 1941 bewußt, daß er durch seine wissenschaftliche und kulturelle Arbeit an der nördlichen Staatsgrenze zugleich auch eine Sendung zum Schutz der slowenischen Nationalität erfüllte.

Der Zeitraum von der Befreiung bis heute könnte als die Ernte des Historikervereins von Maribor betrachtet werden. Was im Jahr 1903 gesät wurde und in den folgenden 38 Jahren gereift war, das konnte auch von der Gewalt der Okkupanten nicht unterdrückt werden, sondern entwickelte sich im neuen Jugoslawien noch üppiger. Schon im Herbst 1945 lebte der Verein wieder auf, ebenso auch die ältesten Kulturanstalten — das Landesmuseum und die Studienbibliothek. Aus dem Landesmuseum sind neue Institutionen hervorgegangen: 1952 das Landesarchiv, 1954 die Kunstgalerie, 1957 das Museum der Nationalen Befreiung, 1958 das Institut für den Denkmalschutz. Die Studienbibliothek hat sich zur Hochschul- und schließlich zur Universitätsbibliothek entwickelt. Im Jahr 1965 erschien auch »ČZN« wieder.

Der Historikerverein von Maribor wurde von tapferen und weitsichtigen Männern gegründet. Die Gründung und die Arbeit dieses Vereins war nicht nur eine kulturelle, sondern auch eine entscheidende politische Tat.

ZGODOVINSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 22 121, int. 209

vas vabi, da vstopite v društvo kot redni član

Društveni člani po nižji ceni prejema osrednje društveno glasilo »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz društvene zaloge, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društva (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno) ter brezplačno prejmejo društveno značko in izkaznico. Potrjena društvena izkaznica omogoča brezplačen ali cenejši vstop v številnih domačih in tujih muzejih ter galerijah. Društveni člani s popustom kupujejo knjige »Slovenske matice«, občasno pa tudi publikacije drugih slovenskih založb.

Za leto 1979 znaša društvena članarina 50 dinarjev, članarina z naročnino na »Zgodovinski časopis« pa 220 dinarjev. Za študente je društvena članarina z naročnino polovična — 110 dinarjev. Letos imajo poleg študentov prvič popust tudi upokojnici, dolgoletni člani društva, za katere naročnina s članarino znaša 165 dinarjev. Člani pokrajinskih zgodovinskih društev upravi »Zgodovinskega časopisa« poravnajo le naročnino v višini 170 dinarjev, medtem ko članarino vplačajo pri matičnem društvu. Letos bo naša revija prvič izšla predvidoma kar v štirih zvezkih.

Zneski za leto 1980 in 34. letnik »Zgodovinskega časopisa« so iz razumljivih vzrokov nekoliko višji: samo članarina 60 dinarjev, članarina z naročnino na »Zgodovinski časopis« 300 dinarjev. Na oba zneska imajo študentje polovični popust, upokojnici pa četrtskega.

Članarino in naročnino lahko vplačate vsako dopoldne (od ponedeljka do petka) na društvenem sedežu ali pa s položnico na društveni žiro račun: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Ljubljana, Aškerčeva 12, 50101-678-49040.

Ker Zgodovinsko društvo prehaja na novo obliko organiziranja, je že omogočeno vplačilo vseh članskih obveznosti kar pri matičnem pokrajinskem zgodovinskem društvu. Tu so njihovi naslovi:

- Zgodovinsko društvo Ljubljana, 61000 Ljubljana, Prešernova 20, Narodni muzej
- Zgodovinsko društvo v Mariboru, Muzej narodne osvoboditve, 62000 Maribor, Heroja Tomšiča 5
- Zgodovinsko društvo v Ptujju, Pokrajinski muzej, 62250 Ptuj, Muzejski trg 1
- Zgodovinsko društvo v Celju, Muzej revolucije, 63000 Celje, Trg V. kongresa 1
- Zgodovinsko društvo za Gorenjsko, Gorenjski muzej, 64000 Kranj, Tavčarjeva 43
- Zgodovinsko društvo za severno Primorsko, Goriški muzej, 65000 Nova Gorica, Grad Kromberk
- Zgodovinsko društvo v Novem mestu, Zavod za šolstvo SR Slovenije — organizacijska enota, 68000 Novo mesto, Glavni trg 7
- Muzejsko društvo v Škofji Loki, Muzej na gradu, 64220 Škofja Loka, Grajska pot
- Belokranjsko muzejsko društvo, Belokranjski muzej, 68330 Metlika

Zahtevajte prijavnico za vpis pri enem izmed pokrajinskih zgodovinskih društev!

Bogo Grafenauer

**NARODNOSTNO STANJE IN SLOVENSKO-NEMŠKA ETNIČNA MEJA
NA ŠTAJERSKEM KOT DEJAVNIK OSVOBODITVE
SEVEROVZHODNE SLOVENIJE 1918/1919**

Predavanje na 19. zborovanju slovenskih
zgodovinarjev, Maribor, 27. 9.—1. 10. 1978

Ko ob šestdesetletnici razbitja Avstroogrske monarhije in osvoboditve dveh tretjin Slovencev izpod tuje oblasti pristopamo kot zgodovinarji k analizi in oceni dejavnikov, ki so omogočili ta zgodovinski prelom v severovzhodni Sloveniji, moram najprej poudariti, da gre tudi pri tem — kot pri vsakem velikem zgodovinskem prelomu — za zgodovinski rezultat daljšega obdobja in ne le za vojaške dogodke v Mariboru in štajerskem Podravju in Pomurju med 1. novembrom 1918 in 13. februarjem 1919 ter za diplomatski boj v Parizu med 12. januarjem in 29. avgustom 1919. Gotovo je bil boj borcev za severno mejo 1918/19 in tudi posebej osebni nastop in vloga Rudolfa Maistra v tem prelomu njegov bistveni sestavni del, brez katerega bi se vprašanje meje razrešilo prejkone vsaj za Dravsko dolino do vzhodno od Maribora in za znaten del Slovenskih gorik drugače, kakor se v resnici je. Toda kot moramo gledati v rezultatu pariške mirovne konference rezultat dotedanjega zgodovinskega razvoja in tedanjega zgodovinskega položaja, uresničenega po borbah za severno mejo, tako predstavlja tudi boj za severno mejo 1918/19 rezultat poprejšnjega zgodovinskega razvoja. Posebej velja to vsaj za dve izmed treh vprašanj, ki so v avgustovski razpravi 1919 v Parizu prevagala zoper avstrijski predlog plebiscita v dravski dolini in ob Muri: le eden izmed teh momentov je bilo dejstvo, da so imeli Jugoslovani sporno področje v svojih rokah ves čas od razpada dvojne monarhije, pri čemer za francoske zagovornike slovenskega stališča pač ni bilo nepomembno, da je bilo vojaško vprašanje dokončno razrešeno 13. februarja 1919 z mariborskim sporazumom o demarkacijski črti med deželnicama v Ljubljani in Gradcu ob navzočnosti predstavnika francoske misije, ki je prišel iz Zagreba; v razpravi pa sta bila vsekakor precej močnejše poudarjena dva druga momenta — dejstvo, da je bil Maribor gospodarsko in intelektualno središče južne štajerske, kar je priznavala tudi prejšnja avstrijska uprava, ki je mogla to pokrajino upravljati le iz Maribora, dalje dejstvo, da je razen v mestu Mariboru po statističnih podatkih in v vsej pokrajini zelo močna slovenska večina ter da imajo Slovenci znatno večino tudi v mariborskem okrajnem glavarstvu, vzetem kot celota z mestom vred. Trajne značilnosti pokrajine so pač prevladovali v razpravi nad dogodki zadnjega časa in prav one so bile temelj ugotovitve, da je po avstrijski strani predložena južna meja plebiscitnega ozemlja nesprejemljiva, ker je preračunana le na politični uspeh in na umeten način reže gospodarsko celoto ter zajema pokrajino, kjer imajo v podeželju Slovenci absolutno večino.

Ko glede na ta dejstva obravnavam narodnostno stanje v severnem delu Slovenskega štajerskega v zvezi s postankom avstrijsko-jugoslovanske državne meje med Golico in Radgono, gre vnovič za zgodovinski rezultat, ki ga kratko izražam s tezami o bistvenih momentih, ki so omogočili Slo-

vencem v Mariboru, štajerskem Podravju in v Pomurju, da so se 1918 osvobodili avstrijskega gospodstva:

a) Prvi temelj, ki je pomenil zavoro germanizacijskega pritiska v dravski dolini do Maribora — kot neke vrste dopolnitev ureditve mariborskega okrožja (kresije) kot slovenskega okrožja štajerskega iz l. 1849/1850 — je bila preureditev lavantinske škofije v slovensko škofijo na štajerskem (o tem bom še govoril) in s tem skladna sprememba njene severne meje; prenos sedeža škofije s takšnim značajem leta 1859 v Maribor pa je postavil v mesto pomembno deželno cerkveno inštitucijo s slovenskim značajem in je z njenim dijaškim domom (glede na potrebno jezikovno znanje duhovščine v takšni škofiji) okrepil slovenstvo tudi med srednješolci; tega temelja ni mogoče ločiti od osebnega deleža škofa Antona Martina Slomška.

b) Hitra rešitev vprašanja Maribora in dravske doline s prevzemom oblasti s pomočjo organizirane vojaške sile novembra 1918 je bila mogoča le po zaslugi »predvojne politične akcije« (F. Baš), slovenskega narodno-političnega prebujanja od šestdesetih let 19. stoletja naprej (tabori!), slovenske politične organizacije (ne glede na njene različne svetovnonazorske koncepte) od konca 19. stoletja naprej in vnovič razgibanega političnega življenja v zvezi z deklaracijskim gibanjem in z vsemi komponentami socialnega in političnega nezadovoljstva z oblastjo stare države, ki so se uveljavljale — posebej po Oktobru 1917 — v zadnjem letu vojne.

c) Glede na pomen Maribora v tem prostoru in glede na germanizacijske procese, pritisk vsenemškega gibanja med meščanstvom ter vpliv nemško-avstrijske usmerjenosti nemške socialdemokratske organizacije delavstva v tem mestu je bila oborožena akcija pod Malstrovim vodstvom ob podpori štajerskega narodnega sveta in liberalnih denarnih sredstev — brez dvoma bistven dogodkovni element osvoboditve Slovencev v tem prostoru.

d) Drugi bistveni dogodkovnozgodovinski dejavnik pa je bilo seveda tudi poseganje francoske — pa tudi angleške — diplomacije v vprašanje jugoslovanskoavstrijske meje na pariški mirovni konferenci 1919; tega pa vnovič ni mogoče odsekati od narodnostne strukture tega prostora, temelja slovenskih zahtev za razmejitev Avstrije in Jugoslavije.

Te teze so hkrati utemeljitev potrebe, da se ob vprašanju slovensko-nemške etnične meje na štajerskem kot dejavnika razrešitve narodnostnega vprašanja ob prevratu vendarle moramo ozreti na postanek tedanjega stanja vsaj od srede 19. stoletja naprej. Težišče mojega referata bo na etničnem položaju ob obeh prelomnicah (ob vprašanju meje med lavantinsko in sekovsko škofijo v petdesetih letih prejšnjega stoletja ter ob istem vprašanju v l. 1918/19) hkrati s kratko analizo vzrokov za spremembe v vmesnem obdobju v obmejnem ozemlju Podravja in Pomurja; prikaz statističnih podatkov posebej od 1880 do 1910 in njihovo vrednotenje je predmet posebnega referata, tako da se bom v tem pogledu omejil z ene strani le na nekaj sintetičnih momentov, ki so mi pri drugem pač nujni okvir, z druge strani pa bom upošteval razmerje rezultatov štetja 1910 do različnih predlogov razmejitve na pariški konferenci 1919. Poleg statističnih virov in opisov etnične meje pa uporabljam doslej malo uporabljene ali neuporabljene vire o tem vprašanju iz arhiva lavantinske škofije v zvezi z vprašanjem razmejitve s sekovsko škofijo (1854—1858) ter zlasti iz Kovačičevega fonda v Pokrajinskem arhivu v Mariboru v zvezi s pripravljanim jugoslovanske zahteve in različnih elaboratov ob različnih možnostih in predlogih na mirovni konferenci ter ob delu razmejitvene komisije l. 1920. Na to sem položil težišče tudi zaradi dejstva, da je bilo vprašanje

etnične meje in etničnega položaja na slovenskem štajerskem v prvih desetletjih našega stoletja po statističnih virih (objavljenih in neobjavljenih) v nemški¹ in slovenski² statistični, geografski in zgodovinski literaturi dovolj pogosto obravnavano in vzeto na sploh ne ponuja več posebno pomembnih odprtih vprašanj.

1. **Etnična vprašanja ob preureditvi lavantinske škofije v slovensko škofijo na štajerskem.** — Vprašanje sedeža lavantinske škofije in njenega obsega je bilo sicer postavljeno že ob in po jožefinski reorganizaciji škofij (izvršeni glede lavantinske škofije l. 1789). Štajerska in Koroška sta bili tedaj razdeljeni med štiri škofije: na zgornjem štajerskem je nastala nova in sorazmerno majhna (1850 po cerkvenem štetju 186.997 duš) leobenska škofija; bruško, graško in mariborsko okrožje je zajemala sekovska škofija (1850 po cerkvenem štetju 662.972 duš), beljaško in celovško okrožje krška (1850 z 225.561 dušami), velikovško okrožje na Koroškem (1850 88.381 duš) in celjsko okrožje na štajerskem (1850 235.741 duš) lavantinska škofija (skupaj 1850 po cerkvenem štetju 324.122 duš). Od načrtov za to reorganizacijo do srede 19. stoletja so razpravljali o lavantinski škofiji (zaradi jedru škofije oddaljenega sedeža škofije, ki je bil v nemškem delu škofije, čeprav je imel ta le 3 dekanije proti 17 dekanijam s slovenskim prebivalstvom, ter zaradi težav ob uporabi koroških duhovnikov v štajerskem delu škofije)³ kar štirikrat (1785—1789, 1804—1807, 1810 in 1822—1832). Toda le cesarjev odlok iz l. 1804, ko je bila leobenska škofija po smrti prejšnjega škofa (1800) izročena v upravo sekovskemu škofu poleg njegove škofije, naj bi se »škofija Leoben opustila in bi se vsa ta cerkvenoupravna enota združila s sekovsko, mariborsko okrožje izročilo lavantinskemu škofu, čigar sedež naj bi se prestavil iz št. Andraža v Maribor, Celje, Slovensko Bistrico ali Ptuj, in župnije, ki jih ima ta škof pod svojim vodstvom na Koroškem, naj se odstopijo krškemu škofu«, je podoben l. 1858 izvedeni reorganizaciji, enako kot ena izmed petih možnosti, o katerih se je razpravljalo po l. 1825, medtem ko bi bila po načrtu iz l. 1810 in po štirih možnostih iz l. 1825 lavantinska škofija odpravljena, le po eni izmed njih bi bilo celjsko okrožje pridruženo ljubljanski škofiji, po drugih ali krški ali sekovski, po treh izmed teh možnosti bi ostalo ločeno od mariborskega okrožja. L. 1832 je bilo razpravljanje presekano s cesarjevo odločbo, naj vse ostane pri starem.

Medtem ko so izhajale vse te razprave zgolj iz cerkvenoupravnih vprašanj (glede na različne velikosti škofij, prometne težave, težave pri stikih s političnimi oblastmi in razlike med političnimi in cerkvenimi upravnimi enotami), pa poglobitno izhodišče spomenice salzburškega nadškofa Maksimilijana Tarnóczyja — sestavljene v sporazumu z lavantinskim škofom Antonom Martinom Slomškom (»Fürstbischof Anton Martin Slomschek hat mir nicht nur seine volle Zustimmung, sondern auch den dringenden Wunsch erklärt, dass endlich in dieser Weise dem schreienden Bedürfnisse abge-

¹ Iz zelo obsežne literature navajam v tej in naslednji opombi le nekaj temeljnih del, ki se nanašajo posebej na Štajersko: R. Pfandler, Die nationalen Verhältnisse in Steiermark am Ausgange des 19. Jahrh., Stat. Monatschr. N. F. XI, 1906, in isti, Die Grundlagen der nationalen Bevölkerungsentwicklung Steiermarks, isto XII, 1907; G. Werner, Sprache und Volkstum in der Untersteiermark, Stuttgart 1935.

² A. Beg, Slovensko-nemška meja na Štajerskem, Ljubljana 1905; J. Mačkovšek, Statistika Slovencev, v knjigi L. Niederle, Slovanski svet, Gorica 1911, 245—260; Fran Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem od srede XVIII. stoletja do današnjih dni, Ljubljana 1936, in isti, Nemci na Slovenskem, Sodobnost 6, 1938, 483—497 (podrobna navedba literature in statističnih publikacij v Zwitterjevi knjigi ter pri A. Melik, Slovenija I/2, 1936; nekatere publikacije navajam še pozneje).

³ F. Kovačič, Zgodovina Lavantinske škofije, Maribor 1928, 353—355, 357 sl., 374—385; isti, Anton Martin Slomšek, II, Celja 1935, 84—99; isti, Nameravani škofijski sedež v Ptuj, ČZN 28, 1933, 200—207 (v cesarjevem dekretu 1804 se trdi, da v mariborskem okrožju »fast durchhaus die windische Sprache herrschet«, celjsko pa da je popolnoma slovensko); M. Klun, Fürstbischof Anton Martin Slomšek in Kärnten, Klagenfurt 1969, 179—184; Škofijski arhiv Maribor (poslej SAM), Slomšek XXI A, št. 6 (Tarnóczyjeva spomenica v konceptu in čistopisu).

holfen werde«), v čemer je nadškof gledal »temeljni pogoj« za uresničenje načrta — ki je l. 1853 vnovič sprožila reorganizacijo lavantinske škofije, ni bilo več le cerkvenoupravno, marveč predvsem jezikovno-narodnostno. V nekem smislu je bil to rezultat slovenskega političnega gibanja l. 1848/49, se pravi slovenskega mariborskega okrožja, ki je kot edini rezultat zahtev po upravni ločitvi slovenskega od nemškega ozemlja (oz. po Zedinjeni Sloveniji) ter načrtov o rešitvi narodnostnega vprašanja v habsburški monarhiji v odboru za pripravljanje ustave od 1850 do 1859 združevalo skoraj vse slovensko ozemlje na štajerskem.⁴ Severna meja tega okrožja se je razlikovala od današnje jugoslovansko-avstrijske državne meje (če pustimo ob strani malenkostno razliko jugovzhodno od Radgone med nekdanjo in današnjo glavno strugo Mure brez prebivalcev) na štirih točkah: k mariborskemu okrožju je spadala občina Sobota (župnija Sv. Jakoba) ob štajersko-koroški deželni meji, h graškemu okrožju pa so spadali Gornja in Spodnja Kapla južno od Arveža, del katastrske občine Veliki Boč južno od Lučan ter del Slovenskih goric z Apaškim poljem južno od Mure od Sladke gore do Litvercev in Plitvičkega vrha; ta meja se je tudi po odpravi mariborskega okrožja (1859) ohranila kot meja med »slovenskimi« okrajnimi glavarstvi (oz. sodnimi okrajji) na jugu in »nemškimi« na severu do konca monarhije. V bistvu je to meja med slovenskim in nemškim ozemljem na štajerskem, kot je vértana že l. 1792 na Kindermannovem zemljevidu tedanjega mariborskega okrožja,⁵ z nekaterimi razlikami (Sobota, Ceršak ob Muri), ki jih je pokazalo Czörnigovo štetje l. 1846.⁶ Zveza s tem stanjem je dokumentirana tudi neposredno, ne le 1848 z vprašanjem »marposke duhovščine« na Slomška, ali bi mu »ne bilo po volji jih v našo (= svojo) skerb prevzeti«,⁷ marveč tudi s sporočilom okrožnega glavarja novega mariborskega okrožja Vincenca Ritscha l. 1850 (8. V.), da je splošna želja štajerskih Slovencev, ki spadajo v Podravju v sekovsko škofijo, da bi se škofijski sedež prestavil mednje; mnenju je pritegoval tudi glavar sam.⁸ Podobne želje so se v istem času kazale tudi med Celjani.⁹

Novo izhodišče vprašanja ureditve škofij se zelo jasno kaže tudi v spomenici salzburskega nadškofa, ki je po posredništvu štajerskega namestništva pred vlado vnovič postavila to vprašanje. Predlog so sestavljale štiri točke, in sicer:

»1. Škofija Leoben naj se odpravi in škofijsko področje trajno združi s sekovsko.

2. Sekovska škofija naj obsega sedanjí okrožji Gradec in Bruck in naj prepusti svoj del v okrožju Maribor lavantinski škofiji.

3. Lavantinsko škofijo naj sestavlja bogato obljudeno mariborsko okrožje, s tem da odstopi koroški del dieceze Krki.

4. Škofija Krka naj zajema vso Koroško.«¹⁰

Eden izmed namenov je bil seveda tudi doseči vsaj večje ravnotežje pri razdelitvi vernikov med škofijami (pri sekovski zmanjšanje od 832.382 na 662.972, pri lavantinski in krški pa povečanje od 324.122 na 405.151 oziroma od 225.561 na 313.942) ter lažje stike z ustreznimi političnimi oblastmi

⁴ Že v ustavnem načrtu ustavnega odbora v Kromerizu; cesarjeva odločba jeseni 1849, izvedeno 1850.

⁵ Podatki niso zanesljivi — tako ima karta Apače in Zepovce za slovenske, Lučane s Klanci, Pencilo, Gradiščem in Kaplo za nemške, enako tudi Radvanje in Mlake pod Soboto; nad Mariborom teče meja med Spiljem in Sentiljem, na nemški strani so tudi Ceršaki in Sladka gora.

⁶ K. Czörnig, Ethnographische Karte der österreichisch-ungarischen Monarchie, 1855; B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda V, Ljubljana 1974, 264—265, 270—275.

⁷ Slomškovo pismo Vodušku 2. VI. 1848, AZN I, 1930—1932, 189; prim. F. Ilešič, Korespondenca dr. Josipa Muršca, ZMS VI, 1904, 161, 163; ZMS VII, 1905, 4, 65.

⁸ SAM, Slomšek XXI A, št. 2.

⁹ SAM, Slomšek XXI A, št. 3.

¹⁰ SAM, Slomšek XXI A, št. 6, str. 8.

v Gradcu, Mariboru in Celovcu (kar je veljalo zlasti za lavantinsko škofijo s sedežem v odročnem št. Andražu ter ozemljem v dveh različnih deželah). Toda zagovor svojega predloga začenja nadškof le z vprašanjem, ali ne bi bilo mogoče olajšati težav pri postavljanju škofov, ki nastajajo v krški, lavantinski in sekovski škofiji, ker je pri jožefinski reorganizaciji »dobila vsaka od teh škofij pomembno število vernikov slovanskega naroda«, spričo česar bi bilo treba za škofa »dati vsaki moža, ki je poleg nemškega povsem sposoben tudi slovenskega jezika«; to načelo se je v zadnjih letih včasih žrtvovalo drugim vzrokom, »čeprav je slovenske škofljane ta pomanjkljivost globoko prizadela« in čeprav je postalo v sedanjih časih še pomembnejše. »Narodna zavest se je živahno zbudila in zahtevala toliko bolj naklonjeno upoštevanje, čim mirneje se ohranja v zakonskih okvirih. Visoka c. k. državna uprava je upoštevala tozadevne upravičene želje različnih narodnosti in se je prav pri arondiranju okrožij štajerske naklonjeno ozirala na to okoliščino. Vsakokratni salzburški nadškof bi se moral torej po pravici bati, da vernike slovenskega jezika občutno prizadene, če ne bi hotel upoštevati njihove želje, da tudi oni slišijo božjo besedo iz ust svojega škofa in da mu morejo svoje težave osebno zaupno predložiti«. Potrebnost »upoštevanja narodnostnih in jezikovnih razlik« pri cerkveni ureditvi kot tudi »dolgo vzdrževane želje (velikega in lepega dela sekovske škofije), ki si že desetletja želi nadpastirja, ki razume deželni jezik in upošteva narodne interese« (»Izvor, jezik, politična uprava povezujejo ta del sekovske dieceze kar najtesneje s štajerskim delom lavantinske dieceze«), se poudarja v spomenici še večkrat, vse z očitnim ciljem, spremeniti lavantinsko škofijo v škofijo za slovenski del štajerskega.¹¹

Mejo med graškim in mariborskim okrožjem sta imela očitno oba predlagatelja (formalno le Tarnoczy, dejansko tudi Slomšek, ki je bil z nadškofom o predlogu vnaprej dogovorjen) za narodnostno mejo med Slovenci in Nemci na štajerskem. Tudi za Slomška je razvidno iz več njegovih aktov, in z druge strani iz njegovega poznejšega drugačnega nastopa, da je po njegovem mnenju ta meja zadovoljevala slovenske potrebe (dobesedno naj navedem le njegovo uradno izjavo, s katero je v soglasju s kapitljem 12. decembra 1856 izrekel soglasje s predlogom: »cupio ac perlibenter assentio ut parochiae ac curatiae in Styria inferiori in moderno circulo Marburgensi sitae usquemodo ad dioesim Secoviensem pertinentes... ad Episcopatum Lavantinum transferantur«), ne da bi do 1858 kadarkoli izrazil predlog po pridružitvi kakšne župnije graškega okrožja.¹² Tako je popis župnij, ki naj bi se izročile lavantinski škofiji s strani sekovske (vsega 10 dekanij) glede župnij ob novi meji proti sekovski škofiji povsem v skladu z obstoječo mejo med okrožji (to so Sv. Jakob pri Soboti, Pernica, Sv. Jernej, Radlje, Remšnik, Brezno, Sv. Ožbalt, Selnica ob Dravi, Sv. Juri, Svečina, šentilj, Jarenina, Sv. Juri v Slovenskih goricah, Sv. Ana na Krempergu /del župnije s sedežem/, Sv. Benedikt, Negova, Sv. Peter pri Zgornji Radgoni).¹³ Kozlerjeva karta slovenskega ozemlja pač tedaj še ni izšla in čeprav nam je po korespondencah znano, da se je Kozler obrnil pri opisu drugačne narodnostne meje na štajerskem tudi na nekaj duhovnikov sekovske škofije (gradivo samo se nam žal v Kozlerjevi zapuščini ni ohranilo),¹⁴ vendar do Slomška kakršnikoli podatki te vrste očitno niso prišli. Že dve leti poprej je pripravljenost mariborskega mesta in meščanov za prevzem velikega dela

¹¹ SAM, isti akt, str. 9, 10–11, 16 (ob obravnavanju nalog nadškofa in položaja v sekovski škofiji).

¹² SAM, Slomšek XXI A, št. 42 in 43 (prim. Se 12, 17, 62, 66).

¹³ SAM, Slomšek XXI A, št. 44.

¹⁴ V. Bohinec, Peter Kozler in prvi zemljevid slovenskega ozemlja, Ljubljana 1975 (s starejšo literaturo); F. Ilešič, ZMS VII, 1905, 70–71, 73–75.

stroškov s pripravljanjem zgradb za novi sedež škofije pomagala do Slomškove odločitve, naj se sedež prenese v Maribor in ne v Celje (uradno sporočilo štajerskemu namestništvu v Gradcu 18. X. 1854);¹⁵ že 9. januarja 1855 se je mariborski župan zahvalil Slomšku za njegovo pripravljenost na žrtve »za dobro stvar ... Maribora in Slovencev« (für die gute Sache ... Marburgs und der Slovenen).¹⁶ Župnika Pichler in Glaser (prvi iz Maribora, drugi iz Kamnice) sta se obrnila s posebno »Promemorio« (tiskana 2. III. 1858) na slovenske duhovnike v sekovski škofiji, ki jih pozivata k sodelovanju pri morebitnih stroških, zvezanih z zadnjo fazo izvršitve reorganizacije lavantinske škofije v opisanem smislu; tu govorita o novi lavantinski kot o »slovenski škofiji«, o tem, da bo s pridružitvijo »slovenskega dela (sekovske) škofije« združen slovenski del Štajerskega pod eno pastirsko palico«, čeprav je iz promemorije razvidno tudi to, da gre za območje mariborskega okrožja.¹⁷

Prav ta akt je zelo hitro izzval odmeve, ki so pomemben vir za potek narodnostne meje v južnem delu tedanjega graškega okrožja. Že 22. marca 1858 je župnik na Gomilici (Gamlitz) Ignac Kuckenschinigg poslal Marku Glaserju za Slomška »Memorandum in Betreff der neuen Diözesen-Regulierung des Bisthums Seggau und Lavant« (datiran že 16. III. 1858). V njem dokazuje, da je severno od meje med okrožjema že 12 župnij ali »lokalij«, ki potrebujejo zaradi povsem ali delno slovenskega prebivalstva slovenščine sposobne duhovnike, kakršnih vnaprej sekovska škofija ne bo imela in bi jih bilo zaradi tega potrebno pridružiti lavantinski škofiji.¹⁸ V župniji Apače je 3000 Nemcev (v 10 nemških in 1 mešanem kraju) ter 1000 Slovencev v 4 povsem slovenskih in 1 mešanem kraju (v cerkvi je enkrat mesečno slovenska pridiga, vsako nedeljo slovenski evangelij, ob postu in poleti slovenski krščanski nauk); pri Mariji Snežni (1168 duš) je »daleč največji del« faranov slovenski (dušno pastirstvo in pridige skoraj samo slovenski; to oceno potrjujejo tri prošnje faranov med 1859 in 1870 za pridružitve župnije lavantinski škofiji, kar so — do 1918 med spornimi župnijami le oni — 1. VI. 1870 vendarle dosegli¹⁹); špilje (Spielfeld, 1070 duš) je »pretežno slovenska« in slovenščina prevladuje tudi v dušnem pastirstvu; v Gomilici (Gamlitz, 3800 duš), ki je bila »pred malo desetletji še povsem slovenska«, so le slovenščine sposobni Slovenci, raztreseni v 11 krajih, »znaten del prebivalstva« (enkrat na mesec je slovenska pridiga, vsako nedeljo slovenski krščanski nauk, spovednica »zelo močno slovenska«); v Lučanah (Leutschach, 4512 duš) se govori nemško v trgu (čeprav znajo vsi tudi slovensko) in deloma v dveh manjših krajih, v vseh drugih krajih, ki imajo štiri petine prebivalstva župnije, pa le slovensko (vsako nedeljo ena nemška in ena slovenska pridiga, toda krščanski nauk in šola sta le nemška); Sv. Duh na Ostrem vrhu (1062 duš) in Kapla (1363 duš) sta povsem slovenska (prav tako tudi bogoslužje); pri župnijah Arnfels (3047), Wies (3573) in Eibiswald (4451) je slovenska služinčad in dninarji (zato so včasih slovenske pridige, zlasti ob žegnanjih, slovenščina je duhovniku potrebna tudi za spovedovanje; zaradi tega v vseh treh župnijah kličejo včasih na pomoč slovenske duhovnike); pač pa je v navadi le slovensko bogoslužje v eibiswaldski podružnici sv. Antona na severnem pobočju Kozjaka ter vzhodno od Sobote v lokalijah Sv. Lovrenc (St. Lorenzen, 600 duš) in Sv. Ožbolt (St. Oswald, 1009 duš).

¹⁵ SAM, Slomšek XXI A, št. 17 (o tem je zelo bogata dokumentacija v vsem fondu o »prenosu škofijskega sedeža«).

¹⁶ SAM, Slomšek XXI A, št. 20.

¹⁷ SAM, Slomšek XXI A, št. 69 (koncept) in 73 (tisk).

¹⁸ SAM, Slomšek XXI A, št. 83.

¹⁹ F. Kovačič, Zgodovina Lavantinske škofije, 1928, 382.

Kot cerkveno mejo med škofijami je predlagal avtor spomenice od Radgone do Špilja Muro (čeprav je na levem bregu reke pri Radgoni še »pet velikih slovenskih občin«, a zanje je slovensko bogoslužje v predmestni cerkvi sv. Petra), med Špiljem in Soboto pa črto, ki bi zajela vse naštete župnije in cerkve, toda etnična meja po teh podatkih vsekakor ni tekla po isti črti: vzhodno od Radgone je na levem bregu Mure zajemala pet slovenskih občin (enako kot po statistiki med 1880 in 1900); delila apaško župnijo v večji nemški del (pač v ravnini ob Muri) in manjšega slovenskega (na obrobju Slovenskih goric), pač pa je med Muro in Soboto zajemala še Špilje, Gomilico, tekla med Lučanami in Arvežem in zajela še Sv. Antona, Sv. Lovrenca in Sv. Ožbolta (hribovski rob župnije v Eibiswaldu). To je skoraj natanko takšna meja, kot jo je ugotovil Peter Kozler²⁰ (razlika je le v tem, da Kozler zajema tudi Arvež, izpušča pa Sv. Ožbolda) in podobno Šuman²¹ (le da gre z mejo na levi breg Mure med Cmurekom in Špiljem).

Nekatere med temi podatki potrjujejo še drugi dopisi, ki so nastali v istem času. Arveški župnik Kurnik je pisal 19. marca 1858 Marku Glasserju, da je »nemogoče, da bi kdaj nemški duhovniki mogli delovati v Lučanah.«²² Župnik Anton Sernez pri Sv. Ani na Krempergu je 5. junija 1858 (ali že 1857?) predlagal kot mejo med škofijama Muro vzhodno od Špilja; v svojem imenu, po pozivu župnika Eiletza pri Sv. Ani ter po želji »duhovščine iz Apač in ljudstva« je škofu poročal, da sta »Sv. Ana in Marija Snežna povsem, Apače pa deloma slovenske«; od mariborskega okrožja so te župnije ločene šele od l. 1849 naprej, župnija pri Sv. Ani je z okrožno mejo celo presekana (300 hiš v mariborskem, 249 v graškem okrožju) in spada glede na sedež župnije v mariborsko dekanijo Sv. Lenart.²³ Sami pa so posegli v to vprašanje župljani Špilja in prosili dekana v Jarenini za pridružitve lavantinski škofiji, ker da so Slovenci; podobno prošnjo so poslali tudi prebivalci petih občin vzhodno od Radgone (Potrna, Žetinci, Dedonci, Zenkovi in Slovenska Gorca).²⁴

Ta opozorila so — ob sodelovanju Marka Glaserja — nagnila Slomška k spremembi njegovega stališča o meji med škofijama. Ko se je proti koncu leta pripravljala pogodba o razmejitvi lavantinske in sekovske škofije, je v lastnoročnem konceptu predlagal naslednjo razmejitev (8. X. 1858): »a) Ker niti politična podlaga niti jezik ne moreta dati trdne in trajne meje obeh diecez, se določa kot meja reka Mura od tako imenovanega otoka (od mesta Radgone) do inclusive župnije Ernovž (Ehrenhausen),²⁵ tako da vsa dušnopastirska središča, občine in hiše na desnem bregu Mure spadajo k lavantinski diecezi in ona na levem bregu Mure sekovski diecezi. — b) Od župnije Ernovž proti zahodu se postavi kot podlaga za mejo diecez jezik, v katerem se opravljajo govori pri božji službi, tako da spadajo vse one dušnopastirske postojanke, na katerih se tačas pridiga in poučuje krščanski nauk izključno le v nemškem jeziku, v sekovsko diecezo, nasprotno pa one dušnopastirske postojanke, v katerih se sedaj podeljuje cerkveni krščanski pouk čisto slovensko ali v nemškem in slovenskem jeziku, v lavantinsko diecezo. — c) Stvar obeh ordinariatov Sekava in Lavanta bo, da izvedeta

²⁰ P. Kozler, Kratek slovenski zemljopis in pregled politične in pravosodne razdelitve Ilirskega kraja in Štajerskega vojvodstva, Dunaj 1854, XXI, in Zemljovid slovenske dežele in pokrajin, Dunaj 1853.

²¹ J. Šuman, Slovenski Štajer I, Ljubljana 1868, 8—12; M. Pleteršnik, v Slovanstvo, Prvi del, Ljubljana 1873, 152.

²² F. Kovačič, n. d., 381.

²³ SAM, Slomšek XXI A, št. 92.

²⁴ F. Kovačič, n. d., 381 (teh aktov ni v Slomškovem fondu SAM).

²⁵ Kuckenschinigg Ernovža ne šteje za slovenskega, čeprav omenja v kraju slovensko služinčad in da je zaradi tega »neredko potrebno slovensko pastoriranje«; predlaga pa njegovo vključitev v lavantinsko škofijo predvsem zaradi naravnije meje.

spremembe farne pripadnosti posameznih občin ali hiš, ki bi morda izhajale iz te določitve meje, kot tudi da poravnata spore, ki bi morebiti nastali, ali pa ju predložita v odločitev »eksekutorju arondacijske bule«. ²⁶ To stališče je utemeljeval tudi v posebnem dodatku h konceptu pogodbe. Opira se največ na stališča Kuckenschiniggove spomenice; koncept tega spisa je pisan z drugo (Glaserjevo?) roko, nekoliko skrajšano končno besedilo pa je napisal Slomšek sam. ²⁷

Toda na sestanku nadškofa ter krškega in lavantinskega škofa (sekovski škof ni bil navzoč in dogovora ni parafiral) v Salzburgu (22. XI. 1858) je moral Slomšek popustiti in se zadovoljiti z obljubo možnjega poznejšega popravka meje: »Med sekovsko in lavantinsko diecezo naj velja politična meja graškega in mariborskega okrožja, dokler ne bo mogoče doseči primernejšega popravka meje, in stvar obeh ordinarijev bo, da z medsebojno zamenjavo nekaterih župnij, kjer je to potrebno, popravita večje nepravilnosti«. ²⁸ Sekovskemu škofu še 28. decembra, ko je predvsem glede na vse prejšnje dogovarjanje in na stališče političnih oblasti — pa tudi da se ne bi z drugačno mejo delila »mesta od dežele« — branil razmejitve škofij po okrožni meji, doseženi dogovor ni bil znan. Šele 24. januarja 1859 se zahvaljuje v novem pismu Slomšku, da je glede meje »tako velikodušno« popustil. ²⁹

Pomen spremembe lavantinske škofije, izvršene že jeseni 1859, se je z ene strani pokazal v večji skrbi za slovensko dušno pastirstvo (naj opozorim na ureditev slovenskih pridig ne le v predmestni cekvi sv. Marije, marveč tudi v mariborski mestni cerkvi sv. Alojzija že l. 1859, ³⁰ ter na spor okrog slovenskega pridiganja in cerkvenega petja v Radljah od januarja do marca 1860, ki ga je presekala zoper pritožbo nekaterih trških Nemcev ordinariat z odločbo, naj se uporabljata slovenščina in nemščina v bogoslužju sorazmerno z jezikom vsega prebivalstva župnije); ³¹ z druge strani kažejo pomen te razmejitve šestdeset let poznejše ugotovitve pri različnih župnijah, ki so ostale v sekovski škofiji, da je zlasti v času po 1900 tudi cerkev podpirala napredujočo germanizacijo. Le v enem pogledu je cerkveni značaj nove slovenske inštitucije v Mariboru pomenil tudi zavoro slovenskemu napredku, in sicer v mestu samem: že Fr. Baš je ugotovil, da je pomen te inštitucije za Slovence podpiral na štajerskem slogaštvo in njegov konservativni značaj dalj kot na Kranjskem in v Primorju, hromil liberalno meščansko gibanje in s tem lajšal vsaj vnanjo, politično germanizacijo v spodnještajerskih mestih tudi glede Slovencev, ki so prihajali v mesto. ³²

2. Pregled etničnega položaja na štajerskem sredi 19. stoletja in razvoja do 1910. — Narodnostni položaj na ozemlju mariborskega okrožja sredi prejšnjega stoletja je dajal temu okrožju nesporno slovenski značaj. Po štetju iz l. 1830 so predstavljali Nemci okrog 3 % prebivalstva na tem ozemlju (v tedanjem celjskem okrožju niti 0,5 % — 876, v slovenskem delu tedanjega mariborskega okrožja največ 5 % — gotovo pod 10.000, po Zwitterjevi oceni celo ne »mnogo več kakor v celjskem okrožju). Po Czoernigovi statistiki 1846 je bilo v novem mariborskem okrožju tudi le 5 % Nemcev (1857 vsega 19.670 ob 361.626 Slovincih); značilno pa je, da je na štajer-

²⁶ SAM, Slomšek XXI A, št. 109.

²⁷ SAM, priloga pod isto številko: koncept in Slomškov čistopis; prim. tudi št. 122.

²⁸ SAM, Slomšek XXXI A, št. 116; M. Klun, n. d., 183.

²⁹ SAM, Slomšek XXXI A, št. 117, in XXXI B, št. 122.

³⁰ SAM, Slomšek XXX B, št. 112 in 117.

³¹ SAM, Slomšek XXX B, št. 116 (vrsta aktov od 27. I. do 26. III.).

³² F. Baš, Maribor v avstrijski ustavni dobi, ČZN N. V. 3, 1967, passim, posebej izrazito 215 in 226; tezo je manj izrazito postavil že v razpravi K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem, ČZN 26, 1931, 23—88.

škem tudi na zemljevidu, kjer je sicer podatke posploševal v nemško korist, južno od narodnostne meje označil le redke otoke širšega mešanja (okrog Lučan, Ribnice na Pohorju, Maribor s pasom do šentilja, okrog Ptuja, Slovenske Bistrice ter Rogaške Slatine) — sicer je označil le še nemško manjšino v različnih mestih in trgih (npr. v Celju, Šoštanju, Laškem in Žalcu), ne pa v njihovi okolici.³³

Če kratko povzamemo poglavitne poteze te strani razvoja štajerskih Slovencev (opiram se zlasti na rezultate Frana Zwitterja),³⁴ se pokaže med 1846 in 1910 naslednja podoba: število Slovencev v deželi je absolutno še naraščalo (1846 — 362.742; 1880 — 388.419; 1890 — 400.480; 1900 — 409.531; 1910 — 409.684), toda relativno je zaradi naraščanja števila Nemcev (1846 — 640.332; 1910 — 983.252) padel njihov delež prebivalstva za preko 6 % (1846 — 36 %; 1880 — 32,74 %; 1890 — 32 %; 1900 — 31,18 %; 1910 — 29,37 %). Vzrok tega razvoja ni bil v prirodnem upadanju Slovencev, ker je bilo več desetletij konec 19. stol. celo absolutno število rojenih v slovenski tretjini dežele višje od števila novorojencev v dveh nemških tretjinah. Pač pa predstavlja Slovenska Štajerska v tem času značilno področje izseljevanja (1870—80 zajema izseljevanje 1/3 naravnega prirastka, 1880—90 polovico, 1891—1900 2/3 in 1901—10 še vedno več kot polovico). Znaten del te gospodarske emigracije je usmerjen v predele nemške štajerske, kjer pa postaja pri jezikovnih štetjih neviden, ker je prijavljen med prebivalci z nemškim občevalnim jezikom (v nemških okrajih na štajerskem je živelo l. 1900 37.177 v slovenskih krajih rojenih prebivalcev, slovenščino kot občevalni jezik pa je pri štetju prijavila le slaba desetina, 3.697). Drugi vzrok tega razvoja pa je absolutno in relativno naraščanje prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom v slovenskem delu dežele. V mariborskem okrožju oz. v političnih glavarstvih na njegovih tleh (po 1859) je bilo razmerje med Slovenci in Nemci že 1880 379.992 : 41.378, l. 1890 390.512 : 47.855, l. 1900 398.201 : 52.716 in l. 1910 400.005 : 67.825; delež prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom je torej zrasel od 5 % l. 1846 na 14,5 % l. 1910. Pri tem naraščanju prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom pa ne gre za spreminjanje narodnostne meje, ki se je (kot bomo še videli) nekoliko (zelo malo) spremenila le severno od meje nekdanjega mariborskega okrožja, niti za spremembo podeželskega prebivalstva in v zelo skromni meri za priseljence z nemškega ozemlja (prebivalcev, ki so imeli domovinsko pravico v nemških občinah Avstrije, je bilo na slovenskem štajerskem l. 1910 le nekaj pod 8000³⁵). V resnici gre za naraščanje neagrarnih jezikovnih otokov, posebej mest (prebivalstvo Maribora se je povečalo ob nespremenjenem obsegu mesta med 1846 in 1910 od 7.868 na 27.994 ljudi); približno polovica prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom je živela v treh avtonomnih mestih Maribor, Celje, Ptuj. Priseljenci, s katerimi so se mesta večala, so prihajali večinoma s slovenskega podeželja (v Mariboru je bilo 1900 55 % prebivalcev in celo 69,74 % zunaj mesta rojenih v mesto priseljenih prebivalcev iz slovenskih krajev, po domovinski pravici pa celo 70 % vseh mestnih prebivalcev); tako je naraščalo število nemškega prebivalstva s tem, da so Slovenci po rodu v novem okolju prijavljali nemški občevalni jezik, postali nekake dvoživke, ki pa so tudi pri volitvah kazali v največji meri nemško politično orientacijo. V podeželju se kaže ponekod — v manjši meri — tudi pritisk razvijajočih se kapitalističnih podjetij.

³³ Fr. Zwitter, Prva štajerska narodnostna statistika, CZN 32, 1937, 190—193 (tudi op. 61).

³⁴ Fr. Zwitter, Prebivalstvo, Nemci na Slovenskem (op. 2).

³⁵ Fr. Kovačič, Mariborsko vprašanje, CZN 16, 1920, 14—27; za razvoj Maribora Fr. Baš, Maribor, CZN 24, 1929, 143—173, in op. 32 (Baš navaja za Maribor s predmestji za l. 1849 celo le 4168 prebivalcev).

Nedvomno pa pomeni dravska dolina pri Mariboru — čeprav so vasi v hribih severno od nje ostale tudi po štetju 1910 trdno v slovenskih rokah — poseben primer, zlasti zaradi vplivov neagrarnega gospodarstva (nekaterih industrijskih podjetij in lesne trgovine). Ne le da je Maribor sam v germanizacijskem smislu vplival na štetja tudi v okolici mesta (Krčevina, Leitersberg, Pobrežje, Radvanje, Razvanje, Studenci in Tezno — skupno 2454 s slovenskim in 9902 z nemškim občevalnim jezikom), marveč je raslo število ljudi z nemškim občevalnim jezikom tudi v okolici Radelj (Gortina, Radlje, Muta, skupaj 387 s slovenskim in 2378 z nemškim občevalnim jezikom), podobni vplivi pa so se kazali tudi pri nekaterih krajih v cmureškem okraju (zlasti Sladka gora, 41 s slovenskim in 466 z nemškim občevalnim jezikom).

Od Podjune proti vzhodu je vse do Maribora kazalo narodnostno stanje za Slovence postopno večjo stopnjo ljudi z nemškim občevalnim jezikom. V Podjuni (do današnje avstrijske državne meje) jih je bilo 15 %, v Mežiški dolini 17 %, v radeljskem sodnem okraju (brez Sobote) 28 %, v mariborskem sodnem okraju (z mestom vred) 46 %. Fr. Baš je že pred dobrimi štiridesetimi leti pokazal podlage teh sprememb v gospodarstvu (le nekaj malega je temu dodal M. Zgonik v svoji Dravski dolini, kjer se je pa začuda narodnostnemu vprašanju doline skoraj v celoti izognil):⁶³ v okolici Mute je utrjevala položaj nemštva mučka železarna (nastala sredi 19. stol.), pri Radljah prevlada tržanov v zemljiški posesti (zvezana z lesno trgovino), zlasti po pólomu slovenske posojilnice konec 19. stol. in po nemškem načrtnem pritisku (s podporo Südmarke) od Eibiswalda preko Radeljskega sedla proti Radljam; tudi v šentlovrencu v Puščavi je industrija podpirala uveljavitev nemškega jezika pri štetju (446 slovensko in 793 nemško govorečih), medtem ko se je pri Fall in Rušah začel podoben pritisk šele med prvo svetovno vojno. Pri šentilju se je slovenski politični in gospodarski dejavnosti posrečilo ustaviti nemško agrarno kolonizacijo (Südmarke), kar je bila v boju za Maribor in narodno bodočnost Podravja pred vojno po Baševem mnenju najpomembnejša zmaga. Tudi pri Sladki gori se je uveljavljala industrija, medtem ko so imele vse druge spremembe le krajevni značaj, celo pri Radgoni, kjer je gospodarski vpliv mesta in širjenje meščanske zemljiške posesti v okolici precej omajal slovenski položaj v vaseh med Muro in Kučnico.

3. Vprašanje etnične meje 1918/20 in njena vloga pri osvoboditvi slovenskega Podravja in Pomurja na štajerskem. — Po spominskih virih se sicer poroča, da je major Maister — s pomočjo Kovačiča — že spomladi 1918 skušal opredeliti slovensko-nemško etnično mejo na štajerskem.³⁷ Kolikor so ti spomini zanesljivi, sta se prejkone oprala predvsem na knjižico Anteja Bega iz l. 1905³⁸ in na objavo štetja iz l. 1910,³⁹ ki jo je Kovačič vsakakor podrobno proučil. Zbiranje dodatnih podatkov o vprašanju položaja ob etnični meji pa se je vendarle začelo šele po prvi seji narodnega sveta za štajersko (28. IX. 1918), na kateri so zaupali vodstvo dela za »določitev narodne meje glede na Maribor in Ptuj« Fr. Kovačiču, za posamezne dele pa so nameravali pritegniti še Ljubšo, dr. Kukovca, Vračka, Gabr. Majcna,

⁶³ Fr. Baš, Slovenska narodnostna meja na severovzhodu, Naši obmejni problemi, Ljubljana 1936, 19–35, in Maribor ..., ČZN N. V. 3, 1967, 184–243; M. Zgonik, Dravska dolina, Maribor 1977, 123–144, 167–175.

³⁷ L. Ude, Boj za severno slovensko mejo, Maribor 1977, 35.

³⁸ A. Beg, Slovensko-nemška meja na štajerskem, Ljubljana 1905; v Kovačičevi korespondenci iz l. 1918 se večkrat omenja kot najboljša podlaga za seznanjanje s potekom meje.

³⁹ Spezialortsexportorium der österreichischen Länder ... auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910, IV. Steiermark, Wien 1917; za primerjavo je pritegoval včasih tudi starejše štetje (zlasti 1900). Krajevni repertorij s podatki štetja 1910 so kupili v Mariboru šele junija 1918, gl. B. Hartman v zborniku Univerzitetna knjižnica Maribor, 1978, str. 20.

Vida Janžekoviča in Hrena (večinoma župnike v obmejnem področju, med katerimi je bil zlasti šentiljski župnik Evald Vračko izredno zaslužen za odpor zoper nemško kolonizacijo v njegovem okolišu).⁴⁰ Hkrati so sprejeli naslednje načelno izhodišče pri tem delu: »Zahtevamo kot sestavni del države SHS vse ozemlje dosedanje kronovine štajerske, kjer je prebivalo skozi zadnje stoletje slovensko ljudstvo ne glede na delno zaradi sistema umetno povzročeno ponemčenje navideznih jezikovnih otokov Maribora, Marenberga, Celja, Ptuja, Radgone in drugih, ki tvorijo zaradi svojega značaja kot prometna središča svojega slovenskega kmečkega okoliša neločljiv del slovenske zemlje. Narodnim manjšinam se zagotovi zakonito varstvo.«⁴¹

S tem se je sprožilo Kovačičevo dopisovanje z navedenimi in še nekaterimi poznavalci (na katere so ga opozorili že omenjeni) o vprašanju položaja ob narodnostni meji z Nemci. Podatki so manj konkretni in manj zanesljivi kakor tisti iz l. 1858, brez dvoma tudi zaradi povezave z vprašanjem, kje je treba postaviti bodočo politično mejo proti Nemcem. Ta odgovornost je na zaupnike očitno premočno pritiskala. Zaradi tega povzemam iz teh pisem Kovačiču⁴² le podatke o sodobnem stanju, razporejene od Sobote do okolice Radgone, brez spominov ali argumentacije za slovensko pripadnost glede na bolj ali manj oddaljeno preteklost.

Sobota je bila že 1883 »ponemčena«, čeprav so tedaj stari ljudje še govorili slovensko in se je na patrocinij (žegnanje) »tudi takrat pridigovalo slovensko«, »zaveden Slovenec« pa je bil le eden, priženjen iz šentjerneja (Rakfelj; le za preteklost drugače Hren). Pernice (utrakvistična šola, »v cerkvi še vse slovensko«) in Sv. Jernej (v nemški enorazrednici prevladuje slovenski učni jezik, »ker otroci niso razumeli nemško«, »v cerkvi je še vse slovensko«, le 10 pridig letno v nemščini) sta slovenska; v št. Lovrencu na Kozjaku je šola nemška »in v cerkvi vlada le nemščina«; »trdo nemški« župnik ne zna slovenski, zaradi česar se »več starih mož in žena... sedaj še spovedati ne morejo«; proti severu je le »še nekaj Slovencev raztresenih v okraju Ivnik (Elbiswald) in Travnik (Wies), a ti so v veliki manjšini« (Hren). V krajih v dravski dolini je Nemcev bistveno manj, kot jih navaja štetje 1910: v Radljah niti 1/5, v Muti 1/3, v Gortini niti 50 (Hren). Za okoliš od Remšnika (nad Radljami) do Špilja so tri poročila. Arvež je popolnoma nemški; Sv. Duh na Ostrem vrhu je povsem slovenski (s slovensko šolo in bogoslužjem); Gradišče (Schloßberg) je delno slovensko — bolj med starejšimi kot med »mlajino« (vpliv šole v Lučanah) — in isto velja za lučanski Remšnik; Veliki Boč in Vurmat sta slovenska kraja in enako Kapla (kljub nemški šoli in bogoslužju v cerkvi); trg Lučane so zelo ponemčene in enako Eichberg-Trautenberg, medtem ko v Klancih »doma govorijo vse slovenski — zunaj doma pa nemški (vzrok: cerkev, šola in Lučane)« (G. Majcen). Tudi drugo poročilo se v bistvu ujema s prvim: slovenski kraji (ali župnije) so Sv. Duh, Kapla (le 5 nemških družin, vendar močan nemški politični vpliv Schulvereina), in Remšnik nad Radljami; »z malimi izjemami« slovenska sta Gradišče in Klanci; Kranach je mešan, v trgu Lučane je slovenska služinčad (a zaradi okolice so v cerkvi na 14 dni slovenske pridige), lučanski Remšnik ponemčen, Eichberg nemški, enako kot St. Lorenzen, Ivnik in Arvež (Piškur). Tretje poročilo omenja le zelo redke slovenske pridige (enkrat do dvakrat na leto) v Špilju, Gomilici in do 1914

⁴⁰ Pokrajinski arhiv Maribor, arhivski fond o prevratu 1918/19 (poslej PAM), Zapisniki sej narodnega sveta za Štajersko, 1. seja, 28. IX. 1918.

⁴¹ Na istem mestu kot sklep razprave (str. 6–7).

⁴² PAM, 10. X. 1918 Mavricij Teraš iz Lipnice; 11. X. Evald Vračko iz Sentilja; 16. X. Vid Janežič (brez navedbe kraja); 16. X. Rudolf Rakfelj z Bizeljskega (1883 kaplan v Soboti); 20. X. Hren iz Mute; 21. X. Jakob Piškur od Sv. Duha na Ostrem vrhu; 29. X. Gabriel Majcen od Sv. Duha pri Lučanah; 18. VIII. 1919 Leopold Vozlič iz Špilja.

v Arvežu ter znanje slovenščine pri starejših ljudeh tudi v Ernovžu in Lučanah in slovenske priseljence v Lipnici (Janžekovič). Za črto od Špilja do Radgone je zaslužni narodni delavec Vračko kljub dvema slovenskima vasema severno od Mure pri Radgoni predlagal Muro kot »določeno, naravno mejo«; severno »so še Slovenci tu, a malo jih je zavednih«, v glavnem je »vse nemško, oziroma ponemčeno«. Enako je sodil Vožlič iz Špilja, češ da »v Ernovžu in okolici v občini imenujejo desni breg Mure ‚das Windische‘, levi breg Mure pa ‚der deutsche Boden‘«. Končno je sodil glede Mure enako tudi Teraš iz Lipnice, ker »dela od Spielfelda do Radgone Mura jezikovno mejo med Slovenci in Nemci«; seveda priznava tudi nemštvo Apaške kotline, vendar pove, da se je v delu cmureške fare na desnem bregu Mure »sedaj... mladina v Logatcu (Lugatz) in na Sladki gori že močno ponemčila«; v Apačah je prebivalstvo »po celi fari mešano«. Vasi Nasova, Slovenske Lešonje (sic: — Lešene) in Plitvice (sic: gotovo le skupaj s Plitvičkim vrhom, op. B. G.) so »skoraj popolnoma slovenske vasi« (Teraš). Pri Radgoni šteje Vračko za slovenski le še dve občini (pač po štetju 1910), medtem ko Teraš šteje za »popolnoma slovenske« še vseh pet in dodaja, da je »v mestu prebivalstvo mešano, seveda Slovenci niso zavedni«. Pogosto se omenja ob priznavanju napredka germanizacije v območju sekovske škofije vpliv ordinariata na odpravljanje slovenščine iz cerkve, češ »unser Bischof will es einheitlich haben in der Diözese« (Piškur), včasih tudi z odpravo slovenskih pridig kar po župniku l. 1914 »zaradi takozvanega srbskega mišljenja slov. duhovščine« (Teraš o Arnovžu).

Na podlagi načelnega sklepa narodnega sveta (»Jugoslaviji se priklopi vse slovensko ozemlje na Štajerskem; kot nemško ozemlje se pa ne morejo smatrati tisti kraji, ki so se ponemčili od konca 18. stoletja vsled nasilstva in krivičnega političnega sistema«), statističnih podatkov in teh poročil je izdelal Kovačič (nedatirani) predlog meje,⁴³ ki je zajemal poleg današnjega jugoslovanskega ozemlja še občino Soboto, južni del arveške župnije (brez samega Arveža!), župniji Lučane in Gomilico ter Špilje (z dvema krajema Belič-Wielitsch in Evič-Ewitsch); od Špilja do Farovcev pri Radgoni je predlagal za mejo Muro (z izrecno opombo: »železniška proga Spielfeld—Radgona ni zadosten razlog, da se slovenska meja pomakne na levi breg Mure; železnica ob mejnem robu, ki ga loči od glavnega ozemlja reka, nima posebnega pomena, razen če bi se meja pomaknila tako visoko, da bi železnica bila dovolj odmaknjena od meje, a ker so kraji levo od Mure pretežno in zavedno nemški, bi se tukaj ob robu Jugoslavije rodilo le nemško iredentstvo«). Pač pa je zajel še radgonski kot s črto od Farovcev ob Muri do Slovenske Gorce ob Kučnici, delno zaradi narodnostnih, delno zaradi gospodarsko-prometnih razlogov.

Čeprav je Fr. Kovačič pozneje poskušal zahtevo vendarle razširiti še na pas ozemlja severno od Mure med Radgono in Špiljem, na Ernovž in Arvež (La Styrie, zaradi česar se še sedaj včasih napačno trdi, da je bila to prvotna uradna jugoslovanska zahteva na mirovni konferenci v Parizu),⁴⁴ je jugoslovanska delegacija te dodatke že sama odklonila kot narodnostno neutemeljene in je bila začetna uradna jugoslovanska zahteva na mirovni konferenci skoraj enaka navedenemu prvotnemu elaboratu za štajerski pokrajinski narodni svet (nebitveno je bila razširjena le zahteva glede radgonskega kota).⁴⁵ Že ko je teritorialna komisija vesil 13. marca 1919 tretjič

⁴³ PAM, Nemško-slovenska meja na Štajerskem, nepodpisan tipkopis z lastnoročnimi Kovačičevimi popravki.

⁴⁴ F. Kovacic, La Styrie, Paris, 1919; L. Ude, n. d., 123.

⁴⁵ B. Grafenauer, Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919, Plebiscitni zbornik, Ljubljana 1970, 327—328; B. Krizman-B. Hrabak, Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919—1920, Beograd 1960, 27—37, 318, 349, 351.

razpravljala o jugoslovansko-avstrijski meji, pa se je uveljavil kompromisni predlog francoskih, angleških in ameriških zastopnikov, ki je prepustil dravsko dolino Jugoslaviji, a brez Sobote, lučanskega kota in Špilja ter z zmanjšanim radgonskim kotom.⁴⁶ Jugoslovanska zahteva je bila tako zmanjšana za ozemlje za okrog 9000 prebivalci (med njimi po štetju 1910 1573 s slovenskim občevalnim jezikom in 127 tujimi priseljenci, Prekmurci).⁴⁷ Meja, ki jo je vseboval predlog saintgermainske mirovne pogodbe in ki je z izjemo radgonskega kota (s 4208 prebivalci, med njimi 314 s slovenskim občevalnim jezikom ter 1408 priseljenci iz Prekmurja ob 2468 /59 %/ z nemškim občevalnim jezikom) današnja državna meja med Jugoslavijo in Avstrijo,⁴⁸ je severna meja ozemlja, za katero si moramo ogledati še narodnostno sestavo prebivalstva glede na različne — zlasti poznejše — predloge o jugoslovansko-avstrijski meji na Štajerskem.

Že pred to odločitvijo je po italijanskem posredovanju stala pred razpravljanjem konference avstrijska uradna zahteva, izražena najprej z zakonom z dne 22. novembra 1918 o obsegu, mejah in odnosih državnega ozemlja nemške Avstrije (na Štajerskem do grebena Pohorja od Dravograda do Pragerskega, nato mimo Makol na vzhodni greben Boča, Donačko goro in deželno mejo na Maceljskem pogorju, nato po deželni meji do Drave ter odtod skozi Slovenske gorice do Radgone, kar je bilo potrjeno z zakonom o volilnem redu za konstituanto 18. XII. 1918, ki je štel k Avstriji poleg mest Maribora in Ptuja sodne okraje Arvež, Ivnik, Marenberg-Radlje, Maribor, Cmurek, Radgono, št. Lenart v Slovenskih goricah in kraj Gornjo Radgono; na istem stališču je bila tudi izpolnilna uredba avstrijskega državnega sveta v zvezi z zakonom 22. XI. 1918, izdana 3. I. 1919).⁴⁹ Le nebstveno obsežnejša je bila Pfaundlerjeva zahteva (marenberški sodni okraj, mariborski politični okraj z mestom, ptujski sodni okraj z mestom, gornjeradgonski sodni okraj, cmureški sodni okroj na desnem bregu Mure, radgonski sodni okroj desno od Mure in radgonski kot, del arveškega sodnega okraja).⁵⁰

Ozemlje, ki ga je zajemal južno od predložene meje Pfaundlerjev predlog, je štelo 60.000 ljudi z nemškim občevalnim jezikom (28,17 %) in 153.000 s slovenskim (71,83 %). Tudi če ne vemo vsega, kar dokazujejo podatki iste statistike o izvoru prebivalstva (po rojstvu in občinski domovinski pravici), že te številke dovolj jasno govore o resničnem narodnostnem značaju tega ozemlja, ki ga še potrjuje politično gibanje na njem.⁵¹ Uradna avstrijska zahteva je zajemala le nebstveno manjše ozemlje, tako da je razmerje med Slovenci in Nemci na njem v bistvu isto.⁵²

Ker so glede na celotni narodnostni položaj spodnještajerskega ozemlja ob načrtu saintgermainske mirovne pogodbe ta stališča propadla, je avstrijska delegacija 6. avgusta predložila pripombe k načrtu, ki so predlagale na Štajerskem plebiscit za ozemlje dravske doline, ozko omejen mariborski okoliš, tako imenovano »Mursko kotlino« (južni del cmureškega okraja,

⁴⁶ B. Grafenauer, Plebiscitni zbornik, 329—333, 335, 338.

⁴⁷ Po izračunu Fr. Kovačiča v nedatiranem elaboratu »Na Štajerskem odstopimo od prvotne revindikacije«, PAM (računa tudi druge izgube: koridor severno od Mure, slovenske izseljence v nemški del dežele).

⁴⁸ Po sklepu vrhovnega sveta mirovne konference 29. VIII. 1919: B. Grafenauer, Plebiscitni zbornik, 362 sl. in zemljevid 6; številke o radgonskem kotu so povzete po Kovačičevem elaboratu »Narodnostne razmere v mariborski okolici za slučaj, da se po Pfaundlerjevem načrtu potegne Jugoslaviji meja po vrhu Pohorja in po Slovenskih goricah ob dosedANJI sod. okrajni meji ter se med to črto in v mirovnem traktatu predloženo mejo določi plebiscit«, vsekakor iz avgusta 1919, PAM.

⁴⁹ B. Grafenauer, Plebiscitni zbornik, 301, 316 in zemljevid 1; L. Ude, n. d., 70; W. Krallert, Atlas zur Geschichte der deutschen Ostsiedlung, 1958, zemljevid 21.

⁵⁰ Fr. Kovačič, CZN 16, 1920, 26.

⁵¹ Številke po Kovačiču na navedenem mestu, a zmanjšane za prebivalce občin Gradišče in Klanci.

⁵² Gl. op. 49; razlika se nanaša le na ljutomerski sodni okraj.

Apaško kotlino in radgonski kot).⁵³ Tako so (po Kovačičevem izračunu)⁵⁴ zajeli ozemlje, ki je imelo 47.416 (48,38 %) ljudi s slovenskim občevalnim jezikom (1910) in 50.585 (51,61 %) z nemškim (brez upoštevanja slovenskih prekmurskih priseljencev: z njihovim upoštevanjem bi se spremenilo razmerje na 49.514 — 49,46 % proti 50.585 — 50,53 %, še vedno z nemško večino). Po posameznih okrajih je bilo seveda to razmerje zelo neenakomerno (v marenberškem 10.390 Slovencev /72 %/ proti 4.054 Nemcev /28 %/; v arveški Kapli 1196 /98,11 %/ proti 23 /2 %/, v delu mariborskega z vštetim mestom 32.681 s slovenskim in 37.155 z nemškim občevalnim jezikom /46,8 % : 53,2 %/, v cmureškem 2497 s slovenskim in 3361 z nemškim občevalnim jezikom /42,05 % : 56,58 %/ in v radgonskem 732 s slovenskim in 5992 z nemškim občevalnim jezikom ob 2016 priseljenih prekmurskih Slovincih /brez »inozemskih« Prekmurcev 10,88 % : 89,11 %, z njimi 8,37 + 23,06 % : 68,11 %/). Če bi se omejili le na ozemlje severno od Drave, ki jo je avstrijski predlog vseboval kot mejo med različnimi plebiscitnimi območji, bi bil položaj za Slovence severno od Drave še težji (v marenberškem okraju 4250 s slovenskim in 3545 z nemškim občevalnim jezikom /54,52 % : 45,48 %/, s Kaplo vred 5446 s slovenskim in 3568 z nemškim občevalnim jezikom /60,41 % : 39,58 %/, v mariborskem sodnem okraju 23.831 s slovenskim in 28.995 z nemškim občevalnim jezikom /46,8 % : 53,2 %/, v cmureškem in radgonskem okraju z nespremenjenimi podatki, a skupaj nad Dravo 32.426 s slovenskim in 41.890 z nemškim občevalnim jezikom brez priseljenih prekmurskih Slovencev /43,63 % : 56,36 %/, z njimi 34.524 proti 41.890 /45,18 % : 54,82 %/).

Vprašanje obravnavam zaradi tega, ker je bil predlog z ene strani konec avgusta 1919 za Slovence zelo nevaren, z druge strani pa se je še v zadnjem času — prejkone prav na podlagi tega stanja in zahtev — pojavila trditev, da je bila dosežena pariška odločitev glede dravske doline na štajerskem ob »zanemarjanju« narodnostnega stanja, podobno kot v korist Avstrije na južnem Koroškem.⁵⁵ Očitno pa je bilo, da je nastal za Avstrijo ugodni položaj v predloženem obsegu plebiscitnega ozemlja predvsem s tem, da je bilo odrezano območje Maribora z okoliškimi občinami, na katere je mesto intenzivno vplivalo (aglomeracija s 36.187 prebivalci) prav ob svoji meji od slovenskega ozemlja na jugu in vzhodu. Že če bi prišteli k temu prebivalstvo odrezanega mariborskega sodnega okraja, bi se povečalo število slovensko govorečih za 11.915 in nemško govorečih za 920, tako da bi bilo po štetju 1910 razmerje 59.331 /53,53 %/ s slovenskim proti 51.505 /46,46 %/ z nemškim občevalnim jezikom. Če so razumeli ameriški in italijanski predstavniki pod »vsem radgonskim« sodnim okrajem tudi zgornje-radgonski okraj, bi se spremenilo razmerje še za 11.629 s slovenskim in 827 z nemškim občevalnim jezikom, torej na 70.960 s slovenskim (57,55 %) in 52.332 z nemškim občevalnim jezikom (42,44 %).

Jugoslovanska stran (s francosko podporo) tudi s tem ameriškim in italijanskim predlogom ni bila zadovoljna; predlagala je, naj se o pripadnosti Maribora in dravske doline odloča vse področje, ki mu je Maribor gospodarsko in upravno središče — torej vse ozemlje, ki ga je zajel Pfaundlerjev predlog, ob njem pa tudi ljutomerski okraj. Tako se je spremenilo razmerje na 166.000 s slovenskim in 60.666 z nemškim občevalnim jezikom (73,19 % : 26,8 %), in pred tem predlogom, ki ga je vrhovni svet mirovne

⁵³ B. Grafenauer, Plebiscitni zbornik, 358 sl. in zemljevid 5.

⁵⁴ Fr. Kovačič, »Narodnostne razmere ...«, PAM.

⁵⁵ B. Grafenauer, Plebiscitni zbornik, 358—363; H. Haas in K. Stuhlpfarrer, Österreich und seine Slowenen, Wien 1977, 29.

konferenca sprejel, se je Avstrija umaknila, zadovoljna le z ohranitvijo radgonskega kota med Muro in Kučnico.

Ob vseh teh podatkih najbrž ni več mogoče primerjati štajerskega položaja s koroškim — razen če bi na Koroškem pritegnili k vsej oceni tudi plebiscitno cono B s Celovcem. Konec koncev je prav meja med plebiscitnima conama prav pred vrati Celovca mesto na Dravi povzročila popolni neuspeh za Jugoslavijo, čeprav je delež glasov za Jugoslavijo v celotni coni A presegel stopnjo, za katero je menil Renner, da bo ob njej potrebno doseči z Jugoslavijo sporazum o razdelitvi plebiscitnega ozemlja.⁵⁶

Po podpisu saintgermainske mirovne pogodbe se je postavilo še vprašanje podrobne določitve meje po bilateralni avstrijsko-jugoslovanski komisiji na podlagi na več mestih dovolj ohlapno določenih »kotah« mirovne pogodbe same. V elaboratih, ki so bili izdelani v ta namen, je še nekaj podatkov o slovensko-nemški narodnostni meji, čeprav se v bistvu opirajo tudi na rezultate štetja l. 1910.⁵⁷

Glede Kaple in Apaške kotline je pripravila jugoslovanska stran le argumentacijo zoper morebitne avstrijske predloge, ki pa so bili glede na določbe mirovne pogodbe pač vnaprej obsojeni na neuspeh, podobno kot jugoslovanske priprave na razpravo o radgonskem kotu, kjer je razmejitev resnično povzročala gospodarske težave. Tudi privatnega štetja iz začetka 1920 za Apaško kotlino (2207 Slovencev, 1199 Nemcev) in vasi vzhodno od Radgone (brez Zenkovcev 894 Slovencev, 80 Nemcev)⁵⁸ v tej argumentaciji — ki se sklicuje le na uradno štetje 1910 — jugoslovanska stran ni uporabila.

Za vprašanja razmerja narodnostne in državne meje so zanimivi le elaborati o dveh delih meje med Soboto in Muro. Medtem ko se Sobote zlahka odrekajo, skušajo dobiti glede na nejasen opis meje v pogodbi Mlake (Laaken, 89 z nemškim, 129 s slovenskim občevalnim jezikom), Radvanje (Rothwein, 56:123) in Sv. Jerneja (78:288); medtem ko »od Sv. Lovrenca do Sv. Duha tvori razvodje naravno mejo, ki je več ali manj tudi narodna meja, torej ne bo kaj spreminjati«, pa se pri Sv. Duhu na Ostrem vrhu navajajo vnovič nerešena vprašanja: na podlagi podrobnega elaborata Matije Ljubše je v poročilu za razmejitveno komisijo načeto le vprašanje obrobni občin lučanskega kota, v katerih so delno po štetju 1910 imeli večino prebivalci s slovenskim »občevalnim jezikom«: Veliki Boč (707 Slovencev, 5 Nemcev), Klanci (376:62), Pesnica (363:431), Gradišče (211:853). Mimo tega je bilo načeto le vprašanje, ali ne bi bilo pri špilju mogoče doseči jasnejše in razvidnejše meje z dodelitvijo Obegga in Glassnitzberga z majhnim številom prebivalstva (prvi 128 z nemškim, 22 s slovenskim občevalnim jezikom, drugi z 210 oziroma 49).

Leonid Pitamic je že 10. avgusta 1920 opozarjal Kovačiča, da moremo zagovarjati naša stališča o meji (Kapla, Apaška kotlina le ob priznanju istih načel avstrijski strani,⁵⁹ in v resnici se je končal spor glede katastralnih občin z njihovo razdelitvijo (Mlake in Radvanje; del Velikega Boča), medtem ko sta Gradišče in Klanci ostali v Avstriji ne glede na njihov narodnostni značaj. V »strogo zaupni informaciji« glede radgonskega kota

⁵⁶ W. Neumann, Abwehrkampf und Volksabstimmung in Kärnten 1918—1920, Klagenfurt 1970, 115.

⁵⁷ Kovačičevi (večinoma rokopisni) elaborati za sektorje: I. Od koroške meje do Sv. Duha; II. Okoliš Sv. Duha do lučanske ceste; III. Od lučanske ceste do Plača; IV. Apaška kotlina; V. Radgona; poseben elaborat je — pač za pripravo zoper morebitne avstrijske zahteve, kot v zvezi z Apaško kotlino — obravnaval tudi Kaplo; M. Ljubša je pripravil že 2. VIII. 1919 poseben, natančen elaborat o občinah Gradišče in Klanci; vse v PAM.

⁵⁸ PAM; podatki štetja so daleč pretirani v slovensko korist; gospodarsko-prometne težave pri Radgoni so povzročile še 5. XII. 1921 pritožbo »prebivalstva Murskega polja in Prekmurja« na predsednika pokrajinske uprave za Slovenijo Ivana Hribarja, PAM.

je v tej stopnji razpravljanj tudi Kovačič mislil na delitev po strogi narodnostni meji: »naj se reši vsaj to, kar je za nas najvažnejše: železniški most in vasi vzhodno od Radgone, ki so do najnovejšega časa bile popolnoma slovenske«. ⁶⁰

Za sklep tega pregleda enega izmed bistvenih momentov, ki so vplivali na osvoboditev Slovencev v Podravju z Mariborom in v Pomurju izpod avstrijske oblasti (tako glede obsega jugoslovanskih zahtev kot glede odločitev mirovne konference v Parizu 1919), ⁶¹ želim vprašanje narodnostne meje vnovič povezati s širšim zgodovinskim okvirom.

Ob koncu prve svetovne vojne je bilo štajersko Podravje — če upoštevamo tedanje imperialistične meddržavne obveznosti (londonski pakt o Slovenskem Primorju) kot dejstva, ki so vprašanje pripadnosti Primorja za tedaj že zaprla (kljub drugačnemu mnenju Henrika Tume in v zgodovino pisju zlasti Dušana Kermavnerja) ⁶² — za Slovence vzporedno s Koroško brez dvoma najpomembnejše vprašanje. Anton Melik je l. 1919 po pravici opozarjal, da bomo izgube na račun Italije še mogli popraviti, izgube na račun Nemcev v korist Avstrije pa bodo dokončne. ⁶³ Pogodbe po drugi svetovni vojni so dokazale utemeljenost tega presojanja.

Med sredo 19. stoletja in l. 1918 se je etnična meja — čeprav malenkostno — premaknila nekoliko proti jugu zlasti med Soboto in Muro zaradi napredovanja germanizacije v posameznih krajih, ki so 1858 veljali še kot slovenski (Sobota, Sv. Ožbold, Sv. Lovrenc in Sv. Anton v okolišju Sobote in Ivnika, župnija Gomilica in Špilje). V tem delu je segalo slovensko ozemlje preko nove državne meje le z dvema hribovskima vasema južno od Sobote (Mlake in Radvanje) in predvsem v lučanskem kotu do grebena Slovenskih goric na severu in trga na zahodu (politični občini Gradišče in Klanjci). Severno od tod so bili seveda tudi še raztreseni Slovenci, a le kot posamezni priseljenci in le v nekaj krajih še ostanki starejše generacije, ki je pod germanizacijskimi vplivi že izginjala. Ob Muri vzhodno od špilja se meja ni spremenila, pač pa se je za Slovence poslabšal položaj v dveh že 1858 mešanih krajih (Sladka gora, Lokavec — Lugatz), enako kot v nekaj vaseh ob Kučnici vzhodno od Radgone, čeprav manj kakor kaže ljudsko štetje 1910, ki ne navaja občevalnega jezika priseljencev iz »inozemskega« Prekmurja. Preseganje slovenskega narodnostnega ozemlja preko meje nekdanjega mariborskega okrožja je v mejah rezultatov štetja iz l. 1900 upošteval tudi vladni predlog volilne reforme 1906/1907 pri severni meji slovenskih podeželskih volilnih okrajev (marenberškemu so pridružili poleg občine Kaple tudi občino Gradišče iz arveškega sodnega okraja, ne pa tudi Klancev; mariborskemu okraju naj bi se po neuresničenem načrtu pridružile občine Velka, Dražen vrh in Ščavnica iz sodnega okraja Cmurek ter občine Plitvički vrh južno in Slovenska gorca, Zenkovi, Potrna, Dedonci in Žetinci severno od Mure iz sodnega okraja Radgona. ⁶⁴ Od 1876 naprej so pri deželnih in državnozbornskih volitvah v podeželskih volilnih okrajih, ki so zajemali štajersko Podravje brez mest in trgov (po l. 1907 pa tudi brez podeželskih občin z nemiško večino glede na občevalni jezik v okolici Maribora in Radelj) vselej zmagali slovenski kandidati, v okrajih, v katere so

⁵⁹ Pismo Kovačiču 10. VIII. 1920 iz Ljubljane, PAM.

⁶⁰ Kovačičev poseben »dodatek« elaboratu o Radgoni, PAM.

⁶¹ Gl. op. 45 glede Zapisnikov; B. Grafenauer, Plebiscitni zbornik, 361—362.

⁶² Gl. zlasti D. Kermavner, Temeljni problemi primorske politične zgodovine, Ljubljana 1978.

⁶³ A. Loboda, Moderna politična načela in naši obmejni spori, LZ 39, 1919, 352—357, 420—424 (posebej 421).

⁶⁴ V. Melik, Volitve na Slovenskem 1861—1918, Ljubljana 1965, 105.

bila združena mesta in trgi (od 1907 tudi z nekaj pridruženimi podeželskimi kraji), pa vselej nemški.⁶⁵

Čeprav vemo, da so podatki ljudskega štetja 1910 o občevalnem jeziku v velikem nasprotju z istimi podatki o izvoru prebivalstva (in potemtakem tudi o materinskem jeziku) in da so bili v marsičem izraz ne le gospodarskih gibanj, marveč tudi germanizacijskega pritiska — vse to podrobneje obravnava Matjaž Klemenčič v svojem referatu — imajo ti podatki vendarle poleg rezultatov volitev svoj pomen za ocenjevanje subjektivne politične usmerjenosti prebivalstva. Kovačič podatkov o prebivalstvu z avstrijske strani predloženih plebiscitnih področij na štajerskem ni brez vzroka preračunaval kar po uradnem štetju brez vsakršnih popravkov.⁶⁶ Štajersko ozemlje do meje, ki jo je vseboval predlog saintgermanske mirovne pogodbe (torej z radgonskim kotom) je imelo po štetju 1910 med 491.793 prebivalci 76.436 takih z nemškim občevalnim jezikom (15,54 %; brez radgonskega kota, t. j. po končni obliki te pogodbe je to razmerje 487.585 prebivalcev, 73.950 z nemškim občevalnim jezikom, t. j. 15,16 %).⁶⁷ Ti podatki kažejo dovolj jasno slovenski narodnostni značaj celotne pokrajine (toliko bolj, ker je že 1921 — ko je izginil nemški pritisk in se je zamenjal številni kriterij od »občevalnega« v »materinski« jezik — ob izselitvi le majhnega dela Nemcev pokazalo ljudsko štetje na istem prostoru med 480.015 prebivalci 449.485 Slovencev in le 21.786 Nemcev (4,53 %), in tudi lastno, tendenčno nemško računanje manjšine je l. 1928 doseglo le število 32.578, po popisu Kulturbunda januarja 1941 pa celo le 15.157).⁶⁸

Brez dvoma pa je bilo od vsega tega ozemlja najbolj ogroženo štajersko Podravje do Maribora ter pas ozemlja ob Muri do Radgone, kjer je bilo Apaško polje res področje stare nemške agrarne kolonizacije. Ni le nujno, da je bilo avstrijski delegaciji mogoče — čeprav ob preziranju vseh gospodarskih vprašanj in pomena Maribora za ves slovenski del štajerskega — odrezati na severu strnjen del ozemlja, na katerem je med predloženo mejo (z radgonskim kotom) kazalo štetje 1910 47.416 prebivalcev s slovenskim in 50.585 (51,61 %) prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom; severno od Drave je bilo to razmerje celo 32.426 : 41.890 (56,36 %) in le z upoštevanjem slovenskih »inozemcev«, priseljenih v ta prostor iz Prekmurja, bi se sedež prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom nekoliko zmanjšal, a še vedno ne pod 50 % (na 50,53 % na vsem predloženem plebiscitnem ozemlju oziroma 54,82 % severno od Drave). Seveda je tak položaj nastal le zaradi Maribora, ki je sam z okoliškimi vasmi z značajem novih predmestij že presegal 35.000 prebivalcev, kar pa je bila več kot tretjina prebivalstva celotne plebiscitne cone. Prav to je za kratek čas spremenilo avstrijski predlog celo v resno nevarnost, čeprav je bil končno zavrnjen zaradi etničnega značaja širšega z Mariborom najtesneje povezanega okoliša in zaradi gospodarsko nevezdržne meje, ki bi jo ustvaril (saj je od mesta odrezala celo znaten del mariborskega sodnega okraja), pa tudi zaradi pomena mesta za vso Slovensko štajersko.⁶⁹

Vsa ta dejstva pa vendarle dokazujejo — in tu se vnovič vračamo k začetnemu širšemu zgodovinskemu okviru — kako bistvenega pomena je bil

⁶⁵ V. Melik, n. d., 67, 212—214, 226—238, 383—399.

⁶⁶ Fr. Kovačič, »Narodnostne razmere...«, PAM.

⁶⁷ Število prebivalstva po izračunu Z. Sifrerja, Prikazi in študije (Zavod SRS za statistiko) VIII/2, 1962, 15, število prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom pa po izračunu Wernerja, Sprache und Volkstum in der Untersteiermark, Stuttgart 1935.

⁶⁸ Fr. Zwitter, Sodobnost 6, 1938, 495 sl.; D. Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933—1941, Ljubljana 1966, 20—22; prim. tudi T. Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Maribor 1968, v uvodnem delu, str. 62—89.

⁶⁹ B. Grafenauer, Plebiscitni zbornik, 359—362 (z navedenimi viri).

za štajersko Podravje in za njegove slovenske prebivalce leta 1918 tudi nastop borcev za severno mejo pod Maistrovim vodstvom in poseg Maistra samega 1. novembra v vprašanje oblasti nad spodnjštajersko prestolnico. Ob tem se je odločalo gotovo — po prepričanju zgodovinopisja obeh strani — o bodočnosti znatno večjega slovenskega ozemlja na štajerskem, kot pa ga je zajel avstrijski predlog o plebiscitu.⁷⁰

Zusammenfassung

ETHNISCHE VERHÄLTNISSE UND DIE SLOWENISCH-DEUTSCHE ETHNISCHE GRENZE IN DER STEIERMARK ALS EIN FAKTOR DER BEFREIUNG NORDÖSTLICHEN SLOWENIENS 1918/19

Wie jede große geschichtliche Wende ist auch die geschichtliche Wende im Jahr 1918/19 im steierischen Drau- und Murland — nämlich die Befreiung der Slowenen beinahe bis zu ihrer Volksgrenze von der deutsch-österreichischen Herrschaft — ein geschichtliches Ergebnis, also das Ergebnis eines Entwicklungsprozesses in fernerer Vergangenheit und des dieser Entwicklung entsprechenden und eben durch diese Entwicklung ermöglichten einmaligen Auftritts der Slowenen gegen die drohende Gefahr fremder Oberherrschaft. Einen Beweis dafür liefern uns schon die Tatsachen, die in der August-Verhandlung auf der Friedenskonferenz in Paris 1919 gegen den Vorschlag Österreichs, in dem engen und künstlich abgegrenzten Drautal und an der Mur ein Plebiszit durchzuführen, Ausschlag gaben: Nur eine davon war die Tatsache, daß die Jugoslawen das strittige Territorium seit dem Zerfall Österreich-Ungarns ohne besondere Schwierigkeiten in ihren Händen hatten, wobei für die französischen Vertreter des slowenischen Standpunktes wohl nicht ohne Belang sein konnte, daß die Militärfrage ihre endgültige Lösung mit dem Abkommen über die Demarkationslinie fand, das am 13. Februar in Maribor zwischen den Landesregierungen Ljubljana und Graz in Anwesenheit des aus Zagreb angereisten Stellvertreters der französischen Mission abgeschlossen wurde. In der Verhandlung darüber wurden jedenfalls zwei andere Tatsachen viel stärker hervorgehoben: erstens, Maribor war das wirtschaftliche und intellektuelle Zentrum der Südsteiermark, was auch von der früheren österreichischen Verwaltung anerkannt wurde, die dieses Land nur von Maribor aus verwalten konnte, und zum anderen, die slowenische Mehrheit war in dem ganzen Land sehr stark und die Slowenen stellten eine beträchtliche Mehrheit auch in der zusammen mit der Stadt als ein Ganzes betrachteten Bezirkshauptmannschaft von Maribor dar. Die dauernden Charakteristiken des Landes wogen in der Verhandlung wohl mehr als die Ereignisse der jüngsten Zeit und eben sie bildeten auch die Grundlage für die Feststellung, daß die von österreichischer Seite vorgeschlagene Grenze für das Plebiszitgebiet untragbar war und daß sie widernatürlich in eine wirtschaftliche Einheit einschneidet und ein Gebiet umfaßt, wo die Slowenen auf dem Land die absolute Mehrheit hatten. Sie bewirkten aber auch, daß Österreich nach der Anerkennung einer natürlicheren jugoslawischen Grenze für das Plebiszitgebiet auf die Probe verzichtete, ob die Bevölkerung für Österreich oder für Jugoslawien sei.

Wenn hier in bezug auf die Tatsachen die nationalen Verhältnisse im nördlichen Teil der slowenischen Steiermark in Verbindung mit der Entstehung der österreichisch-jugoslawischen Staatsgrenze behandelt wird, muß darauf hingewiesen werden, daß es sich auch dabei erneut um ein geschichtliches Ergebnis handelt, das in kurzen Worten durch Thesen über die wichtigsten Momente ausgedrückt werden soll, die den Slowenen in Maribor, im steierischen Drauland und Murland ermöglicht haben, sich mit Waffen und durch den Sieg am grünen Tisch in Paris 1918/19 von der deutsch-österreichischen Herrschaft zu befreien.

a) Die Umgestaltung des Bistums Lavant in das Bistum für die Slowenen im Marburger Kreis (1858/59) bedeutete die erste Grundlage, die ein Hindernis für den Germanisierungsdruck im Drautal bis Maribor bedeutete und sie erfolgreich überall dort eindämmte, wo die Slowenen bei ihrem politischen Kampf bei den Volkszählungen nicht unter dem Druck des deutschen Kapitals stunden und wo das slowenische, sich seit den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts erfolgreich entwickelnde Nationalbewußtsein nicht von der Grazer Führung der deutschen Sozialdemokratie neutralisiert wurde (der die slowenische Arbeiterbewegung das Drauland überlassen hat, obwohl sich Janez Krainer aus Maribor auf der Grün-

dungsversammlung der österreichischen Sozialdemokratie in Hainfeld mit seiner Forderung durchsetzte, »ein slowenisches Parteiblatt herauszugeben«. Damit schloß er sich Kordelič aus Ljubljana an, der ebenso forderte, daß »für Untersteiermark, Kärnten, Krain, Görz und Triest ein slowenisches Parteiblatt gegründet werden sollte«; die Forderung wurde nach der Beurteilung der Grazer Organisationsleitung für »völlig unmöglich« gehalten und Graz hat das Drauland sowie Maribor von der slowenischen Arbeiterbewegung mit dem Zentrum in Ljubljana und Triest getrennt.

Dokumente des bischöflichen Archivs des Bistums von Lavant in Maribor sind ein überzeugender Beweis dafür, daß die Umgestaltung dieses Bistums 1858/59 ein Ergebnis des seit 1848 wachsenden slowenischen Nationalbewußtseins war, ebenso wie die Trennung des Kreises Maribor (im Jahr 1849) von den deutschen Kreisen der Steiermark. Der Salzburger Erzbischof Tharnóczy schrieb in seiner Denkschrift, die 1853 (im vorherigen Einvernehmen mit dem Bischof von Lavant Anton Martin Slomšek) eine Neugestaltung des Bistums von Lavant in das slowenische Bistum in der Steiermark zur Folge hatte: »Das Nationalbewußtsein ist lebhaft erwacht, und verdient um so mehr entgegenkommende Beachtung, je ruhiger es sich innerhalb der gesetzlichen Schranken verhält. Die hohe k. k. Staatsverwaltung hat bei den dießfälligen billigen Wünschen der verschiedenen Nationalitäten Rechnung getragen und hat gerade bei der Arrondierung der Kreise Steiermarks auf diesen Umstand geneigte Rücksicht genommen. Der jeweilige Erzbischof von Salzburg müßte also mit Recht fürchten, die Gläubigen slavischer Zunge empfindlich zu verletzen, wollte er ihren Wunsch nicht beachten, daß auch sie das Wort Gottes aus dem Munde ihres Bischofes vernehmen, und ihre Anliegen ihm mit Zutraulichkeit persönlich vortragen können.« In der Denkschrift wird im Zusammenhang mit der Reorganisation der Bistümer Lavant und Seckau öfter die Notwendigkeit »der Berücksichtigung von National — und Sprach — Verschiedenheit« betont sowie die Tatsache, daß »Abstammung, Sprache, Gebräuche und politische Verwaltung diesen Teil der Seckauer Diözese innigst mit dem steirischen Antheil der Diözese von Lavant verbinden«, ebenso aber auch, daß sich dieser Teil des Seckauer Bistums »schon jahrzehntelang einen Oberhirten wünsche, der die Landessprache verstehen und die nationalen Interessen vertreten würde«.

Als dieser Vorschlag gemacht wurde, waren die beiden Bischöfe überzeugt, daß die Grenze zwischen den Kreisen Maribor und Graz der slowenisch-deutschen Sprachgrenze entsprach, während es über den nationalen Charakter des Kreises Maribor überhaupt keine Zweifel gab, da dieser nach amtlichen Angaben der Volkszählung von Czöring weniger Deutsche (5 % der Bevölkerung) als Krain (8 %) besaß. Ficker schrieb 1860, daß hier »fast nur die schwache deutsche Beimischung der Ausschließlichkeit des Slovenenthums entgegentritt«. Als im Frühling 1858 der Anschluß des »slowenischen Teiles des Seckauer Bistums« an das Bistum von Lavant als das Bistum für Slowenen in der Steiermark vor dem Vollzug stand, haben die Briefe einiger Geistlicher sowie Bitten der Pfarrleute Slomšek darauf aufmerksam gemacht, daß der »slowenische Teil der Steiermark« zwischen Soboth und Spielfeld, im Randgebiet der Ebene Apaška kotlina und östlich von Radkersburg die Kreisgrenze überschritt und daß es nördlich vom slowenischen Gebiet des Grazer Kreises noch einen Streifen mit gemischter Bevölkerung gibt, wo beim Gottesdienst außer der deutschen auch die slowenische Sprache verwendet werden muß. Obwohl Slomšek nun den Standpunkt durchsetzen wollte, daß sich an das Bistum von Lavant alle jene Pfarren anschließen sollten, in denen beim Gottesdienst das Slowenische als die einzige Sprache oder wenigstens auch neben dem Deutschen gebraucht wurde, blieb es beim alten Vorschlag: die Grenze zwischen den beiden Bistümern wurde nach der Grenze zwischen den Kreisen Graz und Maribor gezogen und der Sitz des Bistums wurde nach Maribor verlegt. Bei dieser Gelegenheit dankte der Bürgermeister von Maribor Slomšek schon im voraus für seine Bereitschaft, Opfer zu bringen »für die gute Sache... Marburgs und der Slowenen«.

Die Bedeutung dieser Verlegung für die Slowenen hat sich sehr schnell gezeigt durch Slomšeks Sorge um die slowenische Sprache in der Kirche und bei dem Religionsunterricht für die Jugend, in längerer Sicht aber durch das Mitwirken von Geistlichen aus gefährdeten Orten bei ihrem Handeln im nationalen Interesse (um nur das Beispiel von Evald Vračko aus Spielfeld zu erwähnen und seinen Anteil an dem erfolgreichen Widerstand, der der deutschen Kolonisation bei ihrem Versuch, nach Maribor vorzudringen, geleistet wurde) und durch die Entstehung der bedeutenden Institution mit slowenischen Charakter in Maribor,

die für die Bedürfnisse des gesamten slowenischen Teils des Landes aufkam. Auch an der Gründung des Historischen Vereins in Maribor haben einige Leute aus diesem Kreis (vor allem Dr. Fr. Kovačič) mit organisatorischer Arbeit bedeutend mitgewirkt. Ein Beweis dafür ist aber auch die Entwicklung in jenem Teil der slowenischen Pfarren, die im Seckauer Bistum geblieben sind und in denen die Germanisierung leichter voranschritt, nach 1900 auch mit Hilfe des Seckauer Ordinariats, was in Berichten aus dem Jahr 1918 öfter sogar ganz offen festgestellt wurde.

b) Das zweite Moment, das eine schnelle Lösung der Frage Maribors und des Drautals durch Machtübernahme mit Hilfe einer organisierten Militärmacht im November 1918 ermöglichte, war der Verdienst der »politischen Vorkriegstätigkeit« (F. Baš), der slowenischen nationalpolitischen Erwachung seit den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts (Volksversammlungen — »tabori«!), der slowenischen politischen Organisation seit Ende des 19. Jahrhunderts (ungeachtet ihrer verschiedenen weltanschaulichen Konzepte) und des erneut bewegten politischen Lebens in Verbindung mit der Deklarationsbewegung und mit allen Komponenten der sozialen und politischen Unzufriedenheit mit der Herrschaft des alten Staates, die sich — vor allem nach Oktober 1917 — im letzten Kriegsjahr geltend gemacht haben.

c) Die Lösung, die die slowenische politische Bewegung forderte — die Befreiung des slowenischen Gebietes von der deutschen Herrschaft bis zur nationalen Grenze — war wegen des Fortschritts der Germanisierung und noch besonders wegen der Lage Maribors bis zur Machtübernahme in der Stadt durch die Slowenen ernstlich gefährdet nicht nur für den Streifen des Grenzgebietes (das Drautal, Maribor, das Gebiet des Gerichtskreises von Cmurek und Radkersburg südlich von der Mur), sondern zumindest auch für das gesamte Gebiet östlich vom Pohorje und von Slovenska Bistrica bis zum Boč und der Donačka gora im Süden. Vor allem in nichtlandwirtschaftlichen Sprachinseln stieg im slowenischen Landesteil die Zahl der Leute mit Deutsch als »Umgangssprache« von ungefähr 20.000 (5 %) im Jahr 1846 bis zur Volkszählung im Jahr 1910 auf mehr als 70.000 (17 %). Daß das Drautal und Maribor mit der näheren Umgebung dabei ein besonders gefährliches Problem darstellten, geht schon aus dem zunehmenden Anteil der mit dem sonst bestimmt nicht objektiven Maßstab der »Umgangssprache« gemessenen deutschen Minderheit von Jauntal—Podjuna bis Maribor hervor (Jauntal—Podjuna 15 %, das Meža—Tal 17 %, der Gerichtsbezirk von Radlje ohne Soboth 28 %, der Gerichtsbezirk von Maribor, die Bevölkerung der autonomen Stadt inbegriffen, 46 %); überall noch eine Minderheit, nur im wirtschaftlichen Zentrum in der Stadt Maribor und in ihrer näheren Umgebung eine Insel, in der die Einwohner mit Deutsch als »Umgangssprache« über 80 % der Bevölkerung ausmachten. Zusätzliche Untersuchungen, die im Oktober 1918 im Auftrag des slowenischen Landesnationalrats für die Steiermark von Dr. Kovačič in Zusammenarbeit mit einer Reihe von Kennern der Lage auf dem Terrain durchgeführt wurden, haben ergeben, daß sich die nationale Grenze seit Mitte des 19. Jahrhunderts etwas — zwar nicht wesentlich — verschoben hatte, und zwar vorwiegend an der Linie Soboth—Spielfeld, am meisten nördlich und nordöstlich von Lučane, etwas aber auch im Bezirk von Cmurek.

All diese Entwicklungszüge sind auch in verschiedenen Vorschlägen zum Ausdruck gekommen, die in Verbindung mit der jugoslawisch-österreichischen Grenze auf der Friedenskonferenz in Paris in verschiedenen Organen behandelt wurden.

Der anfängliche jugoslawische Vorschlag, nördlich von der heutigen Grenze Soboth, die Gegend von Lučane und Radkersburg miteinbeziehend, umfaßte in der Steiermark ein Gebiet mit ungefähr 500.000 Einwohnern, darunter 83.700 mit Deutsch als »Umgangssprache« (16,74 %). Der in der ersten Formulierung des Friedensvertrags von Saint-Germain enthaltene Kompromißvorschlag von Frankreich, Grotsbritannien und den USA, — der davon Soboth und die Gegend von Lučane (ein Gebiet mit ca. 9000 Einwohnern, davon ca. 7300 — 81 % mit Deutsch als Umgangssprache) abschnitt, dagegen aber die etwas verminderte Gegend von Radkersburg umfaßte — verlieh an Jugoslawien ein Gebiet mit 491.793 Einwohnern, darunter 76.436 (15,54 %) mit Deutsch als Umgangssprache; die endgültige Grenze (ohne die Gegend von Radkersburg) umfaßte ein Gebiet mit 487.585 Einwohnern (73.950 bzw. 15,16 % mit Deutsch als Umgangssprache nach der Volkszählung von 1910, 21.786 bzw. 4,53 % mit Deutsch als Muttersprache nach der Volkszählung von 1921). Das Gebiet zwischen der ursprünglichen, im Konzept des Friedensvertrags von Saint-Germain festgelegten Linie und der als Grenze zwi-

schen dem jugoslawischen Staat und Österreich von Pfaundler vorgeschlagenen Linie, die über den Boč und die Donačka gora verlief, umfaßte ein Gebiet mit 153.000 (71,83 %) Einwohnern, deren Umgangssprache slowenisch war, und 60.000 (28,17 %) Einwohnern, deren Umgangssprache deutsch war. Die amtliche österreichische, in der Gesetzgebung über die Gründung der Österreichischen Republik ausgedrückte Forderung war nur unwesentlich kleiner und das Verhältnis zwischen den Slowenen und Deutschen fast das gleiche wie bei Pfaunders Vorschlag. Schließlich umfaßte das Gebiet, für welches sich Ende August die jugoslawische Delegation bereit erklärt hat, ein Plebiszit durchzuführen, falls der oberste Konferenzrat darauf bestehen sollte, 166.000 Einwohner mit Slowenisch und 60.666 mit Deutsch als Umgangssprache (d. h. 73,19 % gegen 26,8 %). Alle diesen Angaben zeigen — zugleich mit den Angaben über den Anteil der Bevölkerung mit Deutsch als Umgangssprache in den Gerichtsbezirken im Drau-Gebiet bis Maribor —, daß es sich dabei um ein slowenisches Gebiet handelt (sogar nach dem österreichischen Kriterium der »Umgangssprache«, das die tatsächliche Zahl der slowenischen Bevölkerung wesentlich vermindert hat) und daß nichtlandwirtschaftliche Sprachinseln um Radlje und Maribor aus diesem Gebiet nicht gesondert werden können.

Ohne Zweifel waren vom gesamten Gebiet das steierische Drautal bis Maribor und der Landstreifen an der Mur bis Radkersburg in größter Gefahr, weil dort die Ebene Apaško polje tatsächlich ein Gebiet der alten deutschen Agrarkolonisation war. Es war gewiß kein Zufall, daß es der österreichischen Delegation gelungen ist — wenn auch durch Mißachten aller wirtschaftlichen Fragen und der Bedeutung Maribors für den gesamten Teil der slowenischen Steiermark — im Norden das Drautal mit Maribor abzuschneiden (wobei die Grenze im Süden unmittelbar an vorstädtischen Dörfern vorbei verlief) sowie das Gebiet bis zur südlichen Grenze des Bezirks von Cmurek und Radkersburg, ein Gebiet, wo die Volkszählung von 1910 47.416 Einwohner mit Slowenisch und 50.585 (51,61 %) mit Deutsch als Umgangssprache ergab. Nördlich der Drau war das Verhältnis sogar 32.426:41.890 (56,36 %) und nur durch Berücksichtigung von slowenischen »Ausländern«, den Zuwanderern aus dem Prekmurje, könnte der Anteil der Bevölkerung mit Deutsch als Umgangssprache etwas vermindert werden, doch würde er noch immer bei über 50 % stehen (50,53 % im gesamten Gebiet, wo das Plebiszit durchgeführt werden sollte, 54,82 % im Gebiet nördlich von der Drau). Erst die Erweiterung des Plebiszitgebiets auf den gesamten Gerichtsbezirk von Maribor (auf Vorschlag der Vertreter der USA und Italien) hatte zur Folge, daß nach derselben Volkszählung eine bescheidene Mehrheit den Slowenen zufiel (59.331 Einwohner bzw. 53,53 % gegen 51.505 Einwohner mit Deutsch als Umgangssprache, d. h. 46,46 %). Erst durch den jugoslawischen Vorschlag, daß in das Plebiszitgebiet das ganze Land eingeschlossen werden sollte, dessen unmittelbares wirtschaftliches Zentrum Maribor ist, wurde dieses Verhältnis wesentlich verändert.

Zu dieser Situation kam es nur wegen Maribor, das allein zusammen mit den Dörfern aus der näheren Umgebung, die eher schon den Charakter neuer Vorstädte hatten, über 35.000 Einwohner zählte, was mehr als ein Drittel der Bevölkerung des von Österreich vorgeschlagenen Plebiszitgebiets war. Eben deswegen bedeutete der österreichische Vorschlag für kurze Zeit eine ernste Gefahr, obwohl er zuletzt doch abgelehnt wurde wegen des ethnischen Charakters der weiteren, mit der Stadt jedoch aufs engste verbundenen Umgebung von Maribor und wegen der wirtschaftlich nicht zumutbaren Grenze, die dadurch entstanden wäre, und wegen der Bedeutung der Stadt für die ganze Slowenische Steiermark.

Das alles ist jedoch ein Beweis dafür — und das ist die dritte These im Zusammenhang mit der Befreiung der Slowenen im Drau- und Murland von der deutschen Herrschaft —, von welcher Bedeutung 1918 auch der Auftritt der Kämpfer für die Nordgrenze unter der tapferen und durchdachten Führung Maisters war sowie auch der Versuch Maisters selbst, am 1. November die Macht in der Hauptstadt der Untersteiermark zu ergreifen, dem damals am meisten gefährdeten Ort im Drauland. Dabei wurde bestimmt — nach Überzeugung der Geschichtsschreibung beider Seiten — über die Zukunft eines wesentlich größeren Teiles des slowenischen Gebiets in der Steiermark (mit über 200.000 Einwohnern) entschieden und nicht nur über die eines Streifens, den später der österreichische Plebiszitvorschlag erfaßt hat.

Na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo, v Ljubljani, Aškerčeva 12/I, lahko še vedno dobite večino letnikov predvojnega »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo«, kazali publikacij Muzejskega društva in prvih petindvajsetih letnikov »Zgodovinskega časopisa«, nekatere druge starejše historične publikacije, zadnje letnike »Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino«, še zlasti pa večino letnikov društvenega glasila — »Zgodovinskega časopisa« (ZČ):

ZČ 1/1947 (ponatis 1977) — 100 din	ZČ 24/1970, št. 1-2 — pred ponatisom
ZČ 2-3/1948-49 — 200 din (kmalu razprodan)	ZČ 24/1970, št. 3-4 — razprodan
ZČ 4/1950 — razprodan	ZČ 25/1971, št. 1-2 — razprodan
ZČ 5/1951 — razprodan	ZČ 25/1971, št. 3-4 — razprodan
ZČ 6-7/1952-53 — razprodan	ZČ 26/1972, št. 1-2 — pred ponatisom
ZČ 8/1954 — 200 din	ZČ 26/1972, št. 3-4 — razprodan
ZČ 9/1955 — 200 din (kmalu razprodan)	ZČ 27/1973, št. 1-2 — 120 din (kmalu razprodan)
ZČ 10-11/1956-57 — 200 din	ZČ 27/1973, št. 3-4 — razprodan
ZČ 12-13/1958-59 — 200 din	ZČ 28/1974, št. 1-2 — 120 din (kmalu razprodan)
ZČ 14/1960 — 150 din	ZČ 28/1974, št. 3-4 — 100 din
ZČ 15/1961 — 150 din (kmalu razprodan)	ZČ 29/1975, št. 1-2 — 80 din
ZČ 16/1962 — 150 din	ZČ 29/1975, št. 3-4 — 80 din
ZČ 17/1963 (ponatis 1978) — 150 din	ZČ 30/1976, št. 1-2 — 100 din
ZČ 18/1964 (ponatis 1980) — 200 din	ZČ 30/1976, št. 3-4 — 100 din
ZČ 19-20/1965-66 — 200 din	ZČ 31/1977, št. 1-2 — 120 din
ZČ 21/1967 — 150 din	ZČ 31/1977, št. 3 — 100 din
ZČ 22/1968, št. 1-2 — razprodan	ZČ 31/1977, št. 4 — 80 din
ZČ 22/1968, št. 3-4 — 80 din	ZČ 32/1978, št. 1-2 — 120 din
ZČ 23/1969, št. 1-2 — (kmalu razprodan)	ZČ 32/1978, št. 3 — 100 din
ZČ 23/1969, št. 3-4 — 100 din (kmalu razprodan)	ZČ 32/1978, št. 4 — 100 din
	ZČ 33/1979, št. 1 — 150 din
	ZČ 33/1979, št. 2 — 130 din
	ZČ 33/1979, št. 3 — 130 din

Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 200 dinarjev, je možno obročno odplačevanje. Člani Zgodovinskega društva s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo 25-odstotni popust, študentje 50-odstotni popust. Za naročila iz tujine velja 20-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na društvenem sedežu, prav tako pa tudi po pošti.

Ponatise zvezkov ZČ, ki so že razprodani, lahko naročite v prednaročilu.

Franc Rozman

DELAJSKO GIBANJE V MARIBORU DO PRVE SVETOVNE VOJNE

Predavanje na 19. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Maribor, 27. 9.—1. 10. 1978

Zgodovina delavskega gibanja v Mariboru je bila do pred petnajstimi leti precej zanemarjeno področje v slovenskem zgodovinopisju. Odtlej pa je izšlo več razprav, ki so precej spremenile dosedanje vedenje o delavskem gibanju na Slovenskem sploh in tudi o Mariboru. Opozorim naj, da pri tem mislim na delavsko gibanje socialistične, marksistične smeri, ki se je takrat organiziralo v okviru socialdemokratske stranke.

Ker je bilo delavsko gibanje na slovenskem štajerskem in v Mariboru v razdobju od začetkov do devetdesetih let preteklega stoletja že podrobneje obravnavano v spodaj citiranih razpravah in tudi v referatih na zborovanjih slovenskih zgodovinarjev, bom o tem prvem obdobju podal samo sumaren pregled in se podrobneje ustavil pri pregledu delavskega gibanja v Mariboru v času od 1890 do začetka prve svetovne vojne.¹

Položaj, število delavstva in idejna strujanja v njem v letu pomladi narodov 1848 bi bilo še vredno podrobneje proučiti, vendar pa se v zgodovinopisju o delavskem gibanju smatra kot prelomnica konec šestdesetih let preteklega stoletja, ker se je takrat delavstvo začelo društveno organizirati. Ni slučaj, da se je prvo delavsko društvo na Slovenskem ustanovilo prav v Mariboru že v avgustu 1868, saj je imelo svoje zaledje v delavstvu delavnic Južne železnice in v precejšnjem številu obrtniških pomočnikov v mestu samem. Relativna bližina Gradca, s katerim je imel Maribor tudi ugodne prometne povezave, je delavstvo obeh mest približalo in odslej sta v delavskem gibanju obe mesti zelo tesno povezani. Delavskoizobraževalno društvo v Mariboru, kot se je prvo delavsko društvo imenovalo, je kmalu imelo okrog 100 do 150 članov in je razvilo živahno društveno dejavnost. Po poročilih, ki so ohranjena, ga je državna oblast imela za državi najbolj nevarno poleg graškega društva »Vorwärts«. Mariborsko društvo je že konec leta 1868 ustanovilo svoje konzumno društvo, maja 1869 pa tudi invalidsko in bolniško blagajno. Sprejelo je takoimenovani Hartungov program, ki je prvi program avstrijskega delavstva in tako v skladu z njim zahtevalo splošno volilno pravico, pravico delavcev do združevanja, nastopalo proti konkordatu, zahtevalo sekularizacijo cerkvenih posesti, nekonzesionalne šole in podobno. Društvo je za svoje člane prirejalo različne izobraževalne in praktične tečaje, začelo je zbirati knjige za društveno knjižnico, naročalo se je na delavske liste. Živahno društveno delovanje je vodil in usmerjal predvsem Franz Wiesthaler, ki je bil glavni govornik na shodih, pisal je članke in poročila v različne liste, dopisoval si je z nemško sekcijo prve

¹ F. Rozman, Socialistično gibanje na slovenskem štajerskem do leta 1874, Zgodovinski časopis, 27, 1973, zv. 1—2, str. 41—59.

isti, Socialistično gibanje na slovenskem štajerskem do leta 1889, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 13, 1973, str. 53—103.

isti, Delavsko gibanje na Slovenskem v Taaffejevi dobi, Zgodovinski časopis, 29, 1975, zv. 1—2, str. 119—125.

isti, Milan Subarić in njegovo socialistično delovanje, Kronika, 20, št. 2, str. 97—100.
F. Baš, Maribor v avstrijski ustavni dobi, Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta, 3, 1967, str. 184—239.

internacionale in ni izključeno, da se je osebno poznal z njenim glavnim predstavnikom Josefom Phillipom Beckerjem v letih svojega izgnanstva in prisilnega bivanja v Švici. Wiesthaler je dovolj vidno nastopil na politični pozornici že leta 1848 in ideje te revolucije so navzoče v vsem njegovem delovanju, z njimi ni prelomil in v tem njegovem vztrajanju na liberalizmu leta 1848 je iskati tudi njegov precej nepričakovan prelom z delavskim gibanjem in odhod med mariborske nemške liberalce, kjer pa tudi ni našel politične utehe in je zagrenjen in osamljen umrl. V času delovanja v delavskem društvu pa se je zavzemal za politično enakopravnost narodov, ki naj gre vzporedno s stremljenjem po socialni enakosti. Prvi v delavskem gibanju na Slovenskem je opozoril, da se narodne in politične svobode ne sme razdvajati, kajti politična svoboda se da spet pridobiti, nacionalne pa nikdar več. Blizu mu je bil Lassalle, o Marxu se ni izjasnil, čeprav ga je kot bralec »Vorbote« moral poznati in nemara tudi brati.

Avgusta 1870 je bilo mariborsko delavsko društvo prepovedano, vendar oktobra istega leta spet ustanovljeno in nadaljevalo tradicije prejšnjega, saj so ga sestavljali in vodili isti ljudje. V jeseni 1871 so pri volitvah v deželni in državni zbor člani delavskega društva podprli mariborsko nemško liberalno stranko, kar se je v bodoče še nekajkrat zgodilo, ne moremo pa govoriti, da bi takšna volilna povezava izhajala iz njihovega političnega creda, ampak je bila posledica konkretnih političnih konstelacij.

Ob sporu med Oberwinderjevo ali zmerno in Scheujevo ali radikalno frakcijo v avstrijskem delavskem gibanju, so v Mariboru po vzoru in vplivu Gradca stopili na stran Scheuja in se zavzemali za enotnost v stranki in za sklicanje kongresa avstrijskega delavstva, do katerega je kmalu nato v Neudörflu aprila 1874 res prišlo. Eden takratnih najbolj vidnih voditeljev v delavskem gibanju in osrednja osebnost neudörflskega kongresa Hyppolit Tauschinsky se je v tem času večkrat mudil v Mariboru in tu organiziral lesne delavce in krojače, da so osnovali svoje društvo. Za neudörflski kongres je mariborsko društvo izvolilo kot svojega delegata Wiesthalerja, ki pa je mandat prepustil svojemu namestniku Gregorju Kautschitschu. Vendar se tudi on kongresa ni udeležil, bil pa je član štajerskega deželnega komiteja zaupnikov, bil skupaj s Tauschinskym in tovariši julija 1874 aretiran in na veleizdajniškem procesu oktobra 1874 v Gradcu obsojen. Ta proces predstavlja prvo prelomnico v delavskem gibanju na štajerskem, kajti odlej se je začelo petnajstletno sistematično preganjanje delavskega gibanja, ki je po skoraj šestih letih živahnega delovanja zapadalo v krize, iskalo rešitve v anarhističnih poskusih in prav na štajerskem je anarhistično-radikalna propaganda dejanj našla najugodnejša tla v Avstriji. Že v naslednjih letih je število članstva padlo v Mariboru na okrog petdeset. Leta 1875 je bilo ustanovljeno še splošno delavsko izobraževalno društvo, ki je zastopalo zmernejša stališča. Leta 1881 sta se obe društvi združili in čedalje bolj je društvo lezlo v radikalno smer. Tako je oktobra 1882 nastopilo proti Kautskyjevemu programu, ki ga je sprejel okrnjeni kongres v Brnu in ki pomeni prevlado zmerne smeri, radikalna pa ga ni sprejela. V osemdesetih letih je bil poglavitni center radikalne smeri v delavskem gibanju v Gradcu in pod njegovim vplivom je bilo tudi mariborsko društvo radikalno. V letu 1885 je v Mariboru izšlo celo sedem številk osrednjega lista avstrijske radikalne struje »Die Arbeit«, odkoder se je nato preselil v Beljak. Maja 1886 se je mariborsko delavsko izobraževalno društvo prostovoljno razpustilo z utemeljitvijo, da je zaradi omejitev, zakona o društvih in razglasitve zakona proti socialistom onemogočeno delovanje društva. Odtlej so do ustanovitve delavske stranke obstojala v Mariboru le še strokovna društva kro-

jačev in čevljarjev ter splošna invalidska in bolniška blagajna. Vsa ta društva se s politiko niso ukvarjala.

V tem prvem obdobju, ko avstrijsko delavsko gibanje še ni bilo organizirano v stranki, v dvajsetletnem obdobju 1868 do 1888, je mariborsko delavsko društvo imelo najtesnejše zveze z Gradcem, kar je bilo že nekajkrat povedano in poudarjeno. Stike je vzdrževalo tudi s ptujskim, celjskim in slovenjebistriškim delavskim društvom, pa tudi z društvi na Koroškem in nemškem štajerskem, medtem ko stikov z Ljubljano, da ne govorimo o Hrvaški, ki je bila v drugi polovici monarhije, skoraj ni bilo.²

Z letom 1889 se začena v delavskem gibanju Avstrije drugo obdobje, ko postanejo bolj ali manj organizirana društva enotna stranka in začena igrati vse važnejšo vlogo v političnem življenju vse monarhije. Začelo se je dvajsetletno obdobje stalnega naraščanja vpliva socialdemokracije, število organiziranega članstva, strokovnih in drugih nepolitičnih društev je naraščalo in segalo v zavidljive višine, kamor si ni nihče mogel predstavljati. Ta razvoj se je odražal tudi na štajerskem in tako tudi v Mariboru. Kot je znano, je vodilni predstavnik radikalno anarhistične smeri v avstrijskem delavskem gibanju Johann Rissmann imel svoje glavne pozicije v Gradcu in širšem območju štajerske. Na hainfeldskem in naslednjem kongresu je to v debati večkrat prišlo do izraza in trajalo je nekaj časa, da se je delavstvo tudi na terenu odločilo za Adlerjevo smer, ki je v Hainfeldu prevladala. Tako je bila šele decembra 1892 prva štajerska deželna konferenca, ki je celotno deželo v organizacijskem pogledu razdelila na osem okrožnih organizacij, od katerih je eno tvoril Maribor, kamor pa je spadala tudi vsa slovenska štajerska. Maribor pa je imel tudi še svojo krajevno organizacijo.³ Nekaj pred tem je bilo v Mariboru ustanovljeno delavsko pevsko društvo Frohsinn, ki naj bi bilo izraz enotnosti mariborskega delavstva.⁴ Žal imamo o delovanju delavskih organizacij zelo skope podatke prav za prva leta po združitvenem kongresu v Hainfeldu, iz zbirnih poročil za posamezne kronovine, kakor so bila sestavljena poročila za strankine zборе, pa lahko sklepamo, da so delavske organizacije pridno prirejale delavske shode in zborovanja ter skušale v svoje mlade organizacije pridobiti čimveč članstva. Med redkimi podatki za leto 1895 je Arbeiter Zeitung, osrednje glašilo avstrijske socialdemokratske stranke, prinesla obsežno poročilo o velikem zborovanju v Mariboru 12. oktobra 1895, na katerem je bil najprominentnejši govornik Engelbert Pernerstorfer, prijatelj Viktorja Adlerja, takrat že državnozborni poslanec, ne pa še član socialdemokratske stranke. Shod je sklical Bichl, ki je bil v tistih letih eden voditeljev mariborskega delavstva. Na dnevnem redu je bila razprava o političnem položaju v državi in o volilni reformi. Poleg Pernerstorferja sta govorila kakšnim tisoč zbranim delavcem tudi še Bichl in Johann Resel, ki je prišel na štajersko iz spodnje Avstrije in postal eden glavnih voditeljev socialdemokracije na štajerskem ter urednik Arbeiterwille. Pernerstorfer je govoril o volilni pravici in se najprej ustavil ob historičnem razvoju narodov in držav. Podrobneje je spregovoril o francoski revoluciji in o revoluciji 1848 v Avstriji. Posebej je poudaril, da imajo reakcionarne sile pri vodenju avstrijske države še vedno glavno vlogo, kar se kaže tudi v tem, da je volilna pravica tako zelo omejena. Avstrijsko ustavo je primerjal z lepo uverturo k slabi operi, kajti po njegovih besedah je v ustavi še videz demokratičnosti, pač pa so izvedbeni zakoni silno slabi. Zato je menil, da je v tem trenutku osnovna naloga do-

² Glej podrobneje v zgoraj navedeni literaturi.

³ Arbeiterwille, št. 1, 5. 1. 1893.

⁴ Arbeiter Zeitung, št. 26, 24. 6. 1892.

seči vollno pravico, s tem bodo prišli v parlament delavski predstavniki in spremenili zaostalo zakonodajo. Le socializem je namreč tisti, ki bo rešil človeštvo, kajti njegove bojne trume so že zdaj nepregledne, gibanje samo pa korak za korakom napreduje. Z vzklikom, da veruje v skorajšnjo zmago socializma, je končal svoj govor.⁵

V naslednjem letu je bila julija 1896 na 4. deželni konferenci izvedena nova organizacijska delitev stranke in mariborska organizacija je zmanjšala svoje torišče delovanja, saj so vanjo spadale krajevne organizacije Špilje, Cmurek, Radgona, Ljutomer, Ormož, Makole, Nova štifta, Slovenska Bistrica in Radlje, medtem ko so bile ostale na slovenskem štajerskem priključene Celju.⁶ Na 6. deželni konferenci v Gradcu julija 1898 je bila mariborska okrožna organizacija deležna kritike, ko je bila na dnevnem redu debata o ponovni vključitvi celjskega okraja iz rok JSDS nazaj pod štajersko deželno organizacijo. Mariborski delegat Martschetz se je zavzel, da bi v Celju postavili posebnega strankinega sekretarja, nakar mu je Resel očital, da naj mariborski sodrugi najprej uredijo razmere v svoji organizaciji, kjer bi bilo treba marsikaj izboljšati. V poročilu ni omenjeno, kakšne napeke ali težave so bile v mariborski socialdemokratski organizaciji.⁷ V prvi polovici leta 1898 je bilo v Mariboru ponovno ustanovljeno strokovno društvo gradbincev, ki se je leto poprej zaradi premajhnega števila članstva razpustilo. Konec aprila 1898 je bil v gostilni »Zur Mehlgrube« ustanovni sestanek, na katerem je v slovenščini in nemščini govoril Ropas in že prvega dne se je vpisalo nad sto članov.⁸ Na konferenci mariborske in celjske okrožne organizacije, ki sta se sestajali dvakrat letno, imamo pa zanje le skope podatke, so januarja 1899 razpravljali o delu v vsem letu 1898 in mariborski zastopnik Schrank je poročal, da je bilo v tem času v Mariboru 12 zborovanj, poleg tega pa še 6 železničarskih, 4 gradbeniški, 54 društvenih shodov ter 65 shodov za povabljene. Organizirano mariborsko delavstvo se je delilo na tale društva: južnih železnic, uslužbencev v prometu, pravovarstveno, društvo krojačev, čevljarjev, mizarjev, gradbincev in tiskarjev. Potrebno bi bilo, je poudaril poročevalec, da bi članstvo bolj bralo delavske liste, od katerih je bilo v Mariboru delavstvo naročeno na »Arbeiterzeitung«, »Arbeiterwille«, »Neue Botschaft«, »Volkstribüne«, »Volkszeitung«, »Glühlichter« in »Rdeči prapor«. V debati je bilo posebej rečeno, da je škoda, ker primanjkuje literature v slovenščini in da doslej ni bilo kaj prida storjenega, da bi se ta položaj popravil. Okrožna konferenca je sklenila, da se poveri deželni organizaciji naloga, da uredi kolikor mogoče večjo razširjanje brošur in drugega tiska v slovenščini.⁹

V naslednjem letu je bilo v Mariboru 8 javnih shodov, 34 shodov za povabljene, torej po § 2 zakona o društvih, 36 drugih društvenih shodov, 2 železničarska in 17 sestankov strankinih agitatorjev. V Mariboru je bilo okrog 700 organiziranih delavcev, med društvi pa sta na novo zaživeli društvo delavcev oblačilne in lesne stroke. Organiziralo se je tudi nekaj obrtniškega delavstva. Poleg preje navedenih delavskih listov so v letu 1899 prihajali v Maribor tudi »Der Eisenbahner«, »Odevník«, »Slowoca«, »Bekleidungsindustrie«, »Holzarbeiter«, »Der wahre Jakob«. Razširjeni so bili tudi majski listi, delavski koledarji in strankini protokoli. Sprejet je bil nadalje protest Novaka iz Polskave, ki je zahteval, da se obsodi pisanje »Rdečega prapora«, ker da preveč poroča o ljubljanskih zadevah, za štajersko in Maribor se pa

⁵ Arbeiter Zeitung, št. 282, 14. 10. 1895.

⁶ Delavec, št. 30 in 31, 8. in 10. 10. 1896.

⁷ Arbeiterwille, št. 29, 21. 7. 1898.

⁸ Arbeiterwille, št. 17, 28. 4. 1898.

⁹ Arbeiterwille, št. 3, 19. 1. 1899.

le malo meni. Zahteval je tudi, da se za štajersko izdaja posebni »Rdeči prapor«, ki naj bi bil pisan razumljivo in bi stal trdno na internacionalističnem stališču.¹⁰ V tem letu se je število organiziranih delavcev v Mariboru zmanjšalo na 500, deželno vodstvo pa se je pritoževalo, da vse leto mariborski sodrugi niso plačevali strankine članarine.¹¹ Na sedmi deželni konferenci je prišlo spet do manjše organizacijske korekture in je bila dežela razdeljena na 18 agitacijskih okrajev, od katerih je bil eden Maribor, ki so ga sestavljali poleg mesta še sodni okraji Marenberg, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica, Ptuj, Ormož, Ljutomer, Lenart, Radgona in Cmurek, medtem ko je bila Lipnica pripojena Gradcu.¹²

Medtem ko so se v tem času na podeželju vodili boji za delavske glasove predvsem s krščanskimi socialci, so v Mariboru skušali nemški liberalci čimbolj prodreti v delavske vrste. Tako je bilo npr. na shodu 2. maja 1899, ko je na zborovanju nemških nacionalcev govoril državnozborni poslanec Iro ter pozival navzoče, naj se odvrnejo od socialdemokratov in se priključijo nemškemu nacionalcem. Na tem shodu je bilo tudi precej socialdemokratov, ki pa jim nemški nacionalci niso pustili do besede in so zato 7. maja sklicali svoj shod, ki se ga je udeležilo nad 1000 ljudi. Tu so socialdemokrati opozorili, da hočejo liberalci delavce z nacionalističnimi frazami samo zaslepiti, sicer pa so na strani kapitalistov. Čez dober teden sta obe stranki priredili skupen shod v Götzovi pivnici, kjer se je 15. maja zbralo spet nad tisoč ljudi. Predsedujoča na shodu sta bila socialdemokrata Schrank in Anetzhuber, medtem ko je imel referat o razmerju med socialdemokracijo in nemškimi nacionalci večkratni urednik »Marburger Zeitung« dr. Huber. Ta je govoril o programu socialne demokracije in citiral zlasti Bernsteilnove »Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie«. Iz različnih marksističnih del je pobral za demagoško rabo iztrgane citate, tako da ga Reslu kot oponentu s strani socialdemokratov ni bilo težko zavrniti. Shoda se je udeležil tudi schönereijanec Wanner iz Gradca.¹³ Kmalu nato je Resel spet imel shod v Mariboru, in sicer je 13. junija govoril o splošni volilni pravici, reformi štajerskega deželnega zbora in o vojaških bremenih monarhije.¹⁴

Spori med obema strankama so se nadaljevali tudi v naslednjem letu. Marca 1900 je zborovanje nemško nacionalno usmerjenih delavcev, ki so se začeli organizirati v Mariboru kot odmev schönereijanskega gibanja, vodil deželnozborni poslanec Franko Steln. Na shodu so v glavnem zmerjali zvezo med socialdemokrati in židi, ki je postala že tradicionalen in izpet refren vseh nasprotnikov socialdemokracije.¹⁵ Takrat se je namreč začelo gibanje, ki se je združevalo v Die deutschvölkische Arbeitergemeinschaft von Steiermark und Kärnten in je bilo sestavljeno iz schönereijanske veje nemškonacionalnega gibanja ter Eisenholbove veje Los von Rom gibanja. Gibanje je uspelo najti privržence med tovarniškimi uradniki, trgovskimi pomočniki in drugimi k buržoaziji nagnjenimi elementi. Prizadevalo si je za nemško Ostmarko pod geslom alldeutsch, reindeutsch und ungeteilt (vsenemško, nemško čisto in nedeljivo). V Mariboru je bil njihov vodja urednik »Marburger Zeitung« Norbert Jahn. Njihovemu shodu 26. septembra 1901 je poslal Schönerer brzojavko, polno germanskega patosa: »Was mit dem Herzblut unserer Ahnen der Väter Schwert und Pflug

¹⁰ Arbeiterwille, št. 45, 14. 12. 1899.

¹¹ Arbeiterwille, št. 8 in 13, 23. 2. in 31. 3. 1899.

¹² prav tam

¹³ Arbeiter Zeitung, št. 135, 16. 5. 1899.

¹⁴ Delavec — Rdeči prapor, št. 96, 12. 6. 1899.

¹⁵ Marburger Zeitung, št. 26, 13. 3. 1900.

gewann, da bleibst das Erbgut der Germanen, kein Diebesfinger rühre d'ran! Heil deutscher Arbeit!¹⁶

Na velikem shodu socialdemokratov 20. avgusta 1900 v Götzovi pivnici je član štajerskega deželnega vodstva Rosenzweig pred okrog 600 navzočimi obtožil nacionalce, da so krivi preganjanja socialdemokratsko usmerjenih mariborskih učiteljev, med katerimi je bil tudi kasnejši deželnozborški poslanec Horvatek. Navzoči predstavniki mariborskih Nemcev Kokoschnegg, Derschatta in Steintz so pri tem zapustili shod.¹⁷ V letu 1901 so v Mariboru na občinskih volitvah socialdemokrati prvič zabeležili večji uspeh in osvojili tretjo kurijo, vendar so nemški nacionalci uspeli volitve anulirati, pač pa so v naslednjem letu v Studencih dobili 5 občinskih svetovalcev in v Pobrežju dva.¹⁸

Na julijski konferenci leta 1901 je bilo ugotovljeno, da je politična dejavnost mariborske organizacije slaba, finančno poročilo je izkazalo deficit, kar je bilo sicer posledica povečanih izdatkov za občinske in državnozborške volitve, pa tudi dejstva, da je strankina članarina neredno dotekala. Resel je kot delegat deželne organizacije mariborskim sodrugom očital, da v njihovi dejavnosti manjka požrtvovalnosti, ponesrečil se je načrt, da bi mariborska organizacija sama vzdrževala svojega strankinega zaupnika, mlajši delavski voditelji naj bi tendirali k ustvarjanju delavske aristokracije. V novi odbor so bili namesto mlajših spet imenovani starejši, prekajljeni kadri. Ponovno pa so poudarili potrebo po slovenskem delavskem tisku.¹⁹

Tudi v naslednjem letu je okrajna konferenca ugotovila slabosti v organizaciji, kjer da se stvari še ne obračajo na boljše, strankini agitatorji pa ne najdejo med delavci prave podpore. O konkretnih težavah sicer ni najti poročil. Kljub naštetim težavam pa je stranka priredila nekaj dobro obiskanih shodov, tako da ne moremo govoriti, da stranka ni prisluhnila dnevnim potrebam delavstva ali da je bila nedejavna. Konec leta 1901 se je na štajerskem povišala cena mleku in zadnje nedeljo v letu 1901 je bil v Götzovi pivnici velik shod, ki se ga je udeležilo zlasti veliko žensk. Referenta Michaela Schacherla iz Gradca je že na železniški postaji pričakalo skoraj 700 delavcev, ki so nato v sprevedu šli na mesto shoda. Schacherl je zborujoče pozval, da naj tam, kjer so mlekarnarji že povišali cene, delavci demonstrativno nehajo kupovati mleko in naj rajši pijejo čaj ali jedo prežganko in mlekarnarji se bodo že omeščali.²⁰ V isti pivnici je bil 9. junija 1902 velik shod, ki je obravnaval reformo deželnega zbora in nastopil proti povečanju proračuna obrambnega ministrstva. Na shod so bili povabljeni tudi slovenski deželnozborški poslanci, vendar se ga ni nihče udeležil in samo Robič se je opravičil, da se shoda ne more udeležiti. Delavci so v sprejeti resoluciji pozvali slovenske poslance, naj prenehajo z obstrukcijo in naj se borijo za splošno, enako in direktno volilno pravico za deželni zbor.²¹ O teh vprašanjih je bila vrsta shodov socialdemokratov v vsej Štajerski in akcije v Mariboru niso bile nekaj specifičnega. Politična borba je potekala v okviru smernic in taktike, kakršna je bila vodena na deželni konferenci. Eno osrednjih vprašanj je bila vseskozi borba proti klerikalizmu. Tako je na prelomu leta 1902/1903 skušal krog okrog Slovenskega gospodarja osnovati svoje društvo na Studencih, kjer so od 1902 socialdemokrati

¹⁶ Marburger Zeitung, št. 115, 26. 9. 1901.

¹⁷ Marburger Zeitung, št. 95, 21. 8. 1900.

¹⁸ Arbeiterwille, št. 170, 27. 7. 1902.

¹⁹ Arbeiterwille, št. 181, 9. 8. 1901.

²⁰ Arbeiterwille, št. 1, 1. 1. 1902.

²¹ Arbeiterwille, št. 131, 12. 6. 1902.

imeli pet mest v občinskem odboru in so smatrali, da v tem tipičnem delavskem naselju klerikalci nimajo kaj iskati. Mariborski advokat dr. Pipuš je 3. januarja 1903 sklical na Studencih shod, na katerem naj bi ustanovili društvo. Na shod je prišla tudi močna skupina socialdemokratov pod vodstvom Petelinschega, klerikalci pa so pripeljali slovenski študentski zbor, ki pa zaradi trušča, ki so ga počenjali socialdemokrati, sploh ni mogel zapeti in tudi Pipuš ni prišel do besede. Shod je moral biti predčasno in neuspešno zaključen.²² Istega dne so klerikalci skušali ustanoviti katoliško podružnico železničarske organizacije, vendar so jim socialdemokrati tudi to nakano preprečili.²³ Omeniti pa je treba ustanovni sestanek krajevne podružnice društva gospodinjskih pomočnic, ki s ga je udeležila tudi zastopnica dunajskega strankinega vodstva Boschekova. Shod je bil 10. julija 1903 in je eden prvih začetkov organiziranega ženskega socialdemokratskega delovanja. Za predsednico društva v Mariboru je bila izvoljena Karolina Monetti in že istega dne je naraslo število članic od 61 na 92. Na ustanovnem shodu so govorili o pomenu ženske organizacije in o položaju žensk nasploh.²⁴ Mariborski delavci so bili v teh letih po številu organiziranega članstva na drugem mestu na Štajerskem, takoj za Gradcem in so za leto 1903 plačali 382,77 gld strankine članarine,²⁵ v naslednjem letu pa 350,97 goldinarja.²⁶

Spomladi 1904 je bilo v Mariboru nekaj večjih zborovanj, na katerih so delavci protestirali proti povečanju cen na drobno za meso in mesne izdelke. Eno takšnih je bilo v Götzovi pivnici 18. aprila 1904, ki ga je sklical predsednik mariborske delavske organizacije Johann Petelinscheg, udeležil pa se ga je tudi mariborski podžupan Pfrimer. Referat o cenah mesa je imel Vincenc Muchitsch, sicer doma iz Lenarta, že preje eden vodilnih v strokovničarskem gibanju na Štajerskem, zlasti med peki, tedaj pa občinski odbornik v Gradcu in v prvi republiki njegov prvi socialistični župan. Muchitsch je dejal, da dobršen del krivde za višje cene mesa nosita vladar in parlament, da pa tudi mariborska mestna občina ni storila vsega, kar je bilo v njeni moči, da ne bi prišlo do povišanja cen. V izvajanju ga je dopolnil Johann Krainer, ki je dodal, da stroški klanja nikjer na Štajerskem niso tako visoki kot v Mariboru. Podžupan Pfrimer se je branil, da so odkupne cene goveje živine po vsej deželi močno narasle, nakar so mu socialdemokrati odgovorili, da je temu kriva njegova stranka, ker je glasovala za povišanje vojaškega proračuna in vladarjeve civilne liste. Čez deset dni je bilo v »Križnem dvoru« drugo množično zborovanje, ki je spet razpravljalo o podražitvi mesa v Mariboru. Večina udeležencev so bile ženske in glavni govor je imela voditeljica mariborske ženske organizacije Monetti-jeva, ki je apelirala na vse prisotne, naj kupujejo meso le pri tistih mesarjih, ki so ga pripravljali prodajati po starih cenah, na kar so ravno tistega dne pristali prvi štirje mesarji. Na shodu so tudi sklenili, da bo v »Arbeiterwille« objavljeno ime tistega mesarja, ki bo prodajal meso po stari ceni.²⁷

Delavci so se v teh letih nekoliko bolj organizirali in tako je bilo v Mariboru v letu 1905 dvanajst nepolitičnih društev in dve športni. Med njimi je bilo najmočnejše društvo gradbincev, ki je štel 67 članov, najmanjše pa je bilo društvo kovinarjev, ki je štel le 12 članov. Oživel je društvo »Na-

²² Arbeiterwille, št. 7, 10. 1. 1903.

²³ Arbeiterwille, št. 8, 11. 1. 1903.

²⁴ Arbeiterwille, št. 169, 29. 7. 1903.

²⁵ Arbeiterwille, št. 244, 25. 10. 1904.

²⁶ Arbeiterwille, št. 178, 30. 7. 1905.

²⁷ Arbeiterwille, št. 99, 1. 5. 1904.

turfrende«, ki je za svoje slovenske člane naročalo »Rdeči prapor«. V prvi polovici leta 1906 je bilo v Mariboru 1200 organiziranih delavcev. Najbolje so bili organizirani železničarji, katerih organizacija je štela kar 700 članov, najslabše pa je bilo pri kovinarjih in ženskah. Članstvo je močno fluktuiralo, ker so zaradi nizkih mezd delavci, predvsem pa obrtniški pomočniki, odhajali v Gradec, odhajali pa so v glavnem organizirani. Glavni rezervar delovne sile pa je prihajal iz predelov ob hrvatski meji ali iz same Hrvatske. Vsi ti so prihajali v mesto politično povsem neosveščeni in so bili zaradi slabega materialnega položaja pripravljeni delati za vsak denar, organizirati se pa niso upali, boječ se, da ne bi izgubili dela. Nekateri so delali tudi po 15 ali 16 ur na dan za 4 krome tedensko.²⁸ V naslednjem letu je bil tudi v mariborski občinski svet izvoljen prvi socialdemokrat, vendar je že naslednjega leta izpadel, pač pa se je število delavskih predstavnikov v Studencih povečalo na osem.²⁹ V tem času je bilo v Mariboru spet manj organiziranih, le 1000. Poleg železničarjev so bili dobro organizirani peki, ki so bili leta 1913 kar 90 % organizirani, pivovarniški delavci, sodarski in krojaški, med slabše organiziranimi pa so bili kovinarji, lesni delavci, dni-narji in ženske. Dni-narji kljub sorazmerno visokemu številu niso imeli svoje strokovne organizacije.³⁰ Od julija 1906 do julija 1907 je bilo na področju mariborske okrajne organizacije poleg strokovnih in volilnih shodov še 61 drugih zborovanj, in sicer 53 shodov za povabljenih, 7 ljudskih shodov in 1 ženski shod. Stranka je na svojem področju pobrala 1019,90 krome članarine, od česar je šlo strankini centrali na Dunaj 203,98 krome, deželni organizaciji v Gradec pa 407,96 krome. Spet je bilo aktualno okrepiti agitacijski boj v slovenskih krajih, toda posebnega uspeha niso zabeležili. Zanimivo je, da so v letu 1907 mariborski socialdemokrati skušali organizirati slovenske gradbince v Voitsbergu, vendar v tem niso uspeli.³¹ Vsa organizacijska moč stranke je bila posvečena državnozbornim volitvam in ta napor se je obrestoval, saj je Resel v Mariboru premagal Wastiana. Med drugimi večjimi shodi je treba omeniti Reslov shod 27. julija 1907, na katerem je govoril o delovanju socialdemokratskih državnozbornih poslancev.³² Veliko je bilo zborovanje žensk 10. oktobra, na katerem so protestirali proti podražitvi živil, na velikem shodu 2. decembra pa so sprejeli resolucijo proti višjim cenam osnovnih živil in jo poslali štajerskemu deželnemu zboru.³³

Zanimivo je, da je na 16. štajerski deželni konferenci novembra 1908 zastopnik mariborskih socialdemokratov Adolf Topf spet pogrel pripadnost celjskega okrožja JSDS. Topf je dejal, da avstrijska socialdemokracija za sedaj še ni razdeljena po nacionalnih mejah in da naj zato slovenski sodrugi na spodnjem štajerskem spadajo pod Gradec in tja oddajajo svojo članarino. JSDS bi rada zdaj osnovala na spodnjem štajerskem svojo organizacijo le zato, da bi pobirala strankino članarino, za te kraje se pa sicer ne briga in povrh še hoče, da stroške za volilno agitacijo plačuje Gradec. Zdelo se mu je tudi potrebno, da bi se osnoval za štajersko poseben delavski list v slovenščini, ki bi bil protlutež »Rdečemu praporu«. Vprašanje organizacijske razmejitve med JSDS in graško deželno organizacijo je latentno tlelo od 1896 ter je trajalo vse do 1911, ko se je Gradec moral sprijazniti z dejstvom, da je celjsko okrožje pripadlo JSDS. Nacionalno naspotovanje je bilo sicer dobro prikrito, vendar je bilo stalno prisotno, če-

²⁸ Arbeiterwille, št. 93, 20. 4. 1906.

²⁹ Arbeiterwille, št. 280, 26. 11. 1907.

³⁰ Arbeiterwille, št. 91, 17. 4. 1907.

³¹ Arbeiterwille, št. 273, 17. 11. 1907.

³² Arbeiterwille, št. 176, 27. 7. 1907.

³³ Arbeiterwille, št. 288, 5. 12. 1907.

³⁴ Arbeiterwille, št. 274, 12. 11. 1908.

prav so na primer ob septembrskih dogodkih obsojali nacionalno mržnjo in izgrede tudi socialdemokrati v Mariboru na shodu 22. septembra 1908, na katerem je govoril Resel.³⁵ Marca 1909 je bila nato ustanovljena štajerska deželna organizacija JSDS, ki je združevala slovenske delavce in je postavila novembrsko konferenco štajerske deželne organizacije pred izvršeno dejstvo. Sljednja je odgovorila z novo organizacijo stranke, ki jo je sestavljalo 13 okrajnih organizacij, med katerimi je Celje vključevalo le nemške organizacije, Maribor pa vse na področju okrajnih glavarstev Ptuj in Ljutomer ter samega Maribora, kjer pa slovenskih tako ni bilo. Ta vrinek slovenskih organizacij na štajersko je moral povzročiti pravi šok in na terenu so nastale težave, ki so jih šele z leti premagali. Na mariborski okrajni konferenci 24. julija 1910 je Topf poročal, da kljub izjemno težkemu političnemu položaju lahko reče, da je bilo delovanje stranke uspešno. Na osnovi nove organizacije je stranki uspelo, da se število članstva ni zmanjšalo, vendar je to zahtevalo znatne finančne izdatke. Kljub pritisku nemških nacionalcev in slovenskih strank se ni posrečilo razbiti socialdemokratske organizacije. Ostra debata se je vnela o organizaciji in taktiki, zlasti glede razmejitve med slovenskimi in nemškimi delavskimi organizacijami. Ker je bila teritorialna razmejitev pravzaprav stvar deželne konference, je bilo sklenjeno, da se vsi morebitni predlogi okrajnih organizacij Celje in Maribor v dogovoru s slovenskim strankinim vodstvom pošljejo deželni konferenci. Zaradi boljšega delovanja sta se organizaciji v Mariboru in Studencih združili v eno. Ostro so na konferenci obsodili kolesarsko društvo Draudler na Studencih, ki se je hotelo priključiti vsedržavnemu delavskemu kolesarskemu društvu, ki so ga sestavljali samo nemškonacionalno usmerjeni člani.³⁶

Število organiziranega delavstva je bilo v letu 1910 v Mariboru 989, od tega 62 žensk in mariborska organizacija je z drugega mesta na štajerskem zdrknila na peto.³⁷ Število ženskega članstva je padlo za več kot polovico od leta 1907, ko je bilo 140 organiziranih. V naslednjem letu je bil padec še izrazitejši, saj je članstvo padlo od 989 na 730.³⁸ V letu 1912 se je število organiziranih žena sicer zvišalo za dve na 68, vendar je bila mariborska organizacija šele na štirinajstem mestu med 23 organizacijami na štajerskem. Mladine je bilo organizirane le 20 članov.³⁹ V zadnjem letu pred izbruhom vojne je bilo v Mariboru 800 organiziranih moških, 23 mladincev in 50 žena. Maribor je tako pristal šele na osmem mestu na štajerskem.⁴⁰

Zelo pomembna oblika politične borbe so bile vsekakor volitve, in to na vseh ravneh, za državni zbor, deželni zbor in pa občinske volitve. Občinske volitve so še premalo proučene, pa tudi gradivo zanje skoraj ni ohranjeno in se v tem okviru nanje lahko le bežno ozremo. Na občinskih volitvah 1901 so socialni demokrati zmagali v tretjem volilnem razredu, kar je bilo veliko presenečenje in hud poraz meščanskih strank, posebno nemških nacionalcev, ki so po volitvah uspeli, da so bili socialdemokratski mandati nezakonito razveljavljeni. Delovanje socialnih demokratov v komunalni politiki v Mariboru je razkrilo zlorabe mariborske mestne uprave in leta 1902 je moral župan Nagy odstopiti.⁴¹ V sosednih občinah, ki so danes že inkorporirane v mesto, takrat pa so predstavljale prave delavske kolonije, kot npr. Studenci, Razvanje, Pobrežje, pa so socialni demokrati v zadnjem de-

³⁵ Arbeiterwille, št. 225, 23. 9. 1908.

³⁶ Arbeiterwille, št. 205, 28. 7. 1910.

³⁷ Arbeiterwille, št. 257, 29. 9. 1910.

³⁸ Arbeiterwille, št. 328, 26. 11. 1911.

³⁹ Arbeiterwille, št. 317, 17. 11. 1912.

⁴⁰ Arbeiterwille, št. 332, 23. 11. 1913.

⁴¹ F. Baš, n. d. str. 232.

setletju in pol pred prvo svetovno vojno kar praviloma imeli nekaj socialdemokratskih občinskih odbornikov in je to število znašalo do osem.

Na državnozbornskih volitvah so socialdemokrati v Mariboru marca 1891 postavili za svojega kandidata Ludwiga Bretschneiderja, urednika »Arbeiter Zeitung«, ki je potem na volitvah dobil nekaj števnih glasov.⁴² Z uvedbo splošne kurije so socialni demokrati dobili večje možnosti na volitvah in že leta 1897 so zmagali v Mariboru, to se pravi, da so bili izvoljeni njihovi volilni možje,⁴³ na naslednjih pa je leta 1901 v mariborski mestni kuriji dobil Johann Krainer 315 glasov, mnogo manj sicer kot nemški kandidat, toda več kot slovenski.⁴⁴ Krainer je na teh volitvah dobil dva volilna moža v Limbušu in Pekrah ter dva na Muti.⁴⁵ Največji uspeh pa so socialdemokrati zabeležili na državnozbornskih volitvah 1907, ko je v Mariboru njihov kandidat Hans Resel premagal nemškega kandidata Heinricha Wastiana, ko je Resel zmagal po hudem boju, deloma pa tudi zaradi razcepa v nemških vrstah.⁴⁶ Ob teh volitvah so socialdemokrati dobili precej glasov tudi na Studencih, Pobrežju in Radvanju. Čez štiri leta je bil volilni boj prav tako oster kot v letu 1907, če ne še bolj, saj je nemška nacionalna stranka imela osvojitve mariborskega mandata za prestižno vprašanje, ki naj bi pokazalo tudi moč nemštva. V volilni kampanji je 3. junija 1911 prišel v Maribor Engelbert Pernerstorfer, čez tri dni, 6. junija 1911, pa še Karl Renner,⁴⁷ kar je kazalo, da so tudi socialdemokrati dali temu mandatu velik pomen. Vendar Reslu tudi to ni pomagalo in 13. junija 1911 je bil Wastian spet izvoljen.⁴⁸

Za deželnozbornske volitve so socialdemokrati leta 1896 podprli protiklerikalne kandidate, svoje kandidate pa niso postavili in so kot samostojna stranka kandidirali le na dveh deželnozbornskih volitvah, in sicer prvič leta 1904, ko je bila uvedena splošna kurija, in drugič na zadnjih deželnozbornskih volitvah na štajerskem pred prvo svetovno vojno, ki so bile leta 1909. V mariborskem volilnem okraju je leta 1904 socialdemokratski kandidat Julius Hilari dobil 3207 glasov in v Mariboru samem je prišlo do ožje volitve med slovenskim klerikalcem in nemškim kandidatom, delavska stranka pa se je odločila voliti nemškega kandidata, ker da je to manjše zlo kot pa klerikalni kandidat.⁴⁹ Na deželnozbornskih volitvah leta 1909 je bil v volilnem okraju spodnještajerskih trgov in mest izvoljen socialdemokrat Albert Horvatek, učitelj iz Maribora. Na volitvah je Horvatek dobil 2165 glasov, od tega kar 1516 v Mariboru, medtem ko je dobil Franz Krall na listi nemške stranke 2281 in slovenski klerikalec Ivan Rebek 1113 glasov.⁵⁰ Tako je moralo priti do ožjih volitev, kjer so Slovenci podprli Horvatka, ki je 14. maja 1909 zbral 3268 glasov, Krall pa 2725. Spet je Horvatek dobil v Mariboru kar 1738 glasov, z veliko večino pa je zmagal tudi na Studencih, kjer je dobil 413 glasov.⁵¹

Mezdna in stavkovna gibanja v desetletju 1890 do 1900 so podrobneje prikazana na drugem mestu⁵² in bom tukaj na kratko omenil le večja v času od leta 1900 do prve svetovne vojne. Konec avgusta 1901 je izbruhnil štrajk mlinarskih pomočnikov v Scherbaumovem parnem mlinu, ki se je že na-

⁴² Arbeiterwille, št. 6, 18. 3. 1891, V. Melik, Volitve na Slovenskem, str. 282.

⁴³ V. Melik, n. d. str. 284.

⁴⁴ V. Melik, n. d. str. 387.

⁴⁵ Arbeiterwille, št. 69, 17. 11. 1900.

⁴⁶ V. Melik, n. d. str. 397–398, F. Baš, n. d. str. 233.

⁴⁷ Arbeiterwille, št. 156, 8. 6. 1911.

⁴⁸ V. Melik, n. d. str. 396.

⁴⁹ Arbeiterwille, št. 219, 25. 9. 1904.

⁵⁰ Arbeiterwille, št. 126, 9. 5. 1909.

⁵¹ Arbeiterwille, št. 133, 16. 5. 1909.

⁵² F. Rozman, Stavkovno gibanje na Štajerskem v devetdesetih letih preteklega stoletja, Kronika, 26, 1978, št. 2, str. 95–99.

slednjega dne končal z zmago delavcev, ki pa je bila kratkotrajna, saj je čez dva meseca Scherbaum vse dosežene ugodnosti spet preklical in prišlo je do nove stavke, ki se je pa za delavce končala neuspešno, ker je Scherbaum dobil dovolj stavkokazov.⁵³ Junija 1905 je bil uspešen štrajk pekovskih pomočnikov, ki je poleg Scherbauma zajel še večje število manjših pekovskih mojstrov. Štrajk se je končal 27. junija in pekovski mojstri so ugodili vsem delavskim zahtevam.⁵⁴ Spomladi 1906 sta bili uspešni stavki mizarjskih in čevljarjskih pomočnikov pri firmi Potočnik in Zollenstein.⁵⁵ Pač pa je bil naslednjega leta neuspešen štrajk čevljarjev v Jartschitschevi tovarni čevljev.⁵⁶ Pomembno zmago so istočasno dosegli pivovarniški delavci v Götzovih pivovarnah,⁵⁷ julija 1907 pa še zidarji.⁵⁸ Nove, boljše tarifne pogodbe so aprila 1908 dosegli krojači, ko je stavkalo 72 krojačev v 6 večjih in 12 manjših delavnicah. Bilo je sicer nekaj stavkokazov, toda po štirih dneh so pomočniki dosegli svoje zahteve,⁵⁹ le najbolj trdi podjetniki so vztrajali še tri tedne in se sredi aprila končno tudi vdali.⁶⁰ Od konca marca do konca aprila, nekateri pa celo do srede junija 1908, so stavkali mizarji in tudi dosegli boljše kolektivne pogodbe.⁶¹ Ta dolgotrajna stavka je uspela prav po zaslugi dobre priprave, organizacije in delavske solidarnosti. Kako drugače je bilo z neorganiziranimi delavci, priča stavka komunalnih delavcev, ki so marca 1908 začeli stavkati, ne da bi bili preje kakorkoli organizirani. Uprava jih je mirne duše odpustila in stavke je bilo konec.⁶² Tudi v naslednjih letih so ob sklepanju kolektivnih pogodb delavci v večini primerov uspeli s svojimi zahtevami, deloma s stavko, ponekod pa le z grožnjo, tako krojači marca 1911,⁶³ mizarji konec aprila 1911,⁶⁴ ali čevljarji v začetku oktobra 1911.⁶⁵

Četrtoletno praznovanje prvega maja, ki je v Mariboru zajelo precejšnje število tamkajšnjega delavstva, je bilo podrobneje že razčlenjeno in povedano.⁶⁶

Skoraj petdeset let delavskega gibanja v Mariboru od prvih začetkov pa do izbruha prve svetovne vojne se je odvijalo v dveh bistvenih etapah. Začetno obdobje delavskega gibanja nam pokaže, da se je to gibanje prav v Mariboru začelo zelo intenzivno in agilno, bolj kot v kateremkoli drugem mestu na Slovenskem. V tej začetni fazi je celotno gibanje pod tako rekoč popolnim vplivom Gradca in lahko rečemo, da kakšnih povezav z drugimi slovenskimi pokrajinami in središči ni bilo. Maribor pa predstavlja tudi edino izjemo v takratnem delavskem gibanju na Slovenskem, da so pristaši socialne demokracije ne le obrtniški pomočniki in vajenci, pač pa tudi industrijski delavci. V Mariboru so delavnice južne železnice, kurilnica in sekcija proge predstavljale ne le močno središče delavstva, ampak so bili vplivi socialističnih idej močni, kajti tu je bila kvalifikacijska struktura sorazmerno visoka, zaposleni so bili iz različnih pokrajin monarhije, ki so se seznanili s socialističnimi idejami že drugod in prišli v Maribor iz krajev z drugačnimi tradicijami. Nove ideje so prenikale tako ne le iz Gradca, am-

⁵³ Arbeiterwille, št. 252, 276, 280, 1. 11., 28. 11., 5. 12. 1901.

⁵⁴ Arbeiterwille, št. 151, 29. 6. 1905.

⁵⁵ Arbeiterwille, št. 102, 1. 5. 1906.

⁵⁶ Arbeiterwille, št. 132, 6. 6. 1907.

⁵⁷ Arbeiterwille, št. 134, 8. 6. 1907.

⁵⁸ Arbeiterwille, št. 161, 10. 7. 1907.

⁵⁹ Arbeiterwille, št. 72, 24. 3. 1908.

⁶⁰ Arbeiterwille, št. 90, 14. 4. 1908.

⁶¹ Arbeiterwille, št. 96, 22. 4. 1908, št. 143, 18. 6. 1908.

⁶² Arbeiterwille, št. 71, 22. 3. 1908.

⁶³ Arbeiterwille, št. 92, 2. 4. 1911.

⁶⁴ Arbeiterwille, št. 121, 3. 5. 1911.

⁶⁵ Arbeiterwille, št. 296, 25. 10. 1911.

⁶⁶ F. Rozman, Praznovanje prvega maja na slovenskem Štajerskem 1890—1914, Casopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta, 13, 1977, zv. 1—2, str. 214—233.

pak tudi z Dunaja, Prage in Nemčije. Relativna bližina Gradca in moč tamkajšnjega socialističnega gibanja je pozitivno vplivala na razvoj v Mariboru. Do srede sedemdesetih let lahko rečemo, da je bil Maribor po aktivnosti in moči za Gradcem na drugem mestu, Bruck in Leoben sta ga prehitela šele v poznih devetdesetih letih. V Mariboru je prišlo do tvornega sodelovanja med industrijskim in obrtniškim delavstvom in sestava društvenih odborov nam kaže, da so bile funkcije sorazmerno adekvatno porazdeljene. Vsekakor je pomembna figura iz tega razdobja Franz Wiesthaller, ki je izšel kot levi demokrat iz tradicij leta 1848 in prevzel vse tiste skupne točke, ki so takrat družile socialno demokracijo z liberalizmom. Zdi se pa še posebej zanimiv, ker je imel neko vizijo bodočega razvoja družbe. Tako kot večino takratnih socialdemokratov je tudi njega v nacionalnem vprašanju preveval nekakšen naivni kozmopolitizem, ki je v avstrijskem delavskem gibanju prevladoval še nekaj let po delitvi na zmerne in radikale. Problema mešanega ozemlja in rešitve nacionalnega vprašanja tako ali drugače ni bilo čutiti in čeprav je pozitivno, da so tudi v Mariboru priznavali program neudörflskega kongresa, se zdi, da jih je bolj privlačevala vizija stranke kot pa zahteva po samoodločbi narodov. Obetaven razvoj je vladino preganjanje po letu 1874 zaustavilo tudi v Mariboru, čeprav je društveno življenje obstajalo najbrž bolj, kot pa je razvidno iz res malo ohranjenih dokumentov. Radikalna smer, ki se je nagnila bolj na nemško stran, je prevladovala tudi v mariborskem delavskem gibanju, dejstvo pa je, da bi bilo anarhistično gibanje tu in sploh na Slovenskem vredno posebej in podrobno obdelati.

O kakšnih stikih z delavskim gibanjem drugod na Slovenskem ali na Hrvaškem lahko govorimo le s pridržki, saj razen nekaterih pozdravnih brzojav vsaj v virih ni drugih podatkov. Največ stikov je s Koroško in zlasti s središči srednje in zgornje štajerske.

Položaj v delavskem gibanju se bistveno spremeni, ko sta se nasprotujoči si struji v avstrijskem delavskem gibanju združili in ko od hainfeldskega kongresa lahko govorimo o novi politični stranki. Proces industrializacije je privedel do formiranja več delavskih središč in Maribor je le še center z največ strankarsko in strokovno organiziranimi delavci, medtem ko imajo največ delavstva zasavski premogovniki. Zelo važno vprašanje je, ali je socialna demokracija vodila slovensko delavstvo, ki se je z rastjo industrializacije zaposlovalo v mestih in trgih, prihajalo pa iz izrazito agrarnega podeželja, v germanizacijo. Mnenja sem, da bi težko govorili, da je socialna demokracija zavestno ponemčevala slovensko delavstvo, čeprav je res, da stranka v celoti ni znala najti rešitve za nacionalno vprašanje v Avstriji, to pa predvsem zato, ker je nacionalnost podcenjevala in preveč poudarjala nujnost družbenoekonomske preobrazbe in skoraj hiliastično verjela v rešitev mednacionalnih nasprotij v socializmu. Moderna organizacija in delitev dela v industrijskih obratih je bila sama na sebi nenaklonjena Slovencem in jih je silila, da so se učili nemškega jezika ter vedno bolj občevali v njem. Vključevanje delavcev v njihove organizacije, ki so spadale pod graško deželno organizacijo, jih je pa seveda objektivno denacionaliziralo, predvsem v tem smislu, da so smatrali nacionalnost za nekaj sekundarnega, ob tem pa neopazno izgubljali svoj slovenski nacionalni habitus in prevzemali nemškega, kajti na zborovanjih in shodih njihove organizacije se je govorilo le redkokdaj slovensko, voditelji so bili večinoma nemške narodnosti, občevalni jezik stranke je bil nemški, zlasti pa je bil tudi nemški zelo močan in pomemben delavski tisk.

Vsekakor lahko vidimo, da je socialna demokracija v Mariboru in na

štajerskem sploh, ne glede na to, ali je bila organizirana v sklopu JSDS ali graške deželne organizacije, v vsem sledila politiki dunajskega strankinega vodstva, in sicer tistemu kurzu, ki ga je najbolj utelešal Viktor Adler. To je bilo vidno ob vseh političnih dogodkih. Na volitvah so vedno podpirali protiklerikalne kandidate, zaradi nepomembnosti slovenskega liberalizma so bile to nemške nacionalne stranke. Močno agitacijo so razvili ob borbi za splošno volilno pravico, ob različnih protidraginjskih akcijah, organizirane so imeli dobre sindikalne organizacije, ki so omogočile, da se je že večina mezdnih bojev končala z zmago delavske stranke. To je tudi pripomoglo k sorazmerno visokemu in solidnemu standardu v nekaterih delavskih organizacijah, zlasti to velja za železničarje in imamo že podatke, da se je pojavila drobna plast delavske aristokracije, ki ni hotela več agitacijsko delovati v nižjih strokovnih in delavskih organizacijah. Omeniti je potrebno, da je bila organizacijska dejavnost JSDS manj intenzivna in slabše organizirana kot dejavnost graške organizacije, kar je razumljivo, saj je graška organizacija imela znatno več in bolj izkušenega kadra. Na splošno velja za vso Štajersko, da socialna demokracija ni dala nobenega teoretično kreativnega delavskega voditelja, delavski voditelji kot Resel, Muchitsch, Jodlbauer, Schacherl in drugi so bili sicer sila agilni in organizacijsko sposobni ljudje, ki so se pa teoretično povsem naslanjali na Dunaj, kar je lepo vidno tudi na straneh »Arbeiterwille«. Slednjič lahko ugotovimo, da je delavska stranka pognala sorazmerno krepke korénine, število strankarsko in strokovno organiziranih delavcev ni bilo majhno, predvsem pa so bili strankarsko zanesljivi, kar so jim meščanske stranke morale priznati, precej je bila razvita mreža konzumnih zadrug, imamo že začetke mladinskih in ženskih organizacij in ne nazadnje je bilo razvito društveno življenje in delavska kultura s številnimi pevskimi, dramskimi in športnimi društvi. Glede nacionalnega vprašanja socialna demokracija na Štajerskem ni niti v teoriji niti v praksi storila kdovekaj, sicer pa razlike med nacionalizmom zatiranega in zatirajočega naroda ni poznala teorija vse druge internacionale, zato pa je toliko večji pomen socialne demokracije na podlagi tistega programa, ki je bil za socialno demokracijo primaren, torej spreminjanje družbenoekonomskega položaja delavskega razreda in demokratizacija družbe, čeprav je razvoj pokazal, da so bile tiste oblike boja, ki so veljale za revolucionarne, v bistvu revizionistične.

Zusammenfassung

DIE ARBEITERBEWEGUNG IN MARIBOR BIS ZUM ERSTEN WELTKRIEG

Die vorliegende Studie befaßt sich mit Entwicklung der sozialdemokratisch orientierten Arbeiterbewegung in Maribor (Marburg). Auf Grund neuer Archivalien, wie z. B. Zeitungen, können Aussagen zur organisatorischen und politischen Entwicklung gemacht werden. Die Zeit von den Anfängen der Arbeiterbewegungen bis zur Formierung ihrer politischen Partei im Jahre 1889 wird hier nur kurz behandelt. Die Nähe zu Graz und die Stärke der dortigen sozialistischen Bewegung hat auf die Entwicklung der Arbeiterbewegung in Maribor einen positiven Einfluß ausgeübt. Es ist bekannt daß die Arbeiterbewegung in Maribor einen positiven Einfluß ausgeübt. Es ist bekannt daß die Arbeiterbewegung in Maribor einen positiven Einfluß ausgeübt. Es ist bekannt daß die Arbeiterbewegung in Maribor einen positiven Einfluß ausgeübt. Es ist bekannt daß die Arbeiterbewegung in Maribor einen positiven Einfluß ausgeübt.

Auf die Frage, ob die slowenische Arbeiterschaft, die mit dem Anwachsen der städtischen Industrie Beschäftigung fand und die aus reinen Agrargebieten kam, von der Sozialdemokratie auf den Weg der Germanisierung geführt wurde, wird man kaum behaupten können, daß dieser Weg von der Sozialdemokratie bewußt beschritten worden ist. Richtig ist allerdings, daß die nationale Frage in Österreich von der Partei nicht gelöst wurde, und dies vor allem deshalb, weil sie

das Nationale unterschätze, die Dringlichkeit der sozialökonomischen Umwandlung übermäßig betonte und an die Auflösung der nationalen Konflikte im Sozialismus glaubte. Die moderne Arbeiterorganisation und die Arbeitsteilung in den Industriebetrieben waren in nationalen Hinsicht für die Slowenen ungünstig, weil sie sich der deutschen Sprache bedienen und sie deshalb erlernen mußten. Der Beitritt der slowenischen Arbeiter zu Organisationen, die zur Grazer Landesorganisation gehörten, hatte objektiv ihre Denationalisierung zur Folge; vor allem in dem Sinne, daß die Nationalität als etwas Sekundäres betrachteten. Von ihnen unbemerkt verloren sie ihren slowenischen Nationalhabitus, und sie begannen, den deutschen anzunehmen. Auf Versammlungen wurde nur selten slowenisch gesprochen, die Arbeiterführer waren größtenteils deutscher Herkunft, die Umgangssprache der Partei war deutsch und deutschsprachig war auch die weitverbreitete Arbeiterpresse.

Man kann schließlich feststellen, daß die Arbeiterpartei verhältnismäßig tiefe Wurzeln geschlagen hat, denn die Zahl der gewerkschaftlich und parteilich organisierten Arbeiter war nicht klein, sie waren zuverlässig und der Partei treu ergeben. Gut entwickelt war das Netz der Konsumgenossenschaften, im Aufbau begriffen waren die Jugend- und Frauenorganisation; und nicht zuletzt haben sich auch das Vereinsleben und die Arbeiterkultur entwickelt, begünstigt durch die vielen Gesang-, Schauspiel- und Turnvereine.

Institut za zgodovino delavskega gibanja, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1, izdaja v založbi Partizanske knjige iz Ljubljane revijo

»PRISPEVKI ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA«

ki je sicer glasilo inštituta, vendar v njej poleg inštitutskih sodelavcev objavlja precej širok krog drugih raziskovalcev. Revija prinaša razprave in historično dokumentacijo iz slovenske zgodovine delavskega gibanja v devetnajstem stoletju, za čas po prvi svetovni vojni pa je koncept širši in se razteza na vso slovensko zgodovino. Vse bolj lahko govorimo, da to niso več samo prispevki, ampak da je to časopis za sodobno slovensko zgodovino. Pred kratkim sta izšla dva zvezka revije, tako da jih je doslej izšlo že šestnajst, dvojni letnik 17/18 je pred izidom, pripravlja pa se jubilejna dvajseta številka.

Bralce »Zgodovinskega časopisa« bodo gotovo zanimali materiali srečanja »Italijanski in slovenski socialisti v dobi Henrika Tume (1905—1918)«, ki je bilo maja 1977 v Trstu in na katerem so sodelovali vidni slovenski (Zwitter, Pleterški, Pirjevec) in italijanski zgodovinarji (Apih, Agnelli).

V dvojnem letniku 1978/79, ki je pred izidom, pa naj zlasti opozorimo na diskusijo, ki je bila decembra 1978 na Marksističnem centru v Ljubljani o Kermavnerjevi knjigi »Temeljni problemi primorske zgodovine«. Številka, ki je v pripravi, pa bo med drugim objavila zanimiv članek o pojmovanju Vlada Martelanca o nacionalnem vprašanju, razpravo ob tridesetletnici samoupravljanja in ne nazadnje naj opozorimo na bibliografijo revije, ki bo objavljena od dvajsetem zvezku.

Na revijo se lahko naročite neposredno pri založbi Partizanska knjiga, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 12, kjer dobite tudi vse doslej izišle letnike.

Miroslav Pahor

MARIBOR — MESTO POMORŠČAKOV

Imamo vso pravico reči, da smo v povojni dobi naredili na proučevanju in poznavanju naše zgodovine več kot je bilo storjenega ves prejšnji čas. V proučevanje smo vnesli nove aspekte, prišli do novih dognanj, dobili smo nove poglede na zgodovinska dogajanja. Seveda nismo dosegli vsega. In prav je tako, saj bi drugače naši znanjci ne imeli kaj početi. Torej novi aspekti in novi pogledi. Na en tak aspekt iz zgodovine Maribora, ki ga še nihče obravnaval, bi rad opozoril naše zgodovinarje, tj. na delež južnoštajerske prestolnice v kadrovske zgodovini vojnega in trgovskega pomorstva.

Ljubljana, Maribor, Celovec, Graz, Celje, Beljak, Kranj, Škofja Loka, Brežice, to so mesta, ki so dala v pomorstvo veliko število ljudi. Zaradi svoje lege ob magistralnih cestah so še toliko bolj zanimiva, kakor si trenutno lahko mislimo. Med njimi je morda Maribor zaradi ne prevelikega števila prebivalcev, zaradi prometa in kasneje zaradi razvijajoče se industrije, najzanimivejši. Vendar začetkov njegovega kadrovskega udejstvovanja v mornariških vrstah ne pogojuje niti eden od omenjenih faktorjev, ampak mariborska policija, ki se je hotela rešiti mladostnih prestopnikov, pri čemer so jo neredko podprli tudi starši prizadetih: Tako je, da pridemo naravnost v problem, mariborska policija do leta 1825 poslala v mornarico vsaj 15 mladincev, ki so jih furmani v spremstvu žandarja prepeljali v Trst. Sedem takšnih mladincev se pojavi že naslednje leto. Med njimi je bil tudi kasnejši nadporočnik mornariškega topništva Tomaž Vračko.¹ Leta 1828 so žandarji pripeljali do Trsta še 5 prestopnikov.² Prvi znani mariborski kader v avstrijski vojni mornarici je bil torej sestavljen iz 27 mladinskih prestopnikov, med katerimi se je le eden razvil v podoficirja in nato v oficirja. Vse omenjene je mornarica »prepričala«, da so se »prostovoljno« prijavili za 16 let službovanja.

Omeniti je treba, da se ti fantje v mornarici niso slabo obnesli. Bodi na ladjah kot pravi mornarji, ali v trdnjavah kot pomorska pehota in artilerija, so odlično opravljali svojo dolžnost. Za svojo službo so prejeli za tiste čase precej visoko plačo. Kar pa je zelo važno, po nekaj letih so se vračali v Maribor na krajše dopuste in tam so prepričali tudi prve resnične prostovoljce, da so se podali na morje. Tako je do leta 1840 prišlo v mornariške vrste vsaj 32 mariborskih prostovoljcev. Med njimi je bil tudi kasnejši zaupni vratar mornarice Ivan Mulec,³ ki je bil artilerijski podoficir. To je do leta 1840 vse, seveda vsaj po znanih virih. Zanimivo pa je, da je že v prvih desetletjih več prostovoljcev kot prestopnikov. Nimamo virov o ljudeh, ki so morebiti služili v trgovski mornarici, najbrž pa ni bilo brez njih.

Najmanj mornariškega kadra je dal Maribor v letih med 1841 in 1848, ko se predvsem gorenjsko-koroški del celinske Slovenije zelo lepo uveljavlja

¹ Prim. obširnejši spis avtorja pod naslovom »Slovenski cestni križ kot faktor rekrutiranja pomorskega kadra v naših deželah«. Sestavek je v Pomorskem muzeju. Pripravljen je za tisk. Glede Vračka: Vojni arhiv na Dunaju — Marinearchiv — Personalakten Qualificationsliste (skr. Qua. liste) 255/6320. Vsi originalni viri, ki jih navajam v tem spisu glede avstrijske vojne mornarice so v Vojnem arhivu na Dunaju. Navajam jih skrajšano. Na koncu prim. seznam kratic.

² Prav tam, str. 10.

³ GbbI O. u. B. 14/2330.

s svojim kadrom. V tem času je prišlo iz Maribora v vrste vojne mornarice le pet ljudi. Tri je poslala policija. Med njimi je bil leta 1821 rojeni Anton Dworschek,⁴ ki je moral leta 1841 podpisati »prostovoljno« izjavo o 16-letnem službovanju. Začel je v izkrcevalni pehoti kot navaden vojak, tri leta kasneje je napredoval v podoficirja, leta 1857 v nadporočnika, nakar se je preusmeril v intendanturo in je leta 1874 dosegel položaj mornariškega komisarja tj. rang majorja. Kmalu za njim je prišel pravi prostovoljec Janez Kramberger,⁵ ki je leta 1847 napredoval v podoficirja izkrcevalne pehote. Leta 1849 je bil ranjen pred Benetkami, nato so ga brez uspeha zdravili do leta 1851, ko je bil premeščen v kopne službe mornarice. Zadnji Mariborčan, ki je v tem času stopil definitivno v mornarico je bil Wilhelm Tegethoff. Med mornariške kadete je stopil leta 1845 po najuspešnejšem šolanju v zgodovini avstrijskega pomorstva.⁶ Kakor vemo je zelo hitro napredoval. Po sedmih letih službe je bil poročnik bojne ladje, po šestnajstih kapetan bojne ladje, po devetnajstih kontra- in po enainvajsetih viceadmiral. Ta čin je dobil po zmagi v bitki pri Visu leta 1866. Umrli je leta 1871 star komaj 44 let.

Kakor je to prvo obdobje prineslo maloštevilni resnično prostovoljni kader, tako je drugo administrativno obdobje, ki ga imenujemo po danskem viceadmiralu von Dahlerupu, predstavljalo tudi v Mariboru, kakor po vsej Sloveniji, pravo odkritje pomorskega kadra. Predvsem so tu štirje pomorski oficirji, ki so se šolali v tako imenovani Pomorski šolski četi v Trstu, ki je nadomestila beneško pomorsko akademijo. Prvi je bil Franc La Motte, ki je šolanje končal leta 1854, leta 1866 pa dosegel čin poročnika bojne ladje, kasneje pa se je usmeril v pomorsko izkrcevalno pehoto.⁷ Drugi je bil Andrej Ziller, ki je šolanje končal leta 1859. Leta 1873 je bil povišan v poročnika bojne ladje, kmalu nato (1874) je umrl.⁸ Ostala dva sta končala šolanje leta 1861 oz. 1862. Dalje od stopnje kadeta njunima karierama ne moremo slediti.⁹ Sledijo štirje infanteristi, ki so se kasneje razvili v podoficirje in oficirje izkrcevalne pehote. Prvi je bil Ferdinand Wenedikter, ki je prišel leta 1849 nekaj dni pred Lovrencem Ramutho. Med blokado Benetk sta oba napredovala v podoficirja. Leta 1866 sta dobila poslednje čine. Ramutha je postal nadporočnik, Wenedikter pa kapetan I. reda mornariške pehote. Čez tri leta jima je sledil infanterist Leopold Schmidl, ki je leta 1859 napredoval v podporočnika iste stroke.¹⁰ Četrti je že imenovani La Motte. Med oficirje prištevamo še dva zdravnika in sicer dr. Leopolda Forsterja, ki je bil rojen leta 1822 v Lovrencu na Pohorju, v mornarico pa je odšel iz Maribora. Drugi je dr. Jurij Heilensperger, o katerem nimamo podrobnejših podatkov.¹¹ Naj omenim, da je dr. Forster leta 1859 dosegel čin zdravnika bojne ladje, kar odgovarja činu polkovnika. Sem spada tudi Henrik Nagy, ki je začel kariero kot dnevni uradnik, leta 1866 pa napredoval v upravnega oficiala I. reda. Služil je do leta 1890.¹² V Dahlerupovi administraciji imamo torej že 10 mariborskih mornariških oficirjev in uradnikov. K tem pa moramo prišteti še Jožefa Prücknerja, ki je začel kariero kot nižji mojster arsenala tj. v rangu strojnega podoficirja. Leta 1866 se je kot

⁴ Kommandierte Gbbl. I A — F.

⁴ Kommandierte Gbbl. I A — F.

⁵ Mgbbl. M/C f. 42/153.

⁵ Mgbbl. M/C f. 42/123.

⁶ Qua. liste 233/5731b, Isolierten 1/70 in drugi viri.

⁷ Qua. liste 120/2944.

⁸ Qua. liste 260/6451.

⁹ Kadet Friderik Oton Scholley (Gb. Of. IV/33) in kadet Ivan Emil Kubin (Qua. liste 116/2857).

¹⁰ Za Wenedikterja prim. Qua. liste 248/6128, za Ramutho Gbbl. Kr. Mar. 715, za Schmidla pa Kommandierte Gbbl. 4 S — Z.

¹¹ Za dr. Forsterja Gbbl. O. u. B. 16/2719, za dr. Heilenspergera C. L. 1854.

¹² Isolierten IV/553.

tak zaposlil v puljskem arsenalu, leta 1898 pa je bil upokojen kot višji inženir strojnega pogona, kar pomeni, da je med službovanjem študiral in postal odličen strojni inženir.¹³

Anali avstrijske vojne mornarice beležijo v tem času 16 mariborskih podoficirjev. Razvrščeni so takole: 6 je bilo podoficirjev izkrcevalne pehote, 5 podoficirjev palube, 3 so pripadali mornariški artileriji in dva strokam arsenala.¹⁴ K vsem tem moramo prišteti še kakih pet uradnikov trgovske mornarice v Trstu, katerih imena in dejavnost bo treba še ugotoviti.

Potemtakem imamo za čas Dahlerupove administracije (1849—1868) 28 pomorskih oficirjev, podoficirjev in uradnikov iz naše severne prestolnice. To na prvi pogled ni mnogo. Ali treba je reči, da so bila v tem času napredovanja še precej redka, čeprav so bili slovenski pripadniki mornarice v tem že na boljšem kot npr. hrvaški, italijanski in madžarski. Na vsakega slovenskega oficirja, podoficirja in uradnika je v tej dobi prišlo po 6 slovenskih mornarjev prostovoljcev. V veliki meri je mogoče temu slediti tudi po pokrajinah in mestih. Za Maribor pa to dejstvo prav lahko vzamemo kot pravilo. Tako dobimo — poleg omenjenih — še okoli 170 mornarjev, kar pomeni okoli 200 pomorščakov v 19 letih, ali povprečno več kot 10 na leto. To pa je že precej. Število pa je bilo gotovo še precej večje.

Od leta 1866 do 1871 je bil na čelu mornarice Wilhelm Tegetthoff, deloma kot poveljnik, deloma kot cesarjev svetovalec za mornariške zadeve in potrebe. Leta 1868 je dal reformirati mornariško administracijo s tem, da je bila deloma izpopolnjena, deloma pa poenostavljena. Tako reformirana administracija je bila v veljavi do leta 1882. Pravilo Tegetthoffove personalne administracije je bilo: maksimalno izkoristiti star oficirski, predvsem pa uradniški kader. Zato je v njegovi dobi zelo malo namestitev novih uradnikov, z izjemo intendantskih strokovnjakov. Tudi šolanje oficirjev je v tedanji dobi doživljalo precejšnjo spremembo, ki je v osnovi pomenila vsebinsko poglobitev, ker je postajalo vedno bolj zahtevno in je vedno bolj natančno in ažurno spremljalo vse novosti v gradnji ladij, v strategiji in taktiki, v navtičnih znanostih, skratka v vseh vojnopomorskih disciplinah. Zato se ne čudimo, če je v tej dobi prišlo s slovenskega ozemlja razmeroma manj oficirjev kot v prejšnji administraciji. Vsebinsko obogatitev najdemo pri nas v *odlično šolanih oficirjih*, ki so razmeroma lahko napredovali, ker so imeli s šole dobro podlago. Med 44 bodočimi oficirji, ki so prišli tedaj iz slovenskega cestnega križa, so bili trije Mariborčani. Prvi se je na akademijo na Reki vpisal Hannibal Bouvier¹⁵ leta 1868. Drugi je bil Jožef Henkl,¹⁶ ki se je vpisal leta 1870 in tretji Herman Vielhaber,¹⁷ ki se je vpisal leta 1875. Prvi je dosegel čin kapetana bojne ladje, drugi čin kapetana korvete in tretji čin poročnika bojne ladje. Četrti oficir je bil dr. Bertold Jüttner,¹⁸ ki je bil sprejet leta 1874 kot zdravnik korvete (major), a je že leto dni kasneje umrl. Leta 1872 je bil sprejet mariborski dijak, sicer rojen v Račah, Anton Enoch.¹⁹ Nastopil je kot intendantski pripravnik. Leta

¹³ Qua. liste 183/4465.

¹⁴ Izkrcevalna pehota: Jožef Thalen (C. L. 1849—1858 f. 21), Franc Majer (isti vir f. 22), Ivan Klep (isti vir f. 17), Karl Deutscher (isti vir), Avgust Wenedikter (isti vir f. 9) in Ivan Julij Kubin (isti vir f. 28); podoficirji palube: Vinko Grampuž ali Trampuž (C. L. f. 27), Karl Baatz (isti vir f. 35), Mihael Leking (isti vir), Rupert Robič isti vir f. 33 in Jožef Martini (isti vir); artilerijski podoficirji: Ivan Klep st. isti vir fasc. 17, Ivan Schloss (isti vir f. 22) in Ivan Oswald (isti vir); arsenal: Nižji strojni mojster (položaj vodnika) Franc Huth (Qua. liste 90/2237) in delavec 2. reda (položaj podnarednika) Vinko Lesjak (Seearsenals Gbbl. 1/109).

¹⁵ Qua. liste 21/522.

¹⁶ Qua. liste 80/1979.

¹⁷ Qua. liste 243/6007.

¹⁸ Gbbl. O. u. B. 3/475.

¹⁸ Gbbl. O. u. B. 3/475.

¹⁹ Qua. liste 47/1160.

1899 je bil že na stopnji mornariškega komisarja. Sledi še inženir Alojzij Feyer,²⁰ ki je službo nastopil leta 1868 in po štirih letih dosegel naziv ladje-delskega inženirja 3. reda. V arsenalu je ostal vsaj do leta 1882.

Malo je tudi mariborskih podoficirjev. Toda tudi med tem kadrom opazimo vsebinsko poglobitev. Mariborčani so prvi opustili službe v pomorski izkrcevalni pehoti in se bolj usmerjali v prave pomorske stroke. Tako imamo med 16 podoficirji te administracije 6 podoficirjev palube, 3 strojnike, 2 krmarja in 5 artileristov.²¹ Vsi so se povzpeli od navadnih mornarjev in mornariških vajencev. Krmar Lovrenc Hansl se je leta 1890 preselil v arsenal, kjer je 21 let kasneje dosegel naziv višjega mojstra.

Administracija Tegetthoffa je sprejela torej vsega 22 mariborskih mornariških starešin. To je za admirala, ki je zelo rad sprejemal štajerce, malo. Toda letno povprečje nikakor ne pade, ampak se celo nekoliko dvigne že samo na osnovi vojne mornarice. Če namreč vzamemo isto osnovo napredovanj, ki smo jo opazili v prejšnji administraciji, in je še vedno realna, tj. po 6 mornarjev na enega starešino, pridemo do števila 154 pomorščakov ali do letnega povprečja 11,4 kar je nekoliko bolje kot v Dahlerupovi dobi. Če k mornariškim starešinam dodamo še tri kapitane dolge plovbe tj. Aleksandra Weigla, Ivana Kozpela in Henrika Kramarja, ki so se šolali v Trstu, se poprečje dvigne na 11,6. Čeprav je zelo verjetno, da bomo v še neraziskanih virih našli še več Mariborčanov, končno število pomorščakov te dobe, kakor tudi letno povprečje, nista bistveno važni. Važno je predvsem dejstvo, da se naši ljudje vedno bolj oprijemljejo pravih pomorskih strok in da opuščajo izrazito vojnopomorske, ki so po bitki pri Visu precej zastarele. To se na primeru Mariborá, kljub majhnemu številu, precej dobro vidi.

Gotovo pomeni Tegetthoffova administracija za personalno izobraževanje oficirjev in podoficirjev avstrijske vojne mornarice korak naprej. Tega pa ne moremo trditi za tehnično in številčno stanje avstrijskih plovil v odnosu do italijanskih. V enajstih letih po Tegetthoffovi smrti se je poražena italijanska mornarica okrepila po številu ladij in po tehnični opremljenosti. Tako po številu plovil kakor po številčnem stanju kadra je italijanska mornarica vsaj trikrat prerasla avstrijsko. Zato je Celovčan Maksimilijan Daublebski, ko je leta 1883 nastopil kot komandant mornarice, sprejel določene ukrepe, da bi preprečil italijanskemu imperializmu morenitne akcije proti Istri in Dalmaciji. Uspelo mu je povečati in modernizirati floto, povečati zmogljivost arsenalov, modernizirati in razširiti pristanišča in dopolniti utrjene mornariške postojanke. Zato pa je bilo potrebno več kadra, strokovno bolj razvejanega oz. specializiranega v posamezne nove vojnopomorske panoge kakor so bile na primer torpedistika, telegrafija in druge. Da bi to dosegel, je moral med drugim preurediti tudi personalno administracijo, ki je dobila nove, izpopolnjene personalne liste. Obdobje od leta 1883 do von Spaunove reforme leta 1903 je znano kot obdobje administracije Daublebskega, in je za slovenske razmere med najvažnejšimi. Daublebski se je namreč v svoji politiki naslanjal v glavnem na kader, ki

²⁰ Gbbl. Kr. Mar. 1501.

²¹ Podoficirji palube: Mihael Bogdan Dobečar (Mgbbbl. 25 m 565 — 10), Ignac Rajmond Jurgec isti vir 48 m 320), Gustav Fromm (Mgbbbl. 220 m 220 — 224), Franc Pernek (EPI 5 P2), Janez Kuzman (Mgbbbl. 221 m 177) in Močan Maksimilijan isti vir 247/36). Štirje so prišli v mornarico v starosti pod 17 let kot mladeniči palube, kar pomeni mornariški vajenci. Podoficir stroja: Jurij Keutsch (Mgbbbl. 215 m 8), Remm Avgust (K. L. vsch. f. 31/2491) in Ivan Erhart (isti vir 211 m 53). Vsi so prišli kot vajenci v starosti pod 17 let. Podoficirji krmila: Bogdan Janez Schnoppel (isti vir 90 M 171—228) in Hansl Lovrenc (Gbbl. Kr. Mar. 2869); podoficirji ladijske artilerije: Bernard Enzmann (Mgbbbl. 29 m 1716), Anton Neudecker, sicer rojen v Grazu (isti vir 68 m 171 — 76), Franc Fras (isti vir 33 m 681), Franc Neudecker, brat Antona (isti vir 68 m 172 — 68) in Anton Kadrnka (isti vir 214 m 279).

je izhajal iz naših dežel. Le-ta mu je na Dunaju priboril marsikateri uspeh, ki se je zdel trenutno brez velikega pomena, a se je v prvi svetovni vojni lepo obrestoval.

A tu je treba reči, da je začel tudi Maribor v tem času dajati odličen oficirski kader. V letih administracije Daublebskega je odšlo v vojnopomorsko akademijo na Reki 9 Mariborčanov. Trije so odnehali pred koncem šolanja v glavnem zaradi bolezni.²² Med ostalimi pa srečamo dva kasnejša kontraadmirala tj. Konstantina Radeya²³ in Pavla Pachnerja.²⁴ Prvi je napredoval leta 1916, drugega pa je avstrijska vlada s tem činom odlikovala leta 1919 skupaj z Benešem Milenkovičem iz Konjic. Sledijo trije bodoči kapetani, korvete. To so Anton Bastendorf, Artur Jettmar in njegov brat Eberhard Henrik. Končno je tu še Anton Delago, ki je odšel v rezervo na stopnji kadeta po težki infekcijski bolezni, srečamo ga pa — precej kasneje — v trgovski mornarici. Iz mariborske gimnazije sta odšla v mornarico dva aspiranta. Leta 1891 srečamo Antona Šprajca, pet let za njim pa Kurta Reiserja. Oba sta dosegla čin poročnika bojne ladje. V istem času je bilo sprejetih šest uradnikov intendanture prav tako iz Maribora. Med njimi sta bila kasnejša višja mornariška komisarja (rang polkovnika) Otmar Jožef von Franz²⁵ in Franc Zorko.²⁶ Dva, tj. Adolf Johan Jobst in Franc von Ritter sta napredovala do stopnje mornariškega komisarja 1. reda, kar odgovarja rangu podpolkovnika oz. kapetana fregate.²⁷ Peti tj. Jožef Minařnik je med prvo svetovno vojno napredoval do stopnje mornariškega komisarja 2. reda (rang majorja).²⁸ Zadnji je bil komisarski pripravnik Rihard Stieger, ki pa je bil po enem letu odpuščen kot invalid.²⁹ Leta 1900 se je v mornarico vrnil že imenovani Karl Baaz, to pot kot vojni pisar. V istem položaju mu je leto dni kasneje sledil Jožef Vrečko, ki pa je napredoval od navadnega delavca preko podoficirskih položajev v arsenalu.³⁰ Opazen je razkorak med intendantskimi oz. komisarskimi uradniki. Takemu stanju pa lahko sledimo po vsej Sloveniji.

Jasno je, da so bili potrebni tudi dušebrižni in strokovni oficirji in uradniki. Iz Maribora jih je v tem času prišlo pet. Tu je v prvi vrsti zdravnik, dr. Karl Flick, sicer rojen v Lipnici, pristojen pa v Maribor, ki se je prijavil leta 1887. Leta 1910 je bil upokojen kot zdravnik bojne ladje.³¹ Sledi mornariški župnik dr. lur. Anton Pinter, ki se je prijavil leta 1902 in služil do konca prve svetovne vojne.³² Leta 1896 je stopil v službo vojnega arsenala v Pulju inženir Karl Franc Pusswald, ki je leta 1899 napredoval v ladjedelskega inženirja 3. reda.³³ Leta 1891 je prišel v mornarico Peter Eyer mann. Prijavil se je kot mornar z 12-letno službo, vendar je že leta 1895 napredoval med strojne risarje.³⁴ Ivan Demmel je imel podobno kariero. Leta 1884 je prišel v mornarico kot mladenič stroja. Dve leti kasneje je bil že strojni tehnik. Do leta 1891 je napredoval po podoficirski liniji. Teda j pa je postal

²² Grundbuch der Marineakademie in Fiume. Gre za Leona Dolkovskega (1868), Vladimira Ožbolta (1882) in Roberta von Gariboldija (1893).

²³ Qua. liste 185/4524.

²⁴ Bayer von Bayersburg: Unter die K. u. K. Kriegsflagge. Dunaj 1959, str. 48 in Marine-Almanach 1918, str. 518. Originalnih dokumentov o Pachnerju, razen prevedbe v čin kontraadmirala, nisem našel. O njem je znano, da je med obema vojnama plul kot kapitan dolge plovbe za različne družbe po svetu, med drugimi tudi za Lloyd.

²⁵ Gbbl. Kr. Mar. 1362.

²⁶ Qua. liste 223/5394.

²⁷ Qua. liste 193/4711 in Gbbl. Kr. Mar. 1338.

²⁸ Gbbl. Kr. Mar. 1346.

²⁹ Qua. liste 228/5539.

³⁰ EBP 2/1/51 in K. L. vsch. 2. ser. 41/3320.

³¹ Gbbl. Kr. Mar. 994.

³² Isti vir št. 1898.

³³ Isti vir št. 1707.

³⁴ Qua. liste 48/1198.

vodja strojnega pogona (tedaj rang strokovnega kapetana).³⁵ Vsega imamo torej 21 novih navtičnih in strokovnih oficirjev in uradnikov. Za mesto kot je bil tedaj Maribor precej veliko število.

Malodane revolucionarna preobrazba se je v dobi Daublebskega izvršila v slovenskem podoficirskem kadru. Medtem ko smo imeli v prvih obdobjih največ podoficirskega kadra v mornariški izkrcevalni pehoti, v tretjem obdobju pa v palubni stroki, ki je nekako logično nadaljevanje pehote v mornarici, imamo v tej dobi največ strojnega kadra. To velja za vso Slovenijo z izjemo sedanje Slovenske Istre. Posebej pa to velja za večja mesta, kjer se je razvijala industrija. V Mariboru je to še posebej razvidno. Medtem ko so od tu prišli ves čas Daublebskega 18.³⁶ Če prištejemo še 8 podoficirjev artilerije, ki so se morali specializirati v mehaničnih strokah,³⁷ potem vidimo, da je samo iz Maribora prišlo 26 bodočih strojnikov in mehnikov, ki so bili uporabni tudi v industriji. (Vsiljuje se misel, da je razvijajoča se industrija pomagala pri usmerjanju mladine v mornarico, da bi, po odsluženju prostovoljne vojaške obveze, dobila dobro izšolan in izvežban srednetehnični, predvsem strojni kader. Tega so rabili tudi vojni arsenali in druge ladjedelnice, zato je bil marsikateri Mariborčan kasneje usmerjen tudi tja.) Podoficirjev palube je bilo v tem času 14, kar pomeni 8 več kot v času prejšnje administracije.³⁸ Zato pa se zmanjša število podoficirjev drugih strok, kajti beležimo lahko le še po enega podoficirja krmarske stroke, provianta³⁹ in pa mornarja, ki se je razvil v strojnega mojstra arsenala.⁴⁰ Torej je v času Daublebskega prišlo iz Maribora 43 podoficirjev, ali še enkrat več kot v času Tegethoffove administracije. Spričo gradnje nove vojne mornarice je to popolnoma razumljivo, saj podoben pojav srečamo po vsej Sloveniji.

'' Iz obdobja Daublebskega lahko za Maribor potegnemo sledeče zaključke: 1. V vojno mornarico je odšlo skupaj 64 bodočih mornariških starešin, kar pomeni povprečno po tri na leto. 2. V vsem obdobju opazamo med Slovenci neverjetno visoko število napredovanj. Povprečno pride po en slovenski starešina na štiri mornarje našega rodu. To velja tudi za Maribor, pomeni pa, da je odšlo v tem času v vojno mornarico najmanj 320 mariborskih mladeničev. K vsem tem je treba dodati še v Trstu šolana kadeta trgovske mornarice Petra Delaka in Antona šprajca in najmanj kakih 20 mornarjev na trgovskih ladjah in uradnikov v ladjarskih družbah. To daje za celotno administrativno obdobje Daublebskega najmanj 350 mariborskih pomorščakov, ali povprečno 17,5 na leto. Podatek kaže, da je povprečje pre-

³⁵ Qua. liste 39/954.

³⁶ Vodnik strojne stroke Boštjan Ogrizek (EPI 4/147), nižji vodniki Alojz Erjavičnik (Mgbb. 1902—1918/1909-7/444), Anton Osirnik (Mgbb. 228 m 238), Avgust Maria Remm (Mgbb. 236 m 187); naredniki: Hubert Tambour (Mgbb. 362 m 137), Karl Schedl (isti vir 244 m 5), Oton Franc Rudež-Baumgartner (isti vir 282 m 151), Ivan Lazaruk (isti vir 313 m 7), Ivan Breznik (isti vir 330 m 292), Jožef Dominik ali Dominik (isti vir 367 m 157), Ferdinand Simmerl (EBP 3) in Ziga Sobotka (Mgbb. 1902—1918/1902-1/491); podnaredniki: Karl Kufschmied (isti vir 187 m 111), Franc Vodošek (isti vir 273 m 291), Miroslav Martinec (isti vir 341 m 89), Franc Temerl (Mgbb. 343 m 19), Franc Roškar (isti vir 370 m 57) in Jožef Stackl (isti vir 386 m 132).

³⁷ Podoficirji artilerijske stroke: Štabni vodnik artilerijske stroke Rudolf Tinauer (Gbb. Kr. Mar. 2394); naredniki: Jožef Erhart (Mgbb. 234 m 75), Ivan Golob (isti vir 334 m 223), Ivan Fras (Mgbb. 335 m 73), Henrik Schneider (isti vir 370 m 153); Podnaredniki: Henrik Kadrnka (isti vir 49 m 1804), Ludvik Klöpfer (isti vir 242 m 726) in Rudolf Mikuš (isti vir 304 m 91).

³⁸ Podoficirji palube: Nižji vodnik palube Vinko Stepišnik (Mgbb. 310 m 23); narednika Matej Habjančič (Mgbb. 310 m 237) in Franc Kos (isti vir 329 m 117); podnarednika Jožef Deutschmann (isti vir 249 m 5) in Ferdinand Heinzl (isti vir 302 m 289); nižji podnaredniki: Rihard Stiplovšek (isti vir 273 m 110), Franc Pučko (isti vir 320 m 291), Rudolf Czerny (isti vir 338 m 277), Adolf Jäger (isti vir 247 m 139), Jožef Vrenko (isti vir 348 m 159) in EPI 4/132), Anton Kadlec (isti vir 239 m 1918), Robert Karmel (isti vir 384 m 6), Jožef Jäger (isti vir 247 m 145) in Miroslav Zidar (isti vir 351 m 161).

³⁹ Podoficir krmarske stroke Rudolf Pešorn (Mgbb. 385 m 385 — 147), nižji podnarednik, podoficir provianta narednik-vodnik Just Kirchgessner (isti vir 352 m 190).

⁴⁰ Mojster arsenala je postal Gottfried Jüptner, mornar prostovoljec z obveznostjo 12 let (EPI 5/J 1).

cej naraslo in da se je Maribor tako v vojnopomorskem kakor v trgovsko-pomorskem personalu lepo uveljavil.

Že številke, ki smo jih navedli doslej pomenijo mnogo, saj lahko rečemo, da se je od leta 1821 do konca leta 1902 zbralo v mornaricah okoli 880 Mariborčanov in od tega samo 30 takih, ki jih ne moremo imeti za prostovoljce. V romantičnem stoletju, kakršno je bilo XIX. so iskali morda avanture, nova spoznanja in dolgotrajna potovanja, ki so jih obljubljali propagatorji vojnega pomorstva po Slovenskem, predvsem furmani. Gotovo pa so iskali tudi dolgotrajno garantirano zaposlitev, ki je trajala kolikor je trajala podpisana službena obveza. In ker je mornarica poskušala svojim odpuščenim ljudem najti zaposlitev kjerkoli na kopnem, je to število Mariborčanov gotovo razumljivo.

Imamo pa vso pravico domnevati, da se bo končno število mariborskih pomorščakov tega razdobja še povečalo. Predvsem je treba poudariti, da personalni viri niso v celoti ohranjeni. Za obdobje od leta 1812 do 1848 so precej fragmentarni. Precej podobno je stanje personalnih virov Tegetthoffove administracije. Veliki strateg in zmagovalec pri Helgolandu in pri Visu ni imel birokratskih sposobnosti. Cenijo, da se je zgubila okrogla četrtnina personalnih virov njegovega časa. Von Spaunovi reformi pripisujejo vsaj 15 % izgubljenih virov za leta od 1892 do 1902. Da bi dopolnili vrzeli, bi morali pregledati vso dokumentacijo mornariških bolnic in okrevališč od Benetk preko Trsta do Reke in Budve in poiskati manjkajoče podatke med bolniškimi listi. Tega gradiva pa je toliko, da bi tak pregled terjal delo večje ekipe, ki bi trajalo nekaj let. Na podlagi posameznih pregledanih fasciklov cenim, da bi dobili še vsaj 150 do 180 Mariborčanov, predvsem pa najbrž vse tiste, ki so se prijaviili v letu 1849, ki jih v obstoječih virih pogrešamo.

Veliko težav nam dela zadnje administrativno obdobje. Von Spaun si je zamislil zgleden pregled personalnih aktov in sposobnosti posameznikov. Admiral Haus je tedanjo personalno administracijo visoko cenil in ji ni ničesar dodal. Težave pa so v tem, da je Avstrija med leti 1924 in 1927 predala vse vojaške personalne dokumente, ki so nastali med leti 1902 in 1918, državam naslednicam. Vsi dokumenti, ki so bili izročeni Jugoslaviji, so se med drugo svetovno vojno izgubili, tisti pa, ki so bili izročeni Italiji — med njimi so dokumenti štajercev, ki so se po prvi svetovni vojni odločili živeti v Trstu, Istri in Zadru — niso dostopni za javnost. Seznami izročeni dokumentov, ki so ostali v vojnem arhivu na Dunaju, pa so tako neenotno sestavljeni, da ni mogoče rekonstruirati popolnega števila naših ljudi, še manj pa njihovih činov in položajev. Iz poskusov, ki sem jih opravil deloma na Dunaju, deloma v Piranu in ki sem jih dopolnil s terenskimi podatki, pa sem prišel do rezultatov, ki so najbrž zelo blizu resničnemu stanju.

Enostransko pa moramo — če hočemo zvedeti kaj več — ločiti zadnjo administrativno dobo na dve krajši razdobji tj. do leta 1910 in od leta 1911 do 1918. Med prvo svetovno vojno je služilo v mornarici najmanj 36 podoficirjev, ki so se prijaviili med leti 1903 in 1910. V istem času je služilo tudi 7 mariborskih oficirjev in uradnikov, ki so se izšolali v času Daublebskega. Dodati moramo enega oficirja in enega uradnika, ki sta začela svoji službi leta 1903 in 1904. Skupaj je bilo torej med leti 1903 in 1910 45 mariborskih starešin. Ker je to čas, ko napreduje vsak četrti slovenski mornar, sodim, da je bilo v omenjenih letih odpuščenih vsaj 135 mariborskih mornarjev, ki bi jih morali najti v nepopolno izdelanih seznamih vrnjenih dokumentov. Toda to bo posel, ki bo zahteval preverjanje po matičnih knjigah, kar pa bo zelo težko.

Tako nam ostane še 17 oficirjev in uradnikov, ki so nastopili službo po letu 1910, in pa 102 podoficirja, ki sta nastopila v istem času. Od 6 navtičnih oficirjev so trije dosegli čin poročnika fregate, dva sta postala pomorska zastavnika, zadnji je ostal na stopnji kadeta.⁴¹ Poleg teh smo imeli 4 zdravstvene oficirje, ki so bili leta 1918 odpuščeni kot sanitetni polkovniki oz. zdravniki bojne ladje. To so bili dr. Friderik Vrečko, dr. Ivan Fras, dr. Josip Majcen in dr. Valter Thalmann.⁴² Med tehničnim kadrom je Teodor Weichmann dosegel stopnjo ladjedelskega inženirja 1. reda, Jožef Suške pa 2. reda.⁴³ Inženir Gabrijel Majcen je zapustil službo še pred prvo svetovno vojno in se kot mornariški inženir konstruktor uveljavil v Londonu.⁴⁴ Med uradnike mornarice spadajo še Vincenc Leskovec, ki je bil odpuščen kot vodja strojnega pogona, Franc Vahta in Franc Zadnik, ki sta se iz podoficirjev razvila v strojna oficirja-uradnika na stopnjo vodje stroja tj. v rang podporočnika.⁴⁵ Končno spada v to vrsto še Božena Serneč, učiteljica v mornariški šoli, ki je bila penzionirana leta 1917.⁴⁶

Intendantskih, administrativnih, sodnih, dušebrižnih oficirjev in uradnikov ter gažistov iz Maribora v tem času ne srečujemo. Je pa tu že omejeno število 102 podoficirjev, ki so se skupaj s prej navedenimi 36, borili ves čas prve svetovne vojne. Če vseh 138 razporedimo po strokah, dobimo naslednjo sliko: število strojnih podoficirjev je naraslo na 43. Prišteti jim je treba 9 artileristov, 1 torpedista, 9 električarjev in 7 strojnih delavcev arsenala v rangu podoficirjev. V ostalih strokah najdemo 19 podoficirjev palube, 7 krmarjev, tri veziste in enega sanitejca. Za ostalih 39 podoficirjev obstoječi sezname ne navajajo strok. Toda že podatek, da je polovica mariborskih podoficirjev služila v tehničnih poklicih mornarice, pomeni, da so bili gotovo usmerjeni v določeno tehnično šolanje ali prakso in da je bila med njihovimi usmerjevalci nedvomno tudi industrija.⁴⁷

⁴¹ Poročniki fregate: Fiala Anton (Gtbl. Kr. Mar. 359), Ivan Karl Pach (isti vir 702) in Karl Hugo Košak (isti vir 70); zastavnika bojne ladje Hans Schimm (Qua. liste 205/4988) in Vilibald Rath (isti vir 187/4567); kadet Pavel Kroath (Gtbl. Kr. Mar. 537). Leta 1904 je nastopil službo kasnejši poročnik bojne ladje Rudolf Becker (Mgbbl. Abschrift 1. fasc.).

⁴² Za zdravnike: Terenski podatki Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« v Piranu in Marine Almannach 1918.

⁴³ Qua. liste 246/6127 in 231/5644.

⁴⁴ Za ing. Majcna prim. terenske podatke v Pomorskem muzeju v Piranu.

⁴⁵ Ver. Jug. in sicer v seznamih oficirjev in uradnikov.

⁴⁶ Mgbbl. Abschrift 4/1903—1917.

⁴⁷ Vse omenjene podoficirje vsebuje Ver. Jug. po posameznih letih vstopa v mornarico. V primerih mornariških vajencev, to ni navedeno, ker so imeli za vstop dan, ko je vaješka doba prenehala. Strani tega seznama niso numerirane. Fotokopija je v Pomorskem muzeju v Piranu. Tu podajam seznam po strokah. Strojni podoficirji: Vodja strojnega pogona (rang kapetana) Vinko Leskovec; štabni vodje stroja (rang poročnika) Guido Kaufmann, Jakob Gantar in Adolf Cervenc ali Cervene; strojni vodje (rang podporočnika) Franc Zadnik in Franc Vahta; Naredniki: Franc Landl, Rudolf Adamovski, Aleksander von Metz, Albin Grizovnik, Franc Voniš, Karl Anton Stopejnik, Rihard Jožef Kaiser, Ivan Friš, Ferdinand Kranjc, Mihael Sterling, Jakob Drobnič, Avgust Mihalek, Maks Gsellmann, Pavel Merhar, Herbert Čeh, Ernest Kanzler, Lambert Brihta in Ivan Mihorko (poleg teh so še trije, ki jim ni mogoče prebrati imena); Podnaredniki: Jurij Hriberšek, Ivan Zadnik, Avgust Lortj, Vinko Štraus, Jurij Bogatič, Karl Grizovnik, Andrej Lovrec, Franc Lipič, Maks Kranjc, Karl Samide in Konrad Eker; nižji podnaredniki: Karl Stark, Franc Lešnik, Pavel Leditr, Franc Voh, Maks Pivec in Jožef Dobler. Artilerijska stroka: Podnaredniki: Rupert Pečar, Leopold Rajtmajer in Friderik Köhle; nižji podnaredniki: Herbert Bračič, Franc Mihelič, Rihard Domnik, Edmond Ramič, Jožef Zechtl, Otmar Schutta, Mihael Stampfer in Ludvik Konec. Torpedist: Narednik Mihael Vehovar. Palubna stroka: Vodniki Maks Berger, Wolfgang Czerveny in Rajmond Dornik; narednika: Jožef Janež in Viktor Crmko; podnaredniki: Franc Pivec, Martin Kurbus, Franc Lehrner, Franc Petrovič, Rupert Lintner, Ludvik Obersne ali Obersnu, Albin Hirt in še eden, ki mu imena ni mogoče razbrati; nižji podnaredniki: Avgust Felber, Rudolf Grill, Izidor Fischer, Franc Steimnetz, Alojz Erjavčič in Franc Kluge; Strojni delavci arsenala: Miroslav Petek, Franc Blejec, Gregor Toplak, Ivan Holzknecht, Viktor Grossmann, Franc Hrstnik in Karl Martini; elektro-stroka: štabna vodja elektro-stroke (rang nadporočnika) Jakob Mahler in Ivan Sorsak; podnarednika Rudolf Schranke in Alojz Zadnik ml.; nižja podnarednika Ivan Jakovič in Edvard Stepišnik; vezisti: vodnik telegrafске stroke Rupert Lautner, narednik telegrafске stroke Anton Czerveny in podnarednik telegrafске stroke Karl Kašman; sanitejec: vodnik sanitetne stroke Valter Kolman; podoficirji, ki jim sezname ne navajajo stroke: Viktor Jug, Leopold Domnik, Emil Boc, Friderik Stepišnik, Alojz Wusser, Franc Piančič, Karl Friz, Pavel Kaiser, Franc Rižner, Henrik Kokolj, Anton Kaiser, Rudolf Dokl, Rihard Kugler, Maks Weitribba, Avgustin Šketrovič, Anton Einicher, Anton Golob, Rudolf Peter Tinauer, Ivan Gaborščik, Oton Ruckner, Alojz Perbinek, Konrad Denk, Karl Hauser, Franc Spelec, Stefan Robar, Ivan Karner, Ivan Berger, Albin Laštaher, Henrik Nipič, Valter Thalmann ml., Franc Adamovski, Franc Kindermann, Karl Gossarek, Ivan Vehovski in Peter Veiss.

Podobno kot za prejšnja obdobja bi morali ugotoviti še število mornarjev prostovoljcev, ki niso napredovali. Toda tu nimamo več nikakih osnov za izračunavanje, ker so viri tako raztreseni po raznih državah, seznami pa tako nepopolno izdelani, da ni mogoča skoraj nikakršna primerjava. Poskus takšne primerjave za Gorenjsko in Koroško, kjer je stanje virov nekoliko boljše, nam pove, da sta napredovala v starešine dva od treh prostovoljcev tistih krajev, kar je sicer možno, vendar pušča določene dvome. Po zelo previdni oceni bi lahko za Mariborčane rekli, da je v zadnjih letih Avstrije prišel pri njih po en starešina na enega mornarja. To bi Maribor razporedilo v isto vrsto z Grazem in Celovcem. Verjetno je torej, da je taka ocena če že ne popolnoma resnična vsaj blizu resnice. To bi dalo nadaljnjih 130 do 150 mornarjev prostovoljcev. Ker so bile zahteve mornarice vedno večje in ker so imeli mariborski fantje veliko smisla za tehniko, je povsem možno, da je takšna ocena v skladu z njihovimi sposobnostmi.

Ako sedaj seštejemo dobljene podatke za posamezna administrativna obdobja, dobimo rezultat, ki pravzaprav preseneča. V Mariboru se je od leta 1821 do 1918, torej v 97 letih priglasilo v mornarico najmanj okoli 1300 pomorščakov. Gotovo to ni dokončni rezultat, kajti — kakor rečeno — je izglubljenih virov precej, seznami udeležencev prve svetovne vojne pa zelo nepopolni. Pregledi drugotnih virov bodo število mariborskih pomorščakov nedvomno znatno povečali. Če vzamemo doslej ugotovljeno število kot celoto, znaša letno povprečje mariborskih mornarjev, podoficirjev, oficirjev in uradnikov nekaj več kot 13. To pa ni malo. Morda bi mogli reči, da je dal Maribor malo oficirjev in uradnikov, vendar trije admirali, dva kapetana bojne ladje, trije kapetani korvete, dva višja mornariška komisarja, štiri komisarji 1. in 2. reda, osem zdravnikov, med katerimi je bilo pet polkovnikov in trije majorji, pet ladjedelskih in en višji strojni inženir, en profesor akademije v rangu polkovnika, pomeni 30 ljudi na zelo odgovornih položajih. Poleg tega ima Maribor tedaj tudi kakih 6 ali 7 kapitanov dolge plovbe v trgovski mornarici, ki jih je treba na vsak način prišteti k tistim, ki so bili odgovorni za ljudi, ki so jim poveljevali in za material, ki so ga prevažali.

Mislim, da so te številke za mesto kot je Maribor dovolj zgovorne. S tem ne mislim reči, da Maribor v visokem mornariškem kadru prednjači med vsemi slovenskimi mesti, ker je verjetno Celje po številu visokega kadra pred njim, vendar je število srednjega in nižjega kadra tako visoko, da nas resnično začudi, še posebno glede na tehnično usmerjenost v zadnjih desetletjih Avstroogrške.

Leto 1918 je pomenilo po eni strani osvoboditev velikega dela slovenskega naroda izpod dvojne monarhije, po drugi strani pa začetek četrstoletne tragedije Primorske in pa drame odrezanosti jedra Slovenije od morja. V takšnem položaju ni čudno, če je zanimanje za mornarico nekoliko upadlo. K temu je pripomogel tudi nov način rekrutiranja. Prostovoljski mornariški kader so bili odslej samo bodoči oficirji in podoficirji, ki so se odločili za takšno ali drugačno pomorsko šolanje. Moštvo mornarice je bilo redno rekrutirano kakor vsi ostali vojaki kopnih rodov vojske. Redne naborne komisije pa so se le redko ozirale na hotenja in želje posameznikov, ki bi se hoteli pridružiti mornariškim enotam — med drugim tudi za morebitno šolanje. Predvsem severni del južne štajerske je bil ob tem zelo prizadet, najbolj pa Maribor.

Jugoslavija je sprejela v svojo mornarico 33 avstrijskih navtičnih oficirjev in kakih 40 strokovnih oficirjev in uradnikov slovenske narodnosti.

Iz Maribora so bili po doslej znanih podatkih trije zdravniki tj. dr. Friderik Vrečko, dr. Ivan Fras in dr. Josip Majcen ter dva kasnejša strokovna kapetana tj. Ivan in Oskar Bezjak. Istočasno je Jugoslavija sprejela okoli 200 slovenskih podoficirjev, med katerimi pa — vsaj po sedanjem stanju raziskovanj — ne najdemo Mariborčanov. Gotovo je bila tedaj storjena štajercem krivica, kajti po nacionalni zavesti — ki so jo mornariške oblasti terjale — so bili na prav takšni višini kot primorski ali kranjski podoficirji. To in pa dejstvo, da je bil takoj po razpadu Avstroogrške zavzet na severni meji, je v Mariboru nekoliko zavrlo miselne in čustvene zveze z morjem, ki so bile pred vojno zelo močne. Vendar je med leti 1921, ko je bila ustanovljena Vojnopomorska akademija v Dubrovniku, in 1940, ko je bil vpisan zadnji letnik, študiralo vojnopomorske vede vsaj 18 Mariborčanov. Nekateri, kakor na primer Franjo Rustja, so prišli iz Primorske, toda kot gojenci akademije so izhajali iz mariborskih srednjih šol. Prva sta se vpisala Boris Slavik in Josip Černi. Slavik je bil na začetku druge svetovne vojne kapetan korvete. Černi, ki se pa nima za Slovenca, je med vojno dosegel admiralsko stopnjo. Iz Maribora sta bila poskusna pilota hidroaviacije poročnika fregate Gvidon Voh in Stanko Jamšek, ki sta izgubila življenje v nesrečah s hidroavioni, prvi 21. oktobra 1931 pri Divuljah, drugi 17. aprila 1935 pri Selcih v Hrvaškem Primorju. Prav tako je prišel iz Maribora kapetan korvete Vladimir Podlesnik, ki je kasneje študiral radiotehniko in postal polkovnik radio-stroke. Iz mariborskih šol so prišli poročniki bojne ladje Adolf Menčak (ali Menček), Ivo Rebula, Emil Rayer, Ernest Kopriva, Franc Prelog, rojen v Framu, Srečko Rojs, rojen v Lovrencu na Pohorju, Franc Dolinšek, Ladislav Lah, Alojzij Plantan, Igor Beran, poročnik fregate Branko Pečovnik in poročnika korvete Franjo Rustja in Radko Pečovnik. Posebne omembe je vreden hidroletalec Igor Beran, ki je junaško padel v drugi svetovni vojni kot zavezniški pilot, ko je usmeril svoje poškodovano letalo naravnost v stavbo nemškega štaba na otoku Kreti. Nekaj dni pred tem so predstavniki kraljeve vojske v Egiptu razpravljali o njegovi obsodbi smrti, ker je jasno zahteval, da bi se borili na strani NOV. Za svoje junaško dejanje si je zaslužil najvišje angleško odlikovanje. Branko Pečovnik je padel v partizanih pri svojem topu 3. novembra 1943. Junaško se je držal Srečko Rojs, tako v nemškem ujetništvu, kakor po vrnitvi (izpuščen je bil zaradi bolezni na pljučih) v partizanskih enotah na Pohorju. Radko Pečovnik je s svojo obveščevalno dejavnostjo v Trstu, kjer je bil vodja obveščevalne skupine Mornariške grupe IX. korpusa, napravil NOV na Primorskem neprecenljive usluge. Franjo Rustja, ki se je vključil v organizacije OF že leta 1941, je po vrnitvi iz ujetniškega taborišča v Gonarsu odšel v partizane. V narodnoosvobodilni borbi je opravil pot od navadnega borca v Tomšičevi in Gradnikovi brigadi do načelnika operativnega odseka IX. korpusa. Po vojni se je vrnil v mornarico, kjer je končno dosegel čin viceadmirala. Ivo Rebula se je boril na IV. pomorskem obalnem sektorju v Dalmaciji. Kasneje so ga zahtevali v partizansko aviacijo, kjer je opravil svojo dolžnost narodnjaka in oficirja.

Med mariborske oficirje, ki so začeli svojo kariero v stari Jugoslaviji, prištevamo dalje dva zdravnika. Dr. Ivan Koprivnik, po činu sanitetni polkovnik, je umrl v nemških zaporih v Mariboru. Po strahovitem mučenju je leta 1942 napravil samomor. Dr. Franjo Vizjak, po činu sanitetni podpolkovnik, je vojno preživel in kasneje deloval kot zdravnik v rodnem mestu. Končno imamo še štiri oficirje drugih strok. Srečko Volfcetel je stopil v mornarico kot podoficir leta 1921. Do leta 1935 je napredoval v majorja strojne stroke. Iz podoficirskih vrst se je razvil poročnik torpedne stroke

Jože Semelbauer, ki je študiral na Brodarski šoli v šibeniku. Položaj oficirjev so imeli tudi civilni uradniki mornarice. Tak je bil Drago Poljanec, uradnik VIII. položajne grupe, ki se je bavil s kartografijo. Iz Maribora je bil še strokovni podpolkovnik Jurij Pregel, ki je bil likvidiran leta 1945 iz pisca te razprave neznanih razlogov.⁴⁸ V dvajsetih letih je prišlo torej v jugoslovansko mornarico 24 mariborskih oficirjev in uradnikov. Enako število smo srečali v zadnjem razdobju Avstrije. To je zgovoren dokaz, da je mesto ohranilo svojo pomorsko tradicijo. Gotovo je, da bi jih srečali še več, če meščani Maribora ne bi občutili odrezanost od morja, saj se niso mogli popolnoma vključiti na nove — za Slovenijo dolge in nenaravne — poti proti šibeniku, Dubrovniku in Kotoru.

Težje je vprašanje podoficirjev. Viri so izgubljeni, uradni listi oz. spiski napredovanj ne navajajo kraja rojstva ali pristojnosti, terenski podatki pa so žal še nepopolni. Po pripovedovanju nekaterih preživelih, so mariborske tovarne med obema vojnama in po drugi svetovni vojni zaposlile nad 300 mornariških strojnih podoficirjev in neredke podoficirje elektro-stroke. Število je prav gotovo pretirano, najbrž je tudi res, da se je večina zaposlenih priselila od drugod. Na terenskih obhodih smo jih zabeležili kakih 80, našli in popisali pa le 15. Vsi so se šolali na Strojni šoli mornarice v Kumboru.⁴⁹ Edina izjema je Ivan Majer, ki se je v Divuljah usposobil za letalca.⁵⁰

Nekateri Mariborčani so med obema vojnama študirali na trgovsko pomorskih šolah. Moramo reči, da so bili pravzaprav stalno prisotni v pomorskem šolstvu. Tako so se na navtičnem oddelku v Bakru šolali Drago Slav Tomažič, Franjo Marušič, Ivan Zemljč in Franjo Jurkovič v Mariboru živeči Primorec. Na strojnem oddelku iste šole je leta 1933 maturiral Valter Vogler. O prvih štirih nimamo drugih poročil. Vogler se je po maturi zaposlil. Leta 1937 je opravil izpit za strojnika 3. reda, kar pomeni, da je plul najmanj dve leti. Na Pomorski šoli v Kotoru je maturiral leta 1934 Baldomir Podgornik, sin tedanjega limbuškega učitelja. Rojen je bil v Gornji Trebuši na Primorskem. Po prvi svetovni vojni se je z družino izselil. Tako se je zgodilo, da je v pomorsko šolo odšel iz Maribora. Podgornik se je razvil v uspešnega kapitana dolge plovbe, prvega poveljnika Splošne plovbe in kasneje predstavnika našega pomorstva na Japonskem.⁵¹ Ne vemo, kje se je šolal leta 1937 usposobljen poročnik trgovske mornarice Viktor šoštarič.⁵² Isto velja za leta 1934 usposobljenega strojnika trgovske mornarice Josipa Klavška. Enak je tudi primer strojnika trgovske mornarice Rudolfa Lebana, ki je bil usposobljen leta 1938.⁵³ Leta 1937 je na Trgovsko pomorski šoli v Dubrovniku diplomiral že imenovani vojni pomorščak Srečo Volfcetel. V trgovski mornarici si je za stroko izbral navtiko. Morda sta tudi prej imenovana primera prišla iz vojne mornarice. Da je bilo to možno, dokazujejo trije radiotelegrafisti vojne mornarice, ki so se s spričevali vojnopomorskih šol in potrdili svojih komand zaposlili v trgovski mornarici. To so bili Ferdinand Angel, Franjo Penko in Rudolf Sigulin. Isto velja za strojnika 3. reda Jožeta Kokota (1932) in Jožeta Klavška (1934).^{53a}

⁴⁸ Ranglista ukaznog osoblja kraljevske mornarice na dan 6. aprila 1941 godine. Sastavio René Podhorski. Zürich 1970 in Ukazno osoblje kraljevske mornarice, koje na dan 6. aprila 1941 nije više bilo u aktivnoj službi. Sastavio René Podhorski. Zürich 1972. Dalje Terenski podatki Pomorskega muzeja v Piranu.

⁴⁹ Vodnika Franc Gradišnik, sicer rojen v Grazu in Maks Skralovnik; narednik-vodnik Ivan Felzer; narednika Rajko Pavalec in Gustav Slemenšek; podnaredniki Jože Vizovišek, Viktor Gašperšič, Franc Mestinjsek, sicer rojen v Boznu in Vili Verglez; dalje Josip Kokot, Rudolf Sigulin, Anton Brumen in Angel Ferdinand, ki so se kasneje usposobili za strojnike trgovske mornarice. Prim. Terenski podatki Pomorskega muzeja v Piranu.

⁵⁰ Terenski podatki Pomorskega muzeja v Piranu.

⁵¹ (Zbornik) 10 let Višje pomorske šole Piran, Portorož 1970.

⁵² Godišnjak pomorstva 11—12. Beograd 1939, str. 199.

⁵³ Prav tam.

^{53a} Prav tam.

Vsekakor nam ti podatki pričajo, da je Maribor med obema vojnama prispeval svoj — čeprav majhen — delež pomorščakov. Tako se je ohranila kontinuiteta in — čeprav nekoliko zbledela — tradicija. Ko pa govorimo o pomorski tradiciji na Slovenskem, govorimo dejansko o borbeni tradiciji. Naši mornarji so se že pod Avstrijo zavedali, da je treba braniti Jadran pred naraščajočim italijanskim imperializmom, ki je postajal nevarnejši od tako imenovanega »manjšega zla«, ki ga je predstavljala prav tako imperialistična Avstroogrska. Med obema vojnama so naši fantje odhajali v mornarico med drugim tudi zaradi slutnje boja proti fašizmu za osvoboditev Primorske in Istre. Boja, kakor so si ga zamišljali, sicer niso doživeli, pritegnila pa jih je narodnoosvobodilna vojna. Tako vemo, da se je večina mariborskih oficirjev in podoficirjev mornarice znašla v vrstah OF, v uničevalnih taboriščih v Nemčiji, a tudi v vrstah štajerskih partizanskih enot. Na samem morju oz. direktno za morje pa so se v vrstah mornarice NOVJ borili Ivan Fideršček, Oton Herman in Ratko Kosmač poleg že prej imenovanih oficirjev.

Tradicijo so naši oficirji in podoficirji prenesli tudi v povojno obdobje. Nova Jugoslavija jih je pritegnila s svojo napredno revolucionarno usmerjenostjo. Tako je Radko Pečovnik kot pilot luke v Kopru še posebej pripomogel k razvoju slovenskega pomorstva.

Toda morje je vleko tudi povojno mariborsko mladino. Novo ustanovljena srednja pomorska šola v Piranu je med svoje dijake sprejela tudi prve mariborske dijake. Žal nimamo točnih podatkov o njihovem številu. Podatki višje pomorske šole v Portorožu navajajo do leta 1974 kar 62 diplomiranih štajerskih navtikov in strojnikov. Med njimi je bilo 11 navtikov in 8 strojnikov iz Maribora. Torej več kot 30 % vseh štajerskih diplomiranih pomorščakov prihaja iz Maribora.⁵⁴ Na osnovi podatkov višje pomorske šole sodim, da jih je na srednji maturiralo kakih 40. Vendar bo treba ta podatek še preveriti. Toda kot strokovni sodelavec edinega našega ladjarja lahko rečem naslednje: današnji mariborski kapitani sodijo med dobre poveljnike naših ladij. Enako izjavljajo strokovni delavci o potencialnih mariborskih kapitanih, ki se že kažejo na ladjah v vseh svojih sposobnostih. Če lahko sodim prejšnje mariborske pomorščake po današnjih, potem moram reči, da je bil mariborski pomorski kader resnično dober kader. O tem pričajo uspehi, ki sem jih tukaj navedel. Zato dovolite, da zaključim nekoliko aktivistično. Po vsem, kar sem lahko ugotovil in spremljal, je dejstvo, da je bil Maribor od začetka tretjega desetletja XIX. stoletja s svojimi ljudmi stalno prisoten na morju. Po številu kadra lahko rečem, da je bil resnično mesto pomorščakov. To tradicijo je Maribor ohranil do danes, dobro bi bilo, ko bi jo ohranil tudi v bodoče, da bi se torej čimbolj in čimtesneje povezal z morjem, med drugim tudi z usmerjanjem svoje mladine v pomorske poklice.*

*SEZNAM KRATIC UPORABLJENIH VIROV

Vsi originalni viri, ki sem jih uporabil za to razpravo so v mornariškem oddelku Vojnega arhiva na Dunaju. Österreichisches Kriegsarchiv — Marine archiv — Personalakten. V opombah to oznako opuščam in navajam samo kratice posameznih personalnih skupin virov. Te so:

C. L. — Conduittliste
 EBP — Evidenzblätter der K. u. k. Marine Pensionirten
 EPI — Evidenz der K. u. k. Marine Patental Invaliden
 GBA — Grundbuch der Assentjahrgänge

⁵⁴ (Zbornik) 15 let Višje pomorske šole Piran, Portorož 1975, str. 63—69. Tu so navedeni navtiki Jože Bukovšek, Rudolf Suler, Jože Topolovec, Alojz Duh, Marko Turšič, Jožef Vidic, Igor Drinkovič, Maksimilijan Pišec, Viljem Nemeč, Marijan Verglez, Darijan Jagnjič, Nikolaj Jamnik. Med diplomiranimi strojniki so prišli iz Maribora: Milan Zega, Radko Božič, Ljubo Terglec, Vojko Hrast, Helmut Cvikl, Slavko Pinterič, Rajko Zorijan in Martin Lesar.

- Gbbl. Kr. Mar. — Grundbuchblätter der K. u. k. Kriegsmarine
 Gbbl. O. u. B. — Grundbuchblätter der K. u. k. Marine Offiziere und Beamte
 Gb. d. Dampfmachinisten — Grundbuch der K. u. k. Kriegsmarine Dampfmachinisten
 Gb. d. Marinediener — Grundbuch der Marinediener
 Gb. d. Ärzte — Grundbuch der Ärzte
 Gb. d. Marineschulcompagnie — Grundbuch der K. u. k. Marineschulcompagnie in Triest
 Gb. Mar. Off. — Grundbuch der K. u. k. Marine Offiziere und Beamte
 Gb. Pensionierten — Grundbuch der Marine Pensionierten
 Gb. Isolierten — Grundbuch der Marine Isolierten
 Isolierten — Grundbuch der Marine Isolierten
 K. L. Vsch. — Konduitleiste Verschiedene
 Kom. Gbbl. — Grundbuchblätter der K. u. k. Marine Kommandierte
 Matricola — Matricola degli aspiranti e allievi del Collegio di Marina 1811—1848 in Venezia
 Mgbbl. — Mannschaftgrundbuchblätter, ki se deli na tri serije. Prva še posebej na Z/C — Zeugs-korpp; M/C — Matrosenkorpp; Fl — Flottille
 Österreich. Landsturm — Grundbuchblätter der Österreichisches Landsturm — Marine
 Protocollo — Protocollo matricola della cesarea regia Marina
 Qua. liste — Qualificationslisten der K. u. k. Kriegsmarine Offiziere und Beamte
 Seearsen. Gbbl. — Grundbuchblätter der K. u. k. Kriegsmarine Seearsenal in Pola (vsebuje pa tudi dokumente delavcev beneškega arsenala)
 SIA — Samt Index der Ärzte
 Ver. Jug. — Verzeichniss über die abgeführte Personaldokumente Jugoslawischer Staatsbürger
 Ver. It. — Verzeichniss über die abgeführte Personaldokumente Italienischer Staatsbürger
- Številke pomenijo uporabljeno knjigo ali fascikel, številko dokumenta in v posameznih primerih letnice.

Zusammenfassung

MARIBOR — STADT DER SEEFÄHRER

In der Einführung wird festgestellt, daß für die Geschichtsforschung in der Nachkriegszeit viel mehr getan wurde als in der ganzen Zeit zuvor. In die Forschungen wurde auch die ältere und jüngere Geschichte der slowenischen Marine einbezogen, vor allem die Kaderngeschichte der Kriegs- und Handelsmarine.

Die ersten, aus Maribor stammenden Seefahrer, die uns bekannt sind, waren jugendliche Gesetzverletzer, die von der österreichischen Gendarmarie zu den Marinestützpunkten gebracht wurden, wo sie sich »freiwillig« für 16 Jahre zum Dienst in der Marine verpflichteten (1821—1848). Diese Jungen bewährten sich recht gut, einige von ihnen wurden sogar zu Offizieren verschiedener Spezialgebiete befördert. Ihnen haben sich dann noch wirkliche Freiwillige angeschlossen, die ebenfalls befördert wurden. Schon in diesem ersten Zeitabschnitt begegnen uns unter ihnen auch höhere Artillerie- und Marineinfanterieoffiziere sowie höhere Intendanturbeamte.

Der zweite Zeitabschnitt (1849—1868) bedeutet für Maribor, hinsichtlich der Seefahrtskader, eine wahre Entdeckung. Damals hatten fünf nautische Offiziere die Kriegsseefahrtschule abgeschlossen, unter ihnen der spätere Vizeadmiral Wilhelm Tegetthoff. In dieser Zeit gibt es in Maribor zahlreiche Unteroffiziere der Kriegsmarine. Festgesetzt wurden rund 170. Zusammen mit Offizieren und Beamten werden ungefähr 200 neue Seefahrer aus Maribor registriert, unter denen sich auch zwei Ärzte, ein Verwaltungsbeamter und ein Maschineningenieur befinden.

Der nach der Administration Tegetthoffs benannte dritte Zeitabschnitt (1869—1882) bedeutete eine inhaltliche Vertiefung der Ausbildung der neuen Offizierskader sowie eine Förderung des Unteroffizierskaders. Bedingt wurden diese Maßnahmen durch Tegetthoffs neue, in der Schlacht bei Helgoland (1864) und bei Vis (1866) verwendete Strategie und Taktik. In dieser Zeit gibt es drei qualifizierte Offiziere aus Maribor, von denen zwei zu höheren Offizieren — Nautikern — befördert wurden. In der Zeit Tegetthoffs gab es in Maribor 22 Marineoffiziere und -unteroffiziere. Insgesamt sind damals 154 Männer aus dieser Stadt zur Kriegsmarine gegangen. Das ist auch die Zeit, in der wir die ersten Kapitäne der Hochseeschiffahrt finden: Aleksander Weigel, Ivan Kozpel und Henrik Kramar.

Im vierten Zeitabschnitt (1883—1902), den der Admiral Maksimilijan Daublebsky von Sterneck durch seine Persönlichkeit beherrschte, schlossen 6 Offiziere ihre Ausbildung als Nautiker der Kriegsmarine ab, unter denen sich auch zwei spätere Admirale, der Kontraadmiral Konstantin Radey und der Kontraadmiral Pavel Pahner befanden. Aus den Reihen der Aspiranten kamen zwei Offiziere. Aus dem übrigen Offizierskorps rekrutierten sich in dieser Zeit dreizehn. Zusammen mit den Unteroffizieren gab es in der Zeit Daublebskys 64 aus Maribor stammende vorgesetzte Beamte, zu denen noch mindestens 256 langjährige Freiwillige, rund 20 Matrosen sowie einige Offiziere der Handelsmarine gezählt werden müssen.

Der letzte österreichische Zeitabschnitt (1902—1918), der nach dem damaligen Admiral von Spann benannt wurde, läßt in bezug auf Maribor einiges unklar. Trotz mangelhaften Quellenmaterials konnte festgestellt werden, daß sich in der österreichischen Kriegsflotte 19 Offiziere und Beamte, unter ihnen insgesamt 7 Nautiker, 4 Ärzte, 3 Ingenieure, 5 Spezialisten des Maschinenfachs und eine Lehrerin befanden. In dieser Zeit finden wir 102 Unteroffiziere verschiedener Spezialgebiete, vor allem Maschinisten. Da sie häufig befördert wurden, nimmt man an, daß in dieser Zeit je ein Offizier oder Unteroffizier aus Maribor auf einen Matrosen kam. Das würde bedeuten, daß während des ersten Weltkrieges ungefähr 300 Männer aus Maribor bei der Marine gedient haben.

Insgesamt haben von 1821 bis 1918 rund 1300 Seefahrer bei der österreichischen Kriegsmarine gedient, unter ihnen drei Admirale, zwei Kapitäne, drei Korvettenkapitäne und mehrere hohe Beamte. Außerdem finden wir wenigstens 6 Kapitäne der Hochseeschiffahrt.

Zur jugoslawischen Kriegsmarine gingen drei Ärzte aus Maribor sowie zwei spätere Kapitäne für Spezialschiffe. Im Jahr 1921 hatten an der Kriegsmarineakademie in Dubrovnik wenigstens 8 Bewerber aus Maribor studiert, von denen zwei den Admiralgrad erreichten, Admiral Josip Černi und der in Triest geborene Vizeadmiral Franjo Rustja. Außer den nautischen Offizieren gibt es in dieser Zeit noch zwei Ärzte und einen Torpedooffizier. Dazu kommen noch rund 80 Unteroffiziere, vorwiegend Maschinisten. In der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen studierten an den Seefahrtsschulen in Bakar, Dubrovnik und Kotor 10 Bürger Maribors, darunter sechs das nautische Fach.

Es muß betont werden, daß während des zweiten Weltkrieges fast alle Mariborer Seefahrer ihre patriotische Pflicht erfüllt haben. Einige von ihnen sind schon im Jahr 1941 zu den Alliierten gefahren oder geflogen, andere haben in den KZ in Deutschland gelitten. Viele von ihnen haben als Partisanen an der dalmatinischen Küste gekämpft, im IX. Korps (Marineeinheit) und in anderen Einheiten der Nationalen Befreiungsarmee.

Abschließend kann gesagt werden, daß in der Zeit von 1821 bis 1945 in Maribor eine Seefahrtstradition geschaffen wurde, die von den am Leben gebliebenen Seeleuten in die Nachkriegszeit übertragen wurde, da aus Maribor noch heute ausgezeichnete Offiziere sowohl der Kriegs- als auch der Handelsmarine kommen. Rund 30 % der steierischen Seefahrer rekrutieren sich noch immer in Maribor, und von ihnen kann behauptet werden, daß sie vorzügliche Seefahrtskader bilden.

Ali ste že poravnali letošnjo članarino za Zgodovinsko društvo za Slovenijo in naročnino na »Zgodovinski časopis«? Storitve to čimprej in olajšajte delo društvenemu odboru in upravi revije!

*
*
*

Ali ste že izpopolnili svojo zbirko starejših letnikov »Zgodovinskega časopisa«? Potem ko je spomladi 1977 izšel ponatis prvega zvezka revije z letnico 1947, je bil septembra 1978 ponatisnjen tudi 17. letnik »Zgodovinskega časopisa« za leto 1963, januarja 1980 pa še 18. letnik »ZC« za leto 1964. Vsi trije ponatise in večina ostalih letnikov revije so na voljo pri upravi revije, na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12. Podrobne informacije o zalogi in cenah so objavljene v vsaki številki »Zgodovinskega časopisa«.

*
*
*

Opozarjamo tudi na možnost prednaročila na ponatis vseh sedaj razprodanih starejših letnikov »Zgodovinskega časopisa«. Do sedaj so izšli v ponatisu že trije letniki revije: marca 1977 ponatis prvega zvezka z letnico 1947, septembra 1978 ponatis 17. letnika za leto 1963 ter januarja 1980 še ponatis 18. letnika »Zgodovinskega časopisa« za leto 1964.

Lojze Ude

JESENIŠKI TRIKOT

Iz predavanja na Jesenicah 11. novembra 1978 ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo

V imperialističnem tekmovanju za obvladanje raznih ozemelj Evrope, Afrike in Azije sta se v zadnjih desetletjih 19. stoletja in v prvih desetletjih 20. stoletja izoblikovala dva velika imperialistična tabora: francosko-angleški-ruski caristični, takoimenovani antantni tabor in nemško-avstro-ogrski tabor, kateremu se je 1882. leta v takoimenovani trozvezi pridružila Italija. V pogodbi s Francijo leta 1912 pa se je Italija zavezala, da bo v primeru konflikta med Francijo in srednjeevropskima silama, torej Nemčijo in Avstro-Ogrsko, ostala nevtralna. Ko je torej 3. avgusta 1914 prišlo do vojne med Francijo in Nemčijo, Avstro-Ogrsko, je italijanska vlada liberalcev pod predsedstvom Salandra proglasila svojo nevtralnost »Sacro egoismo«, sveti italijanski egoizem je bila vodilna politična smernica te vlade. Ko je 3. novembra 1914 postal italijanski zunanji minister Sonnino, je Italija, sklicujoč se na 7. člen trozvezne pogodbe, ki opravičuje Italijo do nadomestil za avstrijske balkanske zahteve, postavila zahtevo, da ji Avstrija odstopi Južno Tirolsko z Boznom, nadalje Goriško, Gradiško, Istro in Trst, dalmatinske otoke in oporišča v Albaniji, Italija pa se za odstop tega ozemlja zaveže k dobrohotni nevtralnosti. Prve ozemeljske zahteve Italije torej še ne vsebujejo kakšnega ozemlja na Koroškem in Kranjskem. Avstrija je bila pripravljena odstopiti le Južno Tirolsko, a tudi to le na pritisk Nemčije. Italija se je torej obrnila na antantne države, ki so ji mogle obljubiti seveda dosti več, saj ni šlo za njihovo ozemlje. Tako je prišlo do takoimenovane londonske pogodbe z dne 26. aprila 1915, v kateri so obljubile antantne države Italiji ozemlje s temile mejami na Koroškem in Kranjskem: po Karnskih Alpah, Trbiško kotlino, po razvodju Julijskih Alp, po prelazu Predil, nato po Mangartu, Triglavu, po razvodju Podbrdo—Podlanišče (Podlasnica) in Idrija, nato na Javornik—Nanos—Snežnik, puščajoč izven Italije vse porečje Save in njenih pritokov, torej tudi Postojno, brez porečja Pivke¹. Italija pa se je zavezala, da najkasneje v enem mesecu stopi v vojno. Dobesedno ista meja kakor v londonski pogodbi je bila določena 3. novembra 1918 kot demarkacijska črta, do katere naj antantna, dejansko italijanska vojska, zasede avstrijsko, posebej slovensko ozemlje². Italijanska vojska se na to demarkacijsko črto ni čutila vezano. Na več krajih jo je prekorčila. Ponekod so na ozemlju preko demarkacijske črte tudi ostali. Kako se je to zgodilo pri Postojni, nazorno opisuje v svojih spominih³ Postojnčan Matija Štefin, pozneje, za Alfredom Lavričem, poveljnik zahodne koroške fronte, ki je bil v tistih dneh doma. Od poverjenika za narodno obrambo dr. Lovra Pogačnika je bil imenovan za poverjenika narodne obrambe za postojnski okraj. 9. novembra je prišel v Postojno italijanski polkovnik »na ogled«, kakor se je izrazil. Pozdravit pa ga je prišel kot predstavnika

¹ B. Krizman, Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919—1920, Beograd 1960, 305.

² Prav tam, 307.

³ Spomini so pri avtorju članka.

»zavezniške« države sam predsednik slovenske narodne vlade Josip Pogačnik. Polkovnik, tako pripoveduje Štefin, je bil vznemirjen nad to prijaznostjo. Nekaj dni nato je prikorakal v Postojno polk italijanske vojske z godbo. Štefin je protestiral, češ da je s tem prekorajena demarkacijska črta, a je dobil odgovor: »Italijanska vojska ostane tu.« In je ostala. Štefinov opis zasedbe Postojne po italijanski vojski je edini natančnejši opis tega dogodka. Nadaljnji pohod italijanske vojske proti Ljubljani je, kakor znano, 14. novembra pri Vrhniki zaustavil oddelek 26. pešpolka, sestavljenega v Ljubljani iz Srbov, bivših avstrijskih ujetnikov, pod poveljstvom podpolkovnika Stevana Švabića. Še na več drugih krajih je italijanska vojska prekorajila v premirju z dne 3. novembra 1918 določeno demarkacijsko črto. Jugovzhodno od Trbiža so zasedli Belo peč in tudi del občine Rateče. Pojavljanje in zavračanje italijanskih vojaških oddelkov v jeseniškem trikotu, to je v Gornjesavski dolini med demarkacijsko črto in Karavankami od Rateč do Radovljice, opisujeta največ Karel Šefman kot poveljnik skupine prostovoljcev iz Zgornjesavske doline s sedežem v Podkorenu, in stotnik Vinko Potočnik kot poveljnik Okrajnega obrambnega in orožniškega poveljstva SHS v Radovljici, kakor je bilo uradno ime tega poveljstva. Bolj natančno kakor v spominih, shranjenih v Tehniškem muzeju Železarne Jesenice, opisuje Šefman te dogodke v TV-15 od 2. do 5. številke 1965 in v Tovarišu 1968, številka 40 in 43 takole: »Nasproti Italijanom smo si na lastno pest zagotovili začasno demarkacijsko črto, toda čez njo so zmeraj bolj sile sovražne patrolje in posamezni častniki z najrazličnejšimi izgovori, da vidijo kako in kaj. V samoobrambi smo razširili vesti, da jih na naši strani čaka korpus Bosancev. Kakšen svet strah so imeli pred njimi še s soške fronte, je menda predobro znano. In tako so Italijani obstali na Vršiču, pri Beli peči in pod Petelinjekom nad Ratečami (pri Planici). — Hkrati smo imeli gornjesavski prostovoljci dovolj opravka z organizacijo svojih enot. Ko smo bili najštevilnejši, nas ni bilo več kot okrog 150 fantov in mož. Največ jih je bilo doma iz Podkorena, Rateč, Kranjske gore in Rut (Gozd-Martuljek). Iz srbskih vojni ujetnikov, ki so se vračali domov iz Nemške Avstrije čez Kranjsko goro, smo sestavili poseben odred. Le-ta je zasedel železniško postajo Bela peč (med Ratečami—Planico in Trbižem). Pričakovali smo namreč, da bodo imeli Srbi kot antantni zavezniki večjo avtoriteto pri Italijanah kot mi slovenski Avstrijci. Kljub temu pa smo se morali nekaj kasneje umakniti na črto kakih 200 metrov pred vasjo Rateče. No, in tod še danes poteka jugoslovansko-italijanska državna meja ... Zgoraj na hribu Petelinjek, kjer smo imeli svojo bojno postojanko, pa se srečajo vse tri meje. — Januarja 1919. leta so Italijani poskušali prodreti do Jesenic, in sicer kar po železniški prog. Pripravljani so bili celi transporti do zob oboroženih vojakov. Za to je zvedel železničar Franc Smolej, ki me je pravočasno obvestil. V Kranjski gori je uničil kretnice ... Bila je jasna in mrzla noč. Mesec je svetil, ko sem razporedil svoje fante na borbene položaje v Ratečah. Dve strojni puški sta držali v šahu cesto pri Jalnovi žagi, dve pa železniško progo ... Po cesti je pripeljala kolona tovornjakov, po progji pa vlak. Z nekaj rafali smo opozorili »makaronarje«, da gre tokrat zares. Bili smo dovolj odločni, da so se nas nočni vsiljivci pošteno ustrašili. Ročno so opustili svojo namero, se obrnili in jo urezali nazaj proti Trbižu.«

V svojih nedatiranih spominih,⁴ pisanih morda leta 1921, pripoveduje poveljnik radovljiškega okrajnega in obrambnega orožniškega poveljstva

⁴ Spomini so pri avtorju članka.

stotnik Vinko Potočnik: »Zelo olajšana mi je bila moja naloga ob prihodu v Radovljico s tem, da sem našel v vseh večjih krajih že v precejšnjem številu zbrane in po domačih rezervnih oficirjih organizirane narodne straže, ki so s svojo neutrudljivo žilavostjo, narodno zavednostjo in gorenjskim ponosom oživotvorili in podesetorili obrambne skalnate zidove karavanškega in julijskega obmejnega gorovja. Posebno krepko oporo in pomoč sem imel pri tem delu v rezervnem poročniku šefmanu v Kranjski gori in v rezervnem poročniku pokojnem Mencingerju v Bohinjski Bistrici, v teh zelo važnih obmejnih krajih z ogromnim vojnim materialom, najbolj ogroženih.« Potočnik opisuje, kako je z zakurjeno lokomotivo, ki jo je imel vedno pripravljeno na radovljiški železniški postaji, odpravil na Jesenice in do Bele peč, ki jo je na povelje italijanskega brigadirja v Trbižu zasedel oddelek italijanske vojske in se nastanil v tamkajšnji osnovni šoli. »Kundaki gorenjskih fantov,« tako pripoveduje Potočnik, »treščijo ob pod. Presenečenje — porazno! Predstavimo se kot delegacija slovenske pokrajinske vlade in vprašamo, kdo jih je poslal v Belo peč, kaj delajo tukaj. Po izmenjavi nekoliko internacionalno vijudnih fraz šele je bilo mogoče govoriti s prestrašenimi Italijani. Izjavili so, da morajo vprašati najprvo svojega komandanta v Trbižu, kaj naj store.« A ostali so v Beli peči. Zaustavljeni so bili čez nekaj dni šele pred vasjo Rateče, kakor to opisuje tudi šefman. Že naslednji dan po intervenciji v Beli peči je dobil Potočnik od šefmana obvestilo, da je prispelo v Kranjsko goro troje kamionov italijanskega vojaštva. Šefman jih je zadržal do Potočnikovega prihoda. Med tem je dobil Potočnik na svojo prošnjo iz Kranja 20 Srbov 26. pešpolka. Uvidel je namreč, da imajo Italijani pred srbsko šajkačo več rešpekta, kakor pred našo, še avstrijsko vojaško kapo. S poročnikom Šajovićem, enim kaplarom in tremi srbskimi vojaki se je z avtomobilom odpeljal v Kranjsko goro in res dosegel, da so se Italijani v spremstvu šefmana odpeljali nazaj proti Trbižu. »Nepopisno navdušenje je izzval ta prizor med narodnimi stražami, ki so kakih 100 mož po številu stale ob cesti in stražile italijanske avtomobile do našega prihoda.« Tako piše Potočnik. Podobno se je zgodilo tudi z Italijani, ki so prišli v Bohinjsko Bistrico, kjer jih je do Potočnikovega prihoda zadržal poročnik Mencinger. »Sototenente se je z oddelkom alpinov na zahtevo Potočnika, ki je bil v spremstvu Srbov, med veselimi vzkliki narodnih straž odpeljal,« tako piše Potočnik, »s prvim vlakom skozi predor v Podbrdo nazaj.« Preko demarkacijske črte so do rapalske pogodbe med Jugoslavijo in Italijo 12. novembra 1920⁵ imeli Italijani zaseden tudi širok pas logaške občine, večino občine Sorica in Gladki vrh (Ratitovec) nad Selško dolino ter Blegoš nad Poljansko dolino. V Mojstrani in na Jesenicah so se pojavili Italijani v novembru 1918 menda res kot ogledniki, a tudi tu s sovražnimi načrti, ki so jih potem odkrito pokazali na pariški mirovni konferenci.

Odločilni boj za jeseniški trikot, to je: Komu naj pripade, ali naj ostane še pod Avstrijo ali pa naj pripade Jugoslaviji, je bil izvojevan šele na pariški mirovni konferenci od 18. januarja do konca avgusta 1919. Spisa, ki bi obravnavali samo boj za jeseniški trikot na pariški mirovni konferenci, pa še nimamo. Največ o tem boju je v spisu Boga Grafenauerja »Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919«.⁶ Mnogo zadevnih zapisnikov Vrhovnega sveta pariške mirovne konference in teritorialne komisije je objavljenih v nemškem prevodu v knjigi koroškega hišnega zgodovinarja

⁵ B. Krizman, Zapisnici . . . in zbornik Slovenci v desetletju 1918—1928, Ljubljana 1928, 374—375.

⁶ B. Grafenauer, Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919, zbornik Koroški plebiscit, Ljubljana 1970, 295—378.

dr. Martina Wutteja: *Kärntens Freiheitskampf*, Weimar 1943, in še v več drugih spisih; posebej v raznih angleških in francoskih zbirkah dokumentov s pariške mirovne konference je opisan boj za jeseniški trikot.

Mirovna konferenca po prvi svetovni vojni se je začela v Parizu januarja 1919. Kot datum začetka se navaja navadno 18. januar 1919, ko so se zbrani predstavniki zmagovitih velesil Francije, Anglije, Amerike, Japonske in Italije zedinili na poslovnik konference. Sebi so pridržali končno odločitev v vseh spornih zadevah, ki so jih obravnavali v takoimenovanem Vrhovnem svetu desetih, to je vladnih predsednikov teh petih zmagovitih velesil in njihovih zunanjih ministrov. Ameriko sta zastopala v tej deseterici Vrhovnega sveta Wilson Woodrow in Robert Lansing, Anglijo Lloyd George in A. Balfour, Francijo Clemenceau in Pichon, Italijo pa Vittorio Emanuele Orlando in baron Giorgio Sidney Sonnino. Od 24. marca 1919 dalje je odločal Vrhovni svet navadno tajno in brez objave sklepov, le še kot svet četvorice: Francoza Clemenceau-a, Angleža Lloyda Georgea, Amerikanka Wilsona in Italijana Orlanda. Ustanovljenih je bilo več strokovnih komisij. Najvažnejša komisija za mejna razmejitvena vprašanja Jugoslavije in Romunije z drugimi državami je bila posebna, takoimenovana teritorialna komisija, ki je po političnih, etnografskih, geografskih in gospodarskih kriterijih predlagala določene državne meje, razmejitve. Odločal je le Vrhovni svet.

Jugoslovanska delegacija na pariški mirovni konferenci se je uradno, interno, imenovala »Delegacija Srbov, Hrvatov in Slovencev na mirovni konferenci v Parizu«, od Vrhovnega sveta konference pa je bila do priznanja nove jugoslovanske države upoštevana le kot delegacija Srbije in šele od dejanskega (de facto) priznanja maja 1919 od nekaterih držav, od podpisa verseyske mirovne pogodbe junija 1919 pa od vseh držav kot delegacija Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev izrečno (de jure) tudi od Italije. Kot opolnomočeni delegati, ki naj zastopajo Jugoslavijo na sejah konference in ki naj podpišejo mirovne pogodbe, so bili imenovani: Nikola Pašić kot predsednik, dr. Ante Trumbić kot zunanji minister, Milenko Vesnić kot srbski poslanik v Parizu in Slovenec dr. Ivan Žolger. Z raznimi člani izvedenci je narasla delegacija na blizu 100 članov.⁷

Prva naloga delegacije je bila predložiti mirovni konferenci natančno izdelane predloge glede bodočih mej Jugoslavije. To so storili opolnomočeni delegati pred Vrhovnim svetom ustno 18. februarja, pismeno pa je to storila delegacija v dvanajst natisnjenih uradnih spomenicah. Nasproti Italiji je predlagala oziroma zahtevala jugoslovanska mirovna delegacija staro predvojno avstrijsko-italijansko mejo, proti kateri so se Italijani uspešno sklicevali na antantna zagotovila londonske pogodbe z dne 26. aprila 1915. Z izjavo italijanskega zastopnika Vannutellija v teritorialni komisiji 2. marca 1919 se začne diplomatski boj za jeseniški trikot. Vanutelli je izjavil, da si italijanska delegacija pridrži pravico svoje mnenje o meji zahodno od Ljubelja šele pozneje povedati.⁸

Na seji 6. aprila 1919 je teritorialna komisija določila vzhodni del meje Jugoslavija-Avstrija po Karavankah do ceste Ljubljana, Tržič, Ljubelj, Celovec, do tu ob pridržkih tudi zaradi določitve meje koroškega plebiscitnega ozemlja.⁹ Zahodno od ceste Ljubljana—Tržič, Ljubelj—Celovec, glede ozemlja Savske doline med demarkacijsko črto in Karavankami od Rateč

⁷ L. Ehrlich, *Mirovna konferenca in Jugoslavija*, Mohorjevo koledar 1922.

⁸ Grafenauer, cit. *Koroški plebiscit*, 330.

⁹ M. Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*, Weimar 1943, 426.

do Radovljice, torej glede jeseniškega trikota, meje niso bile še določene zaradi italijanskih zahtev.

Na seji četvorice 8. maja je Sonnino na opozorilo angleškega zastopnika Lloyd Georgeja, da bi bilo potrebno za pogodbo z Avstrijo določiti najprvo njene meje, pripomnil, da vprašanje avstrijsko-jugoslovanske meje interesira Italijo, ker je tu železnica, ki povezuje Trst z Dunajem; prehod z avstrijske na italijansko ozemlje naj ne bi šel preko nobenega dela Jugoslavije, torej ne preko Jesenic, dodeljenih Jugoslaviji. Na seji 9. maja je zahteval angleški zastopnik Balfour, naj v nasprotju z italijanskim stališčem izdela teritorialna komisija najprvo poročilo o etnografskih in vseh gospodarskih okoliščinah spornega ozemlja. Kakšno težo je polagala Italija na svojo zahtevo po jeseniškem trikotu, po karavanški železnici, se vidi najbolj iz tega, da je na ta Balfourov predlog izjavil Sonnino, da je Italija pripravljena popustiti Jugoslaviji pri Mariboru, če se ugotovi njeni zahtevi, da bodo Jesenice z jeseniškim trikotom dodeljene Avstriji, da proga Podrožca—Jesenice—Bohinjska Bistrica—Podbrdo torej ne bo prekinjena po tretji državi, Jugoslaviji. Balfour svojega predloga na to Sonninovo izjavo ni umaknil in teritorialna komisija je izdelala najprvo poročilo, kakor je to predlagal Balfour, že do naslednjega dne, 10. maja. Italijanski delegat v teritorialni komisiji je zahteval, naj ostane gornji del Savske doline do Radovljice pri Avstriji. Železniška linija Trbiž—Ponteba—Udine za promet med Trstom in Avstrijo ne zadostuje niti po zmogljivosti niti zaradi dolžine. Popolnoma svobodna uporaba železniške proge Gorica—Jesenice—Podrožca je za gospodarski razvoj Trsta neobhodno potrebna. Načrtovana kratka zvezna proga med Tolminom čez Predil do Trbiža še dalje časa ne more biti uresničljiva, itd.¹⁰ Francoska, angleška, ameriška in japonska delegacija so bile proti.

Na seji petih zunanjih ministrov Francije, Anglije, Amerike, Italije in Japonske, ob udeležbi članov teritorialne komisije 9. in 10. maja je Sonnino takole utemeljeval italijansko zahtevo glede jeseniškega trikota: »Italija hoče v interesu tržaškega pristanišča neprekinjeno zvezo pristanišča z Nemško Avstrijo in češko. Zato naj železniška proga ne poteka po ozemlju države, ki nima nobenega neposrednega interesa na razvoju te linije, da, mogoče ima celo nasprotni interes... Ozemlje, za katero gre, je ozek, gorat predel...«¹¹

Italijanska argumentacija je doživela ostro kritiko od vseh drugih delegacij, posebno ostro od ameriške delegacije. Wilson, ki se je na podlagi poročila vsiljene nam ameriške komisije, ki je v dneh od 28. januarja do 8. februarja 1919 potovala po Koroški, najbolj odločno zavzemal za to, da se vprašanje državne pripadnosti slovenske Koroške reši s plebiscitom in ne kar z dodelitvijo k Jugoslaviji, je v vprašanju državne pripadnosti jeseniškega trikota ostro zavračal italijanski predlog in zahtevo, da se jeseniški trikot dodeli Avstriji.

ZDA niso bile vezane na londonski pakt z dne 26. aprila 1915 in so v diplomatskem boju za jugoslovansko-italijansko državno mejo na pariški mirovni konferenci nasprotovale italijanskim imperialističnim mejnim zahtevam tudi znotraj demarkacijske črte, določene v premirju z dne 3. novembra 1918. Wilson in posebej ameriški izvedenec Johnson sta bila pri tem tudi pod vplivom Srba (Banatčana), v Ameriki bivajočega in zelo uglednega fizika in elektrotehnika Mihajla Pupina. Po informacijah, ki jih je

¹⁰ Prav tam, 434.

¹¹ Prav tam, 432—433.

imel od Pašiča, opozarja na ta vpliv Ivan Hribar v svojih spominih.¹² Dr. Matija Slavič, slovenski izvedenec v etnografski sekciji jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci, piše: »Za prekmurske meje se je trudil tudi srbski rojak Pupin, ki je bil ta čas univerzitetni profesor na univerzi Columbla kakor Johnson. Prišel je v Pariz in govoril pri Amerikancih za naše meje.«¹³ Grafenauer govori v zvezi z bojem za jugoslovansko-italijansko državno mejo o Pupinovem za Slovence blagodejnem vplivu pri ameriških izvedencih.¹⁴ A tudi angleški zunanji minister Balfour je izjavil: »Italijanski predlog nasprotuje etnografskim (narodnostnim) in geografskim ozirom, ker bi stopila Avstrija preko svoje prirodne meje (U.: to je Karavank) proti jugu.« Ameriški zunanji minister Lansing je rekel: »Jugoslovanskim prijateljem naj bi torej to ozemlje odvzeli in ga dali sovražnim Avstrijcem. Gre pa vendar za to, da ustrezemo raje zahtevam prijateljev kakor sovražniku,«¹⁵ nakar je Sonnino odvrnil, da Slovenci niso bolj prijatelji kakor Avstrijci. Dejansko so Italijani, če izvzamemo njihovo zahtevo po meji na Brennerju, obravnavali Avstrijo na pariški konferenci kot prijateljico, Slovence, Jugoslavijo, pa skozi in skozi kot sovražnico. Francoski zastopnik Tardieu je govoril na tej seji o etničnih, narodnostnih razmerah v jeseniškem trikotu, po katerih pripada jeseniški trikot Jugoslaviji.¹⁶ Iz istih razlogov so bili v začetku junija 1919 zavrjnjeni tudi italijanski predlogi glede razmejitve plebiscitnega ozemlja na Koroškem.

Ali Italijani so svoje zahteve glede jeseniškega trikota še kar naprej ponavljali. Na seji četvorice 12. in 13. maja jih je Wilson osebno zopet odločno zavrnil z besedami: »Progo s Trbižem naj dobi Italija, Jesenice Jugoslavija in Beljak Avstrija.« 14. maja je sicer vnovič obveljal predlog, da se Avstrija odreče ozemlju južno od Karavank.¹⁷ Ponovno pa so prišli Italijani s svojo zahtevo glede jeseniškega trikota na razširjeni seji četvorice, to je tudi ob udeležbi članov teritorialne komisije, 29. maja in bili od Wilsona zopet odločno, to pot v prav dramatičnih okoliščinah zavrjnjeni. Ko je namreč Orlando pripomnil, da redakcijska komisija za sestavo pogodbe z Avstrijo še ni dobila nobenega navodila o meji med Avstrijo in Italijo¹⁸ je rekel Wilson: »Kolikor se spominjam, smo se sporazumeli, da pride kot meja med Italijo in Avstrijo v poštev tista, ki je določena v londonski pogodbi... Italiji se pri Trbižu dodelijo le še nekatere občine. To je treba na karti razločno označiti.« Četvorica se je nato podala v gornje nadstropje in Wilson je razprostrl po tleh zemljevid in ga kleče pregledoval, kolikor se je nanašal na Celovec in Jesenice. Ko mu je italijanski zastopnik Venutelli zopet navajal neke gospodarske, trgovske argumente, da se karavanška proga za Jesenicami ne dodeli Jugoslaviji, ga je Wilson ostro prekinil: »Takih argumentov ne dopuščamo.¹⁹ In vendar so Italijani še na sejah 6. in 7. junija ponovili svoje zahteve in predloge glede jeseniškega trikota. Ponovno zavrjnjeni, svoje zahteve glede jeseniškega trikota na pariški mirovni konferenci v celoti niso več ponovili, delno pa še enkrat.

S tem delnim predlogom so prišli Italijani 6. avgusta 1919, in sicer v takolmenovani neformalni komisiji za rešitev italijansko-jugoslovanskega vprašanja pri najožjem Clemenceaujevem pomočniku na pariški mirovni konferenci — Tardieuju: »črta londonskega pakta naj se spremeni blizu

¹² I. Hribar, *Moji spomini*, II, Ljubljana 1928, 473—474.

¹³ Prekmurske meje v diplomaciji, zbornik Slovenska krajina, Beltinci 1935, 55.

¹⁴ Grafenauer, cit. Koroški plebiscit, 334.

¹⁵ Wutte, cit. Kärntens Freiheitskampf, 434.

¹⁶ Grafenauer, cit. Koroški plebiscit, 336.

¹⁷ Prav tam, 338.

¹⁸ Wutte, cit. Kärntens Freiheitskampf, 441.

¹⁹ Prav tam, 442.

jeseniškega križišča tako, da bo omogočena zgraditev proge, ki bi šla po italijanskem ozemlju direktno od Trsta do Beljaka.« Po priloženem zemljevidu je predlog zajemal tele občine, kraje: Kranjsko goro, Dovje, Gorje, Bled, Ribno, Bohinjsko Srednjo vas, Bohinjsko Bistrico s skupaj 754 km² in 14.362 prebivalci.²⁰ Ni jasno, kako so si Italijani vse to pravzaprav zamislili. Sicer pa so Francozi, Angleži in Američani predlog takoj odločno zavrnilli.

Šele konec avgusta 1919, ko je dobila natančna jamstva za uporabo karavanške železnice, je Italija izrečno umaknila vse ozemeljske zahteve glede jeseniškega trikota²¹ in s tem omogočila začrtanje jugoslovansko-avstrijske meje in podpis avstrijske državne pogodbe 10. septembra 1919.

Zusammenfassung

DAS DREIECK VON JESENICE

Mit dem Londoner Abkommen vom 26. April 1915 hat Italien für die übernommene Verpflichtung, in einem Monat nach Unterzeichnung dieses Vertrags auf der Seite der Entente in den Krieg zu treten, von England, Frankreich und dem zaristischen Rußland die Versicherung erhalten, daß es von Österreich-Ungarn auch einen großen Teil des slowenischen Gebiets bekommen würde und zwar bis zu der Linie: Karnische Alpen, Talkessel von Trbiž, Wasserscheide der Julischen Alpen, Gebirgspaß Predil, Mangart, Triglav, Podbrdo—Podlanišče (Podlasnica) und Idrija, Javornik—Nanos, Snežnik; das Wassergebiet der Save mit ihren Zuflüssen sollte außerhalb von Italien bleiben. Diese Linie war dann auch im zwischen dem Armeekommando Italiens und Österreich-Ungarns am 3. November 1918 abgeschlossenen Friedensvertrag als diejenige Demarkationslinie bestimmt, bis zu der die Besetzung durch die italienische Armee reichen sollte.

Die italienische Armee drang überall über diese Demarkationslinie vor. Nur wo sie auf einen entschlossenen bewaffneten Widerstand stieß, zog sie sich bis zu der Demarkationslinie zurück. Bei Postojna war sie auf keinen solchen Widerstand gestoßen, deswegen besetzte sie die Stadt und wich auch nicht daraus, trotz heftiger Proteste des Hauptmanns Štefin, des Beauftragten der slowenischen Regierung für die Nationalverteidigung. Im weiteren Vordringen gegen Ljubljana wurde die italienische Armee am 14. November aufgehalten von einer Abteilung des 26. Infanterieregiments, das in Ljubljana aus Serben, ehemaligen österreichischen Kriegsgefangenen, zusammengesetzt worden war.

In dem sogenannten »Dreieck von Jesenice«, dem Gebiet des oberen Save-Tals von Rateče bis Radovljica, wurde die italienische Armee durch den bewaffneten Widerstand zurückgeworfen, an dem nicht nur die einheimische Bevölkerung, sondern auch ein paar Dutzend Serben, ehemalige österreichische Kriegsgefangenen teilnahmen, und zwar unter dem Kommando von slowenischen Reserveoffizieren, vor allem von Karel Šefman, Mencinger und dem Befehlshaber der Gendarmerie in Radovljica, dem Hauptmann Vinko Potočnik. Auf der Pariser Friedenskonferenz hat Italien von März bis Ende August 1919 auf der Forderung bestanden, daß das Gebiet der Karawankeneisenbahn mit Jesenice und Bohinjska Bistrica als der Eisenbahn, die Triest mit Wien verbindet, in keinem Fall Jugoslawien zufallen dürfe, es solle unter Österreich bleiben. Mit dieser Forderung stieß es bei Frankreich und England auf Widerstand, besonders stark bei Wilson, der sonst in der Frage der Abgrenzung in Kärnten gegen Jugoslawien war. Nachdem seine Forderung wiederholt zurückgewiesen wurde, stellte Italien am 6. August 1919 eine neue Forderung: es verlangte, nicht für Österreich, sondern für sich, ein Gebiet, das den Bau einer Eisenbahnlinie ermöglichen würde, die auf italienischem Gebiet von Triest bis Villach verlaufen sollte, d. h. Kranjska gora, Dovje, Gorje, Bled, Ribno, Srednja vas bei Bohinj und Bohinjska Bistrica, insgesamt 754 km² mit 14.362 Einwohnern. Als auch dies abgelehnt wurde, hat Italien erst Ende August gegen ausdrückliche Gewährleistung der Benutzung der Karawankeneisenbahn alle seine Gebietsforderungen im Dreieck von Jesenice zurückgezogen.

²⁰ Grafenauer, cit. Koroški plebiscit, 363.

²¹ Prav tam, 363—364.

KRONIKA

Časopis za slovensko krajevno zgodovino

Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo že osemindvajseto leto izdaja svoje glasilo — »Kroniko«. Revija je ilustrirana in poleg poljudno-znanstvenih prispevkov iz slovenske krajevne zgodovine pogosto objavlja tudi razprave in članke, ki po svoji problematiki presegajo ozke lokalne okvire. »Kronika« ima namen popularizirati zgodovino in zato poroča o delu zgodovinskih ustanov in objavlja ocene novih knjig, pomembnih za slovensko zgodovinopisje.

»Kroniko« je moč naročiti na sedežu njenega uredništva in uprave v Ljubljani, Mestni trg 27/III. Letna naročnina za tri številke znaša 160 dinarjev, posamezna številka velja 60 dinarjev.

Po izredno ugodnih cenah so na razpolago tudi večinoma vsi starejši letniki revije: od 6/1958 do 23/1975 po 50 din, letnika 24/1976 in 25/1977 po 75 din.

V seriji »Knjižnica Kronike« so doslej izšle naslednje publikacije:

- Milko Kos, SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA, topografski opis mesta in okolice (1955), 96 strani. Cena: 20 dinarjev;
- Igor Vrišer, RAZVOJ PREBIVALSTVA NA OBMOČJU LJUBLJANE (1956), 72 strani. Cena: 20 dinarjev;
- Vlado Valenčič, SLADKORNA INDUSTRIJA V LJUBLJANI (1957), 68 strani. Cena: 20 dinarjev;
- Sergij Vilfan — Josip Černivec, ZGODOVINA LJUBLJANSKE ME-STNE HIŠE (1958), 128 strani. Cena: 20 dinarjev;
- Peter Vodopivec, LUKA KNAFELJ IN ŠTIPENDISTI NJEGOVE USTANOVE (1971), 104 strani. Cena: 30 dinarjev.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Revija z najdaljšo tradicijo med slovensko zgodovinsko periodiko (v letu 1980 izide že njen 51. letnik) objavlja prispevke, ki niso zanimivi le za bralce iz severovzhodne Slovenije, saj posegajo tudi v širši okvir slovenske zgodovine.

ČZN izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru s sodelovanjem mariborske univerze. Naročiti ga je moč pri Založbi Obzorja, YU-62001 Maribor, Partizanska 5.

Elio Apih

VPRAŠANJE AVSTRIJSKO-JUGOSLOVANSKE MEJE V LUČI NEKATERIH STALIŠČ TRŽAŠKEGA ČASOPISJA (1919)

Razprava na 19. zborovanju slovenskih
zgodovinarjev, Maribor, 27. 9.—1. 10. 1978

Dragi prijatelji in kolege! Znano je, da je imela italijanska politična in vojaška prisotnost določeno vlogo v dogajanju, ki je leta 1919 pripeljalo do oblikovanja severne meje jugoslovanske države. Mislim, da ni nekoristno, če se zadržim pri tem vprašanju, čeprav samo s kakim delnim podatkom in začasnim razmišljanjem.

Te omejitve mojega prispevka niso zgolj posledica kratkega časovnega obdobja, ki sem ga mogel posvetiti temu vprašanju, ampak tudi pčlosti italijanskih podatkov, ki so jih o njem objavili. Šesta serija »Italijanskih diplomatskih dokumentov« (Documenti diplomatici italiani) se je zaradi celega niza vzrokov zaenkrat zaustavila pri prvem zvezku, ki pa zajema zelo kratko obdobje od 4. novembra 1918 do 17. januarja 1919, torej neposredno pred začetkom pariške mirovne konference. Med novejšimi v italijanski objavljenimi deli to vrzel nekoliko zapolnjuje samo leta 1972 objavljeni dnevnik zunanjega ministra Sonnina.

Za italijanskega bralca je še vedno najboljši in najlažje dostopni vir o dejavnosti Rima ob določanju avstrijsko-jugoslovanske meje prevod knjige I. Ledererja.¹ Delo podaja dovolj jasen okvir dogajanja, italijanskega stališča ne prikazuje kot nekaž epizodnega, kot pozornost države, ki je imela takrat rang velike sile, do dejstva, da je premirje na Štajerskem in Koroškem določilo negotove demarkacijske linije, ki so zaradi tega mogle hitro postati žarišče sporov. Štajerski in koroški dogodki leta 1919 za Italijo niso bili zgolj eden od velikih poveljnih evropskih sporov, ampak vprašanje, ki se je vključevalo v obsežni in temeljni problem politike do nove jugoslovanske države. Kot vemo, takratna italijanska diplomacija ni v zadostni meri vrednotila dejstva, da bi mogla biti ta nova država pomemben dejavnik evropskega miru in ravnotežja, po eni strani zato, ker je odstranila »balkansko vprašanje« iz seznama resnih političnih vprašanj in stabilizirala politične odnose na polotoku, znanem kot »evropska smodnišnica«, po drugi pa zaradi tega, ker je zavračala prodiranje evropskih imperialističnih sil na to zanje tradicionalno področje vmešavanja. Italijanske demokratične sile niso mogle še naprej razvijati politike sodelovanja med malimi narodi, ki so jo formulirali v takoimenovanem »Rimskem paktu« aprila 1918. V rimskih političnih krogih je prevladala linija nezaupanja do Jugoslavije in omejevanja njenih zahtev, v katerih so videli nevarno konkurenco, še zlasti na Jadranu in v vzhodnih Alpah. »Jugoslovani se bodo vedno povezali z Nemci«, je zapisal v svoj dnevnik Sonnino² po zadnjem razgovoru z Bissolatijem, ki je do takrat predstavljal v vladi demokratične struje. Objavljeni dokumenti pričajo, da so bili italijanski vladni krogi že

¹ I. Lederer, *La Jugoslavia dalla Conferenza della pace al trattato di Rapallo*, Milano 1966, prva izdaja (Yale, University Press) iz leta 1963. Za podrobnejšo informacijo o vsej zadevi glej B. Grafenauer, *Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919* (Plebiscitni zbornik, Ljubljana 1970).

² S. Sonnino, *Diario 1916—1922*, vol. III, Bari 1972, s. 318, 15. december 1918.

v teh dneh v določeni meri pozorni do področja bodoče avstrijsko-jugoslovanske meje. Nekoliko na splošno je bilo tudi govora o možnosti okupacije.³ Jasna je Sonninova beležka z dne 18. januarja 1919, potem ko je v Parizu poslušal govor jugoslovanskega delegata M. Vesnića, ki se je skliceval na narodnostna načela in načela samoodločbe: »Torej tudi v bodočnosti za milijone Madžarov, Nemcev, Albancev in Bolgarov, ki jih hočejo Srbija in pajdaši nasilno priključiti.« In še: »Koroška: jezik, dvomljive statistike.«⁴

Ne vem, če so že takrat v Rimu izbrali natančno politično linijo glede vprašanja avstrijsko-jugoslovanske meje. Dovolj celovit prikaz tega vprašanja pa moremo najti v uglednem »Corriere della Sera« z dne 29. januarja 1919 (povzeman ga po jugoslovanski publikaciji iz tega obdobja⁵): treba je podpirati avstrijsko-nemško zedinjenje, da bi zmanjšali angleško-francosko prevlado v Evropi in francosko na Balkanu; treba se je upreti vsakemu načrtu donavske federacije, torej podpirati avstrijsko stvar proti jugoslovanski. Kar zadeva meje, je treba omejevati vsako jugoslovansko zahtevo, ki bi ogrožala direktne železniške komunikacije med Italijo in Avstrijo. To je najnujnejša in najpomembnejša zahteva, še zlasti na ekonomskem področju: »Vsa področja bodoče jugoslovanske meje so življenjskega pomena za Italijo... Jugoslovanske ali bolje slovenske ozemeljske zahteve si zastavljajo cilje, ki močno presegajo upravne meje Kranjske... Če bi morali Beljak in Celovec odtrgati od nemške Avstrije, bi politične posledice te ekspanzije povzročile Italiji resno škodo. Pontebška železnica, ki preko Vidma, Trbiža, Beljaka in Leobna veže Benečijo z Dunajem, padsko dolino z dolino Donave, bi bila tako izpostavljena nadzoru na najbolj občutljivejši točki. Podobno ne bi mogli odtegniti izključni jugoslovanski kontroli železnice, ki gre iz Trsta po dolini Soče do njenega srednjega toka in se nato obrne na vzhod proti Jesenicam, saj poteka po jugoslovanskem ozemlju... Ko bi Jugoslovani zadovoljili svoje ambicije, bi bile naše neposredne komunikacijske linije z nemškim svetom omejene zgolj na drago brennersko cesto... Učinki, ki bi jih povzročila njihova (jugoslovanska) dominacija... so še preveč jasni... dovolj je, če pomislimo na naš izvoz delavcev in agrarnih proizvodov na Koroško in štajersko, na uvoz lesa s tega področja v Italijo, na italijansko industrijo v teh krajih...« Članek se nadaljuje z naglašanjem nemškega značaja Beljaka in Celovca in njune nemške politične volje, manj naglašeno pa isto trdi za Maribor. Publikacija, na katero se sklicujem, trdi tudi, da more dokazati obstoj italijansko-nemškega sporazuma, pri čemer navaja avstrijski tisk, ki je naklonjen tem italijanskim železniškim tezam (Marburger Zeitung 31. 1. 1919, Tagespost 31. 1. 1919), in nemški tisk, ki je naklonjen italijanskim tezam o Dalmaciji. Razen tega trdi, da dobivajo nemške vojaške formacije na Koroškem materialno in moralno pomoč italijanskih oblasti (navaja časopis Freie Stimmen 12. 12. 1918). V Ljubljani se skratka bojijo, da Italija zaradi svojih ozkih interesov pripravlja nastanek novega političnega bloka v srednji Evropi, v katerem bi končno prevladala »železna volja« Nemčije. (To ni edina slovenska pu-

³ 10. 12. 1918 je general Diaz zahteval od maršala Focha, naj se italijanska okupacijska cona razširi tudi na Dunaj, Gradec, Linz, Salzburg in Ljubljano, čeprav ob prisotnosti zaveznških oddelkov (dokument iz ameriških virov, Lederer, str. 84, 85), 10. 1. 1919 pa je načelnik generalštaba Badoglio obvestil ministrskega predsednika Orlanda o avstrijskem mledovanju za angleško okupacijo Beljaka, Celovca in Sentvida, »da bi preprečili spor z Jugoslavijo«, da pa je angleško poveljstvo svetovalo italijansko okupacijo, ponovil pa je že prej dano mnenje, naj za sedaj ne bi intervenirali. (Ministero degli affari esteri: I documenti diplomatici italiani, IX serie, I vol., Roma 1955, str. 445, glej tudi str. 459.)

⁴ S. Sonnino, citirano delo, str. 330. Navesti moremo tudi L. Aldovrandi-Marescotti, Guerra diplomatica, Milano 1936, s. 288: »Posebej velja omeniti Sonninovo zavzetost, da bi imel Trst dobre železniške zveze s centrom Evrope, brez jugoslovanskega vmešavanja. To je bil vzrok za ostre diskusije o celovški kotlini in jeseniškem trikotniku, ker so se spopadale wilsonovske narodnostne teorije in nikakor ne zamenarljiva dejstva o ekonomskih situacijah.«

⁵ Présages d'une entente italo-germanique, Ljubljana 1919.

blikacija iz leta 1919, ki izraža tako skrb).⁶ Toda v teh načrtih in skicah politično-diplomatskih linij ne smemo videti preveč ali pa samo predhodnika poznejše Mussolinijeve germanofilske politike. V njih je mnogo enostranskega prikazovanja dejstev in polemike, ker je po drugi strani res, da je tudi italijanska stran bila za to, da se nujno omeji možnost obnove nemškega ekspanzionizma, kar naj bi zagotavljala tudi dodelitev Reke Italiji.⁷

Za italijansko obnašanje v Parizu je bilo tako značilno nasprotovanje do jugoslovanskih pobud. 18. februarja 1919 je Sonnino odklonil francoski predlog, da bi ustanovili komisijo strokovnjakov za severno in vzhodno jugoslovansko mejo, in zahteval, naj bi vprašanja, ki zadevajo Italijo, ostala v pristojnosti Sveta desetih; vprašanje avstrijsko-jugoslovanske meje je bilo prepuščeno v obravnavo komiteju za Banat. (Lederer ugotavlja, da »je Svet sprejel dvojna merila, ki so bila edinstvena na mirovni konferenci... Za italijanske zahteve... je bil pristojen Svet, kjer je mogla Italija uporabiti pravico veta, za vse druge pa običajne komisije strokovnjakov.«) Italijanska delegacija je bila naklonjena temu, da pripade vsa celovška kotlina Avstriji, prav tako pa tudi Maribor. Uporabljena procedura, posebna obravnava italijansko-jugoslovanskega spora »je kmalu dala Italiji možnost velikega vpliva na vprašanja vseh drugih jugoslovanskih meja.« Medtem ko so se Američani zavzemali za kompromisno formulo »Maribor za Celovec«, »je postal Maribor za Italijane bistveno vprašanje zaradi svojega strateškega položaja železniškega centra na direktni poti Italija—Avstro-Ogrska.« Diskusija je dobila tudi ostre tone in govorili so o tem, kdo naj bo deležen boljšega ravnanja: sovražna Avstrija ali zavezniška Jugoslavija. Tej dilemi je italijanski delegat postavil nasproti takrat često uporabljeni argument, da je Jugoslavija polovičen (Hrvatska in Slovenija) bivši sovražnik. Komisija (bila je ena od takojimenovanih »teritorialnih komitejev«) ni zaključila svojih del, ker so Italijani predložili poročilo manjšine. Ko sta se »9. maja vprašanja avstrijsko-jugoslovanskih odnosov lotila istočasno Svet zunanjih ministrov in Komite za jugoslovanske zadeve, se je v obeh zborih Italija znova uprla taki ureditvi na severu, ki bi dajala prednost Jugoslovanom.«⁸ 26. maja je prišlo do znane epizode nekrvavega napredovanja jugoslovanskih vojaških oddelkov do Celovca in 30. maja 1919 je Sonnino zapisal v svoj dnevnik: »Jasno moramo zastaviti vse svoje sile za Jesenice, da ne bo prekinjen naš neposredni stik z Avstrijo vzdolž prekoalpske železnice... To bo mogoče doseči samo, če damo Avstriji mali trikotnik.«⁹ Ko so zavezniki zaukazali premirje, so italijanske čete 13. junija s svoje strani zasedle železnico Beljak—št. Vid, sklicujoč se na določila premirja z Avstrijo, ob tem pa so izrecno razglasili, da jugoslovansko dejanje »med drugim ovira železniške komunikacije med Trstom in Dunajem.«¹⁰

Iz vse te zadeve moremo potegniti naslednji zaključek: vprašanje jugoslovanske severne meje je prišlo na dan v enem najnegativnejših trenutkov zgodovine italijansko-jugoslovanskih odnosov, kar je vplivalo na njegovo razreševanje. Nanj pa je vplivalo tudi ozračje nacionalizma in

⁶ Glej tudi L'aigle allemand regarde encore vers Trieste, Ljubljana 1919, ki ga je objavil Odsek za zasedeno ozemlje.

⁷ »Italijanska posest Reke izpopolnjuje program protinemške obrambe na Jadranu«, ker je bila Italija in ne nova ter slabotna Jugoslavija sposobna upreti se nemški infiltraciji. (Memorandum italijanske delegacije na Mirovni konferenci 7. februarja 1919 v G. Paresce, Italia e Jugoslavia dal 1915 al 1929, Firenze 1935, s. 75.)

⁸ Za vse te citate glej I. Lederer, str. 187, 200, 205, 210, 259.

⁹ S. Sonnino, že navedeno delo, str. 336.

¹⁰ L. Aldovrandi-Marescotti, Nuovi ricordi e frammenti di diario, Milano 1938, str. 36.

agresivnosti, ki je takrat prizaneslo zelo maloštevilnim evropskim političnim okoljem.

Najbrž je manj znana vloga Trsta v teh dogodkih. Prav iz Trsta so izhajale tiste železniške linije, ki so bile glavni predmet italijanskih skrbi, zato je to mesto gotovo igralo posebno vlogo. Nekaj zanimivih novic o tej vpletenosti je mogoče najti v lokalnem tisku.

Liberalno-nacionalno časopisje, dedič tržaškega iredentizma in nacionalizma, je najbližje ekonomskim krogom tega jadranskega mesta. Dnevnik »La Nazione«, ki ga je urejal S. Benco in je bil najuglednejše glasilo te smeri, je prepustil vprašanje avstrijsko-jugoslovanske meje v obravnavo svojih večerni izdaji (»La Nazione della sera«), v dnevni pa je prinašal skoraj samo agencijske vesti. Članki, ki so izražali krajevna stališča, so izhajali zelo kratek čas med 4. in 6. junijem 1919, v dneh, ko so jugoslovanske čete prodirale proti severu. Jutranja izdaja 4. junija se ne ukvarja neposredno s tem vprašanjem, ampak z določenega gledišča prikazuje celoten okvir, ki ga obsega: »Nikar si ne delajmo utvar. Rešitev, ki so si jo zamislili Wilson, Clemenceau in Lloyd George, da bi odtrgali Reko od Italije in zadovoljili Jugoslavijo, pomeni prej ali slej vojno. Medtem pa bo potekala ekonomska vojna, ker Jugoslovani ne skrivajo svojih sovražnih namer do Trsta in do ostale nacije... Dober varnostni ukrep pomeni imeti možnost neposredne zveze s to državo (nemško avstrijsko republiko), ki bi mogla postati naravni zaveznik Italije.«¹¹ V večernih izdajah je še poglobljena razprava o vprašanju železniškega vozla, jasno pa tudi zahtevajo poseg vlade, da bi se stanje popravilo, hkrati pa obtožujejo zavezniške sile: »Wilsonizem S. H. S. je že presegel etnično-jezikovno-geografsko mejo Karavank in Drave ter se polastil nadvse nemškega Marburga (tedeschissima Marburg), ki ga je prekrstil v slovenski Maribor. Tako bo linija Trst—Trbiž—Celovec—Dravograd—Maribor—Središče—Kaniža—Budimpešta prekinjena, ker bo zadosti dolg del njene poti potekal po jugoslovanskem ozemlju. Ostaneta še dve liniji od Trbiža in Celovca, ena zahodna preko št. Vida in druga vzhodnejša preko št. Pavla. Ta zadnja se od linije Celovec—Maribor odcepi v Dravogradu... Prav zdaj se je začela srbsko-hrvaško-slovenska ofenziva s francosko artilerijo na fronti v širini 50 km proti štajerskim in koroškimi železnicam... Ofenziva se nadaljuje tudi na severu Karavank in ogroža Celovec... Tako bodo vse neposredne komunikacije Trst—Dunaj padle v roke Jugoslovanov, vključno s tisto, ki bi jo zgradila Italija vzdolž gornjega toka Soče proti Trbižu preko prelaza Predil, ker gre sedanja linija preko jeseniškega križišča, ki so ga tudi že zasedli Jugoslovani. In Italija, ki ima v bližini bojišča pripravljeno vojsko, ne poseže vmes, kljub temu, da ima do tega pravico po določbah premirja, da bi preprečila, da drugi kršijo premirje v njeno škodo. Prav tisti, ki so Dunaju obljubljali Zgornje Poadižje (ki je z geografskega stališča italijansko), če se odreče zveze z Berlinom, odrekajo novi nemško-avstrijski republiko celo področje, ki je etnično in zemljepisno nemško, ker poteka po njem edina železnica, ki jo ima Trst na razpolago... Ker pa Srbi nimajo zadosti razpoložljivih divizij... so jih v Zagrebu nadomestile francoske čete.«¹² Ta zadnji članek kar naravnost zahteva internacionalizacijo vseh železnic, ki povezujejo Trst z zaledjem, pri čemer so si, ne vem, če vede, sposodili podoben češkoslovaški predlog z začetka leta.¹³ V skladu

¹¹ La Nazione 4. junija 1919, članek »Per la ferrovia S. Lucia-Tarvisio« (kasneje imenovana predilska železnica).

¹² La Nazione della sera, 4. junij 1919, članek »La congiura contro Trieste« in 6. junija 1919, članek »Salvare le ferrovie per Trieste«.

¹³ S. Sonnino, že navedeno delo, str. 325, 2. 1. 1919.

s svojo ideološko usmerjenostjo »La Nazione della sera« ne daje zgolj podarka novici o italijanski zasedbi železniške proge Trbiž—št. Vid, ampak se prav tako zateka k staremu nacionalno-iredentističnemu motivu soočanja civilizacij. V članku z naslovom »Jugoslovanska civilizacija odrešuje Koroško« objavlja iz dunajske »Arbeiter Zeitung« sposojen dopis, ki obtožuje jugoslovanske vojake za ropanje in nasilje v tej avstrijski pokrajini.¹⁴

Podobno je stališče časopisa »L' Era nuova«, ki je začel izhajati v Trstu 14. maja 1919 in je bil liberalno-radikalno usmerjen, imel pa je tudi jasne nacionalizmu bližnje poteze. Tudi v njem moremo zaslediti novice z Dunaja o nasilju jugoslovanske vojske na nemškem ozemlju in preziranjem jugoslovanskih vojaških zmogljivosti.¹⁵ Tudi tu posvečajo glavno pozornost železniškemu vprašanju. Prišli so do trditve, da je resnični namen jugoslovanske ofenzive uničenje tržaške trgovine. Prav tako ne primanjkuje obžalovanj na račun nemoči, ki naj bi jo pokazala Italija, ker ni korenito razrešila stanja. To velja omeniti, ker gre za prvo dožemanje težav, pred katerimi se je znašla Italija pri izvrševanju tiste vloge velike sile, ki jo je, kot se je zdelo, dobila z zmago na Plavi. Zaradi tega je časopis kritiziral tudi delo italijanske vlade in delegacije v Parizu: »To progo (Podbrdo) je prekinila gverila ... Toda tudi če bi delovala (v resnici je delovala neka časa), bi tvore iz Trsta in vanj zelo bremenile sovražne tarife, ki jih je določila Jugoslavija ... jugoslovanske zagozde imajo samo ta namen, da bi pretrgale trgovino med Avstro-Nemci in Italijo ... čeprav posredno so torej naperjene zgolj proti Italiji.«¹⁶ Ko so italijanske čete končno zasedle železnico do št. Vida, vendar šele po doseženih sporazumih v Svetu štirih v Parizu, se temu časopisu zdi to dejstvo skoraj ponižanje za zmagovito Italijo: »Srbi, ki so zavezniki, so postopali brez pristankov.«¹⁷

Če zdaj preidemo na tržaško socialistično časopisje, naletimo v njem na, v nekem smislu, edinstveno dejstvo: praktično se je priključilo protijugoslovanskim stališčem nacionalnih liberalcev, vsaj kot je razvidno iz objavljenih člankov, čeprav je v njem na splošno večja distanca in nevtralnost glede spora med Avstrijo in Jugoslavijo. Domnevati moremo, da je poleg očitnih podobnosti glede objektivnih dejstev v določeni meri prisotna taktična zahteva socialistov, da bi postali sprejemljivi za novo državno oblast, ki je zavladala v Julijski krajini, in torej sprejeli nekatere njene politično-nacionalne teze. Globlji pa je vtis, da v celoti kljub nekaterim wilsonjanskim izjavam še vedno sledijo kriteriju avstrijske predvojne socialne demokracije, ki je v narodnostnih bojih gledala le manifestacije meščanskih interesov, zdaj v poostreni obliki imperializma. G. Tuntar, ki bo kmalu postal prvorazredni predstavnik socialističnega maksimalizma v Julijski krajini in poslanec v parlamentu, je dejal na sestanku, ki ga je pripravil Izvršni komite stranke: »Slovenci si prilaščajo povsem nemške kraje; to je neobrzdana, nora dirka k viru novih iredentizmov.«¹⁸ Jugoslavijo pogosto predstavljajo kot državo, v kateri vlada zmeda, kjer »se zdi, da ima vlada resen namen, da izzove prepir z vsemi sosedi, tako na severu in jugu, kot na vzhodu in zahodu.« Obsojajo nacionalizem ma-

¹⁴ La Nazione della sera, 14. junija in 14. julija 1919.

¹⁵ L' Era nuova (Trst), 16. maja 1919 in 6. junija 1919, članek »L'offensiva jugoslava in Carinzia«, dopis iz Reke, podpisan M. Druscovich.

¹⁶ L' Era nuova, 26. maj, 7. in 9. junija 1919.

¹⁷ L' Era nuova, 13. junija 1919. V številki z dne 19. junija je zanimiva »tehnična« notica ing. M. Franzota z naslovom »Trieste non deve essere strozzata: L'accerchiamento di Trieste da parte della Jugoslavia è equivalente alla morte del commercio della città«. (Trst ne sme biti zadavljen: Jugoslovansko obkoljevanje Trsta pomeni smrt mestne trgovine.)

¹⁸ Il Lavoratore (Trst) 27. januarja 1919.

rihorskega policijskega komisarja Senekoviča, odgovornega za izpade proti prebivalstvu, in se spominjajo, da je že kot cenzor v Trstu štiri dni pred koncem vojne prepovedal članek V. Pittonija v korist italijanskega značaja mesta, medtem ko je sam pisal v »Edinosti« v prid teze o jugoslovanskem Trstu. Napredovanje k Celovcu označujejo kot »očitno kršitev pogojev premirja« in prav tako navajajo »namen prekiniti železniško prog... Ni jasno, ali so hoteli s to vojaško akcijo prizadeti nemško Avstrijo ali Italijo.«¹⁹

Sledijo dovolj avstrofilska stališča: »Ne samo da se na škodo avstrijskih Nemcev teši neustavljiva požrešnost jugoslovanskega meščanstva, ampak se tudi pričim milijonom preostalih zanikava pravica do združitve z Nemčijo,«²⁰ spogledujejo pa se tudi z argumentom soočanja civilizacij²¹ in brez komentarja objavljajo intervju Luda Hartmanna, takratnega avstrijskega ambasadorja v Berlinu, ki odkrito ponovno lansira temo italijansko-nemškega sodelovanja: »Smo nova država in smo prekinili s preteklostjo... Odnosi Nemčije in nemške Avstrije z Italijo ne morejo v prihodnosti biti drugačni kot odlični... Italijanska pristanišča bodo kraji, namenjeni trgovini srednje Evrope.«²² Poročajo tudi, da so italijanske napredujoče čete sprejeli na Koroškem kot osvoboditelje²³ (čeprav pričajo tajni dokumenti, da je bilo vsaj na področju Trbiža razpoloženje nemškega prebivalstva nekoliko drugačno.)

V teh stališčih je mogoče opaziti eno od pomembnih značilnosti tržaškega proletariata, ki je pogosto vplivala na zgodovino — pripravljenost osnovati z drugimi mestnimi političnimi grupacijami »mestni blok«, ki se je ločil od drugorodnega podeželja in je bil včasih do njega tudi sovražen. Ne pozabimo, da so odnosi mesto—podeželje, predvsem kar se tiče Trsta, na meji popolnega razpada.²⁵

* * *

Tudi na podlagi skromnega obsega tukaj zbranih informacij moremo narediti nekaž sicer problematičnih zaključkov. Predvsem moramo ugotoviti, da se zdi diskusija o avstrijsko-jugoslovanski meji, ki je potekala v Trstu, površna in izkrivljena zaradi zmede in ideoloških stranpoti. To ugotavljamo, čeprav ta diskusija še ni v zadostni meri proučena. Te napake pa so bile v teh letih razširjene v večini vseh političnih in intelektualnih okolij Evrope. Diskusijo tudi omejuje kompleksnost snovi.

Tržaški socialisti in maksimalisti si niso bili na jasnem o odnosu med nacionalnim in socialnim vprašanjem in zdi se, da so glede južne štajerske in južne Koroške pozabili na nauk največjega in mogoče edinega tržaškega marksističnega intelektualca A. Vivanteja, ki je glede na etnično vprašanje Julijske krajine govoril o spreminjajoči in razvijajoči se nacionalni zavesti in tako pojasnil težave, na katere so naleteli pri natančnem definiranju določenih etničnih stanj. Ta kriterij bi bil prav primeren za boljše razu-

¹⁹ Il Lavoratore 17. marca, 4. februarja in 5. maja 1919.

²⁰ Il Lavoratore, 9. junija 1919.

²¹ Il Lavoratore, 6. junija 1919, članek »L'atroce condizione di un popolo«.

²² Il Lavoratore, 8. junija 1919.

²³ Il Lavoratore, 15. junija in 29. avgusta 1919.

²⁴ Glej D. Klen, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, svezak XXI, Rijeka 1972, str. 177—179, poročilo ITO (Ufficio informazioni territori occupati del R. Governatorato della Venezia Giulia), izdano v Trstu 13. aprila 1919 o stanju na področju Trbiža, kjer je civilni komisariat deloval od 19. marca: »Prebivalstvo še vedno živi v prepričanju, da je naša okupacija začasna... Ne moremo reči, da bi bilo prebivalstvo naklonjeno naši okupaciji: v glavnem je indiferentno, ker upa ali v Avstrijo ali v Jugoslavijo, mirno pa ostaja zato, ker ve, da je tam čez revščina in lakota.

²⁵ Glej E. Apih, Minoranza e storia nella Venezia Giulia, Bollettino dell'Istituto regionale per la storia del Movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trieste, a. 2, n. 2, maj 1974. Za tako vrsto analiz glej A. Gramsci, Il Risorgimento, Torino 1952, str. 95.

mevanje etničnega stanja v južni Štajerski in južni Koroški. Tako pre-nagljava čepprav ne neosnovana se zdi tudi sodba o jugoslovanski in slo-venški politiki v teh dogodkih kot buržoazni politiki.

Tudi stališča liberalnega in nacionalnega časopisja je treba spraviti v okviru zgodovinske realnosti nacionalistične Evrope, v kateri so na vsak obmejni spor gledali z vidika grobe sile. Nacionalizem je povzdignil do vrhunca zasnovo meje kot obrambne in napadalne črte, meje kot barriere. Vprašanje železnic, ki so tekle po južnih ozemljih Avstrije, seveda ni bilo brez pomena za tržaško ekonomijo, ki je bila še vedno v prevladujoči meri trgovska. Poleg tega vprašanja se je prvič po razsulu Avstro-Ogrske v za-skrbljujoči obliki pojavilo, stvarno in ne teoretično, glavno in osnovno proti-slovje moderne tržaške zgodovine (ki ga je že bistro predvidel Vivante): nasprotje med ekonomskim in nacionalnim faktorjem, med odnosom z Ita-lijo in odnosom z zaledjem. Nacionalizem ne le, da ni bil sposoben posred-niške vloge v tem nasprotju, ampak ga je še poslabšal. To je bil eden od mnogih primerov, ki jih srečamo v zgodovini liberalne Evrope, da je imelo vprašanje komunikacij prednost pred narodnostnim vprašanjem. Kot kaže, se je teh primerov Sonnino dobro zavedal in kot nič izrednega je 12. maja 1919 navajal dejstvo, da »je prišlo zato, da bi dali češko-slovaški 60 km železnice in ji zagotovili neprekinjene komunikacije z Romunijo, pod njeno suverenost 60.000 Madžarov... Na Poljskem je za 100 km železnic prišlo pod poljsko oblast 100.000 Nemcev.«²⁶

V naslednjih desetletjih je neustrezna zasnova odnosa z zaledjem po-vzročila Trstu dolgo vrsto ekonomskih porazov. Določitev avstrijsko-jugo-slovanske meje je pomembna epizoda, ki ima mogoče prelomen pomen v dolgi in težavni zgodovini tržaških železniških povezav, ki jih je že Vi-vante začel proučevati.

Prevedel Andrej Vovko

Riassunto

IL PROBLEMA DELLA FRONTIERA AUSTRO-JUGOSLAVA IN ALCUNI GUIDIZI DELLA STAMPA TRIESTINA (1919)

Seppure la presenza politica e militare dell'Italia nella vicenda che portò, nel 1919 alla formazione del confine settentrionale dello stato Jugoslavo, sia stata di qualche rilievo, si nota oggi una notevole scarsità di documentazione edita su questo problema. L'atteggiamento italiano nella questione suddetta è un problema politico importante perchè rientra nell'ampio contesto di tutta una serie di problemi verso il nuovo stato jugoslavo. Nella linea politica estera italiana prevalse la tesi della diffidenza verso la Jugoslavia e del contenimento delle sue esigenze, nelle quali si vedeva pericolosa concorrenza soprattutto in Adriatico e sulle Alpi orientali. Alcuni punti di questa politica sono: opporsi ad ogni progetto di federa-zione danubiana; appoggio alla causa austriaca contro quella jugoslava e nella que-stione della frontiera austro-jugoslava, contenere ogni pretesa jugoslava che po-tesse minacciare le comunicazioni ferroviarie diretta fra Italia e Austria. Anche l'atteggiamento italiano a Parigi è così costellato da opposizioni alle iniziative jugoslave ed è proprio Sonnino a rifiutare la costituzione di una commissione di esperti per la frontiera settentrionale e orientale della Jugoslavia. La delegazione italiana era favorevole che tutto il bacino di Celovec/Klagenfurt e Maribor/Mar-burg venissero attribuiti all'Austria. La discussione a Parigi assunse anche toni asprissimi e si parlò perfino di chi doveva essere trattato meglio, se la nemica Austria o l'alleata Jugoslavia. Anche la stampa triestina dell'epoca dava molto risalto alla questione dei confini tra Austria e Jugoslavia, chiedendo al limite un intervento armato italiano nel caso l'armistizio venisse violato. La questione delle ferrovie che percorrevano il territorio meridionale dell'Austria non era certo senza importanza per l'economia triestina, che era ancora in larga prevalenza commer-ciale, ed emergeva in maniera preoccupante, con questa questione, per la prima

volta dopo la dissoluzione dell'Austria-Ungheria, in termini reali e non teorici, la contraddizione di fondo della storia triestina moderna, cioè l'antitesi tra fattore economico e fattore nazionale, tra rapporto con l'Italia e rapporto col retroterra. Ma il nazionalismo non solo non era in grado di emdiare l'antitesi, bensì lo esasperava. Nei decenni che seguirono l'inadeguata impostazione del rapporto con il retroterra apportò a Trieste una lunga serie di sconfitte economiche.

Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5/II, tel.: (061) 25 204 in 21 631 izdaja revijo

RAZPRAVE IN GRADIVO — TREATISES AND DOCUMENTS

Doslej je izšlo deset številk revije »RiG« v sedmih zvezkih. Prispevki v njih obravnavajo novejšo zgodovino in sodobno problematiko položaja slovenskih manjšin v sosednjih državah, kakor tudi razvoj mednarodnih odnosov doma in v svetu.

Za zgodovinarje so posebej zanimive nekatere analize ljudskih štetij v našem zamejstvu, nekateri širši prikazi razvoja naših manjšin v povojnem obdobju, retrospektivne bibliografije in številni dokumenti iz boja naših manjšin za doseg polne enakopravnosti. Zadnji zvezek (9—10, december 1979) tako npr. objavlja poleg izbora dokumentov glede Slovencev v Italiji tudi celotno avstrijsko zakonodajo glede koroških Slovencev iz let 1972—1977.

Z izjemo št. 2 iz leta 1960 lahko na inštitutskem naslovu naročite še vse številke »RiG«.

Inštitut izdaja tudi samostojne publikacije, ki prinašajo obsežnejše prikaze in prevode v tuje jezike. Med njimi so za zgodovinarje zanimive še zlasti naslednje:

Luka Sienčnik — Bogo Grafenauer: Slovenska Koroška.
Seznam krajev in politično-upravna razdelitev. Ljubljana 1945.
(kmalu razprodano) 20 din

Lavo Čermelj: Il vescovo Antonio Santin e gli Sloveni e Croati delle diocesi di Fiume e Trieste—Capodistria. Ljubljana 1953.
(kmalu razprodano) 50 din

Lavo Čermelj: Tržaško ozemlje ter goriška in videmska pokrajina. Ljubljana 1958. 20 din

Cermelj Lavo: O ljudskem štetju v Trstu l. 1910. Zagreb 1958. 20 din

Drago Druškovič: Carinthian Slovenes: Some Aspects of Their Situation. 18 years after the signing of the Austrian State Treaty. Ljubljana 1973. 40 din

Iskra Vasiljevna Čurkina

OSNOVNE ETAPE V RAZVOJU RUSKO-SLOVENSКИH ODNOSOV
V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJAPredavanje na 19. zborovanju slovenskih
zgodovinarjev, Maribor 27. 9.—1. 10. 1978

Leto 1848 je bilo važen mejnik v razvoju nacionalnih gibanj slovanskih narodov v avstrijski monarhiji in v oblikovanju njihove politične zavesti. V času revolucije so se liberalni in demokratični politični delavci pri Slovanih borili za narodne pravice, vendar jih velika večina ni mislila na to, da bi njihovi narodi obstajali izven okvirov habsburške monarhije. Voditelj čeških liberalcev F. Palacký je izjavil, da bi bilo treba Avstrijo, če je ne bi bilo, ustvariti v korist Slovanom. Pri tem Palacký ni mislil na Avstrijo, ki je obstajala tedaj, ampak na popolnoma novo buržoazno konstitucionalno monarhijo, v kateri bi imeli Slovani enake pravice kot gospodujoči narod, zaradi svoje številnosti pa tudi odločujoč vpliv na njeno notranjo in zunanjo politiko.

Avstroslavistični program Palackeega je naletel na odmev pri liberalnih politikih skoraj vseh slovanskih narodov v Avstriji in tudi pri Slovencih. Njihov prvi politični program Zedinjena Slovenija, ki je bil razglašen konec marca oz. v aprilu l. 1848, je bil avstroslavističen, saj je predvideval vključitev bodoče združene Slovenije v preurejeno Avstrijo. Čeprav je leta 1848 v ideologiji slovenskih narodnih delavcev povsem prevladoval avstroslavizem, so obstajali v njej tudi vseslovanski elementi. Tako je eden od tvorcev programa Zedinjene Slovenije, Matija Majar junija 1848. leta pisal, da je Slovanov 80 milijonov, da so eden največjih narodov na svetu in da nasedljejejo pol Evrope, tretjino Azije in del Amerike. (V tem času je bila Aljaska del ruske monarhije — I. Č.). »Nad Slovani nigdar sonce ne zaide«¹ je ponosno pisal.

Razpust kromejškega parlamenta in uvedba oktroirane ustave februarja l. 1849 sta močno prizadela upe Slovanov, da bi dobili od Habsburžanov ustavno monarhijo in dosegli izpolnitev svojih narodnostnih zahtev. Posebno so bili razočarani slovanski liberalci in demokrati. Pomembni slovaški narodni delavec L'udovit Štúr, utemeljitelj slovaškega knjižnega jezika, je v svoji razpravi »Slovanstvo in svet prihodnosti«, napisani v letih 1852—55,² trdil, da avstroslavizem nima podlage, saj »je Avstrija potegnila Slovane za nos in jih kruto prevarala pri njihovih pričakovanjih, s tem pa jih je tudi popolnoma odbila od sebe.« Štúr je menil, da Avstrija nima prihodnosti, ker se opira na aristokracijo in katolicizem, ki sta »si zapravila vsakršno zaupanje pri narodih.«³ Štúr je sestavil celovit program, ki bi moral po njegovem mnenju zamenjati avstroslavizem. V njem je trdil, da bodo Slovani dosegli osvoboditev samo s pomočjo Rusije, v kateri bi bilo prej odpravljeno tlačanstvo in uvedena krajevna samouprava.

V svoji razpravi je Štúr zgoščeno in jasno prikazal tiste ideje, ki so se v večji ali manjši meri pojavljale v spisih slovanskih narodnih delavcev l. polovice 19. stoletja: J. Kollárja, L. Gaja, M. Majarja, J. Jungmanna, ru-

¹ Slovenija (Ljubljana), 14. 6. 1848, str. 13.² V. Matula: Ljudovit Štúr i Rossija: Ludovit Štúr und die slawische Wechselseitigkeit, Bratislava 1969, str. 367.³ L. Štúr: Slavjanstvo i mir buduščego: Ctenija v Obščestve istorii i drevnosti rossijskih, Moskva 1867, tom III, kn. 1—3, str. 150, 153.

skih slovanofilov 40-tih let in drugih. Tri točke štúrovega programa — nujnost politične združitve Slovanov pod pokroviteljstvom absolutistične Rusije, sprejetje pravoslavja in ruskega kot skupnega slovanskega jezika — so precej vplivale na poglede nekaterih ruskih in slovanskih družbenih delavcev.

Kot pri drugih Slovanih v Avstriji je tudi pri Slovencih razočaranje nad politiko Habsburžanov po letu 1848 pripeljalo do tega, da je zraslo upanje na pomoč Rusije pri njihovi borbi za narodove pravice. Novi programi so se pri Slovencih kazali v literarni obliki. Njihov odmik od avstro-slavizma k opiranju na slovansko vzajemnost se je izrazil v poskusu ustvariti skupen slovanski jezik. Značilno je, da je v začetku 50-tih let imel največji uspeh načrt, da bi ustvarili skupen slovanski jezik na umeten način. R. Razlag, A. Einspieler, O. Caf in posebno M. Majar so si prizadevali uresničiti ta načrt, svoje nazore pa so tudi širili in zagovarjali v tisku. Cilj ustvaritve enotnega skupnega slovanskega jezika je zelo jasno in določno izrazil Razlag: »Mi se imamo truditi, da se razna narečja i razrečja u jeden jedini književni jezik sliju, da prestanemo se kako narodičiče smatrati, no da smo Slavjani jeden narod, jeden za vse, a vsi za jednoga.«⁴

Značilno je tudi, da so slovenski narodni delavci v tem času iskali opore v vsem slovanstvu kot celoti, ne da bi izdvajali iz njega Rusijo. Vendar so nekateri predstavniki mladega pokolenja, ki so začeli delovati v slovenskem kulturnem in političnem življenju po letu 1848, začeli posvečati Rusiji posebno pozornost. Tako je po spominih znanega slovenskega narodnega in kulturnega delavca F. Levca znameniti slovenski pesnik Simon Jenko v 50-tih letih videl rešitev slovanstva v tem, da se ustvari enotna, mogočna država, in smatral, da Slovani brez Rusije nimajo prihodnosti.⁵

Vendar tako razpoloženje v 50-tih letih ni prevladovalo. Rusofilske tendence so se začele krepiti pri Slovencih proti koncu 50-tih in na začetku 60-tih let. K temu je pripomogla vrsta vzrokov: prvič, uvajanje ustavnih norm v sami Avstriji, na katere so morali Habsburžani po porazu v vojni z Italijo pristati, kar je omogočilo političnim strujam v avstrijski monarhiji, da so bolj odkrito izražale svoje poglede, in drugič, spremembe, ki so nastopile v notranji in zunanji politiki Rusije po porazu v krimski vojni. Carska oblast je bila prisiljena lotiti se buržoaznih reform, ki jih je tudi izvedla v 60-tih letih. Najvažnejša je bila kmečka reforma, ki je osvobodila kmete tlačanske odvisnosti. V zunanji politiki je Rusija opustila načela zveze treh cesarjev, ki se je izkazala za neosnovano. Pri določenem delu ruskega vladajočega razreda je našla odmev trditev ruskega zgodovinarja M. P. Pogodina, da so edini zavezniki Rusije v Evropi Slovani, »ki so nam sorodni po krvi, jeziku, srcu, zgodovini, veri.«⁶ Zunanji minister in nato kancler Rusije je postal A. M. Gorčakov, ki je postavil na najvažnejša diplomatska mesta ljudi, ki so mu bili blizu po nazorih. Mnogi med njimi so čutili simpatije do Slovanov (npr. novi direktor oddelka za Azijo E. P. Kovaljevski, novi poslanik na Dunaju V. P. Balabin idr.)

Tudi v ruski javnosti se je močno povečalo zanimanje za Slovane. Največ pozornosti so jim posvečali slovanofili, ki so predstavljali zmerno liberalne kroge in so ustanovili konec 50-tih let v Moskvi Slovanski dobrodelni komite. Slovanofili so verjeli v posebno vlogo Rusije v življenju in razvoju slovanskih narodov. Nekateri slovanofili so poskušali utrditi ruski vpliv v slovanskih deželah s pomočjo širjenja ruščine, ki naj bi služila Slovanom

⁴ Slovenska bčela (Celovec), X. 1850, str. 126.

⁵ M. Boršnik: Franc Celestin, Ljubljana 1951, str. 213—214.

⁶ Central'nyj gosudarstvennyj arhiv literatury i iskusstv (Moskva), f. 373, op. 1, ed. hr. 6, l. 6 ob.

za skupni jezik. Njihova koncepcija je imela v tem oziru nacionalistični odtenek.

Znani ruski slavist in slovanofil V. I. Lamanski je na primer mislil, da morajo za uspešen boj proti pritisku nemške in italijanske kulture Slovani »imeti v rabi dva slovanska jezika, namreč svoje ljudsko narečje za ljudsko slovstvo in domačo rabo in ruski jezik za skupne zadeve, za odnose s slovanskimi in neslovanskimi sosedi, za visoko izobraževanje in znanost.«⁷ Tako bi po mnenju Lamanskega ruski jezik ne izpodrinil vseh ostalih slovanskih jezikov, ampak bi jih dopolnil, oz. zasedel pri avstrijskih Slovanih mesto nemščine kot jezika za medsebojno sporazumevanje.

Proti koncu 60-tih let so v tisku s svojimi nazori nastopili ruski panslavisti: N. Ja. Danilevski, R. A. Fadejev in dr. Ti so izražali poglede ruskih reakcionarnih nacionalistično nastrojenih meščanskih in plemiških krogov in so zagovarjali združitev slovanskih narodov pod pokroviteljstvom absolutistične Rusije ter povzdigovali pravoslavje kot pristno slovansko cerkev.

Z veliko simpatijo so spremljali boj slovanskih narodov za njihove pravice ruski demokrati in revolucionarji. Za Slovane v avstrijskem cesarstvu sta se posebej zanimala M. A. Bakunin in A. I. Hercen. Oba sta verjela v možnost nastanka vseslovanske federacije, v kateri bi bile združene »vse naše narodnosti z enakimi pravicami do samobitnosti in neodvisnosti« in ki bi temeljila na buržoaznih načelih stanovske enakopravnosti, svobode misli in govora, trgovine in povezovanja.⁸

Vsi ti trije tokovi v ruskem javnem mišljenju so imeli določen vpliv na miselnost slovenskih narodnih delavcev v obdobju od 60-tih do 90-tih let.

V 60-tih letih 19. stoletja so med slovanskimi narodnimi delavci obstajale vseslovanske ideje v različnih oblikah. Tu si bomo ogledali rusofilske ideje slovenske javnosti. Že leta 1860 je I. S. Aksakov, ki je potoval po slovenskih deželah, z zadovoljstvom ugotovil, da je med mladino »slovansko čustvo, čut za slovansko bratstvo... zelo živo.«⁹ Opozarjal je na simpatije, ki so jih izkazovali Rusiji nekateri slovenski narodni delavci: tako liberalno razpoložena D. Trstenjak in B. Raič kot zmerno konzervativni Bleiweis.

Rusofilsko razpoloženje je pri Slovencih naraslo po letu 1867, ko je bil v avstrijskem cesarstvu uveden dualizem, ki je spravil slovanske narode v podrejen položaj proti gospodujočima narodoma — Nemcem in Madžarom. Tedaj se je nevarnost germanizacije za Slovence močno povečala. Razen tega se je po porazu Avstrije v vojni s Prusijo l. 1866 začela slovenskim politikom zdeti perspektiva priključitve Avstrije Prusiji vedno bolj realna, kar bi po njihovem mnenju pripeljalo do zelo hitre asimilacije Slovencev. Slovenski narodni delavci, posebno liberalci mlade generacije (mladoslovenci), so bili prepričani, da bi v takih okoliščinah lahko Slovence, kot tudi druge Slovane, od narodnega uničenja rešila samo močna slovanska država — Rusija. Da bi ohranili svoje slovansko bistvo, so bili pripravljeni celo na rusifikacijo.

Na koncu 60-tih in začetku 70-tih let je bilo med njimi priljubljeno geslo: »Bolje Rus kakor Prus«. O tem je liberalni »Slovenski narod« odkrito pisal aprila l. 1869: »če bi povzročil Avstriji nesrečo (t. j. razpad — I. Č.) tisti narod, ki ga je imela doslej najrajši (t. j. Nemci — I. Č.) ... ta čas bode pač vsak Slovenec pred in raje postal po narodnosti Rus nego Prus. Smo Slovani in hočemo to ostati.«¹⁰ Slovenski narodni in kulturni delavci so spet

⁷ V. I. Lamanskij: Neporešennyj vopros: ŽMNP 1869, č. CXII, No. 7—8, str. 121.

⁸ Kolokol 1862, No. 141, str. 1167.

⁹ Ivan Sergeevič Aksakov v ego pis'mah, tom III, Priloženie, str. 114.

¹⁰ Slovenski narod 17. 4. 1869.

načeli vprašanje o tem, da bi Slovenci sprejeli skupni slovanski jezik, ki so ga imenovali jezik visoke kulture in književnosti. Maks Pleteršnik, jezikoslovec in bodoči sestavljalec »Slovensko-nemškega slovarja«, je pisal o nujnosti, da bi imeli Slovani en sam skupen knjižni jezik, pri čemer je prozorno namignil, da bi to bil lahko ruski jezik. Pleteršnik je trdil, da drugi slovanski jeziki ne bi izginili, če bi Slovani sprejeli skupen jezik, saj bi ga dolgo časa uporabljali samo izobraženci.¹¹ Drugi dopisnik »Slovenskega naroda«, reški trgovec Gregor Blaž je napisal dolg članek o skupnem slovanskem jeziku, pri čemer je naravnost dejal, da bi to morala biti ruščina, najbolj razširjen in najčistejši slovanski jezik. Vendar se po Blaževem mnenju Slovanom ne bi bilo treba odreči svojim jezikom, pač pa naj bi vsak slovanski izobraženec znal poleg svojega še ruski jezik.¹²

V začetku 70-tih let je nastopil z utemeljitvijo nujnosti skupnega slovanskega jezika voditelj levega krila slovenskih liberalcev F. Levstik, ki je celo prišel do kategoričnega sklepa, da »Slovanov bode samo toliko otetih bodočnosti, kolikor se jih ruščine poprime, vse drugo požre nekoliko nemško, nekoliko laško morje.«¹³ Če pogledamo koncepcijo skupnega slovanskega jezika Pleteršnika, Blaža in Levstika, lahko opazimo v njej tri momente. Prvič — priznavajo, da je skupen slovanski jezik nujen, drugič — prepričani so, da tak jezik lahko postane samo ruščina, tretjič — Blaž in Pleteršnik menita, naj skupni slovanski jezik služi izobražencem, medtem ko naj se za preprosto ljudstvo ohrani književnost v njegovem materinem jeziku. Vse te trditve se natanko ujema z jezikovno koncepcijo štúra in Lamanskega, ki je nedvomno vplivala na Pleteršnika, Blaža in Levstika. Že D. Kermavner je dokazal, da je Levstik bral dela Lamanskega.¹⁴ Ugotovljeno je, da sta se posebno poznala in čutila eden do drugega simpatijo.¹⁵

Misli o nujnosti, da postane skupni slovanski jezik ruščina, so bile precej razširjene med slovensko inteligenco. Posebno popularna je bila ideja skupnega slovanskega jezika med učečo se mladino. Svoje simpatije do ruščine je jasno pokazala na drugem zboru študentske mladine 4. septembra leta 1869. Že vnaprej se je pripravljalo na to, da bi se to vprašanje na zboru načelo. G. Blaž in F. Levstik sta se posebej zavzemala za to, da bi zbor priznal ruščino za jezik visoke književnosti pri Slovencih. Dolg govor o prednosti ruščine je imel na zboru F. Levec, ki je poudaril tudi politični pomen tega dejanja. Dejal je, da »nas ne bo obvarovala germaniziranja Jugoslavija, ampak edina Rusija.«¹⁶ Pri glasovanju je vseh 90 udeležencev zbora enoglasno sprejelo Levčevo resolucijo o tem, da priznavajo Slovenci za jezik svoje višje literature ruščino.¹⁷

Prvo zborovanje slovenskih učiteljev, ki je bilo od 24. do 25. septembra 1868. l. v Ljubljani, je tudi sprejelo sklep, da naj postaneta ruščina in hrvaščina obvezna predmeta na učiteljskih na slovenskem ozemlju.¹⁸ Za jezikovno koncepcijo o sprejetju ruščine kot skupnega slovanskega jezika so se skrivali določeni politični načrti.

Pomembni slovenski buržoazni zgodovinar I. Prijatelj poudarja, da se je začel politični panslavizem (s tem je mislil na ustanovitev skupne slovanske države pod vodstvom Rusije) širiti med Slovenci, zlasti med učečo se

¹¹ prav tam 4. 6. 1868.

¹² prav tam 15. 7. 1869.

¹³ F. Levstik: Zbrano delo 7, str. 59.

¹⁴ I. Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 3, str. 510—512 (Kermavnerjeve opombe).

¹⁵ I. V. Čurkina: Fran Levstik — vožd' levogo kryla mladoslovencev: Slavjano-balkanske issledovanija, Moskva 1972, str. 107—110.

¹⁶ I. Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 4, str. 88.

¹⁷ Slovenski narod 7. 9. 1869.

¹⁸ Otdel rukopisej Gosudarstvennoj biblioteki im. V. I. Lenina (Moskva), f. 239, k. 6, d. 38.

mladino, šele od druge polovice 60-tih let naprej.¹⁹ Tako misli tudi sodobni slovenski zgodovinar F. Zwitter.²⁰

In res so se v slovenskem tisku konec šestdesetih let in v začetku sedemdesetih let pojavili zelo prozorni namigi o stremljenju nekaterih slovenskih narodnih delavcev, da se ustvari vseslovanska država.

Tako je G. Blaž v članku »Slovenci in slovanska vzajemnost« poudaril, da bi imela uvedba ruščine kot skupnega slovanskega jezika ugodne posledice ne le na kulturnem ampak tudi na političnem področju. »Treba bi ne bilo nam Slovencem skrbeti, kaj bo z nami, ako Habsburška država razpade!« je zaključil.²¹ Levstik je v svojih člankih o nujnosti tega, da se sprejme ruščina, tudi navajal med razlogi moč in neodvisnost ruske države.²² V osebni korespondenci je bil Levstik odkrit. »Brate,« je pisal 13. julija 1867. l. prijatelju D. Rudežu, »druzega nas ne otme, nego panslavizem — vse drugo je prazna slama.«²³ Neznani avtor članka »Vseslovanstvo« je pisal v »Slovenskem narodu«, da so se Slovenci vselej navduševali za ruski narod »kot edini slovanski narod, ki ni sluga tujih narodov, ki je glavni steber slovanske svobodne prihodnosti.«²⁴

Izjave Blaža in Levstika niso imele značaja političnih načrtov, to je bilo prejšnje megleno slovanofilsko sanjarjenje.

Bili pa so tudi taki slovenski narodni delavci, ki so v svojih delih zagovarjali načrte o slovanski federaciji, ki so nastali pod vplivom misli M. A. Bakunina in A. I. Hercena. Avtor kratkega zapisa »Rusija in Poljska v sedanjosti in prihodnosti« je ob tem, ko je poročal o brošuri z istim naslovom, pisal, da so Poljaki lahko svobodni le zaradi svobodne Rusije. Dalje je navajal besede brošure o tem, da je treba na temeljih prijateljstva med Poljaki in Rusi zgraditi nepremagljivo svobodno slovansko federacijo.²⁵ Zelo zanimiv je tudi 1. maja leta 1873 v Parizu izdan poziv o ustanovitvi Slovanskega republikanskega društva, ki naj bi imelo za cilj ureditev slovanske federacije. Le-ta naj bi nastala »s svobodno privolitvijo svobodnih narodov! ... potemtakem prostih vsakega zatiranja s strani odkrito despotske ali hinavske parlamentarne vlade.«²⁶ Ta poziv je med drugimi podpisal slovenski delavec F. Železnikar, pozneje eden od ustanoviteljev jugoslovanske socialdemokratske stranke.

Nekateri Slovenci so kazali precejšnje zanimanje za rusko občino. G. Blaž in F. Celestin sta nanjo gledala s stališča ruskih slovanofilov. Sanjala sta o tem, da bi jo prilagodila slovenskim razmeram in z njeno pomočjo zaščitila slovenskega malega posestnika pred bremenom kapitalističnega razvoja in avstrijske birokracije.

Nekateri slovenski narodni delavci so skušali dokazati socialistični značaj ruske občine. F. Kočevar je pisal v članku »Socialno vprašanje«, da je bil cilj slovenskih kmečkih uporov obnovitev stare slovanske socialistične občine, ki se je ohranila do zdaj pri Rusiji.²⁷

Eden od pomembnih slovenskih liberalcev, Josip Sernek, je v brošuri »Materializem in slovanstvo« ostro kritiziral kapitalistično ureditev in prikazal kot njeno nasprotje slovansko ureditev, namreč občino in vaško srenjo ter zadrugo. Menil je, da bi se dalo doseči blaginjo ljudstva, če bi se

¹⁹ I. Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 3, str. 147.

²⁰ F. Zwitter: Narodnost in politika pri Slovencih: Zgodovinski časopis 1947, str. 48—49.

²¹ Slovenski narod 15. 7. 1869.

²² F. Levstik: Zbrano delo 7, str. 58.

²³ Levstikova pisma, Ljubljana 1931, str. 248.

²⁴ Slovenski narod 18. 12. 1869.

²⁵ prav tam 11. 1. 1870.

²⁶ R. Kyovsky: Narodno vprašanje ob prvih začetkih socialističnega gibanja med slovenskim delavstvom: Socialistična misel 1954, str. 16.

²⁷ Slovenski narod 22, 24, 29. 7. 1869.

uvedlo rusko občino z nekaterimi spremembami: skupno obdelovanje zemlje, pri čemer bi v zasebni lasti ostale le hiša, gospodarska poslopja in premičnine. Tako zemlja ne bi prehajala iz kmečkih rok v roke kapitalistov. Pobuda za take občine bi morala izhajati od ruske vlade in inteligence, ki bosta spoznali, da je to najugodnejša pot gospodarskega razvoja.²⁸

Na del slovenskih liberalcev je imel določen vpliv Hercen. Ni jim imponirala le njegova svobodoljubnost, ampak tudi njegove simpatije do slovanstva. Nekrolog ob Hercenovi smrti, objavljen v »Slovenskem narodu«, se je ustavljal predvsem na njegovih pogledih na narodno vprašanje. Avtor nekrologa je opozoril na izreden vpliv Hercenovega časopisa na rusko javnost.²⁹

J. Stritar, pomembni slovenski pesnik in eden duhovnih voditeljev slovenskih liberalcev, je celo imenoval svoj literarni časopis na čast Hercenovemu »Kolokolu« — »Zvon«. Stritar je tudi bolj pravilno ocenil Hercenov pomen, saj je močno poudaril: »Hertzen je bil navdušen Slovan, čist republikanski značaj, eden glavnih zastopnikov demokracije.«³⁰ Slovenski liberalci so pri Hercenu cenili ravno njegove iluzije o tem, da bo Rusija dosegla napredek po mirni poti, iluzije, ki jih je gojil od kmečke reforme l. 1861. In če so ruski revolucionarji — raznočinci očitali Hercenu odkik od demokratizma k liberalizmu, mladoslovenecem ni ugajal njegov odkik od liberalizma k demokratizmu.

Najtesnejše vezi so imeli Slovenci v 60-tih in 70-tih letih 19. stoletja vendarle s slovanofili. Imponiral jim je nacionalizem slovanofilov in njihovo stremljenje, da bi izvedli buržoazne spremembe v Rusiji po mirni poti. Poleg tega so slovanofili aktivno širili svoje nazore med Slovani v Avstriji. V teh letih so slovenske dežele obiskali I. S. Aksakov, V. I. Lamanski, A. F. Hilferding in A. S. Budilovič. Ti so se pogovarjali s slovenskimi narodnimi delavci in se z njimi dopisovali. Razen takih slučajnih kontaktov so se slovenski narodni delavci lahko srečevali na Dunaju z M. F. Rajevskim, ki je bil od leta 1860 glavni predstavnik slovanskih komitejev v avstrijski monarhiji. Posebno tesne vezi je imel s študentskimi krožki, med njimi tudi s slovenskim. Slovanski komiteji in narodno-prosvetna društva slovanskih narodov so si med sabo izmenjavali knjige. Razumljivo je, da med literaturo, ki so jo pošiljali iz Moskve in Peterburga, ni manjkalo spisov slovanofilov. Posebno tesne so bile vezi med Slovenci in slovanofili proti koncu 60-tih in na začetku 70-tih let, po etnografski razstavi in slovenskem kongresu v Moskvi (leta 1867), ki so ju obiskali trije Slovenci. Čez mnogo let se je eden mladoslovenskih voditeljev, J. Vošnjak, spominjal: »Veliko senzacijo po vsej Evropi je vzbudil slovesni in navdušeni sprejem slovanskih gostov na ruskih tleh, posebno slavnostna avdienca, v kateri je car Aleksander II. sprejel v Carskem Selu slovanske potnike.«³¹ Etnografska razstava je okrepila rusofilsko razpoloženje med slovenskimi narodnimi delavci, še zlasti med mladino. Vzbudilo se jim je upanje, da jim bodo ruski vladni krogi in sam car, vneti za vezi s slovanskimi narodi, pomagali tako ali drugače v boju za narodne pravice. Upanje na podporo ruskih vladnih krogov ni bilo utemeljeno, saj se je carizem pri odnosu do Slovanov v Avstriji vedno držal načel legitimizma. Vendar je treba, ko govorimo o rusofilskem razpoloženju narodnih delavcev na koncu 60-tih in začetku 70-tih let, dejati, da niso povezovali svojih upov z ruskim carjem, ne glede na to, da so stremeli k združitvi z Rusijo in da so želeli sprejeti ruščino za skupni

²⁸ J. Sernec: Der Materialismus und das Slaventum, Marburg 1874.

²⁹ Slovenski narod 27. 1. 1870.

³⁰ Zvon 15. 3. 1870.

³¹ J. Vošnjak: Spomini 1, str. 247—248.

slovanski jezik. I. Prijatelj popolnoma pravilno poudarja, da jih ni privlačila »caristična, absolutistično-nivelirajoča Rusija, temveč tista slavjanofilska Rusija svobodno-radovoljnega medsebojnega sporazuma, v kateri je zrla to pokolenje poslednje in najvišje zatočišče svobodne kulturne bodočnosti vsega slovanstva.«³²

Sredi 70-tih let se pri slovenskih narodnih delavcih zanimanje za Rusijo zmanjša. Razlog za to je bil predvsem v utrditvi notranjega in zunanjega položaja Avstro-Ogrske. Dualistična ureditev se je okrepila zaradi kompromisa, doseženega s hrvatsko in poljsko opozicijo. Nastanek nemškega cesarstva je odpravil vprašanje priključitve avstrijskih dežel enotni Nemčiji. Poleg tega je ruska vlada v očeh mladoslovencev hitro začela izgubljati svoj liberalni čar. Po atentatu Karakozova na carja 1866 so postajali ruski vladajoči krogi vedno bolj desničarski. Upi, da se bo Rusija liberalizirala, so ugašali. O tem so Slovenci izvedeli iz prvih rok: nekateri rusofili so na koncu 60-tih in začetku 70-tih let prišli v Rusijo kot učitelji klasičnih jezikov. Njihovi osebni vtisi so se močno razhajali z njihovimi prejšnjimi predstavami o ruskem imperiju.

Tako je Celestin, ki je bil učitelj najprej na vladimirski, nato pa na harkovski gimnaziji, 12. junija 1871. l. pisal znanemu kulturnemu delavcu P. Grasselliju: »Pa ne mislite, da bi obupoval nad Rusijo, jaz verujem v njeno prihodnost, v prihodnost srečno za sedaj... Le za sedaj Rusija ni taka, kakor si jo mislimo mi doma, za sedaj se moramo le nase navejati, če se nočemo goljufati. Za sedaj ima Rusija zares sama s seboj preveč opravka.«³³

Bolj trezen pogled slovenskih liberalcev na Rusijo nikakor ni pomenil, da so se odrekli vsem upom v zvezi z njo. I. Hribar, eden najbolj gorečih rusofilov zadnje četrtine 19. stoletja, navaja v svojih spominih, da je urednik »Slovenskega naroda« Josp Jurčič svojemu sobesedniku, ki je tožil, da ruska vlada malo pomaga Slovanom, takole odvrnil: »Največja zasluga Rusije za avstrijsko Slovanstvo je, da sploh eksistira!«³⁴ Tak pogled na Rusijo je bil značilen v večji ali manjši meri za mnoge slovenske narodne delavce, ne glede na to, da jih je v določeni meri razočarala.

Sredi 70-tih let 19. stoletja je nastopila nova etapa v razvoju rusko-slovenskih odnosov. Zadnja četrtina 19. stoletja v avstrijski monarhiji je bila čas izredno hude agrarne krize, zaradi katere je propadla množica kmetov, obrtnikov, manjših podjetnikov in trgovcev. Posebno hudo je agrarna kriza prizadela male lastnike pri zatiranih narodih, ki jih ni izkoriščala le domača buržoazija in oblast, ampak tudi vladajoči krogi nadrejenega naroda. Od 70-tih do 90-tih let se je med Nemci v Avstriji okrepil nacionalizem, pojavile so se skupine in tokovi, ki so združevali vsenemške smeri raznih vrst, ki so se zavzemale za germanizacijo prebivalcev Cislajtanije (predvsem čehov in Slovencev) in, kot končni cilj, za njeno priključitev Nemčiji.

Poslabšanje gospodarskega položaja, rast delavskega gibanja, povečanje nevarnosti germanizacije — vse to je slovenski drobni buržoaziji narekovalo iskanje novih poti v politiki. Iz nastalega položaja je skušala najti izhod v rusofilskih iluzijah, ki so se v precejšnji meri razvile tudi zaradi vzhodne krize, ki se je začela leta 1875 z vstajo v Bosni in Hercegovini, in zaradi rusko-turške vojne v letih 1877/78. Vstajo v Bosni in Hercegovini so Slovenci sprejeli z velikimi simpatijami.

³² I. Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 4, str. 89.

³³ Zgodovinski arhiv Ljubljana, f. Grasselli.

³⁴ I. Hribar: Moji spomini 1, str. 84.

»Njihova pridobljena svoboda bode naša, kar jeden del Jugoslovanstva narodne svobode privojuje, to pride nam vsem Jugoslovanom na korist,« je pisal »Slovenski narod«. ³⁵ Vendar so neuspeh tega upora, poraz aprilske vstaje v Bolgariji in neuspešne vojne Srbije in Črne gore s Turčijo utrdili v slovenski javnosti prepričanje, da se bodo južni Slovani osvobodili od petstoletnega suženjstva samo, če bo v vojno s Turki vstopila Rusija. Tudi vojno napoved Rusije 24. aprila 1877 je slovenska javnost sprejela z odkritim odobravanjem in veseljem. »Vspeh ruskega orožja je vspeh občega Slovanstva, torej tudi naš«, je razglašal »Slovenski narod«. ³⁶

Naklonjenost do slovanskih narodov na Balkanu in v Rusiji ni bila razširjena samo med slovensko inteligenco ampak tudi med preprostimi Slovenci, kmeti in delavci. O tem pričajo dopisniki »Slovenskega naroda«. Ruske zmage, zlasti zmaga pri Plevnu, so vzbujale veliko navdušenje. Po vaseh so slovenski rodoljubi zažigali praznične kresove in peli slovanske pesmi. Slovenski tisk je slavil močatost in pogum ruske armade. Anonimni »slovenski oficir« je pisal v »Slovenskem narodu«, da je »ruski vojak dokazal, da gre njemu štet biti v prvo vrsto vojakov vseh držav, kar se tiče hrabrosti, zmognosti, stanovitnosti, kadar je treba za domovino žrtvovati se«. ³⁷ Ta goreča naklonjenost do Rusije in balkanskih Slovanov ni imela vzroka le v tradicionalnih slovanskih simpatijah, ampak tudi v dejstvu, da so slovenski narodni delavci povezovali z ruskimi zmagami določene upe. Eden od dopisnikov »Slovenskega naroda« je pisal: »V tem boju smo videli začetek slovanske federacije, t. j. zjedinenje slovanske moči v slovansko svrhu.« ³⁸

Čeprav se rusko-turška vojna ni končala čisto tako kot so si želeli slovenski rodoljubi, so se upi na narodno osvoboditev okrepili. Vzbudil jih je zgled Bolgarije, Srbije in Črne gore, ki so dosegle s pomočjo Rusije neodvisnost.

V zadnji četrtini 19. stoletja se deli razvoj rusofilskih tendenc med slovenskimi narodnimi delavci na dve obdobji. V prvem obdobju, ki je trajalo od leta 1878 do leta 1887, je rusofilsko razpoloženje zajemalo precej široke sloje slovenske inteligence, tako konzervativne kot, še posebej, liberalne. V tem času razglašajo v liberalnem tisku marsikdaj vseslovsanske ideje z rusofilskim odtenkom. Idejo slovanskega mesianizma je razglašal Stritarjev »Zvon«. V novi literarni reviji »Ljubljanski zvon«, ki je začela izhajati v začetku 80-tih let, so mnogo pisali predstavniki vseslovsanskih idej, med njimi tudi Celestin, ki je objavil veliko člankov o ruskih pisateljih in javnih delavcih. Ivan Hribar, ki je stopil v ospredje slovsanskega političnega življenja v 80-tih letih 19. stoletja, je v letih 1884—87 izdajal skupaj s pisateljem I. Tavčarjem literarno revijo »Slovan«.

Po eni strani je bil cilj te revije izvajanje radikalne politike (glede na oportunistično krilo liberalcev), po drugi pa seznanjanje slovsanske javnosti z življenjem drugih slovanskih narodov. Izdajatelji »Slovana« so izhajali iz tega, da so Slovani en narod. V programu »Slovana« je bilo napisano: »Slovenski narod, ta mali del vsega Slovanstva, podoben je osamelemu jezeru, katero bode polagomā vsahnilo, ako ne dobode pritokov od velikega morja slovanskega.« ³⁹ Obenem je »Slovan« stal v političnih vprašanjih na pozicijah avstroslavizma. »Slovan« je mnogo pozornosti posvetil Rusiji, posebno njeni kulturi. Politične nazore I. Hribarja in njegove okolice je

³⁵ Slovenski narod 3. 8. 1875.

³⁶ prav tam 28. 4. 1877.

³⁷ prav tam 10. 3. 1878.

³⁸ prav tam 1. 11. 1878.

³⁹ Slovan 1884, str. 1.

v tem času precej bolj popolno odražal »Slovenski narod«, kjer sta v letih 1886/87 objavljala F. Podgornik in M. Hostnik. V svojih člankih sta na vse mogoče načine hvalila Rusijo, kjer sta videla glavno oporo slovanstva. Hostnik je pisal: »Rusija je, kot nezavisna, mogočna slovanska država, ki šteje v sedanjem času okoli sto milijonov državljanov, prirodna stena, ki ogranjuje Slovanstvo pred nasilstvom Germanstva. Čim mogočneje bode Rusija, tem težje bode držati na uzdi njene rodne brate.«⁴⁰ Podgornik in Hostnik sta pozivala, naj se sprejme ruščina kot skupni slovanski jezik in naj Slovenci uvedejo cirilo-metodijsko cerkev.

Nastopi Hostnika in Podgornika so izzvali nezadovoljstvo avstrijskih vladnih krogov in tudi cesarja Franca Jožefa. Posebno vneto so začeli slovenske rusofile napadati klerikalci. Očitali so jim izdajstvo države in željo, da hočejo sprebrniti Slovence v pravoslavje. Katoliške oblasti so prepovedale vsem duhovnikom in vernikom sodelovati v liberalnem tisku, pa tudi se nanj naročati.

Konec decembra leta 1887 je bila popolnoma spremenjena redakcija »Slovenskega naroda«. Glavni pokrovitelj rusofilov I. Hribar je bil izključen iz odbora Narodne tiskarne. Glavni glasili liberalnega tiska časopis »Slovenski narod« in revija »Ljubljanski zvon« sta ostro spremenili smer. Konec leta 1887 se je končalo tisto obdobje rusko-slovenskih odnosov, ki se je začelo v času rusko-turške vojne. Zanj je bilo značilno, da je razvoj rusofilske ideologije zajemal celo slovensko liberalno gibanje. Njegovi ideologi so nastopali praktično v vseh glasilih liberalnega tiska, niso pa imeli svojega posebnega glasila. Rusofilske simpatije so v tem času zajemale tudi precejšen del konzervativcev. Ko pa sta začeli oblast in katoliška cerkev preganjati rusofilske razpoložene liberalce, se jih je večina prestrašila. Kar zadeva konzervativce, so se njihove rusofilske simpatije po mnenju D. Kermavnerja ohladile že pred letom 1886. Pa vendar to ni pomenilo, da so se preostali rusofili vdali. F. Podgornik je ob aktivni Hribarjevi udeležbi⁴¹ ustanovil časopis »Slovanski svet«, kjer je zbral okoli sebe najbolj vnete in dosledne rusofile: Hostnika, Celestina in druge. »Slovanski svet« je izhajal od leta 1888 do leta 1899. Postal je glavno glasilo slovenskih rusofilov. Čeprav so se sodelavci »Slovanskega sveta« pri nekaterih vprašanih razhajali, so vendar v ideološkem oziru sestavljali enotno skupino, ki je imela skupen svetovni nazor. Oznanjali so, da je narodno vprašanje poglavitno, in smatrali, da mu je treba vse ostalo podrediti. Čeprav so rusofili načeloma bili prepričani, da predstavljajo Slovani en sam narod, so v konkretnem programu izhajali iz bolj ozkega pojmovanja naroda, namreč samo slovenskega. Tako so se Podgornik in njegova okolica zavzemali za program Zedinjene Slovenije. Po njihovem mnenju naj bi bila Zedinjena Slovenija vključena v avstrijsko cesarstvo, preurejeno po federativnih načelih. Obenem je Podgornik poudarjal pomen obstoja Rusije za politični boj Slovanov in Slovencev. »Brez obstoja Rusije ne bi majhni slovanski narodi nič pomenili,« je pisal. »Ker pa obstaja mogočna Rusija, dobivajo ostali slovanski narodi moralno oporo in pogum, ki ga potrebujejo za narodni boj.« Ob tem je Podgornik opozarjal, da »Rusija ne potrebuje zapadnih Slovanov, in ti Slovani ne teže politiško k Rusiji.«⁴²

Kar se tiče kulturnega razvoja Slovencev, se je Podgornik zavzemal za to, da bi se vključili v okvir skupne slovanske kulture, kajti kultura Slovanov se bo lahko uspešno merila z razvitima kulturama Nemcev in Ita-

⁴⁰ Slovenski narod 5. 6. 1886.

⁴¹ D. Kermavner piše, da sta bila Hribar in Tavčar botra Slovanskega sveta (Slovenska politika v letih 1879 do 1895, Ljubljana 1966, str. 445).

⁴² Slovanski svet 1896, str. 170.

ljanov le, če se bo ustvarjala s skupnimi naporji. Za to pa je Slovanom nujno potreben skupni knjižni jezik in skupna cerkev.⁴³

Po mnenju pristašev Podgornika je mogel biti skupni slovanski jezik le ruski, skupna cerkev pa cirilo-metodijska cerkev. Da so s cirilo-metodijsko cerkvijo Podgornik in njegovi somišljeniki mislili na pravoslavno cerkev, je priznal Hostnik v pismu I. S. Palmovu z dne 7. septembra 1896. l. »Vedno me je navduševala le ena ideja: ideja pravoslavnega slovanstva,« je pisal. »In kakor že »Slovanski svet« to misel zakriva, jo je mogoče povsod brati med vrsticami.«⁴⁴ Za ves krog okoli »Slovanskega sveta« pravoslavje ni bilo važno samo po sebi ampak kot nacionalna slovanska religija. D. Kermavner čisto upravičeno opozarja na to, da so pri rusofilih, zbranih okoli »Slovanskega sveta«, vseslovenske ideje napolnjevale predvsem kulturni in ne politični program.⁴⁵

Rusofili konec 80-tih in 90-tih let so že predstavljali določeno družbenopolitično skupino, ki je imela svoje posebno glasilo. Ta skupina je bila blizu liberalnemu gibanju, vendar so bila njena nesoglasja z liberalci že precej velika. Za razliko od liberalcev so se rusofili zavzemali za splošno volivno pravico ter zahtevali bolj odločen boj za narodne pravice v državnem in v deželnih zborih in bolj aktivno upiranje slovenskemu klerikalizmu. Nastopali so proti velikemu kapitalu in se zavzemali za izboljšanje položaja malega proizvajalca in delavca. Po tem so se razlikovali od liberalcev, ki so se precej manj zanimali za socialekomska vprašanja. Glede narodnega vprašanja pa so se njihovi nazori v mnogih stvareh ujemali in na splošno so v politiki ubirali enako pot. Negativne poteze slovenskih rusofilov so se kazale predvsem v njihovem povzdigovanju ruskega absolutizma in pravoslavja, ki sta bila glavni opori reakcije v Rusiji. Od ruskih družbenih tokov so imeli nanje največji vpliv panslavisti. Vendar niso sprejeli njihove glavne postavke — ustanovitve skupne slovanske države pod pokroviteljstvom Rusije.

V času od konca 70-tih do 90-tih let se družbene in kulturne vezi med Slovenci in Rusi niso pretrgale, vendar so v primeri s 60-timi in začetkom 70-tih let oslabele, zlasti proti koncu 90-tih let. V glavnem so se kazale v izmenjavi knjig. Tu zavzema med vsemi društvi, ki so si izmenjevala knjige z ruskimi znanstvenimi organizacijami, Slovenska matica prvo mesto. Leta 1879 je pošiljala knjige 16 naslovljencem v Rusiji,⁴⁶ leta 1899 pa le šestim.⁴⁷ Tudi slovenski študentski krožki na Dunaju in v Gradcu niso pretrgali stikov z Rusijo. Vendar so bili ti stiki po smrti M.F. Rajevskega leta 1884 bolj slučajnega značaja. V Ljubljani so obstajali krožki za pouk ruščine. Hribar se je spominjal, da se je mladina v Ljubljani učila ruščine že konec 70-tih let in v začetku 80-tih let v nekaj krožkih, ki so obstajali po srednjih šolah. Na Hribarjevo prošnjo je zanje Hostnik preskrbel od Slovanskega društva nekaj zabojev knjig.⁴⁸ Sredi 80-tih let se je Hribar s podobno prošnjo obrnil na peterburško dobrodelno društvo in dobil ruske knjige. V zahvalnem pismu z dne 22. septembra 1885. l. je pisal: »Jutri bom začel knjige deliti... Poskrbel bom, da se bo na vsaki gimnaziji zbral krožek učencev, ki se bo učil ruščino, in da bodo učenci ob koncu vsakega leta s prevodi iz ruskih knjig dokazali, kakšen uspeh so dosegli.«⁴⁹

⁴³ prav tam 1889, str. 250.

⁴⁴ Arhiv Akademii nauk SSSR, f. 105, op. 2, d. 288, l. 12.

⁴⁵ D. Kermavner: Slov. politika... str. 183.

⁴⁶ Arhiv Matice slovenske 1878, št. 58.

⁴⁷ Letopis Matice slovenske 1899, str. 72—73.

⁴⁸ I. Hribar: Moji spomini 1, str. 190, 191.

⁴⁹ Leningradskij gosudarstvennyj istoričeskij arhiv, f. 400, op. 1, d. 543, l. 28, 28 ob. Pismo je Hribar napisal v ruščini.

Pri ustanovitvi ruskih krožkov sta posebno veliko pomoč nudila Hri-barju soproga Ljudevit in Terezina Jenko. Na koncu 90-tih let je imel v Ljubljani Ljudevit Jenko brezplačen pouk ruščine. Pozneje so nastali zaradi njegovih prizadevanj ruski krožki še v Mariboru, Celju, Idriji, Gorici in Trstu. Jenko je poznal veliko predstavnikov ruske inteligence, ki so obiskali Ljubljano.⁵⁰ Posamezniki, npr. Podgornik, so dobivali veliko število ruskih knjig.

Pošiljali so mu jih posamezniki in uredništva časopisov in revij. Ruske knjige so dobivali Ivan Pintar iz Ljubljane, Andrej Plečnik, dijak ljubljanske gimnazije, A. Herman s štajerskega, slovenski učitelj na Primorskem Ivan Sivec, učitelj v Zagorju Tomaž Bitenc.

Nekateri so dobivali denarno pomoč od peterburškega slovanskega društva. Od konca 1896. leta je od tam dobival pomoč za svoj »Slovanski svet« tudi F. Podgornik.

Važen dogodek za medsebojno spoznavanje Slovencev in Rusov je bila izdaja rusko-slovenskega in slovensko-ruskega slovarja, ki ju je napisal M. Hostnik, financiralo pa Slovansko dobrodelno društvo. Slovarja sta bila natisnjena v tiskarni Andreja Gabrščka, znanega rusofila iz Gorice. Delo je poželo odobravanje ruske in slovenske javnosti. Posebno visoko oceno ruskih znanstvenih krogov je dobila Hostnikova slovnica slovenskega jezika, ki je bila dodana rusko-slovenskemu slovarju. Zanj mu je bila dodeljena nagrada akademije znanosti.

Tako je bil razvoj rusko-slovenskih odnosov v drugi polovici 19. stoletja za razliko od prve polovice usmerjen k nekemu cilju. To je bilo po eni strani zvezano z okrepitevijo rusofilskega razpoloženja v krogih slovenske narodne inteligence, po drugi strani pa s tem, da je po porazu v krimski vojni v ruski javnosti zraslo zanimanje za slovanske narode.

Razvoj simpatij do Rusije med slovensko družbo po l. 1848 se da pojasniti s spremembami v notranjem položaju avstrijskega cesarstva, zlasti z okrepitevijo slovanskega narodnega gibanja in pa z dejstvom, da so Slovenci v določeni meri nehali upati, da se bo njihov položaj v okviru habsburške monarhije izboljšal. Rusofilstvo je bilo za slovanske narodne delavce prvi korak pri njihovem odkluku od avstroslavističnih iluzij. Ni slučaj, da so postali najbolj aktivni rusofili predstavniki najbolj radikalnih tokov v slovenskem narodnem gibanju. Naslednji korak v politični osveščenosti Slovencev pa je bil prehod od meglene sanjarjenja o skupni slovanski državi z Rusijo na čelu k načrtom o ustanovitvi neodvisne jugoslovanske države.

Prevedla Saša Derganc

Zusammenfassung

GRUNDETAPPEN IN DER ENTWICKLUNG RUSSISCH-SLOWENISCHER BEZIEHUNGEN IN DER ZWEITEN HALFTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Wie bei anderen Slawen in der Österreichischen Monarchie, so hat die Habsburger Politik seit dem Jahr 1848 auch bei den Slowenen dazu geführt, daß sich die Hoffnung auf die Hilfe Rußlands bei ihrem Kampf für das nationale Recht gestärkt hatte. Die Slowenen stützten sich auf das Slawentum als ein Ganzes, ohne daraus Rußland auszuschließen. Russophile Tendenzen machten sich Ende der fünfziger und Anfang der sechziger Jahre zunehmend bemerkbar. Dazu hat auch die Einführung des konstitutionellen Lebens in Österreich beigetragen, sowie Veränderungen in der Innen- und Außenpolitik Rußlands nach dem Krimkrieg. Auch in der russischen Öffentlichkeit wuchs das Interesse für die Slawen. Höchste Aufmerksamkeit wurde ihnen von gemäßigt-liberalen Slawophilen geschenkt, die

⁵⁰ Slavjanskije izvestija, Sanktpeterburg 1909, No. 1, str. 138.

Ende der fünfziger Jahre in Moskau ein Slawisches Wohltätigkeitskomitee gegründet haben.

Eine russophile Atmosphäre breitete sich bei den Slowenen besonders nach der Einführung des Dualismus 1867 aus. Die bei Levstik, Blaž und Pleteršnik aufkommende Idee, das Russische als eine gemeinsame slawische Sprache für Gebildete einzuführen, stimmt mit dem Konzept Lamanskis überein. Auf einen Teil der slowenischen Liberalen hat Herzen einen bestimmten Einfluß ausgeübt. Die engsten Beziehungen unterhielten die Slowenen der sechziger und siebziger Jahre mit Slawophilen. Es imponierten ihnen ihr Nationalismus und ihr Bestreben, die bürgerliche Revolution in Rußland auf friedliche Weise herbeizuführen. Außerdem haben die Slawophilen ihre Anschauungen unter den Slawen in Österreich aktiv verbreitet. Mehrere Slawophilen haben auch slowenische Länder besucht. M. F. Rajevski in Wien hatte viele Beziehungen zu den Slowenen. Der russisch-türkische Krieg 1877/78 wurde von den Slowenen mit großer Begeisterung für russische Siege verfolgt.

Im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts zerfällt die Entwicklung von russophilen Tendenzen unter den Slowenen in zwei Zeitabschnitte. Im ersten (1878—87) umfaßt die russophile Atmosphäre ziemlich breite Kreise der slowenischen konservativen und vor allem liberalen Intelligenz. Sympathien der russophilen Konservativen erkalteten schon vor 1886; als aber die Behörden und die Kirche streng gegen die russophilen Liberalen auftraten, schreckte die Mehrheit zurück. Im zweiten Zeitabschnitt stellten die russophilen eine besondere gesellschaftlich-politische Gruppe dar, mit einem eigenen Organ, der Zeitschrift »Slovanski svet« (Die slawische Welt), die von F. Podgornik herausgegeben wurde (1888—1899). In den achtziger und neunziger Jahren waren die gesellschaftlichen und kulturellen Beziehungen zwischen den Slowenen und Russen schwächer als in den früheren Jahrzehnten. Sie machten sich vorwiegend im Austausch von Büchern bemerkbar.

Na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo (PZE za zgodovino Filozofske fakultete, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: 22 121 int. 209) lahko naročite še večino letnikov predhodnika »Zgodovinskega časopisa« — revije »Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo«. V Glasniku je objavljena vrsta razprav, ki so še danes ohranile svojo znanstveno vrednost. Vsem ljubiteljem zgodovinskega branja, posebej pa še raziskovalcem naše zgodovine zato priporočamo, da si omislijo komplet dostopnih števil »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo« (GMDS).

Cene so razprodajne in so za posamezne številke naslednje:

GMDS 1/1919-20 — 5 din	GMDS 17/1936 — 10 din
GMDS 2-3/1921-22 — 20 din	GMDS 18/1937, št. 1-2 — 10 din
GMDS 4-6/1923-25 — 2 din	GMDS 18/1937, št. 3-4 — 10 din
GMDS 7-8/1926-27 — 5 din	GMDS 19/1938, št. 1-2 — 10 din
GMDS 9/1928 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 3-4 — 10 din
GMDS 10/1929 — razprodan	GMDS 20/1939 — 20 din
GMDS 11/1930 — 50 din	GMDS 21/1940 — 10 din
GMDS 12/1931 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 1-2 — 10 din
GMDS 13/1932 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 3-4 — 5 din
GMDS 14/1933 — 30 din	GMDS 23/1942 — 20 din
GMDS 15/1934 — 30 din	GMDS 24/1943 — 8 din
GMDS 16/1935, št. 1-2 — 30 din	GMDS 25-26/1944-45 — 6 din
GMDS 16/1935, št. 3-4 — 20 din	

Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo velja 10 dinarjev.

Člani Zgodovinskega društva za Slovenijo in pokrajinskih zgodovinskih društev imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust.

JUBILEJI

OB OSEMDESETLETNICI PROFESORJA DR. VIKTORJA KOROŠCA

Osemdeset let je lepa življenjska doba in ta letnica pomeni hkrati več kot petdeset let neutrudnega in plodnega znanstvenega dela. Še vedno vsak dan prihaja v Inštitut za prava Starega vzhoda, dopoldne, popoldne, tudi zvečer dostikrat gori luč v inštitutu. Bere, preučuje klinopisne tekste, premišljuje, piše...

Jubilant se je rodil 7. decembra 1899 v Ljubljani. Študij prava je dovršil leta 1924. Istega leta je bil imenovan za tajnika pravne fakultete v Ljubljani. Takrat fakulteta namreč ni imela asistentovskih mest in je bila to edina možnost, da so mlademu pravniku dali možnost znanstvenega dela na fakulteti. Sprva je preučeval javno, predvsem mednarodno pravo. Profesorja Janko Polec in Gregor Krek pa sta ga kmalu usmerila v pravno zgodovino, v romanistično smer. V letih 1924 do 1926 je študiral v Leipzigu pri priznanem romanistu in orientalistu Paulu Koschakerju in tam izdelal svoj habilitacijski spis o dedičevem jamstvu za zapustnikove dolgove po starem rimskem pravu. V njem je razvil tezo o nepodedljivosti dolgov in terjatev po najstarejšem rimskem pravu. Delo je med romanisti vzbudilo živahne razprave in je do danes ohranilo svojo znanstveno vrednost.

Leta 1927 je bil imenovan za docenta pravne fakultete, 1930 za izrednega in 1935 za rednega profesorja za rimsko pravo. S področja rimskega prava je objavil vrsto razprav: o Gajevih institucijah, o rimskem pravu v Angliji, nastanku Avgustovega principata, o novih smereh v romanistiki, itd. Skupaj s prof. Gregorjem Krekom se je lotil zahtevne, vendar potrebne naloge: pisanja učbenika za rimsko pravo. Prof. Krek je obdelal rimsko obligacijsko pravo, prof. Korošec pa splošne nauke, vire, osebno, stvarno, rodbinsko, dedno in civilno pravdno pravo. Učbenik je izšel v treh delih pod naslovom »Zgodovina in sistem rimskega prava« v letih 1936—1941 v Celju. Skoraj vso naklado tretjega dela je kmalu po začetku vojne uničil okupator. Delo vsekakor presega okvire univerznega učbenika in je pomembno ne le za področje rimskega, ampak tudi civilnega prava. Ker je bilo po letu 1945 pouk rimskega prava skrajšan, je prof. Korošec napisal krajšo izdajo rimskega prava, ki je izšla leta 1948. Sledile so še predelane izdaje, zadnja je izšla l. 1969 (2. del) in 1972 (1. del).

Mednarodni ugled je prof. Korošcu prineslo preučevanje prava Starega Vzhoda. Prof. Koschaker je že v času prvega bivanja v Leipzigu v njem vzbudil zanimanje za prava Starega Vzhoda. V študijskem letu 1928/29 se je znova podal v Leipzig in se uvajal v jezikovno in pravno preučevanje akadskih, sumerskih in hetitskih pravnih virov. Poleg prof. Koschakerja, pionirja preučevanja klinopisnega prava, so bili njegovi učitelji še H. Zimmern, F. H. Weissbach, B. Landsberger in J. Friedrich, velika imena stare orientalistike. Uspeh enoletnega poglobljenega študija je bila monografija o hetitskih državnih pogodbah (Hethitische Staatsverträge, Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung, Leipzig 1931). V njej podaja analizo hetitskih paritetnih in vazalnih pogodb. Delo mu je prineslo mednarodni sloves in ga uvrstilo med vodilne preučevalce staroorientalskega prava. Še danes sodi med klasična in temeljna dela tega področja.

Sledile so desetine razprav z vseh področij klinopisnega prava v domačih in vodilnih tujih revijah ter v raznih zbornikih: o sistematiki hetitske pravne zbirke, problemu kodifikacije v hetitskem pravu, o hetitskem civilnem in kazenskem pravu, o mednarodnih odnosih po klinopisnih poročilih iz el-amarnskega in hetitskega državnega arhiva, o upravnem stroju hetitske države, o novih meddržavnih hetitskih pogodbah, o mednarodnih odnosih in pogodbah iz virov, najdenih v Alalahu, Ugaritu in Mariju, o zakonodaji v Mezopotamiji in Mali Aziji, o življenju kmetov v Dioklecianovi dobi v Egiptu — in še in še bi lahko naštevali. Poleg tega je v slovenščino prevedel določbe znamenitega Hamurabijevega zakonika. V obširni razpravi pa je obdelal ostanke Lipit-Ištarjevega zakonika in zakone iz mesta Ešnunne.

V zbirki »Handbuch der Orientalistik« je leta 1964 izšlo drugo njegovo veliko delo: Keilschriftrecht (Klinopisno pravo). Delo obravnava razvoj celotnega klinopisnega prava od sumerskega, preko babilonskega in asirskega do ugaritskega prava. Daje strnjen, objektiv in zanesljiv pregled dotedanega stanja raziskav in

rezultatov preučevanja klinopisnih prav. Zanj je leta 1965 prejel nagrado sklada Borisa Kidriča.

Kot mednarodno ugleden znanstvenik je seveda postal član številnih mednarodnih znanstvenih združenj. Je član Société d'Histoire de Droit français et étranger, Société d'Histoire des Droits de l'Antiquité, Association Internationale des Papirologues, Società Italiana di storia del diritto, je član mednarodnega znanstvenega sveta pri reviji Iura (Catania) in znanstvenega sveta pri Revue Internationale des Droits de l'Antiquité. Leta 1956 je bil izvoljen za rednega člana SAZU v razredu za zgodovinske družbene vede.

Udeležuje se mednarodnih srečanj asirologov (Rencontres Assyriologiques Internationales), mednarodnih kongresov orientalistov, mednarodnih zasedanj Société Internationale »Fernand de Visscher« de l'Histoire des Droits de l'Antiquité. Udeležil se je tudi številnih občasnih mednarodnih zborovanj: mednarodnega zborovanja nemških pravnih zgodovinarjev (Münster 1968), zborovanja preučevalcev klinopisnih kultur v socialističnih deželah (Budimpešta 1974), mednarodnega zborovanja Nemške akademije (vzhodni Berlin 1969), simpozija Problemi starega Egipta (Ljubljana 1977) itd. Več predavanj je imel na tujih univerzah (Heidelberg, Pariz), na Collège de France v Parizu in doma (na SAZU, na pravni fakulteti v Ljubljani in Beogradu).

Pri vsem tem obsežnem mednarodnem predavateljskem in publicističnem udejstvovanju je ostal tesno povezan z domačo fakulteto. Štirideset let je predaval rimsko pravo in z njemu lastno natančnostjo in skrbnostjo pripravljaj predavanja. Po osvoboditvi je poleg svojega predmeta pomagal tudi pri primerjalnem civilnem pravu in pri predavanjih podiplomskega študija. Dekan pravne fakultete je bil v študijskem letu 1938/39 in od junija do septembra 1940, prodekan pa v študijskih letih 1939/40 in 1948/50. Na filozofski fakulteti že dolgo vrsto let predava uvod v zgodovino Starega Vzhoda, v okviru Oddelka za primerjalno jezikoslovje in orientalistiko pa je študente uvajal v akadski in hetitski jezik in branje klinopisa.

Na njegovo pobudo je bil leta 1959 pri SAZU ustanovljen Orientalistični inštitut (1973 se je preimenoval v Inštitut SAZU za prava Starega Vzhoda) in vodi ga od njegove ustanovitve dalje. V okviru inštituta organizira občasne strokovne študijske sestanke. Njegova zasluga je tudi, da so pri nas predavali nekateri vodilni strokovnjaki s področja stare orientalistike (E. Laroche, J. Nougayrol, G. Cardascia, A. Theodoridès).

V pravni sekciji terminološke komisije SAZU sodeluje od 1957. leta dalje, od 1961 pa kot načelnik sekcije. Aktivno dela tudi pri jugoslovanskem Rdečem križu in za svoje delo je dobil priznanje z zlato značko. Za zasluge, ki si jih je pridobil z znanstvenim in poklicnim delom, ga je predsednik republike leta 1970 odlikoval z redom dela z rdečo zastavo.

Širok je torej razpon dela in nalog, ki jih je opravljal in jih še opravlja prof. Korošec. Vendar vedno najde čas za prijazno besedo in pogovor. Rad pomaga vsakomur, ki kaže zanimanje za staroorientalske kulture. Povabi ga na predavanja zgodovine Starega Vzhoda, na študijske sestanke inštituta, mu posoja knjige in, če ga prosi za razlago kakega problema, mu včasih ustreže s pravim predavanjem. Pod njegovim vodstvom se je spoznavala s staroorientalskimi jeziki in kulturami vrsta domačih strokovnjakov. Po pravici ga torej imenujemo starosto slovenske orientalistike.

Ob visokem jubileju mu želimo zdravja in moči, da bi še dalje uspešno delal na področju, ki mu je posvetil vse življenje.

Marko Urbanija

OB OSEMDESETLETNICI DR. IVA JUVANČIČA

V Novi Gorici so v začetku decembra 1979 v najbolj ustrezni obliki praznovali osemdeseto obletnico rojstva dr. Iva Juvančiča. Goriški muzej mu je namreč posvetil 6. številko Goriškega letnika, ki je izšel kot »Juvančičev zbornik« in med drugimi prispevki obsega tudi obsežno slavljenčevo bibliografijo. S to pobudo je ta eminentna primorska ustanova le dala vse priznanje človeku, ki je vse svoje življenje posvetil uveljavljanju lastnega naroda na kulturnem in znanstvenem področju. Veliko število ljudi najrazličnejših svetovnonazorskih gledanj in pojmovanj se je na ta dan, ob predstavitvi zbornika, strnilo z ljubeznijo in spoštovanjem okrog slavljenca ter mu čestitalo k lepemu jubileju. Ob predstavitvi in v prisrčnem vzdušju kasnejšega obujanja preteklosti so se tkale niti Juvančičevega življenja, razpetega med rodno Primorsko in adoptivno Kranjsko, med Gorico in Ljubljano, med dvema mestnima sredinama, kjer je slavljenec izoblikoval svoje lastno življenje.

Rodil se je v Bovcu 5. XII. 1899 ter odraščal v času krepkega narodno buditeljskega vzdušja v tem kotu pod Rombonom. Šolal se je v mestu ob Soči, kjer se je leta 1912 vpisal v prvi razred slovenske paralelke na goriški gimnaziji. V Gorico se je povrnil po opravljenem doktoratu iz teologije v Innsbrucku. Bilo je to 1927. leta, v času najhujšega fašističnega zatiranja, ko je bila slovenščina izbrisana iz vsega javnega življenja in ko so z najrazličnejšimi metodami stregli po življenju našega naroda. Takrat in pozneje je dr. Juvančič z veliko širino in osebnim pogumom poučeval, izobraževal in vzgajal generacije mladih, ki so našli pot v goriško semenišče. Nadškofijska gimnazija, kjer je bil slavljenec vrsto let najprej prefekt, nato še podravnatelj, je marsikateremu revnemu kmečkemu sinu odpirala pot v visokošolske študije. Prav malo semenišče je v zdivjanem svetu fašizma postalo oaza omikanega sožitja med tam živečima narodoma. S strpnostjo in odprtostjo je profesor Juvančič približeval italijanskim dijakom slovenski jezik in kulturo. Slovenske fante pa je še posebej navduševal in jih učil o slovenski književnosti, o njihovi preteklosti in jim dajal vse tisto, za kar jih je fašizem prikrajšal. Na hodnikih, v avli in v predavalnicah so se dijaki v živem in glasnem krogu zbirali okrog učitelja, ga poslušali, z njim diskutirali ter ohranili vero v lastno samobitnost in v lastno narodno pripadnost. Razvil je med to mladežo močno misel o vztrajanju, o odporu, misel, ki jo je parafrazirano objavil v razpravi »Kristus in galilejsko osvobodilno gibanje«.

Vse to delovanje pa še pridige pri Sv. Ignaciju v Gorici niso bile po godu višji cerkveni lokalni hierarhiji, ki je kljub deklarirani avtonomiji cerkve paktirala in se povezovala s fašističnim režimom. Tudi med zadnjo vojno je dr. Ivo Juvančič trdno stal na pozicijah ostrega odklona vsake oblike domobranstva in belogardizma. Leta 1945 se je jasno izrekel za novo Jugoslavijo in njene pravične meje. Vse to je nadenj priklicalo temne oblake vatikanske reakcije ter škofov A. Santina in C. Margottija. Opustiti je moral svoje mesto, saj so mu predpostavljeni zamerili javno izjavo v korist nove Jugoslavije. Še kot duhovnik je sodeloval kot ekspert na Pariški mirovni konferenci (junij—september 1946), konec istega leta pa se je preselil v Ljubljano, kjer je delal na Znanstvenem inštitutu vlade LRS.

S tem je dr. Juvančič v nekem smislu nehal z ustvarjanjem zgodovine, postal pa je njen proučevalec in raziskovalec. Ko so februarja 1948 razformirali Znanstveni inštitut, je dr. Juvančič prevzel v Muzeju narodne osvoboditve LRS italijanski okupacijski arhiv, katerega je tudi zgledno uredil. Vpogled v arhivalije ter iskanje odgovorov na vprašanja, ki so bistveno vplivala na njegovo življenje in na življenje naroda, kateremu je zavestno in hote pripadal, so ga privedli do tega, da je začel od leta 1949 dalje proučevati zgodovino NOB na Primorskem. Izhajati so začele njegove študije kot »Borba Slovenskega primorja za svobodo«, »Slovensko primorje v osvobodilnem boju«, »Slovensko primorje v NOB 1941—45« in druge, ki so vse do danes ostala temeljna dela za preučevanje narodnoosvobodilnega boja na Primorskem. S posebno pazljivostjo se je slavljenec posvetil proučevanju narodnoosvobodilnega gibanja v Beneški Sloveniji. V svojih delih je prikazal množičnost tega gibanja v Benečiji, še posebej pa je poudaril vlogo slovenske duhovščine pri narodnem in socialnem prebujanju Slovencev na zahodnem robu slovenskega geografskega prostora.

Razprave, članke in študije je jubilanť vseskozi objavljaj tako v osrednjih slovenskih revijah kot v zamejskih periodičnih publikacijah. Vse to pa je bilo, kljub

disperzivnosti, le sad njegovega dela in zavesti, da je treba najnovejše izsledke zgodovinopisja posredovati širšemu krogu bralcev.

Od leta 1957 do upokojitve je dr. Juvančič delal na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, najprej kot vodja knjižnice in arhiva, nato pa kot znanstveni sodelavec na zahodnem oddelku. Tu je njegovo delo, v okviru raziskovalnega programa Inštituta, seglo na področje študija korenin iredentizma (»Pojav italijanskega iredentizma in vprašanje asimilacije«) in fašizma, katerega je uokviril v meje avtoritarnega režima s poudarjenim socialnim brezpravjem, z močno tendenco po narodnem genocidu neitalijansko govorečih državljanov (»Drugi trščanski proces i njegova politička pozadina godine 1940—45«). Z razpravo, ki je ostala v rokopisu (»Stališče KPI do slovenskega narodnega vprašanja v razdobju med obema vojnama«), je posegel v jedro nacionalnega vprašanja v optiki najmočnejše italijanske delavske stranke. Slavljenca je vseskozi pritegoval študij velikih masovnih gibanj, ki so vplivala na zgodovinske dogodke v tem in v prejšnjem stoletju. Zato se tudi ni izognil temam iz cerkvene zgodovine in katoliškega gibanja v Furlaniji-Julijski krajini. Z jasno analizo je obdelal Margottija, Sedeja, Fogarja in druge, ki so bili ali žrtve ali pa sopotniki fašizma, ter s tem za desetletje in več prehitel proučevalce cerkvene zgodovine iz sosednje Italije.

Kot vesten in zavzet spremljevalec vsega, kar je izhajalo na področju zgodovinopisja na tej in na drugi strani meje, je slavljenec redno in včasih tudi polemično objavljajl ocene knjig in razprav. Te ocene so večkrat prerasle golo recenzijo ter bralca usmerjale v kritičnost raznoraznih zgodovinskih polresnic. 190 bibliografskih enot in več kot 30 let plodnega raziskovalnega dela uvrščata dr. Iva Juvančiča med ugledne slovenske znanstvenike in kulturne delavce. Z velikim zanosom se je ukvarjal s polpreteklo zgodovino Primorske, torej s časom, polnim dogodkov, ki so bili večkrat usodepolni za tamkajšnje prebivalstvo. Prav tem ljudem je dr. Juvančič posvetil veliko večino svojega plodnega življenja.

Boris Gombač

IN MEMORIAM

DR. JOSIP MAL

(Pretrž, 22. 12. 1884—Ljubljana, 29. 8. 1978)

V visoki starosti skoraj 94 let je umrl 29. avgusta 1978 v Ljubljani slovenski zgodovinar dr. Josip Mal. Rodil se je kot kmečki sin 22. decembra 1884 na robu lepe Moravske doline, na Pretržu pri Pečah. Maturiral je v Ljubljani, nato pa je na dunajski univerzi študiral zgodovino, geografijo in umetnostno zgodovino ter doktoriral leta 1908 s temo iz srednjeveške zgodovine. Znanstveno se je izpopolnjeval na Inštitutu za raziskovanje avstrijske zgodovine na Dunaju in tu opravil tudi strokovni izpit za službo v arhivih, muzejih in knjižnicah iz zgodovine, pomožnih zgodovinskih ved in umetnostne zgodovine. »Domače delo« pri tem mu je bila zgodovina uskoških naselitev, tema, ki se je k njej še povrnil, saj mu je Srbska akademija znanosti leta 1924 izdala v seriji Naselja i poreklo stanovništva (prvo odeljenje Srpskega etnografskega zbornika) knjigo o uskoških naselbinah in slovenskih deželah.

Novembra 1909 je dobil službo v takratnem kranjskem deželnem muzeju v Ljubljani, ki se je po propadu habsburške monarhije preimenoval v Narodni muzej. V tem muzeju je delal celih 36 let. Ob Mantuanijevi upokojitvi je postal avgusta 1924 njegov ravnatelj in ostal to (s kratkim presledkom) vse do leta 1945. Kot upokojenec je še enajst let honorarno vodil ljubljanski mestni muzej (1950 do 1961). Taka je bila Malova zunanja življenjska pot. V obeh muzejih, zlasti pa seveda v Narodnem muzeju, je izvedel in organiziral zelo veliko novega ter ju za trajno obogatil z rezultati svojega dela in zamisli. V zvezi s tem delom je Vodnik po Zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani, ki ga je napisal leta 1931. To je bil prvi slovenski vodnik tega muzeja — prejšnjega, nemškega je bil več kot štirideset let poprej sestavil Karel Dežman. Mal je izdelal tudi Vodnik po ljubljanskem mestnem muzeju (1939) in izdal knjižico Vprašanje mestnega muzeja v Ljubljani (1955).

Dolga leta je deloval Mal v Muzejskem društvu za Slovenijo, predhodniku današnjega Zgodovinskega društva za Slovenijo. Več let je bil njegov podpredsednik. Z letnikom 1926 je postal za Mantuanijem urednik zgodovinskega dela Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo. Glasnik je urejal tudi potem, ko je odpadel prirodoslovni del, vse do konca njegovega izhajanja (1945). Uredil je vsega dvajset letnikov, med njimi je bil tudi zajetni Zbornik ob stoletnici društva 1839 do 1939, v katerem je sam opisal razvoj Muzejskega društva v teku sto let.

Malovo znanstveno delo je bilo zelo obsežno. O njem nam govorijo številne knjige, daljše in krajše razprave, objavljene v strokovnih časopisih ter pred vojno v časnikih in revijah katoliškega tabora (Slovenec, Čas, Dom in svet), po vojni pa v Slovenskem poročevalcu, Tovarišu, koledarjih Mohorjeve in Prešernove družbe. Segalo je na precej različna področja.

S področja umetnostne zgodovine je napisal Mal v prvih letih po nastanku jugoslovanske države pregledno knjigo Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih (1924) ter nekaj razprav in zapiskov. Glavno Malovo delo pa pripada zgodovini in v njej posebej dvema med seboj dokaj oddaljenima časovnima obdobjema. Prvo je obdobje najstarejše slovenske srednjeveške zgodovine, drugo pa čas od konca osemnajstega stoletja naprej.

Iz srednjega veka je zanimalo Mala predvsem vprašanje karantanske kneževine in nastanka, pomena in vloge ustoličevanja koroških vojvod, v zvezi s tem pa vprašanje o neodvisnosti ali podrejenosti takratnih naših prednikov, vprašanja strukture takratne družbe in podobni problemi. O vsem tem je napisal Mal vrsto daljših in krajših razprav ter nekaj knjig. O problemih, ki jih je obravnaval, so trajale dolga desetletja ostre polemike med zgodovinarji različnih generacij, nazorov in narodnosti in še niso zaključene. Tudi Mal je bil živo vključen v to polemiko. Nekatere njegove teze so bile ovržene, nekatere so se pokazale kot pravilne. vsekakor pa njegovega deleža v teh razpravljanih nihče ne bo mogel prezreti.

Drugo obdobje, s katerim se je Mal podrobneje ukvarjal, je bila novejša slovenska zgodovina od konca 18. stoletja naprej. Iz tega obdobja je njegovo prav gotovo v vsem najbolj pomembno delo Zgodovina slovenskega naroda, ki je kot nadaljevanje Grudnovega dela z istim naslovom izšlo v dvanajstih letih (1928—1939) pri Mohorjevi družbi v desetih letnih snopičih in predstavlja kot celota zajetno

knjigo na 1216 straneh. Zajet je čas od francoske revolucije in njenih odmevov na Slovenskem pa vse do izida zadnjega snopiča, saj se omenjajo še dogodki ob začetku druge svetovne vojne. Zal to ogromno, poljudno pisano in bogato ilustrirano delo zaradi želje založbe ni bilo dokončano na isti način kot je bilo začetno; avtor je moral svoje pripovedovanje močno skrajšati. Zato je sestavljena celota iz dveh močno neenakomernih delov. Prva tri poglavja so pisana zelo na široko. »Veliki francoski prevrat in slovenske dežele« sega do konca Ilirskih provinc (1789—1813) in ima 192 strani. Še obširnejša je »Doba političnega jerobstva (1813—1848)« s 440 stranmi. V tretjem poglavju »Leto svobode in deset let reakcije (1848—1860)« je zelo podrobno opisana revolucija, tako da Malov opis komaj kaj zaostaja za Apihovim, doba Bachovega absolutizma pa je podana zelo sumarno. Zadnji dve poglavji »Pod vodstvom prvakov (1860—1890)« in »Naš čas (po l. 1890)« sta samo pregled; četrto ima 120, peto pa 136 strani. Tako smo dobili z Malovo Zgodovino slovenskega naroda za čas od francoske revolucije do srede 19. stoletja naš doslej največji tekst in najpodrobnejši opis, slika druge polovice 19. stoletja pa je daleč krajša od Prijateljeve Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine.

Za svojo Zgodovino je Mal pregledal in upošteval zelo veliko arhivskega gradiva, ki je bilo tedaj pri Narodnem muzeju, tako da daje ogromno novih in dotlej neznanih podatkov. Posebno vrednost daje njegovi Zgodovini tudi smisel za probleme vsakdanjega življenja, ki jim je posvetil zelo veliko prostora. Mal je zavracał zgodovinopisje, ki daje samo »več ali manj vestno registriranje vojnih pohodov, obteganj in mirovnihi pogodb, diplomatskih spletk, zvičajnosti, letnic vladarjev in parlamentarnih razprav«. Zavzemal se je za široko pojmovano kulturno zgodovino. »Odkrili bi radi vse, kar je kdaj odločevalo in obvladovalo življenje posameznika in celega naroda, spoznati bi hoteli vso notranjost človeka, njegovo nprav, duševnost in čustvenost, njegovo vsakdanje domače, družabno in poklicno življenje, poznali bi ga radi pri delu, igri in zabavi, v boleznih in zdravju, v jedi, pijaci in obleki, zasledovati bi želeli pota in obseg njegove izobrazbe, okusa in udobnosti njegovih stanovališč, opreme, orodja, razsvetljave in prometa, ker je vse to važno merilo v kulturnem razvoju, ki naj, bi nam, pojasnil tudi gonilne sile in duhovne tokove, ki so pod površjem dogodkov in naprav, snovali in vtisnili pečat svojemu času, upoštevati je treba dalje tudi gospodarsko in socialno strukturo prebivalstva, nastanek priimkov in krajevnih imen in ne najnazadnje še navade in običaje, ki so vedno tako tesno povezani z vsem življenjem človeka in z njegovo notranjostjo, ker so dragocena uesdlina davne njegove kulture.« Tako je zapisal Mal v uvodu v kulturno-zgodovinski oris Ljubljana in njeni ljudje, knjigo, ki jo je izdal Mestni muzej leta 1957.

Ne glede na različne napake in pomanjkljivosti se je dr. Josip Mal s svojim delom, posebej pa z Zgodovino slovenskega naroda trajno zapisal v razvoj slovenske znanosti in posebej slovenskega zgodovinopisja.

Vasilij Melik

BIBLIOGRAFIJA DR. JOSIPA MALA

Retrospektivni izbor objav dr. Josipa Mala je pripravljen z uporabo obstoječih bibliografskih priročnikov in ob pregledu poglavitne slovenske historiografske periodike. Ker starejših avtorjevih lastnih bibliografij nismo našli, bibliografija ni popolna, še posebej ne glede številnih Malovih objav v nezdgovinarskih publikacijah; dodatno težavo predstavljajo nepodpisani članki in tisti, ki jih je avtor podpisal le s psevdonimom.

Bibliografske enote so urejene po letih izida (ne da bi leta posebej označevali); objave enega leta so urejene po abecednem redu, s tem da samostojnim delom slede knjižne ocene.

**K poglavju starejše zgodovine Sloven-
cev I, II.** — Čas 1909, str. 375—379 in
1916, str. 83—100, 175.

Spomini na Napoleonovo Ilirijo. —
Zora 1909, str. 179—181.

**Ocena: Aleksa Ivič, Seoba Srba u Hr-
vatsku i Slavoniju.** Sremski Kar-
lovci 1904. — Čas 1909, str. 434—435.

K teoriji o slovenskih županih. — Car-
niola 1910, str. 83—88.

O političnih idejah. — Slovenec 1910,
št. 61, 62.

Pomen in organizacija arhivov. — Dom
in svet 1910, str. 19—24.

**Ocena: Zahnbrecher Franz X., Die Ko-
lonisationstätigkeit des Hochstifts
Freising in den Ostalpenländern.
Beiträge zur Geschichte, Topogra-
phie und Statistik d. Erzbistums
München u. Freising 10. N. F. 4,**

- 1907, 56—139. — Carniola 1910, str. 159—161.
- Uskoške naselbine in žumbersko vprašanje.** — Slovenec 1911, št. 66.
- Zumberk in Marindol.** — Dom in svet 1911, str. 266—268 in str. 313—315.
- Ocena:** Eduard Traversa, Das Friaulische Parlament bis zur Unterdrückung des Patriarchates von Aquilea durch Venedig (1420). I. Teil. Wien 1911. — Carniola 1911, str. 325—327.
- Privilegiji trga Vače.** — Carniola 1912, str. 116—121.
- Grb in barve dežele kranjske.** — Čas 1913, str. 419—431. — Razširjeno z istim naslovom. Slovenec 1916, št. 112—114.
- Neuere kroatische Historiographie.** — Zeitschrift für osteuropäische Geschichte 1913, str. 218 sl.
- Janez Puhar, izumitelj fotografije na steklo.** — Slovenec 1914, št. 30.
- Razvoj naše pisave.** — Carniola 1914, str. 136—143.
- Tadija Smičiklas.** — Carniola 1914, str. 270. (Nekrolog.)
- Aus schweren Tagen unserer Vergangenheit.** — Laibacher Zeitung 1915, št. 118—124.
- Iz dobe Tomaža Hrena.** — Čas 1915, str. 337—340.
- Na ljubljanskem trgu pred poldrugsto leti.** — Slovenec 1915, št. 154 in 155.
- Nov jezikovni zemljevid naše italijanske meje.** — Čas 1915, str. 325—328.
- Cesar Franc Jožef I. med Slovenci.** — Slovenec 1916, št. 271.
- Kaj so bili župani nekdanj.** — Občinska uprava 1916, str. 4—6, 15—17, 30—31, 42—43.
- Kustos Freyer med slavisti.** — Čas 1916, str. 147, str. 195.
- Radecki in njegov spomenik v Ljubljani.** — Slovenec 1916, št. 150.
- Rodovina grofov Attems.** — Slovenec 1916, št. 96.
- Sloviti slikarji v Ljubljani.** — Dom in svet 1916, str. 174—179.
- Ocena:** Dr. Jos. Gruden, Župani v preteklosti. Ljubljana 1916. — Slovenec 1916, št. 28.
- Ocena:** Iz zgodovine Slovencev. Ludmil Hauptman, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten. (Mitteilungen des Instituts für österreich. Geschichtsforschung 1915). — Čas 1916, str. 115—116.
- Cerkev na Otoku in izsušitev blejskega jezera.** — Dom in svet 1917, str. 114—118.
- Emona v stiskah.** — Slovenec 1917, št. 136.
- Poklonitev cesarju Karlu VI. v Ljubljani.** — Slovenec 1917, št. 24.
- Za integriteto Kranjske: od Drave do Adrije.** — Slovenec 1917, št. 24.
- Doneski k Vodnikovemu življenjepisu.** — Dom in svet 1918, str. 174—189; 1919, str. 46.
- Nekaj zgodovinskih resnic.** — Slovenec 1919, št. 43, 45, 46.
- Pomanjkanje in lakota v Ljubljani.** — Dom in svet 1919, str. 144—153.
- Zgodovinska pravda.** — Slovenec 1920, št. 172.
- Ocena:** Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. — Čas 1920, str. 229—238. (Prikaz knjige Franca Kosa, IV. del. Ljubljana 1915.)
- Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov na Kranjskem.** — Zbornik za umetnostno zgodovino 1921, str. 56—59.
- Ob stoletnici našega muzeja.** — Slovenec 1921, št. 234—237.
- Epilog k staroslovenski svobodi.** — Čas 1923, str. 305—334.
- Knežji kmet-plemičar.** — Slovenec 1923, št. 180.
- Nova pota slovenske historiografije?** — Čas 1923, str. 185—220.
- Prof. dr. Fr. Kos.** — Čas 1923—1924, str. 169—176. (Nekrolog.)
- Avstrijski arhivi.** — Čas 1924, str. 260—261.
- Umetnostnozgodovinski zapiski.** — Zbornik za umetnostno zgodovino 1924, str. 88—92, 148, 198—202.
- Uskoške seobe i slovenačke pokrajine.** Ljubljana 1924, str. 216. (Srpski etnografski zbornik 30.)
- Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih.** — Ljubljana 1924, str. 139.
- Ocena:** Dr. Janko Polec, Kraljestvo Ilirija. Ljubljana 1925. — Čas 1924—1925, str. 327—329.
- Slavinja, Apostel kranjski in Iskre.** — Čas 1925—1926, str. 247—250.
- Iz zgodovine koroškega slovenskega šolstva,** str. 120—132. — V publikaciji: Rožič, Boj za Koroško. Ljubljana 1925.
- Muzejska kronika.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1926—1927, str. 20—30.

- Ocena: Carinthia I, glasilo zgodovinskega društva za Koroško. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1926—1927, str. 70—71.
- Ocena: Fr. Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje. Zgodovinski opis. Ljubljana 1926. — Čas 1926—1927, str. 185—187 in Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1926—1927, str. 60.
- Ocena: Jaksch-Wartenhorst August, Die Edlinge in Karantien und der Herzogsbauer am Fürstenstein bei Karnburg. Sitzungbericht der Akademie der Wissenschaften phil. hist. Kl. 205/5. 1929, str. 57—59. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1926—1927, str. 57—59.
- Kratka navodila za ohranitev in ureditev manjših arhivov.** — Časopis za zgodovino in narodopisje 1928, str. 175—179.
- Uredil: Slovenci v desetletju 1918—1928. — Ljubljana 1928, str. 776.
- Francozi na Slovenskem.** — Slovenec 1929, št. 234. Nekoliko razširjeno u: Jugoslavija u Francuskoj — La Yougoslavie en France, Organ jugoslavenske kolonije u Francuskoj.
- K zgodovini slovenskega višjega šolstva.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1929, str. 60—63.
- Nekatere arheološke najdbe iz prve polovice XIX. stol.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1929, str. 5—11.
- Okrog ilirizma.** — Šišičev zbornik. Zagreb 1929, str. 59—64.
- Prešernovo odvetništvo in še kaj.** — Dom in svet 1929, str. 307—310.
- Ocena: Hauptman Ludmil, Slaven i German na početku svoga državnog života. Hrvatska revija 1929, str. 505—514. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1929, str. 67—68.
- Ocena: Mayer Theod., Zu Fredegars Bericht über die Slaven. Mitteilungen des österreich. Instituts für Geschichtsforschung XI. Erg. Bd. 1929. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1929, str. 66.
- Ocena: Werner Näf, Zur Geschichte der Heiligen Allianz. Berner Untersuchungen zur Allgemeinen Geschichte, H. I, 1928. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1929, str. 68—69.
- Musealwesen in Slovenien.** — Priloga dunajske Neue Freie Presse 5. dec. 1930.
- Pred sodnim stolom predmarčne birokracije.** — Dom in svet 1930, str. 290—304.
- Nekdaj in sedaj.** — Kres 1931, str. 3—6.
- Vodnik po kulturnozgodovinskih zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani.** — Ljubljana 1931, str. 5—20, 118—175, 176—180.
- Iz torbe predmarčne birokracije.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1931, str. 33—38.
- Ocena: Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 1920—1931. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1931, str. 67—68.
- Iz dobe Bachovih huzarjev.** — Slovenec 1932, št. 87.
- Ljubljana in leto 1848.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1933, str. 109—135.
- Organizacija ljubljanskih arhivov.** — Znanstveni vestnik 1934—1935, str. 3—6.
- Ljubljana in volitve za frankfurtski državni zbor.** — Kronika 1935, str. 18—24.
- Ocena: Dr. Aleksa Ivič, O prvoj srpskoj seobi u Zumberak. (Vjesnik kr. ze. arhiva u Zagrebu za god. 1918 i 1921; tudi v posebnem odtisu). — Dom in svet 1935, str. 352.
- Ocena: Riedler Anton, Die rechtliche Stellung im Slowenen in deutschen Reich des Mittelalters. Carinthia 1934, str. 79—98. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1935, str. 138—140.
- Ocena: Šedivy Jan, Oris zgodovine Jugoslovanov. Celje 1935. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1935, str. 92—95.
- Emigrant iz prve srbske vstaje v Celovcu.** — Jugoslovanski istorijski časopis 1937, str. 282—286.
- Odklonjena podložniška prisega hrvatskih stanov leta 1814.** — Hofillerov zbornik, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, NS, 1937—1940, str. 513—525.
- Stanoje Stanojević.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1937, str. 140—142. (Nekrolog.)
- Karantanisches Kroatien.** — Wirtschaft und Kultur. Festschrift zum 70. Geburtstag von Alfons Dopsch. Baden bei Wien, Leipzig 1938. Str. 84—91.
- Naše državnopravne starine.** — Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru 1938, str. 81—87.
- Schwabenspiegel in koroško ustoličenje.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1938, str. 109—132.

- Ocena: Karl Gottfried Hugelmann, Die Nationalitätenrechte des alten Österreich. Wien—Leipzig 1934. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1938, str. 166—167.
- Koroško vojvodsko ustoličenje.** — Slovenec 1939, št. 82.
- Naše Muzejsko društvo v teku sto let.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1939, str. 1—24.
- Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen.** — Celje 1939, str. 174.
- ~~**Problemi slovenske zgodovine.** — Slovenec 1939, št. 158 in 159.~~
- Svoboda ali sužnost.** — Čas 1939—1940, str. 84—87.
- Vodnik po ljubljanskem mestnem muzeju.** — Ljubljana 1939, str. 25.
- Zgodovina slovenskega naroda.** — Celje 1928—1939, str. 1213.
- Nekaj o oblastnikih in oblasteh.** — Naša moč 1940, str. 32.
- Slovenske mitološke starine.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1940, str. 1—37.
- Ocena: Dr. Erwin Wienecke, Untersuchungen zur Religion der Westslawen. Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte, I. Heft. 1940. Str. XXVIII, 327. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1940, str. 130—131.
- Ocena: Karl Torggler, Zur Auslegung des Schwabenspiegeleinschubes über die Rechte des Herzogs von Kärnten. Zeitschrift der Savignystiftung für Rechtsgeschichte, ger. Abt. LX, 1940, str. 291—300. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1940, str. 129—131.
- Dostavek avtorja.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1941, str. 100—102. (Odgovor na oceno Frana Zwittera Malove knjige Zgodovina slovenskega naroda, zv. 7—16.)
- Dr. Oskar Gratzy pl. Wardenegg.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1941, str. 76—77. (Nekrolog.)
- Rota — staroslovenska prisega.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1941, str. 58—64.
- Ocena: Dr. Jos. Žontar, K zgodovini prevedbe koseščin v kupna zemljišča. Slovenski Pravniki 1940, str. 285—295. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1941, str. 88—90.
- Ocena: Luigi Aldrovandi Marescotti, Guerra diplomatica. Milano 1936.
- Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1941, str. 161—163.
- Ocena: Reiner Puschnig, Zur Geschichte des untersteirischen Klosters Geirach. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 1941. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1941, 149—150.
- Ocena: Viktor Živič, Hrvati u Kranjskoj. Zagreb 1939. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. 1941, str. 90—91.
- Osnove ustoličenja karantanskega kneza.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1942, str. 1—62.
- Ocena: Karl Gottfried Hugelmann, Die Rechtsstellung der Slowenen in Kärnten im deutschen Mittelalter. Abhandlungen zur Rechts- und Wirtschaftsgeschichte: Festschrift Adolf Zycha, str. 233—264. Weimar 1941. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1942, str. 104—106.
- Contributo alla mitologia Slovena.** — Estratto da Studi e Materiali di Storia delle Religioni. Vol. XVIII (1942). Bologna 1943, str. 18.
- Ocena: Dr. Ernest Klebel, Von den Edlingern in Kärnten. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, 1942. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1943, str. 121—125.
- Dr. Stanko Jug.** — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1944—1945, str. 110—111. (Nekrolog.)
- Ocena: Baltazar Vladimir Senk, Kongres svete alianse v Ljubljani. Ljubljana 1944. — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1944—1945, str. 114—116.
- Ob stoletnici kmetove osvoboditve.** — Koledar Mohorjeve družbe 1948, str. 64—68.
- Kontinuiteta slovenske karantanske kneževine.** — Celje 1949, str. 15.
- Celovec in njegova preteklost.** — Slovenski poročevalec 1950, št. 305.
- Človek in čas.** — Tovariš 1950, št. 1.
- Narod naš dokazuje hrani.** (Ob 536. obletnici zadnjega ustoličenja.) Tovariš 1950, št. 11.
- Razgled po svetu.** — Koledar Mohorjeve družbe 1950, str. 182—197.
- Svetovni nazor starih Slovencev.** — Tovariš 1950, št. 6, 7, 8.
- V Rusiji pred 400 leti.** — Slovenski poročevalec 1950, št. 64, 65.
- Z oglejskim vizitatorjem po Sloveniji (1485—1487).** — Slovenski poročevalec 1950, št. 100, 101, 104, 112.

- Lopata in zgodovina. Ob izkopavanjih na srednjem Koroškem.** — Slovenski poročevalec 1951, št. 7.
- Novi letnik Zgodovinskega časopisa.** — Slovenski poročevalec 1951, št. 197.
- Policija in Prešernov nagrobnik.** — Slovenski poročevalec 1951, št. 32.
- Svetovna kronika.** — Koledar Mohorjeve družbe 1951, str. 89—99.
- Tenje iz stare Ljubljane.** — Slovenski poročevalec 1951, št. 136.
- Turki in evropski jugovzhod** — v knjigi: Sket, Miklova Zala. 7. izd. Celje 1951, str. 109—127.
- Iz zapiskov letopisca.** — Koledar Mohorjeve družbe 1952, str. 35—41.
- Kontinuiteta Slovenske karantanske kneževine.** — Koledar Slovenske Koroške 1952, str. 48—63.
- Nov muzejski oddelak v Ljubljani.** — Slovenski poročevalec 1952, št. 201.
- Pripombe k slovenskemu bajeslovju.** — Slovenski etnograf 1952, str. 251—256.
- Roka pravice — kako težka je bila nekoč.** — Slovenski poročevalec 1952, št. 70.
- Marginalije ob ljubljanskem Mestnem muzeju.** — Kronika 1953, str. 78—79.
- Mestni muzej v Ljubljani v letih 1951—1952.** — Varstvo spomenikov 1951—1952, str. 136—140.
- Od stavb na koleh do nebotičnika.** — Tovariš 1953, št. 27.
- Po širnem svetu.** — Koledar Mohorjeve družbe 1953, str. 207—214.
- Po stezah zgodovinarja.** — Koledar Mohorjeve družbe 1953, str. 71—75.
- Slovenska Karantanija in srednjeveška nemška država.** — Razprave SAZU, razred za zgodovinske in družbene vede II. Ljubljana 1953, str. 103—137.
- Muzeji in zgodovina.** — Kronika 1954, str. 136—137.
- Kulturna zgodovina in muzeji.** — Ljubljanski dnevnik 1955, št. 44.
- Ljubljanske fajanske delavnice.** — Tkalčičev zbornik. Zagreb 1955.
- Univ. prof. dr. Janko Polec.** — Slovenski poročevalec 1956, št. 113. (Nekrolog.)
- Izlet v staro Ljubljano.** — Koledar Prešernove družbe 1957, str. 83—88.
- Stara Ljubljana in njeni ljudje.** Ljubljana 1957, str. 227.
- Na ogledih po Emoni.** — Koledar Prešernove družbe 1958, str. 61—68.
- Ocena: Doktor Hans Auerehammer, Anton Dominik Fernkorn, Veröffentlichung der Österreichischen Galerie in Wien, 1959.** — Kronika 1960, str. 135.
- Ocena: Stjepan Antoljak, Hrvati u Karantaniji. Prilog seobi Hrvata iz Dalmacije u prekosavske krajeve u 7. stoljeću (Godišen zbornik filozof. fak. univ. Skopje, 1956, knj. 9, str. 15—38).** — Kronika 1960, str. 63—64.
- Ocena: Vera Raupach, Probleme der ältern slowenischen Geschichte. Graz 1942.** — Kronika 1960, str. 136.
- Die Eigenart des karantansichen Herzogtums.** — Südostforschungen XX, 1961, str. 33—73.
- Ist das Edlingerproblem Wirklich unlösbar?** — Südostforschungen XXII, 1963, str. 140—178.
- Kako so potovali nekoč.** — Koledar Mohorjeve družbe 1963, str. 101—111.
- Slika koroškega ustoličenja v london-skem rokopisu.** — Kronika 1963, str. 65—72.
- Ocena: Mathilde Uhlirz, Handbuch der Geschichte Österreich-Ungarns. I. Band — 1526.** — Kronika 1965, str. 207—208.
- Beseda o krajevnem imenoslovju.** — Kronika 1966, str. 184—185.

Nataša Stergar

DR. ERNEST TURK

(Ljubljana 16. 12. 1895 — Ljubljana 21. 2. 1979)

Ernest Turk pripada tisti skupini generacije, rojene v zadnjem desetletju devetnajstega stoletja, ki se je v svojih srednješolskih letih popolnoma odrekla habsburške monarhije, prišla do prepričanja, da je mogoče naše narodno vprašanje rešiti samo z razbitjem Avstrije in z ustanovitvijo povsem samostojne jugoslovanske države. Bila je v vrstah prepородovcev. Svojo usmerjenost je dokazala tudi s tem, da se je v prvi svetovni vojni tudi res bojevala z orožjem v roki proti Avstro-Ogrski. Med obema vojnama je ta skupina sledila integralnemu jugoslovanstvu, gojila duha narodnega edinstva, enotne in nedeljive Jugoslavije, sprejemala diktaturo kralja Aleksandra in nastopala proti vsemu, kar je smatrala za slovenski separatizem. Med drugo svetovno vojno je ta skupina v svojem patriotizmu in odporu zoper okupatorja našla pot v Osvobodilno fronto in potem tudi v novo socialistično federativno republiko Jugoslavijo.

Ernest Turk se je rodil 16. decembra 1895 v Ljubljani v družini posestnika in prevoznika. V svojih mladih letih navdušen športnik je maturiral na poljanski gimnaziji 7. julija 1914, tik pred začetkom prve svetovne vojne. Slabo leto (1914—1915) je še mogel študirati zgodovino in geografijo na univerzi v Gradcu, marca 1915 pa je moral v vojsko. Bil je na soški, nato na ruski fronti, julija 1916 pa se je znašel v ruskem ujetništvu. Vstopil je med tako imenovane jugoslovanske dobrovoljce, ki so se zbirali v Odesi, se boril v Dobrudži, nastopil januarja 1917 pot na solunsko fronto, bil tu v bojih tega in naslednjega leta, izgubil desno roko ter tako postal osemdesetodstotni invalid. Kljub temu se je v Jezerskem odredu udeležil še bojov na Koroškem.

Jeseni 1920 je na ljubljanski univerzi, ki je takrat stopila v drugo leto svojega življenja, nadaljeval študij zgodovine in geografije. Kot absolvent je marca 1923 oddal disertacijo z naslovom *Kriza brižniškega¹ gospostva na Kranjskem v 13. stoletju*. Ljudmil Hauptman je v svoji oceni zapisal, da je kandidat »pravilno odkril problem (boj za deželno gospostvo), dobro orisal njegovo geografsko ozadje (položaj brižniške posesti), točno spoznal razloge ministerialskega gibanja in srečno opozoril na pomen habsburško-koroškega dualizma za kranjske razmere«. Maja je Turk po tedanjih določenih opravil rigorozno iz srednjeveške zgodovine kot glavnega predmeta pri Ljudmilu Hauptmanu, iz jugoslovanske zgodovine kot stranskega predmeta pri Nikoli Radojčiću in tako imenovani philosophicum pri Francetu Vebru, 27. junija 1923 pa je s promocijo dobil naslov doktorja filozofije. Bila je to prva disertacija iz zgodovinske stroke na novi univerzi, pa tudi edina, ki je bil njen mentor od začetka do konca profesor Ljudmil Hauptmann. Isto leto je postal Turk tudi asistent v historičnem seminarju filozofske fakultete — prvi asistent na mladem zgodovinskem oddelku. Njegovo delo na tem mestu pa je trajalo samo štiri leta. Ob dokaj mačehovski politiki tedanjih jugoslovanskih vlad do ljubljanske univerze in ob finančnih težavah je morala univerza leta 1927 odsloviti devet asistentov s tehniške in filozofske fakultete — med njimi je bil tudi dr. Ernest Turk. Odšel je v službo srednješolskega profesorja za zgodovino in zemljepis: dvajset let (1927—1947) je učil na klasični gimnaziji v Ljubljani, nato pa še sedem let, vse do upokojitve (1947—1954), na II. gimnaziji. Vsem študentom je ostal v spominu zaradi svojega svojskega načina izražanja in še posebej zaradi svojega naravnost fantastičnega spomina.

Ob napadu na Jugoslavijo je bil Turk izvoljen za komandanta Soške legije, ki so jo v nedeljo 6. aprila 1941 ustanovili prostovoljci. Legija se je, kakor sam popisuje, morala ponoči med 10. in 11. aprilom neoborožena ustaviti blizu Gradca v Beli krajini. »Na travniku ob železniški progi je skupaj z oficirji sklical zbor vseh prostovoljcev in jim pojasnil vojni položaj, v katerem se je znašla Soška legija ne po svoji, pač pa po krivdi tistih, ki so zagrešili narodno izdajstvo in odprli vrata okupatorjem«. Legija se je razšla.² Za skupino dobrovoljcev, ki se je vključila v Osvobodilno fronto, je Turk poleti 1943 sestavil osnutek spomenice izvršnemu odboru OF, »ki so jo po razpravljanju na dveh sestankih sprejeli v nekoličkanj spremenjeni obliki«. Po odhodu Josipa Jerasa v partizane »so dobrovoljci aktivisti na posebnem sestanku 9. septembra 1943 sklenili, da prevzame vodstvo skupine vojnih dobrovoljcev v Ljubljani dr. Ernest Turk«.³

¹ Obliko »brižniške« za »freisinske« je tedaj uporabljal profesor Hauptmann; tako piše Turk v disertaciji in Hauptmann v oceni disertacije.

² Preporodovci proti Avstriji, Ljubljana 1970, str. 89.

³ Prav tam, str. 90, 93.

Kot znanstvenik se je Turk razen v disertaciji in nekaterih poljudnih člankih ukvarjal z obdobji in gibanji, ki jim je sam pripadal: s preporodovci pred prvo svetovno vojno, z jugoslovanskimi dobrovoljci med prvo svetovno vojno in z delom skupine vojnih dobrovoljcev iz let 1912—1918 med drugo svetovno vojno. Večji in tehtnejši del svojih razprav je napisal v času po upokojitvi.

Preporodovcem je predvsem namenjena razprava Značilnosti preporodovskega gibanja na Slovenskem v zadnjih dveh letih pred prvo svetovno vojno, ki je izšla v zborniku, posvečenem Ljudmilu Hauptmannu ob njegovi osemdesetletnici. V zborniku Preporodovci proti Avstriji (1970) je zajel celotno obdobje v članku Kratka oznaka gospodarskih, družbenih, političnih in kulturnih razmer pri Slovencih od začetka našega stoletja do prve svetovne vojne.

Leta 1936 je izšel v Ljubljani obsežen zbornik (830 strani) z naslovom Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912—1918. Uredili so ga Ernest Turk, Josip Jeras in Rajko Pavlin. V njem so bili prispevki in spomini dobrovoljcev, Turk pa je napisal najboljše članek: Zgodovinski oris pokreta jugoslovanskih vojnih dobrovoljcev v svetovni vojni. O tej problematiki je napisal Turk še marsikaj, najpomembnejša pa je prav gotovo knjiga Dobrovoljci proti Avstro-Ogrski med prvo svetovno vojno 1914—1918, ki je izšla leto dni pred njegovo smrtjo (1978). V njej je odgovarjal Turk tudi na različne kritične ocene in očitke, ki so se pojavljali v zgodovinsko in publicistiki o dobrovoljcih v Rusiji nasploh in o posameznih problemih z njimi v zvezi. Že ime samo je tak problem. Odločno se je boril Turk za izraz »dobrovoljci«. Zanj in za njegove vrstnike je bil izraz »prostovoljci« odbijajoč in nesprejemljiv, saj jih je spominjal na staro avstrijsko vojsko in njeno institucijo enoletnih prostovoljcev (einjährig Freiwillige), ki s prosto in svobodno izbiro seveda ni imela nobenega pravega opravljanja. Zato so bili mnjenja, da je »dobrovoljce« pojem, »ki se je izoblikoval v določenem osvobodilnem gibanju naših narodov in ga zato ni mogoče predrugačiti.«⁴ V takem smislu so prišli dobrovoljci tudi v našo zakonodajo in v ustavo SRS iz leta 1974.

Več člankov je napisal Turk tudi o skupini dobrovoljcev iz prve svetovne vojne v času narodnoosvobodilnega boja med drugo svetovno vojno; naj omenimo le že navedeno knjigo in zbornik o preporodovcih.

Ne glede na določeno enostranost je gotovo, da so dela, ki jih je napisal dr. Ernest Turk o preporodovcih in dobrovoljcih, tako tehtna in pomembna, da jih bo moral upoštevati vsakdo, ki se bo ukvarjal s to problematiko.

Vasilij Melik

IZBRANA BIBLIOGRAFIJA DR. ERNESTA TURKA

Kriza brižniškega gospostva na Kranjskem v 13. stoletju. — Ljubljana 1923, str. 55, Doktorska disertacija.

Jože Kokole v bibliografiji doktorskih disertacij univerze in drugih visokošolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani 1920—1968 (Ljubljana 1969) piše, da je original izgubljen (str. 155, št. 684). Dr. Ernest Turk pa je našel svojo kopijo, jo dal pretipkati in po en izvod podaril dekanatu filozofske fakultete ter knjižnici PZE za zgodovino.

Preporodovci in pokret jugoslovanskih dobrovoljcev. — 20 let »Preporoda« 1912—1932. Ljubljana 1932, str. 40—46.

Jugoslovanski prostovoljci v svetovni vojni. — Življenje in svet 1934, str. 496—497, 520—523, 544—547, 568—571.

Jugoslovanska misel in nacionalno gibanje med slovensko mladino do zedinjenja. — Misel in delo I, 1935, str. 158—165.

Ocena: Maister R., Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu 1918, Stavke (štrajki) železničarjev ob

prevratu v območju Maribora, Marburger Schutzwehr — Mari-borska varnostna straža. Koledar Nabavljalne zadruga državnih uslužbencev v Mariboru, 1931, 1932, 1933. — Jugoslovanski istorijski časopis 1935, str. 626—632.

Ob dvajsetletnici I. dobrovoljske divizije v Dobrudži. — Misel in delo II, 1936, str. 285—293.

Zgodovinski oris pokreta jugoslovanskih vojnih dobrovoljcev v svetovni vojni. — Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912—1918. Ljubljana 1936, str. 15—109.

Uredil zbornik skupaj z Josipom Jerasom in Rajkom Pavlinom.

Ob jubileju našega narodnega osvobajanja in zedinjenja. — Vodnikova pratika 1939, str. 36—46.

Vojni dobrovoljci in narodnoosvobodilna borba. — Slovenski poročevalec 27. 9. 1953.

⁴ Dobrovoljci proti Avstro-Ogrski, Ljubljana 1978, str. 5.

- Dobrovoljci ali prostovoljci.** — Delo 28. 7. 1962.
- Kdo je bil Milan Gorup?** — TV-15, 27. 4. 1965.
- Značilnosti preporodovskega gibanja na Slovenskem v zadnjih dveh letih pred prvo svetovno vojno.** — Hauptmannov zbornik. Razprave SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede V, 1966, str. 389—419.
- Diskusija k oktobrski revoluciji in Slovincem.** — Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1967, str. 497—499.
- Ob 50. obletnici preboja solunske fronte.** — Naši razgledi 5. 10. 1968.
- »Pure cecoc« je bil Slovenec. — Delo 18. 5. 1968.
- Zgodovinska resnica. Velika ofenziva. Ob 50-letnici preboja solunske fronte.** — Delo 21. 9. 1968, sobotna priloga in Delo 22. 9. 1968 (popravek).
- Dobrovoljci-Slovinci in borci za severno mejo.** — Delo 3. 10. 1969.
- Boj preporodovcev-dobrovoljcev v dveh svetovnih vojnah za osvoboditev in združitve naših narodov.** — Preporodovci proti Avstriji. Ljubljana 1970, str. 75—94.
- Dobrovoljci proti Avstro-Ogrski med prvo svetovno vojno 1914—1918.** — Ljubljana 1978. 192 str.

Nataša Stergar

PROF. BOGO TEPLÝ

(Velika Loka 10. 1. 1900—Maribor 13. 7. 1979)

Dne 13. julija 1979 je v Mariboru preminil Bogo Teplý, slavist, zgodovinar in upokojeni ravnatelj mariborskega pokrajinskega muzeja.

Bogo Teplý se je rodil 10. januarja 1900 v Veliki Loki kot sin železniškega uradnika. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Kranju, maturiral pa je v Novem mestu. Studije slavistike in zgodovine je opravil v Zagrebu in Ljubljani, kjer sta ga kot profesorja pritegnila predvsem Ivan Prijatelj in Ljudmil Hauptman.

Leta 1922 je Bogo Teplý nastopil službo profesorja v Mariboru, ki mu je ostal zvest s presledkom vojnih let in kratek čas po vojni vse do konca življenja. Ko je leta 1949 ravnatelj mariborskega muzeja Franjo Baš odšel na novo službeno mesto v Ljubljano, so vodstvo muzeja zaupali Bogu Teplýju. Kot muzejski delavec je Teplý deloval do svoje upokojitve v letu 1963. Zadnjih šestnajst let se je v univerzitetni knjižnici v Mariboru posvečal izpisovanju političnih, gospodarskih in kulturnih podatkov iz starejšega mariborskega časopisja. Čeravno je zadnja leta bolehal, je sklenil svoje življenje sredi dela, duhovno svež in živo zavzet za kulturno dogajanje.

V Teplýjevem življenjepisu se določno zaokrožujejo štiri področja zanimanja in delovanja. Bogo Teplý je bil prizadeven in tudi uspešen pedagog, ki je znal svojim učencem zbuditi zanimanje za slovenski jezik in domačo zgodovino. Zavedal se je, da opravlja poslanstvo vzgojitelja mladega rodu ob severni meji, zavedal se je tudi socialno in nacionalno neizravnanih razmer in časa, ki je že nosil v sebi slutnje bližajoče se vojne in usodnih sprememb.

Drugo področje Teplýjeve dejavnosti se je krepilo z njegovo predanostjo socialističnemu svetovnemu nazoru in njegovo zavzetostjo za predvojno delavsko gibanje. Teplý je aktivno deloval v vodstvu zveze Svobod, predaval je delavcem in pisal v Koledar Cankarjeve družbe, revijo Svoboda in Delavsko politiko, večinoma pod psevdonomom Sigma in Talpa. Posebej je ostal v spominu njegov otvoritveni govor, ki ga je imel kot predsednik na velikem shodu Svobod v Celju leta 1935. Pomembna je vrsta njegovih razprav o marksizmu, prav tako tudi njegovi prevodi del naprednih pisateljev iz svetovne književnosti. Tudi v ocenah, ki jih je pisal o literarnih, gledaliških in likovnih delih, je opozarjal na socialno tematiko in podčrtaval v njih kritične misli. Že zgodaj se je uvrstil med ljudi, ki so zavestno utirali pot naši revoluciji.

Tretje področje, na katerem je Bogo Teplý zapustil močno sled, je zajemalo kulturo: gledališče, knjižnice, muzej, zgodovinsko in muzejsko društvo v predvojnem Mariboru, po osvoboditvi pa predvsem muzejstvo. Čeravno je bil aktiven muzejski delavec samo štirinajst let, se je Bogo Teplý v teh letih razvil v izredno dejavnega muzealca. Skrbno je vodil mariborski muzej, utrjeval v njem raziskovalno delo in tako poglobljeno muzejsko poslanstvo prenašal tudi na svoje sodelavce. Njegova zasluga je, da se je muzejstvo v Mariboru bistveno okrepilo in da so iz pokrajinskega muzeja izšle nove kulturne ustanove — umetnostna galerija,

muzej narodne osvoboditve in zavod za spomeniško varstvo. Bogo Teplý se je močno zavzemal za kompleksnost in interdisciplinarnost v muzejstvu, uspešno se je uveljavljal v slovenskih in jugoslovanskih muzejskih krogih.

Četrto Teplýjevo področje je bila zgodovina. O tej njegovi dejavnosti priča dolga vrsta razprav in člankov. Posebej naj omenimo na tem mestu razpravljanja o odsevih gospodarskih in socialnih razmer v stoletju pred marčno revolucijo v našem slovstvu, ki so izhajala dlje časa pod različnimi naslovi v Naših obzorjih, in obsežno sliko mariborskega razvoja, ki jo je podal v vodniku po mestu in okolici (1955). Dragocen prispevek k preučevanju zgodovine Maribora pomenijo tudi že omenjeni izpiski iz mariborskega časopisja, ki jih je nad 150.000 listkov in so že doslej koristno rabili prenekateremu preučevalcu mariborske in slovenještajerske zgodovine.

Za svoje delo je Bogo Teplý prejel več priznanj, med drugim Valvasorjevo nagrado za muzejsko delo, ob petinsedemdesetletnici mariborskega Zgodovinskega društva pa je bil imenovan za njegovega častnega člana in za zaslužnega člana Zgodovinskega društva za Slovenijo ter bil odlikovan z redom dela z rdečo zastavo.

Bogo Teplý je rad pripovedoval, da je čustveno razpet med Gorenjsko in Dolenjsko, kjer je preživel svojo mladost. Nič manj in nemara še bolj pa sta ga priklenila Štajerska in z njo Maribor.

Z Bogom Teplýjem smo izgubili zaslužnega zgodovinarja in kulturnega delavca, predvsem pa človeka s presodno širino in plemenitostjo.

Sergej Vrišer

IZBOR IZ POVOJNE BIBLIOGRAFIJE PROF. BOGA TEPLÝJA

Izbor upošteva predvsem objave z zgodovinsko in muzejsko tematiko. Zato naj opozorimo še na izčrpnjšo Teplýjevo bibliografijo, ki jo je leta 1977 pripravila Cirila Gabron-Vuk in jo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani; bibliografijo smo primerjali s pripravljanim izborom ob redakciji le-tega.

V izboru pri objavah posameznih let po abecedi urejenim razpravam in člankom sledijo še knjižne ocene.

1950:

Delo mariborske podružnice zgodovinskega društva pri preučevanju kmetijstva. — Ljudska pravica 29. 1. 1950.

Ob smrti dr. Franceta Kidriča. 23. 3. 1880—11. 4. 1950. Nova Obzorja III, 1950, št. 5, str. 241—242.

Skupaj z Ivanom Meznaričem: Odprava hišne gobe ter obnova viške dvorane v mariborskem gradu. — Varstvo spomenikov III, 1950, št. 3—4, str. 141—148.

1951:

Delo Pokrajinskega muzeja v Mariboru v letih 1951 in 1952. — Varstvo spomenikov IV, 1951—52, str. 140—142.

Kulturni pomen naše reformacije. — Vestnik. Glasilo OF za mariborsko okrožje. 29. 9. 1951.

Obnova mestnega magistrata v Mariboru. — Varstvo spomenikov IV, 1951—1952, str. 40.

Obnova rojstnega doma Stanka Vraza in slovesnost ob stoletnici pesnikove smrti. — Nova obzorja IV, 1951, št. 7—8, str. 503—504.

Podložniško vprašanje v stoletju pred marčno revolucijo. — Nova obzorja IV, 1951, št. 6, str. 362—373, št. 7—8, str. 451—467.

Razvoj kmetijstva pri nas v stoletju pred marčno revolucijo. — Nova obzorja IV, 1951, št. 1, str. 20—30.

1952:

Iz zgodovine kmetijstva v Podravju. Slovenske gorice. — Večer 24. 9. 1952.

Iz zgodovine kmetijstva v Podravju. — Orači, I, 1952, št. 1, str. 5—7.

Kako in kaj je z mariborsko galerijo. — Vestnik. Glasilo OF za mariborsko okrožje. 25. in 26. 7. 1952.

Maribor od davnine do naših dni. — Tovariš VIII, 1952, št. 45, str. 909—910.

Mitrov kult. — 7 dni, 7. 10. 1952.

Odsevi gospodarskih in socialnih razmer v stoletju pred marčno revolucijo v našem slovstvu. — Nova obzorja V, 1952, št. 3, str. 145—159, št. 4, str. 239—245, št. 5, str. 310—317, št. 6, str. 377—381, št. 7—8, str. 444—457, št. 9, str. 537—542, št. 10, str. 585—594, št. 11, str. 662—671.

1953:

Janko Glazer — šestdesetletnik. — Nova obzorja VI, 1953, št. 3, str. 145—148.

Književnost in gospodarstvo. Odsevi kapitalističnega razvoja in meščanskega življenja v naši knji-

- ževnosti v stoletju pred marčno revolucijo. — Nova obzorja VII, 1953, št. 2, str. 115—121, št. 3, str. 160—167, št. 4, str. 225—232, št. 5, str. 297—306, št. 6, str. 379—383.
- Na Ravnah polje življenje. (Otvoritev Delavskega muzeja in Študijske knjižnice na Ravnah.) — Ljudska pravica 1953, št. 304.
- Petdesetletnica Zgodovinskega društva v Mariboru. — Nova obzorja VI, 1953, str. 337—343.
- Pokrajinski muzej v Mariboru se razvija v pravo znanstveno ustanovo. — Večer, 28. 11. 1953.
- Pokrajinski muzej v Mariboru 1952. — Kronika I, 1953, str. 72.
- 1954:
- Delo muzejev v l. 1953—1954. — Varstvo spomenikov 1954, str. 172—178.
- Josip Jurčič v Mariboru. (Ob odkritju njegovega spomenika.) — 7 dni 12. 11. 1954.
- Josip Mravljak. — Zgodovinski časopis VIII, 1954, str. 192—194. (Priključena je tudi bibliografija.)
- Naše Podravje v preteklosti. — Turistični vestnik 1954, št. 8, str. 247—252.
- Pokrajinski muzej kot ljudskoprosvetna ustanova. — Teden kulture in prosvete 1954, str. 57—58.
- Razstava »Slovenija na geografski karti«. — Večer 1. 10. 1954.
- Zgodovinsko raziskovanje v Mariboru. — Večer 28. 12. 1954.
- 1955:
- Delo muzejev v letu 1953—1954. — Varstvo spomenikov V, 1955, str. 172—178.
- Maribor od davnine do današnjih dni. — Tekstilni razgled 1955, št. 4, str. 158—168.
- Mariborski arhiv. — Teden kulture in prosvete. Maribor 1955, str. 60.
- Mestni akvarij. — Teden kulture in prosvete. Maribor 1955, str. 61.
- Ob ponovni postavitvi spomenika Antonu Tomšiču. — Teden kulture in prosvete. Maribor 1955, str. 62—64.
- 60-letnica slovenske moderne. — Večer 30. 3. 1955.
- Vodnik po Mariboru in okolici. — Izšlo v knjigi Maribor (Ilustrirani vodnik po mestu in okolici). Maribor 1955, str. 6—197.
- 1956:
- Mednarodni teden muzejev in mariborski muzej. — Večer 8. 10. 1956.
- Pokrajinski muzej v Mariboru (1953—1955). — Kronika IV, 1956, str. 48—50.
- 1957:
- Dravska dolina v tisočletjih pred prihodom Slovencev. — Dravski bobri, 1957, št. 4, str. 10—13, št. 5, str. 10—12.
- Naš muzej in mi. — 7 dni 1957, št. 33.
- Nekaj zemljepisnih podatkov o Dravski dolini. — Dravski bobri II, 1957, str. 9—12.
- 70 let farmaceuta in zgodovinarja Minarika. — Večer 26. 10. 1957.
- Slovenske pohorske pripovedke v nemški preobleki. — Večer 12. 1. 1957.
- 1958:
- Dr. Pavel Turner. Ob odkritju spominke plošče. Vse svoje premoženje je zapustil študentom. — Večer 22. 9. 1958.
- Dvestoletnica mariborske klasične gimnazije. — Večer 29. in 30. 12. 1958.
- Maribor in njegove znamenitosti. — Biseri Jugoslavije 1958, št. 6—7, str. 1—4.
- Ob 90-letnici prvega slovenskega tabora v Ljutomeru. — Svet ob Muri, 1958, št. 1—2, str. 13—24.
- Odslej stalna razstava. Ob otvoritvi oddelka NOB Pokrajinskega muzeja. — Večer 1958, št. 8.
- Taborsko gibanje je pomenilo velik napredek v demokratizaciji. — Pomurski vestnik 29. 5. 1958.
- 1959:
- Boj množice za človečnost. Razgovor s predsednikom centralnega odbora predvojnih Svobod. — Večer 1959, št. 158.
- Franjo Baš šestdesetletnik. — Naši razgledi 31. 1. 1959.
- Prof. Franjo Baš — 60-letnik. — Kronika VII, 1959, str. 187—188.
- Prof. Franjo Baš — šestdesetletnik. — Večer 22. 1. 1959.
- 1960:
- Kulturni spomeniki Maribora. — Biseri Jugoslavije 1959—1960, št. 8—9, str. 44—45.
- Priznanje koroški muzejski ustanovi. — Koroški fužinar X, 1960, str. 24—25.
- 1961:
- Dr. Fran Šijanec — šestdesetletnik. — Večer 29. 12. 1961.
- Muzej del življenja. — Delo 25. 4. 1961. (Pogovor zapisal D. Vresnik.)
- Pokrajinski muzej razstavlja panjske končnice. — Večer 1961, št. 228.
- Pregled kulturnega dela v mariborskem okraju. — Mariborska kulturna revija, 1961. 45 str.

- Razstava poslikanih panjskih končnic.** — Slovenski čebelar 1961, str. 285—287.
- 1964:
- Dr. Fran Šijanec.** — Večer 18. 1. 1964.
- Naš Branko Rudolf** — šestdesetletnik. — Večer 31. 10. 1964.
- Prof. dr. Ljudmil Hauptman** — 80 letnik. — Večer 8. 2. 1964.
- Slovensko časopisje v Mariboru od začetka do danes.** — Večer 1964, št. 244.
- 1965:
- Mariborski muzej prikazuje.** (Tristo let mode na Slovenskem.) — Večer 1965, št. 270.
- Ocena: Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda. 1. zv. — Večer 4. 8. 1965.
- Ocena: Verkov zemljevid Slovenskih goric. — Večer 24. 6. 1965.
- 1966:
- Dr. Fran Kovačič in dr. Matija Slavič.** Njuno delo za Prekmurje. — Pannonski zbornik 1966, str. 310—321.
- Razstava Talci 1941—1945 na slovenskem Štajerskem.** — Večer 30. 4. 1966.
- Ocena: Zakladnica naše preteklosti. Vodnik po arhivih Slovenije. — Večer 29. 6. 1966.
- Ocena: Odlično kartografsko delo. Verkov zemljevid pohorskega Podravja in Savinjske doline. — Večer 10. 2. 1966.
- 1967:
- Mag. phar. Franc Minařik osemdesetletnik.** — Večer 15. 9. 1967.
- Profesor Franjo Baš (1899—1967).** — Glasnik Slovenskega etnografskega društva 1967, št. 2, str. 4.
- 1968:
- Delo mariborskih odvetnikov za politični in kulturni napredek slovenskega naroda v Podravju.** — Pravniki 1968, št. 9—10, str. 448—488.
- ing. Janko Kukovec.** — Večer 21. 5. 1968.
- Iz zgodovine mariborskega gostinstva.** — Gostinski šolski center Maribor '58 '68. Maribor 1968, str. 9—31.
- Janko Glazer** — petinsedemdesetletnik. — ČZN Nova vrsta IV (XXXIX.), 1968, str. 3—4.
- Jože Košar** šestdesetletnik. — ČZN Nova vrsta IV (XXXIX.), 1968, str. 5—6.
- Jubilej velikih dogodkov.** (Spominska razstava ob petdesetletnici bojev za našo severno mejo.) — Večer 20. 12. 1968.
- Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah pred prvo svetovno vojno.** — Svet med Muro in Dravo. Maribor 1968, str. 474—515.
- Stoletnica tabora.** — Delo 6. 10. 1968.
- Univ. prof. dr. Ljudmil Hauptman.** — Večer 24. 4. 1968.
- 1969:
- Dognan prikaz.** (Razstava muzeja NO v Mariboru o Zidanškovi brigadi.) — Večer 11. 12. 1969.
- Franjo Baš (1899—1967)** — zgodovinar. Zgodovinski časopis XXVIII, 1969, str. 289—299.
- Franjo Baš** — muzealec. — ČZN Nova vrsta V (XL.), 1969, str. 108—112.
- Tabor v Šentjanžu pred 50 leti.** — Koroški fužinar 25. 1. 1969.
- 1970:
- Anton Vončina.** — ČZN Nova vrsta VI (XLI.), 1970, str. 4—5.
- Spomin na Soboto in njeno gimnazijo (1926—1928).** — Petdeset let gimnazije v Murski Soboti 1970, str. 126—134.
- 1971:
- Špindler (Spindler) Vekoslav.** — Slovenski biografski leksikon, 3. knj. Ljubljana 1971, str. 672.
- 1973:
- Knjižnica in muzej.** (70-letnica mariborske študijske knjižnice.) — Večer 6. 6. 1973.
- 1974:
- Dvajset let Umetnostne galerije v Mariboru.** (Pogovor zapisal Adrian Grizold.) — 7 dni 1974, št. 11.

Nataša Stergar

PROF. DR. FRANTIŠEK JORDÁN

(21. 10. 1921—2. 6. 1979)

Vse prežgodaj, v 57. letu starosti, je 2. junija 1979 nenadoma umrl František Jordán, češki zgodovinar, profesor na univerzi v Brnu, ki ga je življenjska pot kot človeka in znanstvenika povezala s Slovenci. Rodil se je 21. oktobra 1921 v Polešovicah blizu Uherskega Hradišta na Moravskem. Ko je napravil maturo, je njegova domovina že ječala pod peto nacističnega okupatorja. Univerze so bile zaprte. Nekaj časa je delal v neki tovarni pohištva, potem pa je bil, kot večina češke mladine letnikov 1920—1926, mobiliziran na prisilno delo za rajh. Poslali so ga v tovarno Böhler v Kapfenbergu na Zgornjem Štajerskem, kjer so, kakor piše v svojih spominih, »živeli in trpeli v delovnih taboriščih tisoči tujih delavcev: Čehi, Rusi, Ukrajinci, Poljaki, Litovci, Jugoslovani, Italijani, Grki, Francozi, Nizozemci, Belgijci in drugi.« Jordán in še trije Čehi so prek slovenskih delavcev v Kapfenbergu našli zvezo s partizani v okolici Maribora in so se 31. avgusta 1944 s ponarejenimi potrdili odpeljali z vlakom do postaje Cirknica pred Mariborom ter odtod odšli v partizane. Jordán je bil najprej v Lackovem odredu, potem v Tomšičevi brigadi, nazadnje pa v Dolenjskem odredu. Bil je na Kozjaku, na Pohorju, na Paškem Kozjaku, na Dobrovljah, v Zasavskih hribih in je doživel konec vojne v smartnem pri Litiji in v Litiji. 2. junija 1945 se je iz Ljubljane odpeljal nazaj v domovino. Kot zaključno misel je napisal v svojih spominih: »Moje bivanje med slovenskimi partizani se je končalo. Bilo je sicer kratko, toda nenavadno napeto in v več smereh odločilno za vse moje življenje. Terjalo je napor vseh telesnih in duševnih sil, bilo je trda šola življenja in boja; izoblikovalo je moj občanski in politični profil, v osnovi usmerjen že z dogodki krog Münchna 1938 in s fašistično okupacijo, ter položilo temelj za trajno zanimanje za Slovenijo in živ odnos do Jugoslavije sploh.«

Jeseni 1945 je začel Jordán v Brnu študirati zgodovino in češki jezik. Leta 1950 je diplomiral, 1953 je s študijo o Čehih in Hrvatih v 16. in v prvi polovici 17. stoletja dosegel naslov doktorja filozofije, 1962 z delom (izšlo v knjigi 1965) o problemih razkola delavskega gibanja v čeških deželah na zmerne in radikale v osemdesetih letih prejšnjega stoletja naslov kandidata zgodovinskih znanosti, 1964 se je habilitiral za novejšo češkoslovaško zgodovino. Že med študijem je bil pomožni asistent, leto dni po diplomi je postal pravi asistent in je še kot asistent začel predavati, 1965. leta je postal docent, 1972 profesor — vse na filozofski fakulteti univerze Jana Evangelista Purkyne v Brnu. Tu je bil predstojnik katedre za zgodovino in arhivistiko. Ne kaže naštevati funkcij, ki jih je opravljal na fakulteti ter v domačih organizacijah in mednarodnih povezavah češkoslovaških zgodovinarjev.

V svojem znanstvenem delu se je František Jordán ukvarjal z različnimi obdobji in problemi, skoraj pri vseh pa se je ukvarjal tudi z jugoslovanskimi narodi. Najdlje nazaj je segel v razpravah o Čehih in Hrvatih v turških vojnah 16. stoletja (Sborník prací filosofické fakulty brněnské university C 1961) ter o Hrvatih v čeških deželah v času češke vstaje in tridesetletne vojne (prav tam 1953). Glavno njegovo področje dela je bilo prav gotovo devetnajsto stoletje, njegovo zanimanje je veljalo narodnostnim bojem v čeških deželah od predmarčne dobe do prve svetovne vojne, še zlasti pa delavskemu gibanju. Posebej je raziskoval razvoj na Moravskem. Tako je pisal med drugim o mladi češki preporoditeljski generaciji na Moravskem in šturovcih v predmarčni dobi (zbornik L'udovít Štúr, Bratislava 1956). O delavskem gibanju govori vrsta razprav, zlasti pa že omenjena knjiga o razkolu v osemdesetih letih. V Macúrkovem zborniku (Otázky dejin střední a východní Evropy — Europae centralis atque orientalis studia historica 1, 1971) je objavil Jordán obsežno pregledno razpravo o stikih med Čehi in Slovenci v 19. in v začetku 20. stoletja (Češi a Slovinci v 19. a na začátku 20. století, str. 263—292), ki je poleg opisa v velikem delu Češi a Jihoslované v minulosti (Praha 1975) glavna študija te vrste v zadnjem času.

Posebej se je ukvarjal Jordán z zgodovino mesta Brna in univerze, ki je na njej študiral in učil. V obsežnem kolektivnem delu o zgodovini mesta (Dejiny mesta Brna 2, 1973) je opisal dobo od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne, univerzni zgodovini (Dejiny university v Brne, 1969) pa je bil urednik ter pisec prvega dela, predzgodovine univerze. Ob tem je obdelal tudi gibanje za ustanovitev druge češke univerze, kot sam pravi, zanimivo, a doslej malo znano poglavje v zgodovini modernega češkega šolstva in politike. To gibanje, ki je hotelo pridobiti

biti poleg Karlove univerze v Pragi Čehom še drugo univerzo, ki naj bi bila na Moravskem, se je začelo s študentskim shodom v Kromerizu 9. septembra 1889. V začetku 20. stoletja se je v določeni meri povezalo z našim gibanjem, ki je zahtevalo ustanovitev slovenske univerze. Uspeha sicer pred propadom habsburške monarhije ni bilo: univerza v Brnu in univerza v Ljubljani sta bili ustanovljeni 1919. »Ceprav sta bili obe univerzi ustanovljeni že neodvisno druga od druge, vendar je bila njuna ustanovitev vsaj delno pripravljena s skupnim bojem in prizadevanjem češke in slovenske javnosti pred prvo svetovno vojno«, je zapisal Jordán v posebnem članku o tem skupnem prizadevanju, ki je izšel v slovenščini v Kroniki leta 1970 (Skupno prizadevanje za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani in češke univerze v Brnu, str. 1—10).

Zanimanje za jugoslovansko in slovensko zgodovino je kazal František Jordán tudi s tem, da je objavljajal daljša in krajša knjižna poročila in ocene naših del. Posebej pa ni pozabil na svoje partizanske čase. Opisal jih je v časopisu Historie a vojenství leta 1966. V slovenskem prevodu je izšla skrajšana prva tretjina teh spominov avgusta 1964 v mariborskem Večeru, dopolnjena in izpopolnjena celota pa v Borcu leta 1975 (Med slovenskimi partizani, str. 307—336). Življenjepis avtorja je napisal Janko Liška, ki je spomine tudi prevedel.

František Jordán je še večkrat po vojni obiskal Slovenijo. Vabilo ga je znanstveno delo v knjižnicah in arhivih, vabili so ga kraji, ki jih je prehodil kot partizan, vabili so ga znanci in prijatelji, ki se je z njimi seznanil v partizanih ali pozneje.

Vasilij Melik

KONGRESI IN SIMPOZIJI

ZNAJSTVENI SIMPOZIJI »STVARANJE JUGOSLOVENSKE DRŽAVE 1918«

Od 17. do 19. maja 1979 je bil v Iloku znanstveni posvet o ustanavljanju jugoslovanske države leta 1918, ki ga je organiziral Institut za savremenu historiju iz Beograda. Znanstveni posvet, ki je bil (z majhno zamudo) posvečen šestdesetletnici ustanovitve jugoslovanske države, je bil že tretji posvet o tej problematiki: prvega je leta 1964 organiziral takratni Institut društvenih nauka iz Beograda, drugega pa je ob petdesetletnici jugoslovanske države 1968 organizirala Jugoslovanska akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu. Iloškega posveta se je udeležilo nad petdeset najvidnejših jugoslovanskih strokovnjakov za obravnavano problematiko in tudi dva sovjetska, en mađarski in en romunski zgodovinar, kar kaže na velik interes za ustanovitev jugoslovanske države 1918. leta.

Posvetovanju je bilo predloženih petintrideset napisanih referatov, nekaj udeležencev pa je svoje prispevke podalo ustno. Referati so se dotaknili skoraj vseh problemov, povezanih z ustanovitvijo jugoslovanske države, od mednarodne diplomacije do prizadevanj vseh subjektivnih političnih dejavnikov v borbi za jugoslovansko državo od srbske države, emigrantskega Jugoslovanskega odbora, do prizadevanj političnih strank in drugih institucij pri jugoslovanskih narodih v habsburški monarhiji. Obilje in širino obravnavane problematike najbolje pokaže seznam referatov kot je bil naveden v programu: *Manol Pandevski* (Skopje): Konceptija Balkanske federacije i istočne federacije u makedonskom oslobodilačkom pokretu 1908—1912. godine; *Hrvoje Matković* (Zagreb): Austroslavizam i jugoslavinstvo u koncepcijama građanskih političara 1918; *Nikola Popović* (Beograd): Ideja ujedinjenja Južnih Slovena kao vid samoodbrane; *Novica Rakočević* (Titograd): Politička i ekonomska osnova ideje ujedinjenja u Crnoj Gori; *Arpad Lebl* (Novi Sad): Spajanje socijalnog i nacionalnog fronta uoči ujedinjenja 1918; *Gojko Jakovčev* (Beograd): Sokolska organizacija i stvaranje prve zajedničke države južnih Slovena 1863—1918. godine; *Savo Skoko* (Beograd): Afirmacija ideja ujedinjenja jugoslovanskih naroda u zajedničku državu za vreme balkanskih ratova 1912—1913. godine; *Milan P. Grahovac* (Beograd): Uticaj operacija i odstupanja srbske vojske 1915. godine na stvaranje zajedničke jugoslovanske države; *Petar srpske vojske 1915. godine na stvaranje zajedničke jugoslovanske države; Petar Opačić* (Beograd): Srpska vojska na solunskom frontu i stvaranje zajedničke države; *Andrej Mitrović* (Beograd): Planovi centralnih sila o teritorijalnom preuređenju balkanskog poluostrva kao stremljenje usmereno protiv stvaranja jugoslovanske države (1914—1918); *Bogdan Krizman* (Zagreb): Austro-ugarska diplomacija u danima raspada habsburške monarhije 1918. godine; *V. V. Zelenjin* (Moskva): Odnos Rusije prema jugoslovanskom pitanju u prvom svetskom ratu; *Dragoljub Živojinović* (Beograd): Velika Srbija ili Jugoslavija? Velika Britanija i jugoslovensko ujedinjenje 1914—1918. godine; *Liljana Aleksić-Pejković* (Beograd): Francuska diplomatija i pitanje jugoslovanske države (1916—1918); *Maria Sz. Ormos* (Budimpešta): Međunarodna situacija jugoslovanske države u vreme njenog stvaranja i problem vojne intervencije protiv sovjetske mađarske republike; *Ivan Čizmić* (Zagreb): Jugoslovanski iseljenički pokret i stvaranje Jugoslavije 1918. godine; *Petar Stojanov* (Skopje): Makedonija u danima stvaranja kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca; *Đorđe Stanković* (Beograd): Srbija i finansiranje jugoslovanske propagande (1914—1918); *Dragiša Jović* (Slavonski Brod): Društvenopolitički odnosi u Slavoniji i stvaranje jugoslovanske države; *Janko Prunk* (Ljubljana): Slovenačko-hrvatski odnosi do jugoslovanskog ujedinjenja (1914—1918); *Jože Šorn* (Ljubljana): Narodni svet v Ljubljani in njegov gospodarski odsek (avgust 1918 — avgust 1919); *Jovan Pavičević* (Beograd): Oko ujedinjenja Srbije i Crne Gore; *J. A. Pisarev* (Moskva): Revolucionarni polet na Balkanu 1917—1918. godine i stvaranje Jugoslavije; *Jon Jacos* (Bukarešta): Narode mase kao presudan faktor u razbijanju austro-ugarske monarhije; *Vujica Kovačev* (Beograd): Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slovenije i stvaranje jugoslovanske države; *France Klopčič* (Ljubljana): Klase slovenačkog društva i stvaranje jugoslovanske države 1918. godine; *Miodrag Milić* (Beograd): Stvaranje Jugoslavije 1918. i dilema: Klasno i nacionalno u radničkom pokretu Jugoslavije; *Dušan Lukač* (Beograd): Jugoslovanski komunisti o državnoj zajednici Južnih Slovena između dva svetska

rata; *Dragoslav Janković* (Beograd): Oko pitanja federativnog ili unitarnog uređenja prve zajedničke jugoslovenske države; *Branislav Gligorijević* (Beograd): Monarhija kao nacionalna komponenta pri stvaranju jugoslovenske države 1918. godine; *Božidar Jakšić* (Beograd): Stvaranje Jugoslavije između građanske alternative i socijalističke perspektive; *Momčilo Zečević* (Beograd): Nekoliko pitanja istoriografiji o jugoslovenskom ujedinjenju.

Največ zanimanja in razprave je vzbudil referat *Momčila Zečevića*, ki je nosil dokaj nepretenciozen naslov, v resnici pa je odprl vse bistvene dimenzije problema in se kritično soočil z dosedanjo historiografijo o nastanku Jugoslavije. Kljub temu, da bi moral biti referat na programu šele na koncu posvetovanja, se je o njem začela diskusija že takoj na prvi seji. Zečevićev referat oziroma njegove teze so bile tiste, ki so več ali manj opredeljevale diskusijo ves čas posvetovanja. Večina diskutantov se je opredelila za ta referat ali proti njemu in reči je potrebno, da je večina teze podprla. V svojem referatu se je Zečević postavil na stališče, da je danes v Jugoslaviji takšen družbenopolitičen položaj in tako stanje historiografije, da omogoča popolnoma objektivno znanstveno kritično raziskavo in ocenjevanje nastanka Jugoslavije. Zaradi tega se ni potrebno več držati nekaterih mitov in predstav, ki so bile včasih potrebne s pedagoško vzgojnega vidika. Ugotovil je, da do danes nimamo posebnega kritičnega historiografskega dela o razvoju jugoslovenske ideje pred ustanovitvijo jugoslovenske države. Poudaril je, da je zanj jugoslovenska ideja nek trajen integracijski proces v smislu ustvarjanja najboljših rešitev za skupno življenje jugoslovenskih narodov, ki se ne končuje 1. decembra 1918. Zanj jugoslovenska ideja ni nek premočrten proces, polna je vzponov in padcev; imela je veliko pristašev kot tudi nasprotnikov. Za Zečevića »iskanje korenin jugoslovenske misli v srednjem veku, v prenatlašenem občem in skupnem značaju ilirskega gibanja in slično brez dvoma ne spada v osnovni okvir zgodovinske znanosti, kakor tudi prelahak prehod preko dejstva, da je jugoslovensko vprašanje treba izpeljati iz ozkih srbsko-hrvatskih okvirov, v katerih se giblje«.

Tesno na te teze je bila naslonjena ugotovitev, da je v skoraj vsej dosedanji historiografiji o nastanku Jugoslavije močan usoden vpliv češke zgodovinarke Milade Paulove, ki je že več kot pred petdesetimi leti napisala knjigo o Jugoslovenskem odboru in njegovi vlogi pri ustvarjanju Jugoslavije. Zečević je poudaril, da je delo Milade Paulove zelo pretiralo vlogo Jugoslovenskega odbora in da je še danes vrsta uglednih zgodovinarjev, ki ponavljajo to napako oziroma poskušajo prikazati ustvaritev Jugoslavije samo kot delo Srbije in Jugoslovenskega odbora. Opozoril je, da se je za pravilno razumevanje ustanovitve jugoslovenske države treba obrniti k raziskavi vloge in pomena politične borbe jugoslovenskih narodov pod habsburško monarhijo za osvoboditev oziroma za jugoslovensko državo. O borbi teh narodov oziroma njihovih političnih predstavnikov (političnih strank in institucij) je v zadnjem času izšla vrsta odličnih zgodovinskih študij, ki pa jih jugoslovenska historiografija še ni dovolj uporabljala. Podobno je tudi v vprašanju makedonskega naroda in makedonsko historiografijo. Zečević je še izrazil mnenje, da so bile razlike med jugoslovenskimi narodi na področju gospodarske razvitosti, socialne strukture, kulturnega razvoja, verske opredeljenosti, politične tipologije in podobno v času ustvaritve jugoslovenske države zelo velike in da je zaradi tega prihajalo do nerazumljivih dilem in trenj o obliki nove države. Po njegovem je potrebno še vse to proučiti, da bo zgodovinska slika nastanka skupne jugoslovenske države kolikor toliko objektivna.

Zečević se je hotel pri svojih drznih tezah diplomatsko zavarovati s pojasnilom, da jih postavlja sebi in jugoslovenski historiografiji. Nekateri med njimi Dragoslav Janković, Nikola Popović in Liljana Aleksić in deloma Rade Petrović, se z nekaterimi Zečevićevimi tezami niso strinjali. Janković je v bistvu vztrajal pri svojem, že dalj časa zastopanem stališču o dveh tvorcih jugoslovenske države, Srbiji in londonskem Jugoslovenskem odboru, ter posredno zanikal jugoslovensko orientacijo pri vseh tistih konceptih avstroogrskih Jugoslovanov, ki niso odločno govorili o združitvi s Srbijo. Nikola Popović je zavračal Zečevićovo tezo o Jugoslovenskem odboru kot hotelski vladi, ki ni imela dejanskega vpliva na jugoslovenske narode, podcenjeval je majske deklaracije, češ da je reševala habsburški okvir. Enako je Liljana Aleksić napačno trdila, da je vendar popolnoma jasno, da je Krfska deklaracija mnogo bolj napredna od majske deklaracije. Rade Petrović se ni strinjal z Zečevićovo tezo, da so bile kulturne in religiozne razlike velika zapreka pri zedinjenju jugoslovenskih narodov in da so bile zveze med njimi zelo šibke in poznavanje majhno.

Sledila je vrsta diskutantov, ki so v celoti ali pa v posameznih delih podprli Zečevićeve teze. Nikola Petrović je dejal, da je Zečevićev referat neke vrste šok

terapija, ki prispeva, da se osvobodimo nekaterih zablod. Janko Prunk se je zavzemal za to, da ne zapiramo diskusije, ki jo je odprl Zečević v svojem referatu, in opozoril na nove ocene majske deklaracije, ki izhajajo iz konteksta zgodovinske situacije, in po katerih je majska deklaracija odločen korak naprej v narodni samoobrambi in je povzročila mogočno ljudsko gibanje. Zečević je Aleksičević odgovoril, da kakršnokoli vzporejanje majske in krfske deklaracije ne more biti predmet zgodovinske znanosti. Pero Damjanović je pohvalil Zečevićev referat in plediral za popolnejše in objektivnejše raziskovanje zgodovine zedinjenja, posebno za proučevanje prilik v habsburški monarhiji, kjer vse prevečkrat s podcenjevanjem govorimo o majske deklaraciji, pri tem pa izgubljam iz vida, da je bil tisočleten obstoj habsburške monarhije močan faktor. Fran Zwitner je za Zečevićev referat dejal, da je to poizkus kritičnega pogleda na vso historiografijo.

Precej diskusije je vzbudil tudi referat *Dragoslava Jankovića* o vprašanju federativne ali unitarne ureditve prve skupne jugoslovanske države, zlasti njegov zaključek, da je bil splet okoliščin, po katerem so se jugoslovanski narodi v prvi svetovni vojni borili v dveh različnih med seboj bojujočih se taborih, kar jih je na koncu pripeljalo v zelo različne položaje in možnosti vplivanja na dogodke, objektivno proti federalizmu, ki predpostavlja in zahteva vsaj približno enakost in enakopravnost enot, ki stopajo v federacijo. S tem stališčem, da se je zedinjenje moglo izvršiti samo na ta način, kot se je 1. decembra, se ni strinjal Nikola Petrović. Po njegovem bi se lahko narodi tudi drugače povezali. France Klopčič je trdil, da je obstajala objektivna perspektiva socialistične revolucije, ki je trajala vse do leta 1920.

Klopčičevi trditvi sta oponirala referata Božidarja Jakšiča (Stvaranje Jugoslavije između građanske alternative i socialističke perspektive) in Dušana Lukača, ki v poglobljeni analizi socialnih in političnih prilik ter subjektivnega faktorja (revolucionarne partije) nista ugotovila revolucionarne perspektive iz tedanje situacije.

Zelo zanimiv referat z dokaj profiliranimi ocenami o stališču jugoslovanskih komunistov do jugoslovanske državne skupnosti med obema vojnama je podal *Dušan Lukač*. Pokazal je, kako so se stališča komunistov do tega vprašanja menjavala. Na ustanovnem kongresu KPJ v Beogradu 1919. leta so ustanovitev skupne države ocenili kot korak naprej v zgodovini Južnih Slovanov, toda smatrali so jo za enonarodno državo, ki naj bo centralistično usmerjena. To svoje unitaristično stališče so korigirali šele po dolgem, dokaj burnem in poglobljenem razčiščevanju na III. državni konferenci januarja 1924. Takoj nato pa so zapadli v drugo skrajnost, zavzemajoč se za popolno samoodločbo narodov s pravico do odcepitve, pri čemer so predlagali ustanovitev delavsko-kmečkih vlad za Hrvatsko, Slovenijo, Dalmacijo, Bosno in Makedonijo. Komunisti so bili mnenja, »da je nacionalno zatiranje, ki ga je izvajala velikosrbska buržoazija, zavzelo takšne oblike, da je skupna država postala breme in do te mere osovražena, da ne obstoji več interes za njeno ohranitev«. Takšno stališče do skupne države so jugoslovanski komunisti zadržali vse do 1933. leta. Vendar po Lukačevem mnenju veliko prelomnico v stališčih KPJ in definitivni konec parole o razbijanju skupne države v imenu razrednega boja pomenja šele splitski plenum CK KPJ, junija 1935. Takšna komunistična stališča iz Lukačevega referata sta razlagala še Rade Petrović, z mislijo, da je za takšnimi stališči KPJ stala Kominternina oziroma Balkanska komunistična federacija, in Todor Stojkov, ki je pripomnil, da je KPJ kot vsaka mlada stranka šla skozi obdobje iskanja in si šele v vsakdanji politični praksi zgradila svojo platformo o nacionalnem vprašanju. France Klopčič je oponiral vsem trem, da površno razlagajo partijska stališča, češ da KPJ v svojih resolucijah in drugih osnovnih dokumentih nikoli ni sprejela teze o razbijanju Jugoslavije, čeprav je bilo takšno stališče osvojeno v odgovarjajočih telesih Kominterne.

Poleg naštetih referatov, ki so vzbudili burnejšo in kontraverzno diskusijo, je bila predstavljena še cela vrsta referatov z zelo zanimivo in pomembno problematiko, ki so prinesli največkrat z dodatnimi novimi dokumenti vrsto novih originalnih ocen. Da naštejemo le nekatere: Andrej Mitrović O planih centralnih sil o teritorialni preureditvi Balkanskega polotoka; Milan P. Grahovac o vplivu umika srbske vojske 1915. leta na ustvarjanje skupne jugoslovanske države; Novica Rakočević o črnogorskih pogledih in pogojih za zedinjenje s Srbijo 1918; Jože Sorn, o vlogi ekonomskega faktorja, valutnih problemov v Sloveniji in Hrvatski v času zedinjenja; Janko Prunk o razliki v tipologiji hrvaškega in slovenskega nacionalnega gibanja in njunih stališč do skupne jugoslovanske države; Hrvoje Matković o avstroslavizmu in jugoslovanstvu kot popolnoma izključujočih se idejah; Manol Pandevski o konceptih vzhodne in balkanske federacije v makedonskem osvobodilnem gibanju v letih 1908—1912. Ko je obravnaval zadnja dva refe-

rata, je prof. Fran Zwitter poudaril, da so politične ideje važne za oceno zgodovinskega dogajanja. Po njegovem se zgodovinar ne sme samo spraševati, po kakšnih idejah se je kdo ravnal, ampak mora raziskati tudi kakšne so bile realne možnosti, da se te politične ideje realizirajo. Ideja o preosnovanju habsburške monarhije v federacijo enakopravnih narodov ni bila realna, kakor tudi ni bilo realno braniti se z idejo, da se lahko konservativna Turčija spremeni v državo federativnega tipa z enakimi pravicami za vse narode, ki so se v njej nahajali v začetku stoletja.

Po splošnih sprotih ocenah je bil znanstveni nivo referatov, ki so prinesli mnogo novega v zgodovinsko sliko nastanka Jugoslavije, na zavidljivi znanstveni višini. Razgibana, včasih tudi neorokavičena diskusija je bila ves čas na strokovnem nivoju in je razčistila, vsaj takšen vtis se je porajal, marsikateri problem, ki je bil do sedaj zamegljen oziroma tendenciozno interpretiran. Večinska ugotovitev je bila, da je potrebno natančneje proučiti obdobje usodnega meseca novembra 1918, od ustanovitve Države SHS preko Zenevskega sporazuma le-te s kraljevino Srbijo do prvodecembrskega akta, s katerim je nastala centralistična Kraljevina SHS. Splošno je bila izražena želja, da bi čimprej prišlo do pisanja zgodovine nastanka jugoslovanske države. Posvetovanje je pokazalo, da so jugoslovanski zgodovinarji, ki se ukvarjajo s tem vprašanjem, na prvi poti. Pritegujejo še vedno nove vire in se ne ustavljajo pred razreševanjem tudi najbolj kompliciranih in delikatnih problemov, pri tem pa stoje na strokovnih tleh zgodovinske vede.

Slovenski delež na tem posvetu je bil zadovoljiv; prispevali so tri napisane referate: France Klopčič, Janko Prunk in Jože Šorn, petkrat so se oglasili s tehtnimi diskusijskimi prispevki: dvakrat France Klopčič, enkrat Janko Prunk in dvakrat Fran Zwitter.

Janko Prunk

X. MEDNARODNI KULTURNOZGODOVINSKI SIMPOZIJ MODINCI '79

(Mogersdorf, 2.—6. julija 1979)

Od prevrata 1918 dalje so se srednjeevropske nacije občutneje pričele oddaljevati druga od druge v primeri s časom pred drugo svetovno vojno. Razlogi za ta pojav so razumljivi: tako gospodarstvo in politika kot znanost, prosveta ter vzgojni sistemi v šolah vseh stopenj so — sedaj v lastnih državah — krenili v izrazito nacionalno smer razvoja. Takšen razplet je nosil v sebi kali za vse težje in težje spoznavanje med nacijami. Zato je bila izhodiščna misel za mogersdorfske ali modinške simpozije enostavna in dobra: zgodovinarji iz široko pojmovanega panskoga prostora naj bi se zbirali na rednih letnih simpozijih in tu obravnavali določeno historično temo. Pri tem naj bi vsaka nacija, dežela, republika, županija obdržala svoj današnji habitus in s tega stališča vrednotila historična dogajanja. Zaradi znanega razvoja po letu 1945 je bila mogersdorfska zamisel že kar pravi eksperiment, ki je pa vendarle uspel. Težnja po zblizevanju zgodovinarjev je bila močnejša od razlik, ki bi utegnile spodkopati omenjeno zamisel.

Vabilu na letošnji jubilejni simpozij, ki je bil spet v izhodiščnem kraju Mogersdorfu na Gradiščanskem, je organizator priložil pregled tem za vseh deset simpozijev. Nekdanjo zamisel, naj bi se časovna omejitve na dobo »od Turkov do prevrata« ne prekoračila, je presegel že simpozij v Osijeku leta 1978, ki je pritegnil referate za čas od krize 1873 do krize 1929. Še dlje je segel letošnji simpozij, saj je zajemal čas med obema svetovnimaj vojnama. To je bil nujno potrebn korak naprej, če naj bi simpozij res bil prispevek k razumevanju med narodi. Glede tem, ki so se nanašale na obravnavo pojavov v času habsburške monarhije, je veljalo načelo, naj bo težišče na modernih interpretacijah že znanega dogajanja ali pa naj se določeni dogodki osvetlijo z na novo odkritimi viri (na primer kmečki upori). Pri temah, ki zajemajo čas od prevrata dalje in so del tako imenovane sodobne zgodovine, gre pa res za pravo medsebojno spoznavanje. Za primer naj damo dve retorični vprašanji: Prvo, kaj vé današnji slovenski zgodovinar o valutni in finančni problematiki republike Avstrije v poprevratnih letih 1919—1924, kaj ve o delavski zakonodaji, o kolektivnih pogodbah in o delavskih stavkah za čas od prevrata vse tja do anšlusa; drugo, kakšen je bil oziroma kako se je izoblikoval odnos centralne vlade na Dunaju do dežel, kako so kontaktirale dežele med seboj, kaj so imele skupnega in kaj jih je razdvajalo — in podobno. Ne gre seveda za pravno stran, za tiste odredbe, ki so zapisane v uradnem listu republike Avstrije, kajti ta list more prebrati sleherni zgodovinar; gre za dnevno prakso, za določeni trend, za

pregrupiranje družbenih sil. Zastavljeni vprašanji veljata vzajemno za vse simpozijske udeležence. Mislim, da sodobni avstrijski ali madžarski zgodovinar enako malo pozna famozno agrarno reformo v stari Jugoslaviji ali npr. strukturo industrijskega potenciala v bivši kraljevini. Gradiiva za bodoče simpozije je torej dovolj.

Svet je po drugi svetovni vojni simpozijsko veliko bolj razgiban kot pred njo. Obstajajo namreč tudi »bilateralni simpoziji«, na primer jugoslovansko-italijanski, jugoslovansko-češkoslovaški, ali ozko specializirani mednarodni posveti, na primer o železarstvu v Evropi med 1500 in 1650, o proizvodnji papirja in vodnih znakih srednjeveških mlinov za papir do leta 1500 — in tako dalje. V primeri z njimi so modinški kulturnozgodovinski simpoziji res simpoziji splošnega značaja. Morda se bodo kdaj v bodočnosti preorientirali na specialne teme. Razpad habsburške monarhije je imel za posledico tolikšne strukturne spremembe v gospodarstvu (valuta, finance, davki), v politiki, šolstvu, prosveti in kulturi, da tega do danes najbrž še nismo v celoti raztolmačili.

Generalna tema obravnavanega X. mednarodnega kulturnozgodovinskega simpozija se je glasila: Politični in gospodarski položaj dežel v panonskem prostoru med obema svetovnima vojnama. Vseh referatov je bilo enajst. Glede na konceptno širino — ne upoštevajoč tematike — moremo razvrstiti referate v dve skupini. Prvo ali po konceptu širšo skupino so predstavljali naslednji teksti: Dr. Rihard Plaschka (Dunaj), Politični in gospodarski položaj panonskih dežel med leti 1918 in 1938; dalje dr. György Ránki (Budimpešta), Problemi industrije in zunanje trgovine v vzhodnoevropskem prostoru med obema vojnama; potem dr. Hrvoje Matković (Zagreb), Dežele v jugoslovanski državni skupnosti v povezavi s panonskim prostorom in Balkanom; končno dr. Ljubo Boban (Zagreb), Vpliv avstrijskega vprašanja na mednarodni položaj Jugoslavije med obema svetovnjima vojnama. Drugo ali po konceptu ožjo skupino so reprezentirali: Politični in gospodarski razvoj v Avstriji med obema svetovnjima vojnama (dr. Alfred Ableitinger, Gradec), nadalje Politični in gospodarski položaj zahodnega Podonavja med obema svetovnjima vojnama (dr. Lajos Geccsényi, Győr in dr. Ferenc Horváth, Szombathely); avstrijske dežele so obravnavali dr. Norbert Leser (Salzburg), Gospodarski razvoj na Gradiščanskem med obema vojnama, drugi je bil dr. Avgust Ernst (Železno), Gradiščanska in leto 1938, tretji dr. Gerhard Pferschy (Gradec), Družbenopolitični razvoj na Štajerskem med obema vojnama. Slovenijo sva zastopala Ljubljana dr. Janko Prunk, Dialog med komunisti in krščanskimi socialisti v Sloveniji med obema vojnama, ter podpisani z zelo ozko temo, saj se je nanašala le na panonski del Slovenije, Karakteristike gospodarskega razvoja Prekmurja med leti 1918 in 1941.

Po že ustaljeni in dobri tradiciji bodo vsi referati objavljeni v posebni mogersdorfski ali modinški publikaciji in sicer v vseh jezikih, ki so bili na simpoziju zastopani. Publikacija navadno izide nekaj mesecev po simpoziju. Rekli smo navadno, ker pravila tu ni; nekaj malega simpozijev sploh še niso objavili.

Ob koncu letošnjega srečanja je gradiščanski deželni glavar Teodor Kery odlikoval manjše število realizatorjev modinške simpozijske misli. Odlikovanje te deželne vlade se imenuje Veliki red časti in velja za eno izmed najvišjih odlikovanj Gradiščanske. Križce tega reda časti so prejeli: dva madžarska znanstvenika, iz Hrvaške prof. dr. Igor Karaman in prof. Ivan Kampuš, z mariborske univerze prof. dr. Jože Koropec, prof. dr. Vanek Šiftar in prof. Janko Kuster. S tem lepim mednarodnim priznanjem je hotel organizator poudariti vrednost in pomen modinških kulturnozgodovinskih simpozijev ter nagraditi trud sodelavcev iz sosednjih držav.

V času zasedanja so bile že po tradiciji tudi še naslednje prireditve: razstava slik in grafik petih slikarjev iz dežel-udeleženk, celodnevna ekskurzija v Železno (Eisenstadt) in Rust, družabni večer, folklorni večer ter ogled historičnih spomenikov v okolici Mogersdorfa.

Jože Šorn

VII. JUGOSLOVANSKI SIMPOZIJ O POUKU ZGODOVINE

Stalna komisija za pouk zgodovine pri Zvezi društev zgodovinarjev Jugoslavije je, kot že nekaj let zapovrstjo, tudi letos pripravila za učitelje in profesorje posvetovanje o pouku zgodovine. Ta, VII. jugoslovanski simpozij o pouku zgodovine, je bil 29., 30. in 31. avgusta v Arandelovcu. Njegov gostitelj, Društvo zgodovinarjev Srbije, je brezhibno pripravil srečanje pedagogov, katerega pokrovitelj je bila Zveza združenj borcev NOB Jugoslavije.

Delovni del posvetovanja se je odvijal v hotelu Izvor. Postavljen je v izredno lepem parku, ki ga poleg negovanega cvetja krasi marmornata forma viva umetnikov vsega sveta.

Glavna tema predavanj je obravnavala uporabo umetniških del iz obdobja NOB pri pouku zgodovine. Delo simpozija je bilo tokrat zasnovano nekoliko drugače, kot smo bili vajeni doslej. Referati se niso zadrževali le pri naštevanju umetniških del iz časa naše revolucije in pri teoretični predstavitvi njihove uporabnosti pri pouku zgodovine v šoli. Za vsako umetniško zvrst sta bila namreč pripravljena po dva referata. Prvi je zbirno prikazal določeno vrsto umetniških stvaritev in opisal njihovo pričevalno vrednost za pouk, drugi pa je na praktičnih primerih obravnaval uporabo takih umetniških del pri učni uri zgodovine. Osnovan je bil v večini primerov na izsledkih vprašalnikov ali na opisu poteka stvarne učne ure. Ta praktična stran prikazane problematike je imela na občinstvo izredno pozitiven učinek. Dejstvo, da pozornost navzočih ves čas trajanja simpozija skoraj ni upadla, gre verjetno pripisati prav njegovi posrečeni zasnovi. Posvetovanju je prisostvovalo okrog 400 udeležencev, od tega nad 50 prav iz SR Slovenije. Kakovost referatov je sicer nihala, vendar so predavatelji v glavnem dobro predstavili izbrano problematiko. Tema simpozija bi verjetno izzvala še širši odmev, če bi ob njej prišlo do strokovnega sodelovanja s slavisti in umetnostnimi zgodovinarji.

V otvoritvenih govorih sta navzoče pedagoge v imenu pokrovitelja pozdravila predsednik Zveze združenj borcev NOB Arandelovac *Miodrag Rizlić* in podpredsednik zveznega odbora Zveze združenj borcev NOB Jugoslavije *Mito Dimitrijeviški*. *Ignacij Voje*, predsednik Stalne komisije za pouk zgodovine, je v svojem pozdravu opozoril na pereč položaj zgodovine v šolah. Sledil je uvodni referat delovnega posvetovanja. Posvečen je bil 60-letnici Zveze komunistov Jugoslavije. Pripravila sta ga referenta *Slavoljub Cvetković* in *Vićentije Đorđević*. Prvi del je sintetično opisal razvoj, pomen in idejno borbo partije do obdobja NOB s posebnim poudarkom na novih izsledkih, drugi pa je za med- in povojno obdobje omenjal posamezne ključne trenutke v partijski zgodovini, vendar se je preveč zadrževal na že znanem. Uvodnemu referatu sta sledili dve predavanji, ki sta zadevali srž problematike zgodovine v usmerjenem izobraževanju. *Hervoja Matković* je opisal stopnjo, na kateri se nahaja reforma usmerjenega izobraževanja in zgodovina v njej na Hrvaškem. Predstavil je poskuse nove osnovne šole, da bi se približala združenemu delu in močnejše idejno usmerjala dijake. Nakazal je tudi različne smeri šolanja in vsebinske okvire zgodovine v njih. Kot vzporednico je *Milutin Perović* skiciral položaj zgodovine na drugi fazi (3. in 4. letnik) usmerjenega izobraževanja v SR Srbiji. Prikazal je različne strokovne usmeritve, v katerih se pojavlja zgodovina kot učni predmet. Predstavil je njeno vsebino in možnosti v okviru različnih fondov učnih ur. S številčnim stanjem vpisov na razne smeri šolanja je ponazoril zanimanje dijakov zanje. Zivahna diskusija, v kateri sta sodelovala *Bogo Grafenauer* in *Marija Kremenshek*, je poudarila razlike reformirane šole v SR Sloveniji glede na druge republike. Podčrtala je težave, s katerimi se zaradi različnih šolskih sistemov po republikah srečuje naša mladina ob prehodih na druge šole v sosednjih republikah in pokrajinah. Omenila je pozitivne lastnosti dosedanje gimnazije, ki jih nova šola ne bi smela zavreči, sicer se bo neizogibno podaljšal univerzitetni študij. Opozorila je, da nova šola premalo upošteva tiste dijake, ki se imajo namen zaposliti po končani srednji šoli. Vsebinska reforma predmetov bo nujno zahtevala dodatne priprave pedagogov na šolah kot tudi profesorjev na fakultetah.

Nadaljnji referati, ki so sledili v popoldanskem delu prvega dne, so bili posvečeni naslovni temi simpozija. *Lazar Rakić* je predaval o možnostih uporabe romanov in pripovedk iz obdobja in o obdobju NOB pri pouku zgodovine, njegov koreferent *Petar Pekarić* pa je predstavil učno uro, pri kateri je za nazorno osvetlitev dogodkov iz obdobja NOB uporabil romane in pripovedke. Uporabnost umetniške poezije iz NOB pri pouku je obravnaval *Savo Andrić*, *Ljiljana Šaper* pa je kot koreferentka nakazala potek učne enote, ki bo kot ponazorilo uporabila umetniške pesmi naše revolucije. Medtem ko je opis učne ure prvega referenta temeljil na resničnem poskusu, pa je druga koreferentka predstavila namišljen in stvarno skoraj neizvedljiv potek take učne enote. Oba koreferata sta bila zasnovana na strokovnih izkušnjah osnovne šole. Na tej stopnji so pri pouku uporabljena umetniška dela služila bolj kot splošnovzgojni pripomoček (z vplivanjem na čustvenost šolarjev), manj pa so mogla koristiti po svoji pričevalnosti o zgodovinski stvarnosti.

V dopoldanskem delu drugega dne posvetovanja je vzporedno s simpozijem zasedala tudi interkatedrska komisija. V njej je *Bogo Grafenauer* nakazal vpliv reformirane srednje šole in usmerjenega izobraževanja na univerzitetni študij.

Tudi ta bi namreč moral namesto evropocentrične in predvsem politične zgodovine nuditi študentom pregled svetovne in celovite zgodovine, postopnega uvajanja tehničnih novosti ter jih seznaniti z najnovejšo zgodovino. Živahna diskusija je razkrila probleme, s katerimi se soočajo profesorji na zgodovinskih oddelkih različnih jugoslovanskih fakultet. *Lazar Rakić* je za to priložnost pripravil predavanje o problemih metodike pouka zgodovine na filozofskih fakultetah, *Ivan Kampuš* pa je prisotne obvestil o pripravah na interkatedrski sestanek študentov, ki bo novembra v Zagrebu. Diskusija je nakazala mnoga pereča vprašanja, ki so za zdaj ostala še odprta. Novi sedež interkatedrske komisije je postal Zagreb.

V rednem delu simpozija je *Miralem Arslanagić* predstavil slikarska dela o NOB in iz NOB ter njihovo uporabnost pri pouku zgodovine. Ta referat ni pokazal kakih posebnih novosti v uporabnosti in metodičnih prijemih teh pripomočkov. Zelo kvalitetni pa so bili ostali trije dopoldanski referati. *Milivoje Rodić* je obravnaval možnosti uporabe narodne poezije iz NOB, *Stefan Trojar* je sistematično obdelal umetniški film o obdobju NOB in možnosti njegove uporabe v šoli, *Marija Kremenšek* pa je skozi pogovor z dijaki prikazala uspešnost zgodovinske učne ure ob uporabi umetniškega filma.

Popoldanski del istega dne je bil namenjen strokovnemu izletu do zgodovinskih spomenikov v okolici Arandelovca. Udeleženci so obiskali Topolo, kjer stoji nekdanji Karađorđev dom, ki je preurejen v muzej. Povzpeli so se do zadužbine kralja Petra I. na Oplencu. Tam so kot mozaiki reproducirane najlepše freske srbskih samostanov. Sledil je ogled pretresljivega in veličastnega kragujevskega muzeja in njegove okolice z vrsto spomenikov žrtvam NOB.

Dopoldanski del zadnjega dne simpozija se je ustavil na kiparskih delih in spomenikih o NOB ter možnosti njihove uporabe pri pouku zgodovine. Če je bil *Vojo Kuševski* v svojem teoretskem referatu precej suhoparen in marsikje nejasen, pa je predstavljal pravo osvežitev opis zgodovinske učne ure z uporabo kiparskih umetniških stvaritev, ki ga je pripravil *Vlado Sarkoski*.

V zaključku posvetovanja so bili navzoči seznanjeni s sklepi interkatedrskega sestanka. Sledenci simpozij o pouku zgodovine bo leta 1980 v Prištini. Obravnaval bo problem odnosa šole in univerze ob temi Mesto pouka zgodovine v sistemu izobraževanja in vzgoje, medtem ko bo druga tema zadevala odnos med ekonomsko, politično in kulturno zgodovino v učnih programih osnovnih in srednjih šol. Omenimo še, da bo referate VII. simpozija o pouku zgodovine objavila zagrebška revija *Pouk zgodovine*.

Darja Mihelič

ZBOROVANJE ČRNOGORSKIH ZGODOVINARJEV

Društvo zgodovinarjev Črne gore je ob sodelovanju s Pedagoško akademijo v Nikšiću in Republiškim zavodom za napredek šolstva socialistične republike Črne gore organiziralo v dneh 5. in 6. oktobra 1979 zborovanje zgodovinarjev v Nikšiću. Širšo jugoslovansko razsežnost je to zborovanje pridobilo z udeležbo predstavnikov zgodovinskih društev iz vseh jugoslovanskih republik (razen Bosne in Hercegovine) in iz obeh pokrajin. Čeprav je bilo to zborovanje sklicano tudi kot kulturno-politična manifestacija ob partijskih jubilejih v letu 1979, je vendar bil izredno poudarjen njegov delovni značaj, saj so se predstavili tako člani črnogorskega društva kot tudi gostje iz drugih republik in pokrajin z referati, ki so predvsem obravnavali probleme sodobne zgodovine narodov in narodnosti v Jugoslaviji, predvsem razvoj revolucionarnega delavskega gibanja med vojnama, NOB, pa tudi družbeni razvoj v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni.

Na zborovanju so bili prebrani sledeči referati: Dr. Miroljub Vasić: Nastanek in razvoj KPJ — ZKJ. Batrić Jovanović: Nastanek in razvoj Zveze komunistične mladine Jugoslavije. Dr. Ivan Jelić: Formiranje in razvoj KP Hrvatske in njeno delovanje v NOB in v revoluciji. France Filipič: Specifičnosti razvoja komunističnega gibanja v Sloveniji, formiranje KP Slovenije in njena vloga v NOB in v revoluciji. Dr. Đorđe Knežević: Ustanovni kongres KP Srbije in specifičnosti revolucije v Srbiji. Mgr. Lazar Lazarov: Organizacijski razvoj KP Makedonije od 1944 do 1964. Mgr. Ranko Končar: Specifičnost razvoja in delovanja KPJ v Vojvodini. Dr. Ali Hadri: Revolucionarno delavsko gibanje in KPJ na Kosovem do leta 1945. Dr. Jovan R. Bojović: Organizacijski razvoj KPJ v Črni gori v NOB in v revoluciji. Poleg zgodovinarjev sta spregovorila na zborovanju tudi dva politična delavca. Tako je Vidoje Zarković, član predsedstva SFRJ, v obširnem referatu opisal potek in rezultate VI. vrha neuvršenih dežel v Havani, in to s posebnim ozirom na vlogo

Josipa Broza Tita, medtem ko je Anđeljko Kovačević, izvršni sekretar CK ZK Črne gore, odprl razpravo o nekaterih aktualnih družbenopolitičnih vprašanjih in o nalogah Zveze komunistov Črne gore.

Na tem zborovanju je opravilo Društvo zgodovinarjev Črne gore tudi svoj občni zbor. Pod vodstvom predsednika društva mgr. Miomira Dašića in celotnega organizacijskega odbora je potekalo zborovanje črnogorskih zgodovinarjev tako v slavnostnem kot tudi v delovnem vzdušju.

France Filipič

SLOVENSKA MATICA, Ljubljana, Trg osvoboditve 7

in Zgodovinsko društvo za Slovenijo sta sklenila dogovor o sodelovanju, po katerem lahko člani Zgodovinskega društva za Slovenijo ob predložitvi potrjene članske izkaznice v prostorih Slovenske matice nabavljajo vse Matične publikacije po ugodnejši ceni, ki sicer velja le za redne Matične člane.

Iz bogatega izbora leposlovnih in različnih strokovnih del opozarjamo zlasti na nekaj knjig z zgodovinsko tematiko (zaloga nekaterih med njimi bo v kratkem času pošla!):

Slovenska matica 1864—1964 (zbornik)

Koroški plebiscit (zbornik)

Janko Pleterski: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo (1914—1918)

Lavo Čermelj: Med prvim in drugim tržaškim procesom

Marijan Britovšek: Razkroj fevdalne agrarne strukture na Slovenskem

Vasilij Melik: Volitve na Slovenskem

Ivan Mohorič: Zgodovina železnic na Slovenskem

Janko Pleterski: Narodna in politična zavest na Koroškem

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike I.—III.

Lavo Čermelj: Spomini na moja tržaška leta

Francé Koblar: Moj obračun

Veno Pilon: Na robu

V zbirki za leto 1979 je izšlo tudi že dolgo pričakovano delo: Franc Petek — Janko Pleterski, Spomini koroškega politika.

Slovenska matica pripravlja za prihodnja leta med drugim vrsto izdaj temeljnih del slovenske historiografije in nekaterih najzanimivejših slovenskih memoarnih del.

OCENE IN POROČILA

Ferdo Gestrin, **Pomorstvo srednjeveškega Pirana**. SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 21, Ljubljana 1978, 146 strani.

Ceprav imamo Slovenci zelo majhno okno v svet, saj naša obala meri komaj 37 km, ima to naše morje v gospodarskem pogledu vedno večjo veljavo. Kljub temu, da nas od centra Slovenije — Ljubljane povezuje do Kopra le 114 km dolga sodobna cesta, pomorska zavest še ni prodrla v miselnost kontinentalno orientiranega slovenskega človeka. Tudi velik del slovenskega zgodovinopisja je bil prvenstveno usmerjen v preučevanje političnega, gospodarskega in kulturnega življenja kontinentalnega slovenskega prostora in njegove povezanosti s srednjo Evropo. Prvi poskus razbijanja takšne enostranske miselnosti je napravil Ferdo Gestrin že z delom »Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja« (Ljubljana 1965), vendar je pustil problem srednjeveškega pomorstva na naši obali ob strani.

Kljub precej enostranskim virom, ki ne prikazujejo slike piranskega pomorstva v celoti, se je Gestrin pozneje vseeno lotil obdelave pomorstva srednjeveškega Pirana kot pomembnega poglavja v slovenski zgodovini. Največ podatkov o pomorstvu in pomorski trgovini srednjeveškega Pirana je našel v knjigah vicedomskega urada v Piranu, ki so ohranjene od 1325. leta dalje, deloma v ostankih notarskih knjig in v knjigah testamentov. Gestrinova najnovejša knjiga predstavlja prvi kompleksnejši poskus obdelave pomorske dejavnosti na slovenskih tleh. S tem delom smo dobili Slovenci enakovredno delo, kakršno je za pomorstvo srednjeveškega Dubrovnika napisal Jorjo Tadić (»Organizacija dubrovačkog pomorstva u XVI. veku«, Istorijski časopis, god. I, Beograd 1948). V nekaterih metodoloških pogledih, na katere bom posebej opozoril, pa pomeni delo F. Gestrina pomemben korak naprej.

Najstarejše vesti o pomorstvu srednjeveškega Pirana segajo nazaj v 10. stoletje, ko se mesta tržaškega zaliva začnejo spopadati z naglo razvijajočimi se Benetkami. Kljub temu, da Benetke posamezna mesta vežejo nase s pogodbami, se je pomorska dejavnost Pirana v visokem srednjem veku še kolikor toliko samostojno razvijala. Ta dejavnost se je razširjala tako, da je segala na dalmatinsko obalo in italijanske dežele. O tem pričajo trgovske pogodbe, ki jih je Piran sklepal z dalmatinskimi in istrskimi mesti. Tu bi opozoril na majhen lapsus, ki se je zgodil avtorju. Ni bil Piran tisti, ki je leta 1188 obnovil že starejšo trgovsko pogodbo z Dubrovnikom (str. 8), ampak Rovinj (glej V. Foretić, »Nekoliko pogleda na pomorsku trgovino Dubrovnika u srednjem vijeku« (Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik 1952, str. 111, 126). Pri uveljavljanju pomorstva kot posebne gospodarske panoge v Piranu so imele važno vlogo tudi povezave s slovenskim zaledjem, zlasti je pomembna vest o trgovini s soljo v statutarjih določbah iz leta 1274.

Proti koncu srednjega veka se spremeni odnos Benečanov do mest v Slovenskem primorju. Proti njim nastopajo vse bolj napadalno in osvajačno. S podreditvijo posameznih mest (Kopra in Izole l. 1279 ter Pirana l. 1283) se začena za ta mesta novo obdobje v zgodovini pomorstva. Gre za uveljavljanje vse večjega monopola Benečanov na Jadranu. Ugotovimo lahko, da so novi gospodarji kmalu uveljavili v Piranu svoje pomorske predpise in politiko. Kljub temu je pomorski promet v 14. stoletju in prvih desetletjih 15. stoletja dosegel enega svojih viškov, če ne celo vrh razvoja. Enega od vzrokov išče avtor v razlagi, da so Benetke s svojim številnim prebivalstvom in z zelo razvito obrtno dejavnostjo potrebovale velike množine najrazličnejših živiljenjskih potrebščin in surovin. Drugi vzrok za razvijajočo se piransko pomorsko dejavnost pa najde v pobudah, ki so prihajale s slovenskega zaledja. Vsi beneški ukrepi, vezani na uveljavitev monopola na Jadranu, niso mogli preprečiti Pirančanom trgovanja in plovbe vzdolž vse istrske in dalmatinske obale. Te vezi so segale v velik del obalnih krajev Mark in v Apulijo. Vse te trgovske zveze Pirana z deželami na zapadni obali Jadrana gre v precejšnji meri pripisati trgovskim in gospodarskim povezavam Pirana s slovenskim zaledjem in obratno. Še en element je pospeševalno vplival na pomorsko dejavnost v Piranu. Piran je v 15. stoletju postajal izhodišče za trgovino prek morja tudi trgovcem iz zaledja. V tej dejavnosti srečujemo posamezne meščane iz Gorice, Ljubljane in Ptuja. Nekateri postanejo celo piranski meščani in kot taki lastniki

ladij. Gestrin postavlja pomorstvo srednjeveškega Pirana v širše okvire ter posveča pobudam iz slovenskega zaledja veliko pozornost.

V posebnem poglavju govori avtor o ladjah. Zanima ga število ladij v posameznih obdobjih, zanimajo ga lastniki ladij in pravne norme. Posebej se zaustavi ob tipih ladij, nosilnosti, njihovi vrednosti in opreми. V času od 1271 do leta 1500 je Gestrin ugotovil v Piranu 620 plovnih objektov najrazličnejših vrst. Višek po številu enot (207) doseže piranska mornarica v zadnjem četrtletju 14. stoletja. Upadanje števila ladij pripisuje predvsem usihanju osnov za pomorsko trgovino, k čemur naj bi prispevalo svoj delež tudi slovensko zaledje, ki se začne odvracati od piranskega trga. Ko ugotavlja vrednost ladij in s tem količino v pomorstvo vloženega kapitala, poudarja, da v primerjavi z Dubrovnikom ta vsota ne pomeni veliko, toda za Piran je vsota pomembna.

Lastniki ladij so pripadali skoraj vsem družbenim slojem v mestu. Vendar populari kot lastniki ladij prevladujejo nad plemstvom. Plemičem je bilo pomorstvo v veliki meri zgolj področje investicij in vir dodatnih dohodkov. Dejstvo pa je, da so imeli plemiči v času viška srednjeveškega pomorstva v Piranu predvsem ladje za promet na večje razdalje. Zanimiva je študija o nacionalni strukturi lastnikov ladij. Nad 8 % je ladij v lasti Slovanov. Od srede 14. stoletja so v pomorsko dejavnost v Piranu posegali tudi Slovenci, ki so se doseljevali v mesto. Mnogi so bili tudi najemniki ladij.

Večina ladij je bila v Piranu v enoosebni lasti. Le nekatere večje ladje so bile v lastništvu dveh do največ 8 lastnikov. Delitev vrednosti ladje na karate, to je na 24 delov, kot je bil običaj v Dubrovniku, je bila v Piranu le izjemoma v rabi.

Lastniki so ladje večinoma upravljali sami; ladjo, ki je bila pa v družbenem lastništvu, je vodil pogosto eden izmed družabnikov ladje in zato dobival določeno odškodnino. Imetniki več ladij so dajali svoje ladje v upravo in vodstvo kapitanom, ki so bili za svoje delo dobro plačani.

Uveljavljene so bile določene pravne norme, ki so v veliki meri zagotovile varnost blaga v pomorskem prometu, toda tudi plovnege objekta in ljudi. Spore v pomorskih zadevah je reševalo redno civilno sodišče. Nekatere posebne sporne zadeve je razsojalo arbitražno gospodarsko sodišče, vendar sta o tem sporazumno odločali sprti stranki. Spori so često nastajali pri nakupu ladje, če je bila ladja prodana na kredit. Pri nakupu ladje igrajo pomembno vlogo poroki. Če je prišlo do brodoloma in izgube na ladji natovorjenega blaga, so obstajale v Piranu določene pravne norme. Zanimivo je, da je v virih sorazmerno malo podatkov o popolnih brodolomih.

Iz tabele o plovnih objektih, ki jo je zelo pregledno izdelal avtor, je razvidno, da so piranski ladjarji uporabljali različne vrste ladij. Med njimi so najštevilnejše barke — posebej navaja poseben tip imenovan »barca istriana« — tem so sledile izrazito trgovske ladje marsiljane; med večjimi ladjami se omenjajo še nave in ligne. Posebne ladje so bile namenjene za ribolov (npr. batel), za prevoz soli in drv.

Žal Gestrin iz razpoložljivih podatkov ni mogel ugotoviti nosilnosti piranskega ladjevja. Ni obstajalo enotno merjenje. Nosilnost so namreč merili v amforah ali karjih in v tovorih, urnah oz. starih. V amforah so označevali nosilnost le do srede 14. stoletja, tako da je za to obdobje možna neka primerjava. Majhna gondola je imela npr. 3 amfore nosilnosti, male barke do 5 amfor, marsiljane in nave pa od 20 do 25 amfor nosilnosti, kar bi odgovarjalo 50 in več tonam nosilnosti. Po vrednosti ladij (nekatero tudi okrog 130 zlatih dukatov), ocenjuje Gestrin, da so bile med piranskimi ladjami tudi ladje velikih nosilnosti. Med ladje, ki so bile sposobne daljše plovbe po Jadranu, šteje Gestrin tiste, ki so bile dražje od 80 liber denarjev oz. 25 zlatih dukatov. Gestrin obdela v svojem delu vse tipe ladij, ki jih je našel v virih ter poda njihove glavne karakteristike in opremo.

Ločiti moramo pomorstvo od pomorske trgovine. Neko srednjeveško mesto ali dežela je imela lahko razvito pomorstvo, ni pa imela razvite pomorske trgovine in obratno. Kot primer bi lahko navedel razvoj Dubrovnika, ki je imel pod dominacijo Benetk v 14. stoletju zelo razvito pomorsko trgovino, ne pa pomorstva. Dubrovčani so se posluževali tujih, predvsem beneških ladij za prevoz surovin, ki so jih nabavljali v zaledju. Tudi v Piranu moramo ločiti oba pojma.

Pirančani so kapital akumulirali v plovne objekte. Kapital se je tako naglo obračal in prinašal velike dobičke. V zvezi s pomorstvom so se razvijale različne oblike pomorske trgovine. Gestrin se posebej zaustavi pri dveh oblikah, pri trgovskih družbah in oddajanju ladij v najem. To poglavje prinaša najizčrpnjšo analizo razvoja in delovanja trgovskih družb v naši historiografiji. Prvi, ki je na podlagi dubrovniškega gradiva opazil različne tipe pomorskega trgovskega poslovanja,

je bil Gregor Čremošnik (»Naša trgovačka društva u srednjem veku«, Glasnik zemaljskog muzeja, zv. 36, Sarajevo 1924, str. 77). V zadnjem času so se s problemom trgovskih družb ukvarjali tudi nekateri drugi avtorji tako s pravnega (V. Brajković, J. Danilović) kot tudi zgodovinskega stališča (T. Raukar, M. Spremić, B. Krekić, I. Voje) in to na podlagi dubrovniškega ter zadarskega gradiva. Gestrinova skrbna analiza gradiva, podkrepljena s sodobno zgodovinsko metodo, je pokazala, da so nekateri naši raziskovalci sorodne problematike ostali le pri prikazu nekaterih zunanjih pojavov poslovanja trgovskih družb, zanemarili pa so vsebinsko plat poslovanja. Zato so se izoblikovale nekatere teze, ki so nesprejemljive (npr. da je trgovska družba neka oblika kreditiranja). Gestrin je brez dvoma dal tisto metodološko podlago, katero bodo morali upoštevati vsi zgodovinarji pri nas, ki se ukvarjajo s podobno problematiko.

Najbolj razširjena in prevladujoča oblika tehnike v pomorski trgovini je bila v Piranu v 14. stoletju komenda. Delovanje komende je podal Gestrin že prej v posebni razpravi (»Piranska komenda v 14. stoletju. Prispevek k problemu tehnike trgovine v srednjem veku«. Razprave I. raz. SAZU — Hauptmannov zbornik, Ljubljana 1966), v pričujočem delu pa je razširil obravnavo tehnike trgovine še na kolegance in družbe (compagnie). Piranski meščani so v poslovanju med seboj ali s tujimi trgovci združevali finančna sredstva, ustvarjali boljše medsebojne poslovne zveze, zmanjševali gmotni rizik pomorskega potovanja in povečevali svoje tržišče. V te oblike trgovskega poslovanja so Pirančani vlagali vedno večje vsote denarja.

Značilno za piransko komendo je, kar seveda ni nič izjemnega, pogodben odnos dveh strank. Ena od strank (socius stans) daje pod določenimi pogoji trgovsko blago (oziroma pozneje praviloma denar) drugi stranki (socius tractans), da opravi določen posel v pomorski trgovini. Praviloma se je komenda v Piranu omejevala na en sam trgovski posel. Sredi 14. stoletja je prišlo v poslovanju komende do bistvenih sprememb. Podaljšala se je doba trajanja komende, povečala se je traktorjeva svoboda v neposrednem poslovanju, konec 14. stoletja pa se v posel pogodbeno vnašajo še ladje kot delež stansa. Praviloma sta se dobiček ali izguba delili na polovico.

Kot popolnejša oblika tehnike pomorske trgovine se ob komendi v prvi polovici 14. stoletja pojavi koleganca. Njena značilnost je v tem, da je z delom vloženih sredstev (blago, denar, ladja) udeležen tudi traktor. Udeležba pri dobičku je v tem primeru za traktorja ugodnejša. Doba trajanja kolegance je praviloma daljša kot pri komendi (1—6 mesecev), iz česar lahko sklepamo, da so kolegance nastale za pomorsko-trgovsko dejavnost v bolj oddaljenih krajih.

V Piranu so nastajale trgovske družbe, v katerih so bili vsi družabniki udeleženi s svojimi deleži. Javljata se dva tipa takih družb: družba z deležem celotnega premoženja in družba z enako visokimi denarnimi deleži. V primerjavi s traktorjem stans v komendi ni imel nobenih obveznosti. Bistveno drugačen od traktorjevega je bil stansov položaj glede raznih jamstev in tveganj. Traktor je moral tako v komendi kot v koleganci zelo skrbno poslovati in resnično vložiti vse napore, da je posle zaključil z dobičkom. Ta ni bil, zelo velik in ni kril vrednosti vloženega dela. V koleganci je bil v primerjavi s komendo položaj traktorja le toliko drugačen, da je v primeru izgube mogel izgubiti še svoj delež, ki ga je vložil v družbo, na drugi strani pa je bil njegov delež pri dobičku lahko mnogo večji. Element kapitalizma se kaže tako pri komendi kot pri koleganci v izrabi traktorjevega dela.

Pri kompanijah, ki se sicer redko omenjajo v Piranu od osemdesetih let 14. stoletja dalje, so vsi družabniki aktivno sodelovali pri trgovskem poslovanju družbe. Zato ni bilo traktorjev. Odpadla je vsaka oblika izkoriščanja tujega dela, dobiček pa so vsi družabniki delili v enakih delih.

Med značilnimi nalogami oziroma cilji teh družb sta bila zlasti važna dva: olajšati trgovino, oziroma ustvariti boljše organizacijske oblike v pomorski trgovini in omogočiti njeno finansiranje.

S pomorsko trgovino je tesno povezano oddajanje ladij v najem za plovbo in prevoz blaga. Gestrin loči dve različni obliki najemov. Pri prvi je najel trgovec ladjo samo za prevoz svojega blaga, medtem ko je prevoz opravil lastnik ladje, pri drugi pa gre za najem ladje v celoti. V pogodbah se lastnik ladje imenuje »locator«, najemnik ladje pa »conductor«. Ladje so najemali tudi Slovenci in drugi Slovani, ki so prihajali v Piran.

Roki za najem ladje so bili različno dolgi. Krajši roki so trajali 15 dni ali en mesec. Posebej se avtor zaustavlja pri najemninah in ugotavlja, da so bile zelo visoke. Ladja se je mogla amortizirati že v enem ali vsaj v dveh letih najema.

Oddajanje ladij v najem je prinašalo lastnikom ladij zelo velike dohodke, zato je bilo tveganje sorazmerno majhno. Pomorska trgovina, pomorski promet in oddajanje ladij v najem so bile najpomembnejše oblike pomorskega gospodarstva v Piranu in so prinašale mestu oziroma njegovemu prebivalstvu velike dohodke.

Posebno poglavje posveti Gestrin še piranskemu pristanišču in ladjedelnicam. V zvezi z razvojem piranskega pristanišča se je dotaknil urbanističnega razvoja Pirana v srednjem veku. Žal pa ugotavlja, da se viri o poslovanju piranskega pristanišča niso ohranili.

Zelo razvita pomorska dejavnost je v srednjeveškem Piranu pogojila razvoj ladjedelnštva. Čeprav piranskega ladjedelnštva ne moremo šteti med velike v primerjavi z ladjedelnštvom takratnega časa ob Jadranu, pa bi mogli po obstoju dveh šikverov in po številu ladjedelnških obrtnikov v mestu zaključiti, da je bila ladjedelnška dejavnost v mestu precej razvita. Ladjedelnštvo je imelo v Piranu obrtni značaj. Naročnik in ladjedelec sta ob začetku gradnje ladje sklenila pogodbo, v kateri najdemo podatke o času gradnje, opis naročene ladje, ceno in način plačila. Gradivo za ladje so morali Pirančani uvažati. Les je prihajal iz zaledja — slovenskih dežel in iz beneških krajev.

Podrobno obdela Gestrin posamezne vrste mojstrov, ki so sodelovali pri gradnji ladij. To so bili tesarji (marangoni, carpentarii), delavci, ki so tesnili oziroma smolili ladjo (calafati) in kovači. Na koncu obravnave pride do zaključka, da je ladjedelnška dejavnost vsaj v 14. in 15. stoletju zaposlovala povprečno 30 do 40 ljudi in da je od nje živel v Piranu več kakor 100 ljudi, kar pa seveda ni malo.

Posebej zanima Gestrina še posadka ladij. Z ladjami so upravljali lastniki ladij ali najemniki ladij, večkrat pa so ladje plule pod poveljstvom plačanih kapitanov. Mornarji so bili zaposleni na ladjah v pravem mezdnem razmerju. Za službo so sklepali delovno pogodbo. Zanima ga socialna in nacionalna struktura. Ugotavlja, da so bili mornarji največ doma iz samega Pirana ali iz bližnjih mest. Mornarji so prihajali tudi iz širšega slovenskega zaledja in iz krajev ob vzhodni jadranski obali. Praviloma so mornarji pripadali nižjim družbenim slojem.

V zvezi s piranskim pomorstvom je zanimiv še en način pridobivanja sredstev za življenje. Od srede 14. stoletja srečamo v virih podatke o plačnem nadomeščanju vojne službe, ki so jo bili dolžni piranski meščani služiti Benečanom. Sprva so morali opremiti celo vojno ladjo, kasneje pa so dajali samo galjote. Ti galjoti niso bili kaznjenci ampak svobodni ljudje, praviloma iz nižjih družbenih slojev. Veliko jih je bilo tudi iz vrst doseljencev v Piran iz predelov ob jadranski obali, mnogi pa so bili tudi iz ožjega in širšega slovenskega zaledja.

Gestrin z vso upravičenostjo zaključuje, da je bilo pomorstvo v poznem srednjem veku ena izmed najpomembnejših vej piranskega gospodarstva. Vanj so bili občasno ali trajno vloženi veliki kapitali v najrazličnejših oblikah in od pomorske dejavnosti je živel deloma ali v celoti velik del znotraj mestnega obzidja živečega piranskega prebivalstva vseh razredov in slojev. S svojim delom je Gestrin uspešno prispeval k oblikovanju celotne podobe pomorstva na vsej vzhodni jadranski obali v srednjem veku, kjer ima Slovensko primorje svoj specifičen delež.

Na koncu knjige je Gestrin za boljše razumevanje v dodatku objavil zelo korigirani pregled denarstva oziroma obračunske vrednosti posameznih monet in pregled različnih mer. Dodan je še obsežen italijanski povzetek in podrobno krajevno, osebno in stvarno kazalo.

Gestrinu je uspelo na podlagi drobnih, na prvi pogled brezpomembnih podatkov izdelati prepričljivo kvantifikacijo podatkov o piranskem pomorstvu v srednjem veku in s tem ponovno potrditi pravilno zasnovano metodo svojega arhivskega dela. Uspel je na tisoče drobnih podatkov strniti v sintezo.

Ignacij Voje

Lexikon des Mittelalters. Erster Band/Zweite, Dritte und Vierte Lieferung: Ägypten — Apotheke, München—Zürich (Artemis Verlag) 1978—1979, 225—800 (dvokolonskih) strani.

Že v 32. letniku ZČ smo opozorili na začetek izhajanja (prva knjiga, prvi zvezek) tega pomembnega priročnika za srednjeveško zgodovino, ki ga urejajo L. Lutz — R. Matteijet — U. Matteijet — G. Widhalm. Pred nami so novi trije zvezki leksikona. Čeprav obljuba, da bodo izhajali štirje ali celo pet zvezkov letno, ni izpolnjena, moremo vendar trditi, da izhaja leksikon kar zavidljivo tekoče, kar sicer nikakor ni običajno pri podobnih izdajah. Upajmo, da bo uredništvo ohranilo ta tempo izdajanja in da bomo mogli čez kakih šest ali sedem let pozdraviti celotno delo.

Novi zvezki zajemajo gesla Ägypten — Apotheke, a v drugem zvezku so uredniki posebej — kot poznejši uvod — na 46 celostranskih straneh (XVII—LXIII) navedli vse v leksikonu uporabljene kratice in pa vso uporabljeno literaturo ter bibliografije, edicije virov in registrov, priručnike, časopise in periodiko z njihovimi kraticami. Med zgodovinskimi deli o jugoslovanskih narodih so avtorji leksikona navedli le splošne, več ali manj sintetične pregledne (Historija naroda Jugoslavije, Istorija Crne gore, Jireček, Istorija Srba, N. Klaić, Povijest Hrvata, dela Ostrogorskega o Bizancu), toda med njimi ni — kar se nam zdi povsem razumljivo, če za jugovzhodno Evropo odgovarja bolgarski zgodovinar I. Dujčev — obsežne zgodovine Makedoncev in še marsikaj drugega. Toda izbira izdaj virov ter revij in časopisov, ki jih seznam vsebuje, je še bolj pomanjkljiv. Izmed slovenskih revij npr. seznam vsebuje le Arheološki vestnik in Razprave SAZU, a bosenskih, črnogorskih in makedonskih revij sploh nima. Ni tudi cele vrste pomembnih izdaj virov. Enciklopedijo Jugoslavije pa so avtorji navedli dvakrat pod različnima kraticama (EJug in Enc. Jugosl.).

Dejstvo, da obsegajo prvi štirje zvezki prve knjige leksikona srednjega veka, ki so zajeli le gesla do Apotheke, 800 kolon normalnega leksikografskega formata, kaže na veliko vsebinsko bogastvo tega nastajajočega priručnika. Kar smo rekli že ob prikazu prvega zvezka, velja tudi za ta tri nadaljevanja: velika širina izbranih gesel (čeprav bi lahko marsikakšno geslo še vključili, tako npr. geslo Annapes), jasna leksikonska obravnava gesel, navedba potrebne, zlasti novejšje literature. Mnoga gesla so prave sintetične razprave (npr. Albertus Magnus, Alchemie, Amt, Aleksandriada, Apokalypse itd.). Specialnih gesel iz jugoslovanske in posebej iz slovenske zgodovine je malo, čeprav se jugoslovanske dežele ter njihova ljudstva vključujejo tudi v posamezna širša gesla (npr. Aleksandriada, Albaner). Taka so gesla Altkirchenslavische Sprache, Amselfeld (s kazalko Kosovo polje), Alusianus, Andechs. Toda geslo Andechs, razen da so bili Andechsi istrski grofje, nima ničesar o njihovi vlogi v slovenskih deželah. Geslo Alusianus ima povsem probolgarsko vsebino, podobno pa je tudi z delom gesla Albanien, Albaner, kjer besedilo med drugim govori o propadu zahodnobolgarskega Samuelovega carstva in bizantinskega cesarja Vasilija osvojitvi bolgarskega carskega mesta Ohrida. Glede na objavljena gesla pa menimo, da bi v leksikon sodila gesla Alapiči in Altoman, a v geslo Alberti, plemiške družine iz Firenc, bi se lahko vključili tudi splitski Albertiji. Od splošnih gesel pa poleg gesla Annapes, kakor smo že rekli, pogrešamo še večjo, številnejšo omembo raznih analov. Če so (poleg gesla Annalen/Annales) posebej upoštevani Annales Altahenses in Annales Bertiniani, potem bi bilo treba vnesti v geslovnik še vrsto drugih pomembnih analov (razen če ne bodo naštetih pod gesli odgovarjajočih krajev, npr. Fulda — Annales Fuldenses).

Ne glede na te pripombe, ki imajo večjo pomembnost le z našega zornega kota, moremo na podlagi prvih štirih zvezkov novega leksikona trditi, da z njim dobivamo priručnik prvega reda za srednjeveško zgodovino.

Ferdo Gestrin

Peuples méditerranéens — Mediterranean Peoples. Revue trimestrale, Paris

V jeseni leta 1977 je začela v Parizu izhajati pod tem naslovom nova revija, o kateri bi mogli reči, da jo je poklicalo v življenje predvsem nenavadno pestro zgodovinsko dogajanje v neposredni preteklosti v Sredozemlju. Pobudo za začetek revije je dala večja skupina francoskih zgodovinarjev, sociologov in politologov — med njimi H. Lefebvre in P. Vilar — a njen odgovorni urednik je P. Vieille. Revija izhaja štirikrat letno zelo redno in je doslej izšlo šest zvezkov (zadnji jan./marec 1979), vsak približno na 150 straneh.

Revija zajema v obravnavo širše ozemlje Sredozemlja, posega pa tudi izven njega na Bližnji Vzhod (Iran) in globlje v Severno Afriko (Sudan), časovno pa se omejuje predvsem na dobo po drugi svetovni vojni, vendar seže tudi v obdobje med obema vojnoma in izjemoma celo še v starejši čas. Taka sta npr. članka P. Vieille: Sociologie historique de Marseille, XII—XVIII siècles, ali J. Gistucci: La désarticulation provençale à l'aube du capitalisme 1800—1850. Revija je dvojezična, članke objavlja v francoskem in angleškem jeziku, povzetki pa so vedno v enem izmed obeh (nasprotnih) jezikov.

Že dosedanji zvezki revije so zajeli skoraj celotno Sredozemlje od Irana in Bližnjega Vzhoda prek Sirije, Palestine, Izraela, Saudske Arabije in Turčije do Džibutija, Egipta, Sudana in Severne Afrike (Maghreb), pa Španijo, Francijo (zla-

sti ozemlje od Provanse od Azurne obale), južno Italijo in Grčijo (Peloponez), izostalo je pa vse drugo ozemlje Balkana. Tudi vsebinsko je revija izredno pestra — glede na področje, ki ga zajema, drugače tudi biti ne more — in aktualna, lahko bi rekli življenjska, sodobna. Naj predvsem v ilustracijo navedemo nekaj tem oziroma obravnavano problematiko: začetek izraelsko-arabske vojne leta 1967, pomen držav in izkušnje tretjega sveta, nafta in vladajoči razred v Saudski Arabiji, Turčija: mitologija nacionalne države, migracije in imperializem v dobi krize (1929—1933), iranska revolucija, ključna strategija ZDA na Bližnjem Vzhodu, razvoj Egipta: dinamika neuspeha, kronika Džibutija itd. Posega pa revija tudi na razna vprašanja: idejna oziroma ideološka (npr. slabosti strategije italijanske komunistične partije na primeru Kalabrije, Gramsci in agrarno vprašanje, institucionalni razizem v Franciji), družbena (npr. buržoazija, mala buržoazija in srednji sloji v Siriji, podoba ljudskih mas na Peloponezu, historična sociologija Marseille), kulturno-politična (kultura in politika na Sredozemlju, »skupno« arabsko gledališče), gospodarska (npr. Španija in internacionalizacija kapitala, razvoj odvisnega kapitala v Tuniziji), narodnostna (mnogonacionalnost v Provansi — Alpah — Azurni obali), žensko (npr. palestinska žena in njena vloga v revoluciji, žena v Maghrebu) in še druga vprašanja.

Z eno besedo, revija je vsebinsko zelo bogata in kdorkoli se ukvarja oziroma se bo ukvarjal z zgodovino najnovejšega časa, bo našel v njej za širše sredozemsko področje, ki je danes močno v ospredju svetovnih dogajanj, izredno važno in raznovrstno gradivo.

S tem kratkim poročilom želimo opozoriti na revijo vse zgodovinarje, ki so se posvetili proučevanju zgodovine najnovejšega obdobja.

Ferdo Gestrin

Viktor Petkovšek, J. A. Scopoli, njegovo življenje in delo v slovenskem prostoru. Ljubljana 1977. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, razred za prirodoslovne vede (IV), Razprave XX/2 (tiskano tudi kot separat).

Omenjena Petkovškova sinteza je prav dober donesek k zgodovini znanosti v slovenskem prostoru. Osvetljen je Scopoli, eden izmed sorazmerno redkih res prosvetljenih intelektualcev druge polovice oziroma bolj osrednjih let 18. stoletja. Kolikor gre za tega učenjaka kot preučevalca flore in favne, smo zgodovinarji pri ocenjevanju brez prave moči, ko pa Scopolija povežemo z raznimi strokovnimi šolami, s splošnim družbenim delom, z zdravnikovanjem pri rudniku in podobno, moremo tudi mi dodati stavek ali dva. Mož je bil botanik oziroma prirodoslovec v tolikšni meri, da domala ni utegnil biti izključno samo rudniški zdravnik. Uprava rudnika se ga je hotela znebiti, ker je trdila, da je plačan za mesto rudniškega zdravnika, ne za raziskujočega botanika; botanika pri rudniku da ne potrebujejo. Od tod konflikti, od tod Scopolijevo slabo mnenje o rudniški upravi, od tod njegova jeza, češ da ga ne razumejo.

Petkovškovega besedilu želimo dodati le nekaj pojasnil in dopolnil glede historičnega dela razprave, glede Scopolijeve bibliografije, glede šolstva in podobno — ter nekaj malega popravkov. Najprej bi k strani 5 separata, ko našteva razne znanstvenike, rekli, da je najpogostejši in »uradno« pravilni priimek Boda in ne Poda, čeprav se sem ter tja še piše — in se je pisalo tudi včasih — Poda. Gre torej za N. Bodajeve biografije. S sklanjanjem tujih priimkov, zlasti na tak način, kakršnega imajo prirodoslovci, je včasih res križ.

Temeljitega popravka je potreben ves odstavek na strani 18, ko avtor želi na kratko okarakterizirati dobo Scopolija in prijateljev. Odstavek se pričinja takole: Za dobo, ko je Scopoli živel v Idriji, je značilno propadanje družbenoekonomskega sistema, ki sta mu bila za osnovo merkantilizem in pospešeni razvoj fiziokratizma... Naj ponovimo, kar je sicer že splošno znano: Nič ni propadalo, ker se je merkantilizem v šestdesetih letih znatno okrepil in se splošno uveljavil, fiziokratizem je pa tistikrat bil še bodočnost. Bo že res, da je Scopoli v znanem predgovoru iz leta 1760 poudarjal praktične koristi botanike in študija rastlinstva, toda to je delal iz navdušenja do naravoznanstva, nikakor še ne iz fiziokratskih nagibov. Fiziokratizem je bil precej bolj praktičen državni gospodarski program kot pa znanstven interes za napredek vede, ki se ji je Scopoli ves predal.

Scopolijev življenjepiš za Slovenski biografski leksikon (SBL, 10. zv., Ljubljana 1967, str. 256 sl.) je sestavil Zmago Bufon in zapisal, da je Scopoli postal predavatelj za mineralogijo in metalurgijo na rudarski akademiji v Štiavnici. Petkovšek je na str. 72 ponovil obe netočnosti. Zakaj dve in zakaj netočnosti?

Najprej nekaj o poučevanju. Redni pouk na tej šoli se je pričel 1. septembra 1764 s predavanji iz kemije. Imel jih je Nikolaj Jacquin (pozneje poplemeniten z baronstvom), ki je bil z dekretom postavljen za profesorja kemije in dobil tudi naslov ali titel resničnega, pravega c. kr. rudarskega svetnika. Predaval je do leta 1769, ko je odšel poučevat kemijo na Dunaj. Njegov naslednik je bil Scopoli, ki je postal profesor kemije z dekretom dvorne komore v novčarstvu in rudarstvu dne 10. februarja 1769, vendar brez naslova rudarskega svetnika. Toliko o dekretiranem poučevanju kemije. — Vse kaže, da je bil tiste čase pojem kemije znatno širši od današnjega specializiranega študija. Kemija je takrat obsegala še mineralogijo in fužinarstvo. Ko je Scopoli prišel v Štiavnico, so o njem govorili kot o prejšnjem profesorju kemije, idrijskem fiziku in prisedniku višjega rudarskega urada v Idriji ter o doktorju filozofije in mediciné. Sicer se je pa leta 1765 sam podpisal takole: Joannes Ant. Scopoli Med. dr. Physicus Cam. et Professor Chymiae Metallurgicae ibidem (sc. v Idriji). Prislednik ali asesor višjega rudarskega urada ali Oberbergamta v Idriji je postal 20. julija 1767, vendar s pripombo »brezplačno« (Arhiv dvorne komore, Dunaj, Münz- und Bergwesen, Krain, fasc. rd. št. 1573). Kako je prišel do naslova rudarskega svetnika, je tudi zanimivo. Nekaj mesecev po dekretu o premetitvi v Štiavnico je dobil poziv iz Petersburga. Zagotovili so mu, da bo dobil naslov cesarskega svetnika, če bo prevzel stolico za kemijo v tem ruskem mestu. Tako mu je cesarica Marija Terezija dne 22. julija 1769 podelila titel rudarskega svetnika in rang prislednika v vrhovnem uradu komornega grofa (Oberstkammergrafenamt; vodilni dvorni urad za rudarsko operativno). Vse te podatke vsebuje knjiga Gedenkbuch zur hundertjährigen Gründung der königl. ungarischen Berg- und Forst-Akademie in Schemnitz — 1770—1870, Schemnitz 1871, str. 5—8, ki je pa pri nas nihče ne citira; verjetno je bolj malo znana.

Sedaj pa še nekaj malega o rudarski akademiji. Že leta 1735 se govori o rudarski šoli, ustanovljeni v Štiavnici. Vendar so na Ogrskem šele 1747 bolj organizirano pristopili k ustanavljanju rudarskih šol. Utemeljili so tri, a o njih na tem mestu ne bi dolgozeli. Komaj 1761 je obveljala zamisel, da bi ustanovili montanski učni zavod višje stopnje. Naslednjega leta so res vpeljali na praški univerzi profesuro za rudarske vede; predavali so deset let. Ne glede na to so na Ogrskem vzporedno ustanovili leta 1763 redni višji rudarski učni zavod v Štiavnici; pouk je resnično stekel naslednjega leta. Ta učni zavod (Bergwesens-Lehranstalt) so povišali v rudarsko akademijo šele 14. aprila 1770 (Gedenkbuch, str. 5 in zlasti 9—10). Ob tej priložnosti so podaljšali pouk z dveh na tri leta, izdelali nov učni načrt, namestili nove profesorje in podobno. — Potemtakem je točneje, če zapišemo: Scopoli je bil poklican za profesorja kemije na rudarsko učilišče v Štiavnici, ki je postala spomladi 1770 rudarska akademija, poučeval je pa poleg splošne fizikalne kemije tudi mineralogijo in fužinarstvo (Hüttenkunde).

Predno nadaljujemo s Scopolijem, se bomo nekoliko oddaljili od Petkovška in se približali VI. Schmidtovi dobro znani Zgodovini šolstva in mojemu članku o Jožefu Mraku (Kronika XXIII, 1975, str. 94 sl.), ker moremo oba tudi že nekoliko popraviti. V dopisu z datumom Dunaj 27. septembra 1763 je dvorna pisarna obvestila reprezentanco in komoro za Kranjsko v Ljubljani, kako so se tam zgoraj odločili, da bodo v Idriji — podobno kot so to storili na Češkem in Ogrskem — organizirali rudarsko šolo (Arhiv Slovenije, Lj., Reprez. in komora za Kranj., fasc. XXXI, sign. RK 106). Posledica dejstva, da so ustanovili štiavniško rudarsko akademijo leta 1770, je bila, da so ukinili vse obstoječe privatne rudarske šole. — Tako nam je sedaj razvoj strokovnega rudarskega šolstva jasnejši: Da bi rudniki sami sebi zagotovili dovolj rudarsko izobraženega naraščaja, so si ustanovljali rudarske šole, bolj rečeno rudniške šole s poukom rudarstva. Ko je zaživelo državno rudarsko šolstvo, so te »privatne« rudniške šole ukinili. Podobno se je zgodilo seveda tudi z idrijsko šolo. Morda je Scopoli že poprej zvedel, kaj se pripravlja, in je zato rad sprejel leta 1769 mesto profesorja kemije na Slovaškem? Izključeno ni. O znamenitem Scopolijevem kolegu z rudarske šole Jožefu Mraku naj dodamo, da so ga jubilirali 18. oktobra 1776 in mu določili letno plačo 400 gld ali na mesec skoraj točno 33 gld, kar so bili takrat kar lepi dohodki (Arhiv dvor. komore, M. — u. B. W., Krain, fasc. rd. št. 1587; seznam jubilarancev ob koncu leta 1782. Tu se navaja, da je J. Mrak tedaj — v decembru 1782 — dosegel visoko starost in da še dela v jamomernici, a le toliko kolikor mu dopušča oslabei vid).

Nazaj k Petkovšku in v Štiavnico! Jacquin je napisal tri dela, Scopolijeva bibliografija je obsežnejša. Niti Bufonu niti Petkovšku ni moglo biti znano (ker pač nista vedela za omenjeno spominsko knjigo Gedenkbuch), da je Scopoli napisal tudi Grundzüge der systematischen und praktischen Mineralogie mit ihrer An-

wendung auf die Scheidekunst und das Hüttenwesen; sestavljalec omenjene spominske knjige pristavlja, da je to r o k o p i s, ki ga hrani štiaivniška akademijina knjižnica. Vsaj leta 1870 je bil Scopolijev rokopis torej še tam, sicer bi ga pisec ne registriral (Gedenkbuch, str. 29—30). S tem smo želeli spopolniti Petkovškovo bibliografijo Scopolijevih del, ki jo objavlja na straneh 75—79. Tudi je razlika med citiranjem naslovov Scopolijevih del pri Petkovšku in v spominski knjigi.

Bufon in Petkovšek pišeta, da je Scopoli poučeval v Štiavnici do leta 1776, ko je odšel v Pavijo in takoj nastopil službo. Gedenkbuch, str. 8, piše dobesedno: Scopoli wirkte an der Schemnitzer ... Akademie ... bis zum Jahre 1779 (in k temu dodaja opombo pod črto: Scopoli, Doctor der Philosophie und Medicin, war später Professor der Chemie und Botanik in Pavia). Če je pisec spominske knjige uporabljal arhiv akademije, potem je že vedel, kaj piše. In vse kaže, da ga je, čeprav virov ne citira v smislu zahtev historične vede. Tudi sicer je malo verjetnosti, da bi Scopoli deloval v Paviji od 1776 dalje, bi pa bil profesor in potemtakem na plačilnem seznamu v Štiavnici do 1779. Morda so ga že leta 1776 povabili v Pavijo in ga je Štiavnica izpustila iz rok šele tri leta pozneje. Treba bo še enkrat pogledati v dokumente. Vedeti je namreč treba, da je Scopoliju v Štiavnici neposredno, torej brez vrzeli, sledil rudarski svetnik Anton Rupprecht 25. februarja 1779; pisec spominske knjige nikjer ne o m e n j a, da bi kar tri leta ostalo vakantno mesto profesorja kemije. Gotovo tudi šolski sistem ne bi prenesel, da bi tri leta nihče ne predaval bistveno pomembnega predmeta. Da bi Scopolija kdo nadomeščal ves ta čas, se tudi ne omenja.

Leta 1765 so kot nov predmet vpeljali v Štiavnici matematiko. Matematiko, mehaniko in hidravliko je poučeval jezuit Nikolaj Boda, ki je prišel iz Gradca, kjer je bil prefekt fizikalnega muzeja (pater Gabrijel Gruber je prišel v Ljubljano 1769!). Boda je 1766 iskal po naših krajih premog in ga našel (prim. moje Premogovništvo, Zgod. čas. XVIII, 1964, str. 15). O premogu je veliko vedel seveda tudi Scopoli (ib., str. 16). Leta 1768 je dobila tudi goriška kmetijska družba nalog, naj skrbno pazi na premog. Pri iskanju, so rekli, se ni treba ozirati na tolminsko grofijo, kajti o njenem premogu je rekel dr. Scopoli, da nima potrebnih lastnosti (Arhiv dvor. komore, Zbirka rokopisov, rkps št. 352, str. 26). Leta 1769 so odkrili premog še na dveh krajih na Goriškem. Tudi tokrat ga je preizkusil Scopoli in ugotovil, da premog ni dober. To poročilo je datirano s 1. majem 1769, kar more služiti kot dokaz, da je bil takrat učenjak zanesljivo še v Idriji (ADK, Iö Kommerz, fasc. rd. št. 466). Kako so še leta 1796 ugotavljali, če je mineral res pravi premog? Če rudnina ni bila premog, ni dala od sebe niti žveplovega niti bituminoznega duha, v ognju pod pihalom se ni zlindrala. Če je bil premog, je v ognju gorel, sicer se je kamenina le razžarela (ADK, B.- u. M. W., Krain, rd. št. 1618; Idrija, 24. 6. 1796). — Glede izkušenj s premogom je bil Jacquin daleč spredaj, ker je imel v laboratoriju boljši premog: že leta 1768 je poskušal razžveplati premog. Uspelo mu je, kar drugim ni (ADK, rkps št. 352, str. 102). Z razžveplanjem premoga so utirali pot koksanju.

Ker smo že govorili o idrijski rudarski šoli in njeni ukinitvi, naj izkoristimo priložnost in dodamo še nekaj novosti. So le v manjšem delu v zvezi s Scopolijem. Njegova učenca v Idriji sta bila Anton Mrak in Bernard Schäber, tudi Schaber (Zabar?). Ko smo pregledovali citirani Gedenkbuch, smo v seznamu slušateljev na straneh 109, 114, 127, 129, 132, 142, 171 in dalje opazili, kako so se na rudarsko akademijo vpisali 1771 Anton Mrak, 1781 Franc Schaber (Bernardov sorodnik?), 1799/1800 Karel baron Zois, 1801/1802 Ignac pl. Pantz, poznejši vodja železarne na Dvoru, ki je kot rojstno deželo navedel Avstrijo (Spodnjo?), 1805 Alojz Urbas, nazadnje c. kr. blagajnik v Idriji, 1815 znameniti železarnar Franc pl. Rosthorn, 1835 Leopold Urbas, fužinski upravitelj v Idriji, itd. itd. Vrsta je dolga, mi pa smo hoteli bralcem in interesentom le nakazati, kje je tudi treba iskati šolanje naših domačih rudarskih strokovnjakov. Razen Antona Mraka je Scopoliju sledilo v Štiavnico še dvoje ali troje Idrijčanov. Sicer pa seznam prča, da so naši ljudje odšli študirat v Štiavnico takoj, ko so ukinili idrijsko rudarsko šolo.

Še nekaj malega k Petkovškoveму Scopoliju. Na strani 7 separata, ko govori o bratovski skladnici, bi moglo pojasnilo v oklepaju »bolniška blagajna« odpasti, ker so bile skladnice, še posebej idrijska, precej več kot samo bolniška blagajna. Dva primera: leta 1782 je bila v Idriji huda ura, ki je naredila mnogo škode; bratovska skladnica je prosila upravo rudnika, naj prispeva k ublažitvi škode, ker sama vsega ne zmore; leta 1800 je slušatelj teologije Karel Žerovic, sin rudniškega plavzarja pri vitlu Matije Žerovica, prosil bratovsko skladnico nekaj podpore (5—6 dukatov), da si bo kupil knjige in nekaj obleke in skladnica mu je dala podporo z motivacijo, da je tudi že prej dala podporo v podobnih primerih (ADK, M.-

u. B. W., Krain, fasc. rd. št. 1587 in 1631). — Na strani 22 piše: Tako imenuje SCOPOLI peči ali kope, v katerih so žgali živosrebrno rudo; boljše je, da ostane: Tako imenuje Scopoli peči, v katerih... Na strani 26 se iz konteksta vidi, da gre za znameniti žegnani studenec pri Škofljici. Dolenjska cesta je bila takrat »via regia«. Učenjaka to ni motilo in je zapisal »ad viam publicam«. Cesta na Dobrovo je bila takrat le slaba vaška pot. — V povzetku, namenjenem tujini, piše (str. 81), da je moral ta imenitni Naturforscher skrbeti za skoraj 2000 rudarjev. Po stanju v novembru 1765 je podjetje zaposlovalo 268 kopačev, 65 kopačev-učencev, 83 gozdnih delavcev, 2 kamštna mojstra, 6 jamskih tesarskih mojstrov, 7 jamskih tesarjev itd., skupaj 663 delavcev, predelavcev in mojstrov (ADK, M.- u. B. W., Krain, fasc. rd. št. 1573). Uradnikov le-sèm niso šteli, ker so bili kategorija zase. Če že ostaja Petkovšek pri številki 2000, potem moramo vedeti, da gre za učinek pravil že citirane bratovske skladnice, ko niso bili socialno zavarovani samo člani, temveč tudi njihovi direktni sorodniki. Na tak način se res pride do številke 2000, toda ne rudarjev, ampak vseh uživalcev pravic iz naslova bratovske skladnice, za katere je moral skrbeti botaniki predani zdravnik Scopoli.

Petkovškov tekst o Scopoliju je zelo privlačen. Kar spodbuja človeka k temu, da bi napisal kaj več o uveljavljajočem se frajgajstarstvu druge polovice predpreteklega stoletja. Čeprav je freigeist terminus technicus menda predvsem za predmarčno dobo, še ni rečeno, da tega pojava pred tem ni bilo. Gre namreč za široki vpliv francoskih enciklopedistov in drugih prosvetljenih francoskih glav na Evropo. Seveda moramo biti previdni in boljše spoznati Van Swieten, rojenega v Leydenu na Nizozemskem (u. 1772 na Dunaju), filozofske nazore naravoslovcev Scopolija, Francoza Haqueta itd.

Pri Van Swietenu in Haquetu bi se ne zadrževali, če jih ne bi citiral tudi Petkovšek. Prav tu imamo opravičilo, da dodamo Petkovškovim izvajanjem nekaj drobnih dodatkov, ki pač po svoje osvetljujejo »novo« dobo (novo glede na mračnejšo prvo polovico 18. stoletja). Dne 15. novembra 1765 je umrl idrijski rudniški kirurg Jožef Gutt. Za namestnika so predlagali stražmojstra Antona Kahla, ki je sicer imel nekaj izkušenj v kirurgiji, ni pa bil izprašan kirurg in tudi sicer ne nobena posebna cvetka. Skratka, ni se obnesel, zato je 7. aprila 1766 vprašala dvorna komora barona Van Swietena, koga predlaga za zasedbo mesta rudniškega kirurga v Idriji. Na temelju njegovega mnenja so 28. aprila 1766 predlagali za kirurga Baltazarja Haqueta. Ker vsi takratni spisi navajajo priimek Haquet brez črke c (Hacquet) in se je tudi sam podpisoval tako, smo v tej oceni obdržali prvotno pisavo. O Haquetu so trdili, da je zmožen in izkušen subjekt (!), da pa ne zna deželnega jezika, kar da je glavni zdravnikov rekvizit v teh krajih. Uprava rudnika v Idriji je to posebnost stalno poudarjala. Ob tem se je razvil primerno razgret mnogogovor, ki ga je končal širokopotezni in Haquetu (tudi njemu, ne samo Scopoliju!) naklonjeni Van Swieten s temle pismom z dne 7. maja, kjer okarakterizira novega kirurga (podčrtavana so Van Swietenova):*

Sur le chirurgien Haquet.

Il s'agit icy d'opter entre le choix d'un homme ignorant, qui scait la langue, et un bon chirurgien, qui ne le scait pas.

Haquet ayant donné une preuve de sa facilité pour apprendre une langue étrangere, on peut avec raison presumer, qu'il apprendra celle la.

Au reste cette difficulté peut estre applanie, si Haquet prend un apprentif, qui scait le *windisch*. Aussy un bon nombre des habitans parle Allemand: et tout, homme sensé preferera un chirurgien, mesme muet, qui possede l'art, qu'il professe, a un ignorant qui n'a rien que le babil. C'est unvain qu'on fait tous ces tentatives: les loix doivent estre observées, et je croirois perdre mon tems en repetant ce que j'ay desja escrit.

7. maji 1766

Van Swieten

Za to problematiko je zvedel tudi vojaški protomedicus Grafenhueber in 22. maja je tudi on priporočil Haqueta. Pripomnil je, da znanje domačega jezika (kar rudniška uprava poudarja kot enega izmed temeljnih pogojev za sprejem v službo ali medica ali kirurga v Idriji) za kirurga ni tako pomembno kot je za

* V prostem prevodu: O kirurgu Haquetu. Izbirati je med ignorantom, ki zna jezik, in dobrim kirurgom, ki ga ne zna. Haquet se je zlahka naučil enega tujega jezika, lahko torej domnevamo, da se bo naučil tudi tega. Sicer se pa to težavo lahko odpravi tako, da vzame Haquet vajenca, ki zna slovensko. Tudi govori precej prebivalcev nemško. Pameten človek bo imel rajejše čeprav nemega kirurga, ki zna svojo stroko, kot pa ignoranta, ki samo blebeta. Zastonj vsi ti poskusi: zakone je treba spoštovati in zdi se mi, da zgubljam čas, ko ponavljam, kar sem že pisal. 7. maja 1776 Van Swieten.

medica (le-ta obiskuje bolnike na domu in sploh z njimi največ komunicira, kirurg je le strokovnjak, ki se pri svojem delu ne posvetuje z domaćini) in da priporoča Haqueta zato, ker je mož zelo sposoben kirurg. Potem navaja podrobnosti, ki so za nas zanimive kot novi detalji: Bil da je dve leti kirurg pri De Lignijevem infanterijskem regimentu, dve leti v c. kr. vojaških špitalih in poslednja približno tri leta pri portugalskem kirasirskem regimentu; povsod tu da se je obnesel najbolje. Sicer da je rojen v Franciji, a se je z lahkoto naučil nemškega jezika. Zato da se bo verjetno kmalu naučil tudi ilirskega (!).

Zato so 4. avgusta 1766 napisali zanj dekret in najpozneje 15. oktobra je že bil v Idriji, saj je tedaj izdal neko potrdilo, ki se končuje: Haquet, bergwerks Chirurgus alda. Približno po sedmih letih dela je aprila 1773 prišlo najprej do strokovnega disputa zastran pravnega oziroma nepravilnega zdravljenja nekega pacienta, nato pa kar do osebnega konflikta med rudniškim fizikom Jožefom Kneecom in Haquetom. Razplet dogodkov je bil takšen: Septembra 1773 je kirurg želel zamenjati službeno mesto s kirurgom v Ljubljani Francem Klopffsteinom. Približno leto dni po tistem, ko sta se sporekla impulzivni Haquet in užaljeni Knee, se je fizik pri nekem padcu poškodoval. Dne 8. julija 1774 je želel priti in je pozneje tudi prišel v Idrijo Janez Urbas, ki je bil takrat že osem let stanovski fizik ali zdravnik na Dolenjskem. Bil je izprašan na dunajski visoki šoli. Zaradi sposobnosti in siceršnjih kvalitet je bil splošno priljubljen, imel je kakopak še »glavni rekvizit, potreben tudi za Idrijo«, to je znanje domačega jezika. O Urbasih vemo, da so imeli gostilno s prenočišči v Zgornji Planini, da so bili furmani oziroma že kar špediterji in da je to podjetje vodil Jurij Urbas s sedežem v Trstu; tu je imel tudi večjo parcelo, a zidal ni. Leta 1774 se citira v Trstu neki drug Urbas (imena ni) kot stavbni oziroma gradbeni mojster. Urbasi so tudi sklenili pogodbo z upravo idrijskega rudnika, da bodo razvažali živo srebro izključno sami tako v Trst kot na Dunaj (Za zadevo Van Swieten — Haquet in za zdravnika Urbasa ADK, M.-u. B. W., Krain, fasc. rd. št. 1573). Po potrebi se je Haquet še vračal v Idrijo. Ob razsajanju neke epidemije v Idriji je v decembru 1781 prihitel na pomoč zdravniku Urbasu (Ibidem, fasc. rd. št. 1586).

O tem, kako je dal Haquet upodobiti znanca (prijatelja?) jamomerca Jožefa Mraka, kako mu je znanec kranjski deželni cestni inženir Leopold Lieber za Oryctographijo izdelal nekaj risb in zemljevidov, bi tu ne pisali več, ker pripovedovanje nima zveze z dobro Petkovškovo razpravo o Scopoliju.

Jože Šorn

Galib Šljivo, **Omer-paša Latas u Bosni i Hercegovini 1850—1852.** Sarajevo 1977, 218 strani.

Omer-paša Latas, istaknuta ličnost istorije Osmanskog carstva, ostavio je dubokog traga i u našoj istoriji. Njegovo energično slamanje bosansko-hercegovačkog plemstva 1850—1852, a zatim dva strahovita vojna pohoda na Crnu Goru, kojoj je zadao teške udarce (1853. i 1862.) dugo su se pamtili i zaokupljali pažnju istoričara, ali i drugih ljudi od pera. Ipak, do sada još nije napisano cjelovito djelo o ovoj ličnosti, toliko kontraverznoj i dinamičnoj. Omer-paša Latas je sin našeg podneblja. Rodio se u srpskoj porodici Latasa, dobivši na krštenju ime Mihailo. Kao i mnogi siromašni Ličani onoga vremena da bi obezbijedio kakvu takvu egzistenciju školuje se u austrijskoj vojnoj školi i počinje karijeru oficira. Austrijsku vojsku je napustio (razlozi još nijesu precizno utvrđeni, mada ono što se zna čini osnovu istine o motivima bjegstva u Tursku) i prebjegao u Bosnu. Od Banja Luke, gdje se poturčio pod novim imenom Omer, put će ovog bistrog, inteligentnog, obrazovanog i smjelog vojnika dovesti preko Vidina do Carigrada, a odatle na izvršenje mnogih važnih vojnih pohoda po prostranom Osmanskom carstvu, iz kojih se uvijek vraćao kao pobjednik. To će mu otvoriti napredovanje do vrha vojne ljestvice u Carstvu.

Knjigom dr Galiba Šljiva naša historiografija je popunila jednu osjetnu prazninu. Naime, ovom vrijednom studijom obuhvaćena su složena zbivanja i politička kretanja na prostoru Bosne i Hercegovine sredinom XIX vijeka. U studiji se obrađuje boravak Omer-paše Latasa, seraskera turske vojske u Bosni i Hercegovini od 1850.—1852. godine i njegova strašna borba protiv buntovnog bosansko-hercegovačkog plemstva. Omer-pašin boravak u Bosni i Hercegovini ostavio je snažan utisak na sve njegove savremenike, a njegovo nepoštedno i bezobzirno slamanje feudalaca, praćeno prolivanjem krvi do tada nezapamćenom u ovoj najisturenijoj provinciji Osmanske imperije u Evropi, gdje su svi Portini funkcioneri uvažavali

moć domaćeg plemstva, — zapamtile su generacije sve do našeg vremena. Iako, vremenski kratkotrajan Omer-pašin boravak (1850—1852) u Bosni i Hercegovini, sa izvanrednim ovlaštenjima sultana, predstavlja jedan od najsudbonosnijih događaja u historiji Bosne i Hercegovine u XIX vijeku. O njegovom snažnom i rekli bismo surovom razračunavanju sa plemstvom ove provincije pisano je i ranije sa dosta interesovanja. Sačuvano je o tim događajima dosta svjedočanstava i od savremenika, posebno Franjevaca koji su s posebnom pažnjom pratili zbivanja u Bosni i Hercegovini u ono vrijeme. Neki od njih su i aktivno učestvovali u tim sudbonosnim političkim i društvenim zbivanjima, te su njihova svjedočenja o Omer-pašnim postupcima utoliko interesantnija. Među tim savremenicima najistaknutije mjesto zauzima Ivan Franjo Jukić, koji je imao sudbinu da bude seraskerov zarobljenik, budući da se isticao nacionalnim i vjerskim radom u ono vrijeme. Pored njegovog pisanja o strahovladi Omer-paše Latasa pisali su od Franjevaca i fra Martin Nedić i fra Ivo Kresić. U red onih koji su ostavili vrlo interesantna viđenja Omer-paše i njegove strahovlade spada i fra Grga Martić (opjevao je intervenciju nešto kasnije, pod uticajem novonastalih političkih promjena).

Ali o Omer-pašinom boravku u Bosni i Hercegovini i njegovoj borbi protiv plemstva pisali su i ljudi iz pravoslavne sredine, uglavnom memoaristi i ljetopisci. Kao i pisanje katoličkih pisaca, kroničara i ovi radovi pretežno imaju vjerski karakter. Ona su zanimljiva što prikazuju težak položaj pravoslavnog svijeta, ali se ne bave dublje suštinom socijalno-ekonomskih i političkih prilika u cjelini u Bosni i Hercegovini. No, i takvi ti književno-istorijski spisi (A. Giljferdinga, Pamučine, Čokorina, S. Skenderove, Crnogorčevića i Marinkovića), predstavljaju za istoričare dragocjen materijal za dublju analizu istorijskih procesa, vremena i prostora u kome je djelovao Omer-paša Latas.

Veliki je nedostatak što o Omer-pašinom pohodu nijesu pisali bosansko-hercegovački muslimani, koji su najviše i stradali od njegove strahovlade. Znatno kasnije pisanje S. S. Huseinovića, zvanog Muvekit, temelji se više na dokumentima nego na pamćenju i neposrednom predanju. To čini da je izvorna literatura o Omer-pašinoj ekspediciji manjkavija. Međutim, o Omer-paši Latasu su ostala interesantna svjedočanstva od ljudi iz njegove neposredne okoline (dr J. Kečet, njegov lični ljekar, porijeklom Švajcarac pisao je o njemu za vrijeme prvog pohoda na Crnu Goru), a ima prilično podataka i u srpskim i hrvatskim novinama, te i nekim austrijskim glasilima. Kako je sredinom XIX vijeka vladalo veliko interesovanje za Bosnu i Hercegovinu ne samo u Crnoj Gori i Srbiji, nego i kod zapadnih evropskih sila, posebno u Austriji, a na istoku i u Rusiji, to se i tajno i javno izvještavalo o Omer-pašinoj misiji. I njegova dva napada na Crnu Goru učinila su da ova visoka ličnost vojnog života Osmanske imperije bude praćena sa osobitom pažnjom i na Balkanu i u evropskim prestonicama. Tako je nastala obimna građa o Omer-paši i njegovom dobu. Ali i pored toga mi o ovoj ličnosti još uvijek nemamo kompletnu monografiju u kojoj bi Omer-paša bio predstavljen u pravoj svjetlosti, sagledana uloga njegovih vojnih pohoda na Balkanu.

Dr G. Šljivo svojom studijom učinio je veliki korak u tome. Međutim, njegova monografija obuhvata samo Omer-pašin pohod na Bosnu i Hercegovinu, dok oni drugi pohodi — dva strašna rata na malu Crnu Goru — pa i druge seraskerove aktivnosti čekaju na obradu.

Autor je ovu značajnu studiju zasnovao ne samo na sintetizovanju onoga što je ranije pisano o Omer-paši, naročito u šire koncipiranim djelima o Bosni i Hercegovini, Turskom carstvu i Austriji, već, prije svega, na sopstvenim istraživanjima arhivske građe. Prvi put je koristio arhivsku građu iz Carigrada, koja sadrži prilično novih podataka. Pored toga, autor je vršio i arhivska istraživanja u Beču, a priličnu građu o Omer-paši Latasu otkrio je u arhivima Zadra, Dubrovnika, Beograda, Sarajeva i Zagreba. Nešto građe nalazio je u arhivskim zbirkama u franjevačkim manastirima Bosne i Hercegovine i Dalmacije.

Studija *Omer-paša Latas*, pored kraćeg predgovora, sadrži šest glava osnovnog teksta, zaključak, a na kraju knjige date su bilješke i popis izvora i literature.

U prvoj glavi — *Prilike u Bosni i Hercegovini 1832.—1847.* (str. 9—16) — dat je presjek društveno-ekonomskog i političkog razvitka Bosne i Hercegovine, poslije sloma pobune Husein-kapetana Gradaševića (1832). Bosna se u ovom periodu nekoliko godina relativno mirno razvijala. U ovom periodu Bosanski pašaluk bio je smanjen zbog izdvajanja hercegovačkog sandžaka (mutesafluka), koji se sastojao iz 15 nahija, u posebnu provinciju. Ovo vrijeme karakteristično je po nastavljanju reformnih zahvata u Osmanskom carstvu, naročito od donošenja poznatog Hatišerifa od Gilhane, novembra 1839. godine. Reforme su naišle na žilav otpor muslimanskog stanovništva od prvog dana rada na njihovom sprovođenju.

Četrdesetih godina dolazi do buna i nemira u Bosni, što utiče na pogoršavanje položaja radne klase, raje, kako hrišćanske tako i muslimanske vjere. Takođe i bosansko plemstvo se buni, nezadovoljno novim položajem. Ceste bune i nemiri, stalne žalbe zavisnih seljaka, kmetova, raje i osiono držanje između plemstva uticali su na Portu da Bosni posveti veću pažnju i da istraje na sprovođenju naredaba *tanzimata*. To ona u periodu od 1840.—1847. nije uspjela da postigne iz razloga što su se valije u Bosni često smjenjivale. Zašto je carigradska vlada često smjenjivala bosanske valije dr Šljivo čini samo pretpostavke, jer »teško je prosuditi« pravi razlog.

U drugoj glavi obrađuje se *vladanje valije Tahir-paše u Bosni 1847.—1850. godine* (str. 17—51). Njegovo trogodišnje upravljanje Bosnom predstavljalo je period kada se starim metodama radilo na sprovođenju Portinih reformi, ispunjeno je čestim nemirima i ustankom, bosansko plemstvo je svojim otporom izazivalo Portu da povuče jači hirurški rez. Taj rez će usmjeriti slanjem Omer-paše Lapasa, specijalnog emisara za sprovođenje reformi u Bosni.

U glavi trećoj (str. 52—57) koncizno je obrađen *odnos susjeda u ono vrijeme prema Bosni i Hercegovini*. Autor je izložio politiku Austrije prema Bosni i Hercegovini od Bečkog kongresa (1815), kada se Habzburška monarhija učvrstila i na Jadranskom moru, i tako postala susjed Bosne i Hercegovine i sa jugozapadne strane. Ukratko se dotakao odnosa Srbije prema Bosni i Hercegovini i akcijama ondašnje ustavobraniteljske vlade, posebno u Bosni. Samo su konstatovani odnosi između Crne Gore i Hercegovine, koji su povremeno dovodili i do kriznih situacija na crnogorsko-hercegovačkoj granici. Rezultat Njegoševe politike prema Hercegovini bilo je zaključivanje mira sa Ali-pašom Rizvanbegovićem 1843. godine u Dubrovniku.

Kako su Austrija, Srbija i Crna Gora bile živo zainteresovane za Bosnu i Hercegovinu i to je Portu guralo na odlučnije korake da se uvedu reforme u Bosni i Hercegovini i tako čvršće povežu sa cjelinom Carstva.

Glava četvrta — *Omer-paša Latas u Bosni i Hercegovini* (str. 58—124), predstavlja okosnicu studije. Autor je ukratko obradio život i karijeru Omer-paše, prateći ga od njegovog rođenja (25. X 1806.) u Ogulinu, gdje mu je otac Sofronije Latas služio u vojsci kao podoficir, pa sve do napredovanja u Turskoj do samog vojnog vrha. Prije nego što mu je sultan povjerio zadatak da sprovede vojnom intervencijom reformne principe, Omer-paša je imao glas već proslavljenog vojnog komandanta, sa činom mušira (maršala) i seraskera rumelijske vojske. Kao izvanredni i opunomoćeni komesar za sprovođenje reformi serasker Omer-paša je došao u Bosnu, u ljeto 1850. godine sa tri korpusa od 35.000 vojnika i sjajnom svitom oficira, mahom poturčenjaka — Mađara i Poljaka, koji će vjerno i dosljedno sprovoditi njegove naloge u ovoj zemlji, gdje je vladala samovolja begovata. Sa gvozdenom rukom sprovodio je od prvog dana reforme, tukao pobunjenike i ponižavajućim mjerama natjerivao bosansko plemstvo na pokornost. Autor prezentira obilje podataka koji ilustruju odlučnost i riješenost ovog sultanovog miljenika da razruši Bosnu kao tvrđavu plemstva, koje do tada nije mnogo hajalo za Portine reforme. Omer-paša je topovima i krvlju uspio da zavede prvi put u istoriji Bosne i Hercegovine puno poštovanje centralne vlasti i sprovođenje reformnih principa. Nije imao mnogo milosti prema protivnicima reforme i lično je predvodio vojsku protiv pojedinih pobunjenika. Tako je posljiye mnogo muke vratio Bosni red i mir. Zanimljivo je da nije smicao glave vođama pobune, ali ih je na druge načine potpuno slamao. Slomivši plemstvo u 1850. i prvoj polovini 1851. godine, Omer-paša je nastavio da sprovodi reforme bez posebnih teškoća.

Austrija i Omer-pašin progon begova čini predmet pete glave knjige (str. 125—148). Analizom izvora dr Šljivo dolazi do zaključka da je susjedna Austrija s velikim oduševljenjem gledala na serakserov rad na gušenju otpora Bosanskog plemstva, ali istovremeno ona je počela da oštro istupa protiv njega kada je prišao sređivanju unutrašnjih privrednih prilika u Bosni. Bečka vlada je plašeci se da ne izgubi Bosnu kao tržište sve češće ga napadala na Porti, kvalifikujući njegov rad u Bosni i kao neprijateljski prema Austriji. Snažna ličnost kakav je bio Omer-paša, nikako nije odgovarala Austriji na njenim granicama, pa je tražila na Porti da ga povuče u Bitolj, sjedište seraskera rumelijske vojske. Po svemu sudeći to je imalo uticaja na Porti, pa je 1852. godine Omer-pašina misija u Bosni bila završena. Komplikovana međunarodna situacija nalagala je Turskoj sređivanje odnosa sa Austrijom.

U šestoj — posljednjoj glavi, autor obrađuje *Omer-pašinu intervenciju protiv hrišćana i stav hrišćanskih susjeda prema Turskoj* (str. 149—176). Omer-pašina misija skupo je koštala hrišćane u Bosni. On je sprovodeći reforme izvršio i re-

organizaciju administrativnog uređenja u Bosni. Dr Šljivo konstatuje »da je Omer-paša nastojao da oslobodi hrišćansko stanovništvo pojedinih nameta i da optereti muslimansko«. Međutim, teret ratovanja i izdržavanja carske vojske jako je pogodilo i hrišćanski živalj, pa se on žalio na svoj težak položaj. Austrija je intervenisala preko svog konzula u Bosni i vicekonzula u Mostaru u korist hrišćana, prije svega katolika. Međutim, i pored intervencija austrijske diplomatije položaj hrišćana nije se vidno popravio. Stanje hrišćana u Bosni 1852. godine bilo je takvo da su se oni i dalje iseljavali, pretežno na teritoriju Austrije. Zbog toga bečka vlada nije prestajala sa svojim intervencijama, te je Turska bila prinuđena da popušta u spornim pitanjima, osim u onim koja su zadirala u njen teritorijalni status.

Interesovanje Crne Gore za hrišćanski živalj u Hercegovini dovelo je do neprijateljskih odnosa između Crne Gore i Turske. Ipak, dok je Omer-paša bio gospodar situacije u Bosni, nije došlo do oružane intervencije Turske protiv Crne Gore. Ali to će Omer-paša učiniti nešto kasnije — 1853. i 1863. godine.

Sa Srbijom Omer-paša nije imao sporova, mada se i ona povremeno interesovala za pravoslavni svijet i njegov položaj.

Omer-pašin boravak u Bosni (1850—1852) doveo je do sloma bosanskog muslimanskog plemstva. Prema zaključku dr Šljiva uporedo sa razbijanjem tradicionalnog begovata stvoren je prostor i za jačanje ostalih vjerskih grupacija u Bosni i Hercegovini. Staro muslimansko plemstvo, koje je Omer-paša najvećim dijelom uništio i porazio, »već samom organizacijom svojih posjeda, svojom moći i bogatstvima, vršilo manji pritisak na proizvođačku raju nego begovat koji je poslije njih restaurisan umnožavanjem staleža čitluk-sahibija« — zaključuje dr Šljivo. I zaista podaci iz domaćih i stranih arhiva pokazuju da je ovom prilikom ekonomski i društveni pritisak na seljake, raju postao neposredniji i teži. Omer-pašinih reformama ne samo što nije sasječen u korijenu uzrok buna i ustanaka u Bosni i Hercegovini nego su stvoreni novi uzroci za šire oslobodilačke pokrete s naglašenim socijalnim i nacionalnim koncepcijama.

Poznato je da su muslimani u Bosni i Hercegovini, u krvavoj strahovladi Omer-paše, izgubili svoj vodeći društveni sloj. Mada je taj društveni sloj — plemstvo i ulema — bio vrlo konzervativan, sebičan i netrpeljiv, bez smisla da unapređuje društvene odnose onakve kakve je izvan turskih granica u Evropi stvarala buržoazija, po mišljenju Šljiva »bosansko-hercegovački muslimani su gubitkom svoga plemstva bili veoma oštećeni za budućnost.« Razmišljanja autora o ovom problemu su zaista za respektovanje, mada se mora učiniti ograda od nekih konstatacija, kao što je ova: »Proces emancipacije Muslimana doveo je dotle da su nestali upravo oni ljudi (misli na tradicionalno muslimansko plemstvo — M. D.) koji su bili nosioci ugleda i imovinskog potencijala«. Dopustimo sebi primjedbu: Da li bi zaista bio moguć brži napredak bosansko-hercegovačkih muslimana, da nije bilo krvave intervencije Omer-paše koji je uništio cvijet, upravo tog konzervativnog feudalnog društvenog sloja. Zar bi taj sloj feudalnog carstva, vodeći u muslimanskom svijetu u Bosni i Hercegovini, pod pretpostavkom da nije došlo do Omer-pašinih reformi, bio u stanju da izvrši društveni, ekonomski, nacionalni i kulturni uticaj kakav mu pripisuje dr Šljivo. Vjerujemo da ne samo što se to ne bi desilo nego bi proces emancipacije bosansko-hercegovačkih Muslimana mogao biti i usporeniji.

Omer-pašine reforme su ipak otvorile neke nove procese koji su ubrzavali osvješćavanje gotovo svih društvenih slojeva u Bosni i Hercegovini, pa i naroda koji su je naseljavali.

No bez obzira na mogućna neslaganja sa autorovim zaključcima, oni su takvi da navode na razmišljanja o kompleksnostima istorijskih procesa na tlu Bosne i Hercegovine u prvoj polovini XIX vijeka i onome što će se desiti poslije uvođenja reformi u ovoj turskoj provinciji, uz obilatu primjenu sile pod komandom Omer-paše Latasa.

Vrijednost ove monografije je, dakle, ne samo u konstatovanju činjenica, pojava i događaja, njihovo konfrontiranje i dovodenje u istorijske veze i uzajamnosti, već više u tome što njen autor u svojim zaključcima ukazuje na istorijske posljedice koje su nastale za Bosnu i Hercegovinu u drugoj polovini XIX vijeka.

Knjiga se lako čita, izlaganje pisca je logično i istorijski konsekvantno, što joj takođe daje značajnu vrijednost.

Miomir Dašić

Branko Mita Colakovic, *Yugoslav Migrations to America*, San Francisco 1973, 190 strani.

Knjiga Branka Mite Colakovica obravnava imigracijo v Združene države Amerike s področja današnje Jugoslavije od prvih začetkov v 18. stoletju pa vse do današnjih dni. Avtor najprej na splošno obravnava prispevek posameznih strok k obravnavi vprašanja modernih migracij. Ugotavlja, da se v novejšem času s to problematiko bavijo predvsem zgodovina, geografija in sociologija. Pri tem navaja obširen seznam najnovejše in pomembnejše starejše literature o tem vprašanju.

Glavno vprašanje, na katero je imel avtor v študiji namen odgovoriti, je, zakaj so Jugoslovani imigrirali v ZDA in koliko je pri tem vplivala razlika v gospodarski in družbenopolitični ureditvi med emigrantskim področjem (področjem današnje Jugoslavije) in imigrantskim področjem (ZDA). Študija je bila izdelana na podlagi objavljene in neobjavljene literature o obravnavani problematiki, časopisnih in statističnih virov ter na podlagi podatkov ankete 500 jugoslovanskih izseljencev, ki so imigrirali v ZDA pred letom 1924.

Izmed raznih teorij o vzrokih in pogojih modernih migracij je zanimiva Hansenova, ki ugotavlja, da morajo biti za začetek modernih migracij izpolnjeni trije temeljni pogoji: 1) svoboda gibanja, to se pravi, da imajo ljudje možnost potovati brez kakršnih koli fevdalnih ali drugih ovir, 2) želja po selitvah, ki so jo povzročili politični, socialni in psihološki motivi, 3) na razpolago morajo biti tudi transportna sredstva.

Pogoj za to, da so se moderne migracije sploh začele, je razprostranjenost poštne in železniških komunikacij. Preko poštne zvez so ljudske množice izvedele, da si lahko z izseljevanjem ali začasnim delom v tujini izboljšajo svoj socialni položaj. Preko železniških zvez so lahko prišli do severno-nemških pristanišč Bremena, Hamburga in drugih, iz katerih je šel glavni val migracij iz Evrope v ZDA. Pomen stopnje razprostranjenosti teh zvez za stopnjo emigracijskih procesov nam pokažejo podatki o tem, v katerem letu se je iz posamezne države izselilo v ZDA največ ljudi. Tako se jih je izselilo iz Velike Britanije, Irske in Francije največ leta 1851, iz Nizozemske, Nemčije, Danske, Norveške in Švedske leta 1882, iz Švice 1883, iz Italije, Avstro-Ogrske, Bolgarije, Srbije, Črne gore in Grčije 1907, iz Rusije, Belgije in evropskega dela Turčije 1913, medtem ko se je izselilo iz Romunije, Španije in Portugalske v ZDA največ ljudi leta 1921.

Ko avtor obravnava vzroke emigracije s področja današnje Jugoslavije v ZDA, povzema po Toussaintu Hočevarju, da je bilo izseljevanje manj rezultat težkih ekonomskih in socialnih pogojev kot pa rezultat rastočih aspiracij med ljudmi. To dokazuje s primerjavo gospodarskega položaja Slovencev in drugih jugoslovanskih narodov. Čeprav Slovenci med jugoslovanskimi narodi niso bili v najslabšem položaju, zlasti ne ekonomskem, so se izseljevali v relativno največjem številu.

V poglavju o Ameriki kot pull faktorju (Ameriki kot privlačnem faktorju) migracij ugotavlja avtor naslednje vzroke imigracij v ZDA: 1) razlika med gospodarskimi razmerami v ZDA ter deželah emigracije, 2) razlika med političnimi razmerami v ZDA na eni in Avstro-Ogrski na drugi strani. Za to so potencialni emigranti izvedeli prek pripovedovanja sorodnikov ali znancev, ki so že bili v ZDA, prek časopisov in poklicnih reklamnih agentov. Avtor obravnava tudi posledice izseljevanja za emigrantska področja v Jugoslaviji in opozarja na povezanost med procesi izseljevanja in procesi germanizacije in madzarizacije obravnavanih področij. Opozarja tudi na to, da so izseljenci plačevali z denarjem, ki so ga zaslužili v ZDA, zemljiške davke in gospodarske izboljšave na kmetijah v stari domovini. S tem denarjem pa so kupovali tudi zemljo v stari domovini, kar je imelo za posledico nerealno visoko ceno zemljišč.

Avtor periodizira proces imigracij s področja današnje Jugoslavije v ZDA tako, da smatra imigracije izpred leta 1890 za zgodnje, migracije med 1890 in 1924 za masovne, migracije po letu 1924 pa za pozne. Prvi naseljenci s področja današnje Jugoslavije v ZDA so bili protestantje, ki so koncem 16. stoletja najprej pobegnili v Prusijo in se po več desetletjih življenja v Prusiji pod vodstvom dveh duhovnikov preselili v ZDA. Grupa 1200 oseb se je naselila v Georgiji, kjer so na vzhodnem bregu reke Savannah ustanovili leta 1734 naselbino Ebeneser, ki so jo uničile čete generala Shermana leta 1864 za časa državljanske vojne.

V 18. in 19. stoletju so v Ameriko prihajali predvsem slovenski in hrvaški misijonarji. Med Slovenci so znameniti predvsem škofje Baraga, Mrak, Stariha, Trobec in Vertin.

Prvi, ki so se v večji meri naseljevali v ZDA, so bili Dalmatinci, ki so se naseljevali v Kaliforniji in New Orleansu, kjer so se ukvarjali zlasti z gostilničar-

stvom, vinogradništvom in sadjarstvom. Slovenci so še pred letom 1870 ustanovili v Minnesoti Kraintown, Brackway in druge naselbine, kasneje pa so Slovenci ustanavljali svoje kolonije v Chicagu, Omahi, Iowi, Jolietu v Illinoisu (1873) in v New Yorku (1878).

Masovna imigracija v ZDA z ozemlja današnje Jugoslavije začenja po Colakovici leta 1890. Ugotavlja, da je večina emigrantov z ozemlja današnje Jugoslavije emigrirala iz takratne Avstro-Ogrske, manjši del pa iz Srbije, Črne gore in Makedonije. To obdobje masovne emigracije z jugoslovanskega ozemlja v ZDA zaustavi prva svetovna vojna, ko izseljevanje skoraj povsem preneha, dokončno pa ga ustavi zakon o priseljevanju iz leta 1924, ki le-to močno omeji s sistemom določanja števila imigrantov, ki so se lahko priselili v ZDA v obdobju enega leta iz posamezne države (sistem tako imenovanih kvot).

Etnično strukturo jugoslovanskih izseljencev je po ameriških statističnih virih zelo težko ugotavljati. Do leta 1899 so jugoslovanske izseljence iz Avstro-Ogrske prihajali k Avstrijcem ali Madžarom, od 1899 dalje pa štejejo ljudi po »rasi oz. ljudstvu«. Jugoslovane so šteli tako, da so šteli Hrvate in Slovence skupaj, Bolgare, Srbe in Črnogorce skupaj, posebej pa so šteli še Dalmatince, Bosance in Hercegovce. Po Colakovici so se v relativno največjem številu izseljevali Slovenci in Hrvatje, medtem ko je med ostale jugoslovanske narode ideja o emigraciji kot sredstvu reševanja socialnih problemov prišla relativno pozno, zato tudi ni nalletela na zelo velik odziv.

Colakovic nam nato predstavi rezultate ankete 500 izseljencev, ki so prišli v ZDA iz vseh krajev današnje Jugoslavije pred letom 1924. Ugotavlja raven izobrazbe intervjujancev (zelo nizka), kdo je nanje vplival, da so se izselili v ZDA (sorodniki v ZDA 84 %, prijatelji v ZDA 14 %), kdo jim je plačal pot (sorodniki v ZDA 71 %, družinski viri 15 %) in razloge za odhod v ZDA. Colakovic ugotavlja, da glede na rezultate ankete prevladuje med vzroki tako imenovani pull faktor (privlačnost države imigracije) pred push faktorjem (slabe razmere v deželi emigracije).

Med obema svetovnima vojnama je šel zadnji večji val izseljevanja iz Jugoslavije med letoma 1918 in 1924, ko je šlo predvsem za združevanje družin, medtem ko se je v istem času spričo spremenjenih političnih razmer priselilo nazaj v Jugoslavijo določeno število Jugoslovancev. Val izseljevanja iz Jugoslavije v ZDA je ponehal po letu 1924, ko je sistem kvot omejil priseljevanje v ZDA, vendar se je v zmanjšanem obsegu priseljevanje v ZDA nadaljevalo. Po drugi svetovni vojni se naseljuje v ZDA iz Jugoslavije zlasti politična emigracija in pa sorodniki ameriških državljanov jugoslovanskega porekla.

Število pripadnikov posameznih narodov, ki so se izselili v ZDA, lahko od leta 1910 ugotavljamo po podatkih ljudskih štetij po maternem jeziku. Leta 1910 so v ZDA našeli 123.000, leta 1940 pa 75.000 prebivalcev s slovenskim maternim jezikom. Slovenci so po podatkih teh statistik tvorili vse do konca druge svetovne vojne največjo skupino med jugoslovanskimi izseljenci v ZDA. Največ jih je bilo zaposlenih v rudnikih in tovarnah držav Pennsylvanija, Ohio in Illinois. Tudi za ameriške razmere dokaj visok odstotek jugoslovanskega porekla (73 %) je bil po podatkih ljudskega štetja leta 1930 zaposlen v neagrarnih poklicih. Večina tistih, ki so bili zaposleni v kmetijstvu, se je v ZDA priselilo pred letom 1910. Izseljevali so se predvsem moški, katerim so se šele kasneje ko so le-ti zbrali dovolj sredstev za pot, pridružile žene in dekleta. To se kaže tudi v strukturi izseljencev po spolu, ki je najbolj neuravnovešena leta 1910, kasneje pa se do leta 1940 skoraj povsem uravnovesi.

Po letu 1924 se je v ZDA naselilo le manjše število jugoslovanskih kot tudi slovenskih imigrantov, ti pa so se naseljevali v ista področja, v katera so se naseljevali priseljenci iz Jugoslavije v prejšnjih obdobjih.

Po letu 1924, še zlasti pa po drugi svetovni vojni se je spremenila struktura Jugoslovancev glede na zaposlitvene skupine, spričo tega pa se je avtomatično spremenila tudi koncentracija njihovih bivališč. V industrijska in upravna središča v državah New York, New Jersey, Kalifornija in Florida se je naselilo veliko število Jugoslovancev, medtem ko se je precejšnje število Jugoslovancev preselilo iz rudarskih področij Minnesote, Pennsylvanije, Colorada in Montane. Od 500 intervjujancev, ki so prišli v ZDA pred letom 1924, jih je kar 237 vsaj enkrat menjalo mesto bivanja, kar pomeni malo manj kot polovico. Tudi otroci imigrantov so bili glede na rezultate te ankete zelo mobilni, saj je več kot ena tretjina otrok spremenila bivališče in to v isti smeri iz starih rudarskih in industrijskih v nova industrijska in upravna središča. Avtor nam prikaže tudi socialni dvig prebivalstva jugoslovanskega porekla. Medtem ko je leta 1920 bilo zaposlenih v jeklarski indu-

striji, rudarstvu in rafinerijah 54 % Jugoslovancev v ZDA, jih je leta 1960 delalo tu le še 26 %.

Knjiga Branka Mite Colakovica pomeni zanimiv prispevek k proučevanju zgodovine izseljeništvja jugoslovanskih narodov, s tem pa tudi k proučevanju zgodovine slovenskega izseljeništvja v ZDA.

Matjaž Klemenčič

Mihajlo Pupin, *Od pastirja do izumitelja*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1977 (popravljen ponatis prve izdaje iz leta 1932), prevedel Pavel Brežnik, 278 strani.

Avtobiografija Mihajla Pupina, ameriškega znanstvenika jugoslovanskega porekla, je za zgodovinarja zanimiva iz dveh vidikov. Prvi del knjige opisuje življenjsko pot, kakršno je prehodil skoraj vsak izseljenec v ZDA, če se je hotel prebiti iz najnižjih slojev ameriške družbe, drugi del pa opisuje razvoj znanosti in tehnike, ki je prav v času njegovega življenja dosegel dotlej nesluten razmah.

Mihajlo Pupin se je rodil kot kmečki sin v banatski vasi Idvor blizu Pančeva. Spričo težav, ki mu jih je nakopala udeležba pri napadu na črno-žolto avstrijsko zastavo, ko je srbski pesnik Miletić obiskal Pančevo, je nadaljeval šolanje v Pragi. Tu se mu je priskutilo avstrijsko germanstvo, zato je, ko je izvedel, da mu je umrl oče, odpotoval leta 1874 z izseljeniško ladjo iz Hamburga v ZDA. Za slovenskega zgodovinarja je zanimiv opis razmer na izseljeniški ladji, saj so bile to razmere, v katerih so se v tem času vozili v ZDA tudi slovenski izseljenci. Prav tako je tudi zanimiv oris življenja mladega izseljenca v prvih letih po doselitvi v ZDA. Pupin se je v tem »zelenskem« obdobju preživljal s fizičnim delom po raznih krajih ZDA, obenem pa se je učil angleškega jezika in obiskoval razne večerne tečaje.

Po štirih letih življenja v ZDA mu je uspelo vpisati se na Kolumbijsko univerzo, ki jo je kljub temu, da se je moral ob študiju sam preživljati, v roku tudi končal. Po koncu študija na Kolumbiji je podiplomsko študiral na univerzah v Cambridgeu in Berlinu, kjer je doktoriral. V času študija v Evropi je svoje počitnice preživljal v Idvoru. Zanimiva so njegova razmišljanja o vtisih, ki jih je na banatske domačine naredilo njegovo pripovedovanje o ZDA, kot tudi o vtisih, ki jih je nanj naredilo primerjanje političnih in družbenih razmer v ZDA in Avstro-Ogrski. Ob opisovanju življenja in dela v tem študijskem obdobju je Pupin orisal tudi razvoj naravoslovnih znanosti in tehnike ob prelomu 19. v 20. stoletje. Po doktoratu se je zaposlil kot univerzitetni učitelj na pravkar nastalem oddelku za elektrotehniko na višji rudarski šoli kolidža Columbia. Kot univerzitetni učitelj je izumil električni resonator, fotografiranje z rentgenskimi žarki, drugotne žarke X itd. Med prvo svetovno vojno je bil tudi podpredsednik državnega sveta za znanstveno raziskovanje, ki so ga leta 1916 ustanovili predvsem za podpiranje znanstvene dejavnosti za potrebe državne obrambe.

V Pupinovi avtobiografiji pogrešamo spomine na njegovo politično dejavnost med jugoslovanskimi izseljenci, kot tudi spomine na njegovo dejavnost na pariški mirovni konferenci leta 1919, ki se jo je udeležil kot član jugoslovanske delegacije. Kot lahko sklepamo po njegovem predgovoru, je precej pripomogel k temu, da je po prvi svetovni vojni Banat in takem obsegu pripadel k Jugoslaviji, glede Bleda pa govori o svojih »skromnih zaslugah«. Proučitev njegovega delovanja na pariški mirovni konferenci je zelo vabljiva naloga za slovensko in jugoslovansko zgodovinarje.

Matjaž Klemenčič

Österreicher im Exil 1934 bis 1945, Wien 1977, 617 strani.

Knjiga z gornjim naslovom predstavlja zapisnik mednarodnega simpozija, namenjenega proučitvi avstrijske emigracije med nastopom klerofašistične diktature leta 1934 ter med vojaškim zlomom nacizma leta 1945; v tem smislu pomeni knjiga prvi poskus obdelave tedanje avstrijske emigracije s političnega in kulturnega stališča. Vsebinsko se je simpozij (bil je med 3. in 5. julijem 1977 na Dunaju) delil na dva, med seboj bolj ali manj zaključena dela. Prvi je zajel oris položaja in delovanja avstrijske politične emigracije, drugi pa kulturno in znanstveno delovanje pripadnikov emigracije (tako posameznikov kot širših krogov). Ena odlik publikacije, ki verno sledi poteku simpozija, je, da prinaša ob referatih (ti so radi obsežnosti problematike v glavnem podani v skrajšani obliki) večkrat tudi dokaj burno razpravo in polemiko. Za čas pred letom 1938 naj opozorimo, da se je več

sto avstrijskih protifašistov borilo na strani republikanske Španije. Poleg njih so bili Avstrijci v španski državljanski vojni udeleženi tudi na nasprotni, Francovi strani. To so bili pripadniki znane Avstrijske legije, vojaške formacije, formirane iz pobežlih avstrijskih nacistov ter njihovih somišljenikov v Nemčiji, ter pripadniki avstrijske fašistoidne organizacije izpred leta 1938, imenovane Heimwehr. Drugo polemično vprašanje je bilo na primer vprašanje odnosa Velike Britanije do obnove avstrijske suverenosti. Ob tem so na simpoziju med drugim poudarili, da se je celotna britanska koncepcija med drugo svetovno vojno vrtela okrog federativne ureditve Podonavja ter se je spremenila šele pod pritiskom Sovjetske zveze. Posledica tega je bil nov britanski pogled na avstrijsko vprašanje, ki je leta 1943 tudi služil za osnovo znane moskovske deklaracije treh velesil (Sovjetske zveze, Združenih držav Amerike in Velike Britanije) o obnovi avstrijske države. Zanimiva so v objavljenem gradivu še zlasti poročila o delovanju pripadnikov obeh avstrijskih delavskih strank, socialnodemokratske in komunistične, v emigraciji ter referat o avstrijskem nacionalnem vprašanju.

Knjiga pa nas zanima tudi zaradi protifašističnih tokov v sosednji državi ter še zlasti zaradi tistih protifašistov, ki so se umaknili pred nacistično (fašistično) nevarnostjo v tujino. Posebej naj se v tem poročilu ustavimo ob tistih drobcih, ki se še posebej tičejo nas in naše države.

Tako izvemo, da je ob izjavi Otta Habsburškega, dani med vojno v New Yorku, da živi v ZDA 10 milijonov Avstrijcev (vanje je pretendent na avstrijski prestol prištel pripadnike vseh narodov nekdanje habsburške monarhije), skupaj z vrsto emigrantskih organizacij v Mehiki protestirala tudi tamkajšnja Asociación Yugo-slavia libre. Beremo tudi, da so v tamošnji emigrantski organizaciji Federation Antifascista sodelovali ob Čehih, Italijanih in Avstrijcih tudi Jugoslovani. Še posebej pa se je na simpoziju z vprašanjem avstrijske emigracije v Jugoslaviji ukvarjal Alfred Magaziner. V referatu — objavljen je, žal, le v kratkem povzetku — je uvodoma poročal o tistih Avstrijcih, ki so se po znanih krvavih dogodkih februarja 1934 morali umakniti čez avstrijsko-jugoslovansko mejo. Kot je znano, je tedaj avtoritarni avstrijski režim uspel razbiti republikanski Schutzbund ter prepovedati socialnodemokratsko stranko. Magaziner je tudi omenil stike avstrijskih socialnodemokratskih delavcev s hrvaškimi predstavniki v jugoslovanski beževski vladi v Londonu po aprilu 1941. — Tako kot vrsta ostalih referatov in poročil je tudi Magazinerjev referat v dokajšnji meri spominskega značaja. V diskusiji k referatu je bilo dano opozorilo, da je po letu 1934 deloval v Mariboru takoimenovani »zunanji urad« prepovedane avstrijske socialnodemokratske stranke; njegov vodja je bil Hans Zlatnik. Leta 1938 je bil ta urad razpuščen. Dalje je bilo še poudarjeno, da je ohranjena korespondenca med mariborskim »zunanjim uradom« ter med vodstvom avstrijskih socialnih demokratov, ki je bilo tedaj v Brnu, prav tako pa tudi dokumentacija takratne jugoslovanske policije.

O avstrijskih bataljonih v NOV Jugoslavije je na simpoziju poročal sodelavec celovške univerze Willibald I. Holzer ter ob tej priložnosti podal krajši povzetek svoje, še vedno tipkopišne disertacije (naslov: Die Österreichischen Bataillone im Verband der NOV in POJ. Die Kampfgruppe Avantgarde — Steiermark. Die Partisanengruppe Leoben Donawitz. Die Kommunistische Partei Österreichs im militanten Widerstand, Wien 1971).

Jugoslavijo se v knjigi tiče tudi zanimiva pripoved o avstrijskem pisatelju Theodorju Csokorju, ki je vse tja do kapitulacije Italije bival v Dalmaciji (na otoku Korčula) ter o njegovem pozitivnem odnosu do narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskih narodov. Gre za odnos, ki se, kot je bilo poudarjeno, kaže tudi v njegovem povojnem literarnem snovanju.

Tone Zorn

Hristo Andonov-Poljanski, Makedonija i Slovenija. Skopje 1978, (cir.) 452 strani.

Knjiga, o kateri poročamo, je rezultat večletnega avtorjevega proučevanja medsebojnih slovensko-makedonskih stikov v preteklosti ter vse tja do polpreteklega obdobja. Kot je znano, je več opozoril s tega področja pa tudi siceršnje makedonske problematike že bilo posredovano Slovenskemu bralcu (prim. Kroniko, časopis za slovensko krajevno zgodovino 1954 in 1955, Teorijo in prakso 1968 ter knjižico o Goce Delčevu, Skopje 1968).

Ko Andonov Poljanski posega v preteklost, se, razumljivo, ustavlja ob ciril-metodijski misiji ter na njenih odmevih v delih slovenskih raziskovalcev od Jer-

neja Kopitarja dalje. Ne presenča, da je posebna avtorjeva pozornost usmerjena na 19. stoletje in na čas pred prvo svetovno vojno. Kot vir mu pri tem še posebej služi tedanje slovensko časopisje ter ostala dosegljiva dokumentacija (med njo arhivska zapuščina Miroslava Hubmajerja in Terezine Jenko).

V celoti je knjiga poučen vpogled v razmerje Slovencev do Makedoncev in makedonskega vprašanja, ki ga je še zlasti pogojevalo vseslovansko in južnoslovansko čustvovanje slovenskega človeka. Še posebej so v tem okviru nadrobno obdelani odzivi v posameznih prelomnih obdobjih (na primer v letih 1878/79, ob prelomu stoletja ter ob ilidenski vstaji v letih 1903/04). Razumljivo se je avtor obsežneje dotaknil tudi vloge makedonskih delavcev pri gradnji obeh najdaljših predorov na Slovenskem, karavanskega in bohinjkega. Posebno mesto imajo v knjigi tudi slovensko-makedonski kulturni stiki ter odmevi makedonskega vprašanja in tematike v slovenskem pripovedništvu ter v poeziji. Med vprašanji, ki jih knjiga obdeluje, smo že nakazali oris vloge že iz bosansko-hercegovske vstaje znanega Miroslava Hubmajerja v bojih na območju Makedonije v letih 1878/79 ter njegovo vnovično vlogo kar se tiče makedonskega vprašanja po prelomu stoletja ali pa delovanje Terezine Jenko in njenega kroga pri pomoči Makedoncem neposredno po Ilindenu (tedaj je bil v Ljubljani ustanovljen poseben Makedonski odbor). Prav tako najdemo več opozoril o takoimenovanem Ruskem krožku v Ljubljani, v katerem sta bila najbolj delavna prav T. Jenko in njen mož. Naj opozorimo, da za čas med obema svetovnima vojnama avtor omenja naseljevanje Slovencev v Makedoniji; po dostopnih podatkih iz leta 1939 naj bi znašalo število Slovencev, živčih v Makedoniji, kakih 54.000 oseb.

Nedvomno moremo vključiti knjigo Andonov-Poljanskega med dela, ki ob drugem tudi prispevajo k boljšemu medsebojnemu poznavanju jugoslovanskih narodov. K temu naj ob zaključku dodamo še nekaj obrobni opozoril. *Laibacher Zeitung* bi pač težko prišteli med slovenske liste (bolje: med liste, ki so izhajali na Slovenskem). Tudi ni neposredne (razen v imenu) zveze med Einspielerjevim celovškim Slovincem ter kasnejšim listom istega imena, ki je izhajal v Ljubljani. Morda bi bilo dobro tudi nadrobneje orisati (že zaradi primerjave) odnos slovenskega tiska do Bolgarov. Kot zadnje vprašanje pa bi vsekakor želeli širši prikaz problematike slovenskega naseljevanja v Makedoniji ter usode slovenskih kolonistov po drugi svetovni vojni.

Tone Zorn

Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228—1978. Mariborski škofijski ordinariat, Maribor 1978, 235 strani.

Prenos škofijskega sedeža, zlasti pa združitev skoraj vseh štajerskih Slovencev v eno škofijo leta 1859, predstavlja uresničitev ene izmed zahtev slovenskega nacionalnega programa iz leta 1848. Mnogi so prepričani, da je bilo to Slomškovo dejanje eno izmed najpomembnejših ukrepov pri utrjevanju štajerskega dela naše severne meje, brez katerega ne bi bila mogoča kasnejša Maistrova akcija. Zaradi teh in še nekaterih drugih dejstev je bil izid zbornika težko pričakovan. Ali so bila ta pričakovanja tudi uresničena?

Vsebinsko zbornika je mogoče razdeliti v dva širša sklopa: zgodovinskega in dokumentarnega. K zadnjemu spadajo prispevki Vekoslava Grmiča (Teološki pogled na škofijo), Draga Oberžana (Škofijski sveti mariborske škofije) in Franca Zdolška (Potres na Kozjanskem). Prehod k zgodovinskemu sklopu pomenijo razprave Stanka Ojnika (Mariborske škofijske sinode), Jožeta Rajhmana (Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije), Jožeta Smeja (Priključitev delov somboteljske, krške in sekovske škofije mariborski škofiji leta 1964) in Antona Ožingerja (Nove župnije in župnijske cerkve po drugi svetovni vojni). Izrazito zgodovinske članke so prispevali Miloš Rybář (Nacistični ukrepi zoper duhovščino lavantinske škofije 1941—1945), Jože Mlinarič (Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru pod jurisdikcijo salzburške nadškofije XII. stoletje — 1786), Marijan Smolik (Franc Perko, prvi špitalski župnik v žičkem samostanu) in Jože Curk (Mariborska stolnica). V središču našega zanimanja so seveda izrazito zgodovinski prispevki. Med njimi moramo na prvo mesto postaviti Rybářevega, ker se je lotil izredno delikatne teme, obnašanja katoliške cerkve na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Ni vseeno, ali govorimo o kleru ljubljanske, lavantinske ali goriške škofije oziroma nadškofije. Razlike so seveda tudi znotraj teh cerkvenih enot.

Med prvimi civilnimi žrtvami zadnje svetovne vojne na Slovenskem je bil, kakor se vidi iz Rybářevega članka, Martin Grbec, župnik v Gornji Radgoni. Prve

akcije novih oblastnikov so pokazale, da za dosego cilja ne bodo izbirali sredstev. Kot je znano, so Nemci takoj po prihodu začeli izvajati vnaprej pripravljen načrt, katerega cilj je bil očistiti zasedeno ozemlje vseh tistih, ki bi jih lahko ovirali pri njihovem namenu.

Poleg komunistov in ostalih, ki so v dotedanjem času igrali kakršnokoli kulturno ali politično vlogo, so bili tudi duhovniki. Rybář dokazuje, med drugim tudi z objavo dokumenta, da slednji niso bili žrtve preganjanj le zaradi pripadnosti slovenski inteligenci, ampak tudi kot nosilci nacistom nasprotnih nazorov («Ihre asiatische Lehre»). 365 jih je bilo izgnanih na Hrvaško, od teh 7 zaklanih v Jase- novcu, 16 jih je bilo odpeljanih v nemška koncentracijska taborišča, 6 jih je bilo doma ustreljenih. Enako brezobzirno je okupator izvajal tudi ukrepe zoper cerkveno organizacijo, njene ustanove in lastnino. Glede tistih duhovnikov, ki so ostali doma, avtor ugotavlja, da so, v kolikor so posegali med okupacijo v politična dogajanja, bili v pretežni večini na strani OF. Škof je v skladu s cerkvenim naukom nemško oblast priznaval, vendar od nje ni prejemal plače; nihče od duhovnikov, ki so bili v partizanih ali so te podpirali, ni bil kaznovan s cerkvenimi kaznimi; kot škofove besede proti komunizmu so Nemci aprila 1945 razširjali Rožmanove in ne Tomazičeve izjave. Ostali ukrepi zoper slovenski jezik in premoženje duhovnikov, ki jih opisuje Rybář, so del okupatorjevega sistema, ki je prizadel vse Slovence. Avtor kot dokumente objavlja pogovor škofa dr. I. J. Tomaziča s šefom civilne uprave dr. S. Uiberreitherjem 19. aprila 1941, poslovilno pismo kaplana Mihaela Grešaka pred ustrelitvijo in del Tomazičevega dnevnika.

Zelkova razprava o zgodovini cerkvene uprave v Prekmurju obravnava čas od naselitve Slovencev do 1964, ko so bili deli somboteljske, krške in sekovske škofije priključeni mariborski. Ker avtor navaja ogromno podatkov, dobi bralec vtis, da je bil njegov osrednji namen podati nekoliko razširjeno kronologijo.

Mlinaričeva razprava je poleg Rybářeve najboljše. Za naslovom se dejansko skriva prikaz cerkvenih razmer in verskega življenja v Mariboru od 12. stoletja do 1786. leta. Do 1506. leta, ko je bila mariborska župnija inkorporirana krški, sta z njo upravljala salzburski nadškof oziroma graški škof kot njegov generalni vikar. V začetku 16. stoletja pa je z inkorporacijo postal, formalno gledano, mariborski župnik vsakokratni krški škof in je bil dejanski duhovni vodja fare le njegov vikar. Ker je jurisdikcija še vedno ostala pridržana Salzburgu, je nastal zanimiv trikotnik, ki ga Mlinarič zelo plastično podaja. Na podlagi opisov gospodarskih razmer, zlasti raznih inventarjev, ugotavlja, da je bila župnija razmeroma bogata, zelo donosni pa so bili tudi nekateri beneficiji. 1786 je v okviru jožefinskih reform prišlo do znane regulacije, ki je slovensko štajersko razdelila med sekovskega in lavantinskega škofa.

Izredno zanimiv je Smolikov prispevek, v katerem opisuje navdušenega jožefinskega župnika, kakršnih pri nas ravno ni bilo veliko. Nasprotovanje njegovih stanovskih kolegov je bilo tolikšno, da je svoja stališča branil celo v posebni publikaciji. Omeniti moramo tudi avtorjevo opozorilo, da bogoslužni red ljubljanskega škofa Karla Herbersteina ni njegova izvirna zamisel, ampak je posnet po dunajskem. Curkov umetnostno zgodovinski opis mariborske stolnice je v nekem smislu dopolnilo Mlinaričeve razprave, kateri je dodan tudi statistični pregled gradbenega fonda mariborske škofije.

Odgovor na v uvodu zastavljeno vprašanje ni enostaven. Tisti, ki jim je pri srcu 19. stoletje, so ob zborniku prikrajšani. Pričakovali bi več tistega, kar je znamenemu avstrijskemu nacistu in teoretiku protislovenske gonje dr. Helmutu Carstajnenu omogočilo trditev, da so stali tamkajšnji duhovniki v prvih vrstah boja proti potujčevanju. Kot vemo, je bil velik del teh duhovnikov doma iz slovenskega dela sekovske škofije. Brez njih ne bi bilo graške Slovenije in še marsičesa tistega, kar je razlikovalo politično življenje na slovenskem štajerskem od ostalih predelov Slovenije. Tudi o Slomšku še ni bila izrečena zadnja beseda in sedaj je bila ugodna prilika. Nasploh bi bile nekatere razprave lahko krajše v korist tistih, ki bi absolutno morale biti daljše (Zelko!).

Uredniku, ki se je lotil izredno nevhvaležnega posla, je treba priznati velik posluš za novejšo oziroma najnovejšo zgodovino, kar po svoje pomeni velik opomin tistim, ki bi radi zreducirali zgodovinsko znanost na tisto, zaradi česar dolgo časa ni bila znanost.

O tiskarjih ne gre izgubljati besed. Iz vsebinsko bogatega in s številnimi fotografijami opremljenega zbornika so napravili tisto, zaradi česar bi jim v časih, ko je tiskarska čast še nekaj veljala, stanovski tovariši onemogočili opravljati poklic.

Stane Granda

Bibliographia Historico-oeconomica Jugoslaviae. Bibliografija o ekonomskoj historiji Jugoslavije. Bibliography of the Economic History of Yugoslavia. Izdali Komisija za ekonomsku historiju Jugoslavije i redakcija Acta historico-oeconomica Jugoslaviae. Koordinator i urednik Ivan Erceg, Zagreb 1978, 229 strani.

Kakor piše Ivan Erceg na začetku knjige, je pobuda za nastanek Bibliografije prišla pred nekaj leti iz vrst Komisije za ekonomsko zgodovino Jugoslavije in redakcije revije Acta. Uredništvo te revije je opravilo tudi vsa pripravljajna dela in organiziralo v vzeznem merilu dogovor o kriterijih zbiranja bibliografskih enot. Na osnovi teh izhodišč so republiška in pokrajinska zgodovinska društva, oz. njihove komisije za ekonomsko zgodovino, zbrala za svoja področja bibliografsko gradivo. Ker je bilo praktično delo porazdeljeno po posameznih republikah, je tudi razumljivo, da je prišlo do kaj različne delitve dela in neenakega števila sodelavcev. Tako je za SR BiH zbral gradivo en sam delavec, za SR Crno goro in SAP Kosovo po dva, za SR Makedonijo in SAP Vojvodino po trije, za SR Srbijo pet in za SR Hrvatsko kar deset sodelavcev. Za slovensko etnično ozemlje je gradivo v največji meri pripravil Marjan Matjašič, sodelovala pa sta tudi dr. Jože Šorn (član širšega in ožjega redakcijskega kolegija Bibliografije) in Darja Miheličeva, ki je enote dopolnjevala in korigirala. Enote so glede na posamezna področja gospodarskega življenja razdeljene v štirinajst poglavij, kjer si slede po abecednem redu avtorjev: I. rudarstvo, II. gozdarstvo, III. živinoreja, IV. naselja, vas-mesto, prebivalstvo in migracije, V. ribištvo, VI. sol in soline, VII. pomorstvo, VIII. združništvo, IX. promet, X. trgovina, XI. denar, banke, krediti, carine, mitnine, cene in mere, XII. domača obrt, cehi, obrt, manufakture in industrija, XIII. kmetijstvo, XIV. splošna dela in specialni prispevki o različnih zgodovinsko-ekonomskih in družbenih vprašanjih. Na koncu dela je še avtorsko kazalo. Bibliografija sama je zgodovinski podvig svoje vrste, saj je prvo takšno delo v jugoslovanski historiografiji. Njeno uporabnost bo potrdila praksa, ki je že dalj časa čutila močno potrebo po takšnem pripomočku. Posebej je treba poudariti tudi, da so vsi sodelujoči opravili delo iz čistega entuziazma in s tem dokazali, da je takšna oblika organiziranja še mogoča.

Kakor vsi prvenci pa ima tudi Bibliografija nekaj pomanjkljivosti, ki jih uredniki in sodelavci kljub dobri volji in gorečnosti niso uspeli odpraviti. Zdi se, da bi bilo potrebno izdelati krajevno kazalo, že zaradi tega, ker dokajšnje število znanstvenih delavcev proučuje razmere relativno majhnih, zaključenih področij. Vsaj za začetnike je avtorsko kazalo kaj malo uporabno. Morda bi bilo treba razmišljati tudi o seznamu periodik, ki so jih sodelavci izpisali, tako da bi bilo na prvi pogled vidno, kje so morebitne »luknje« in bi jih bilo moč hitro zapolniti z individualnim delom. Najbrž tudi ne bi bilo odveč, pač zaradi večje preglednosti, če bi bile bibliografske enote istih avtorjev, ki slede druga drugi v istem poglavju, razvrščene kronološko.

Bibliografijo sestavljajo enote, ki so nastale na področju Jugoslavije (podčrtal J. Š.) v obdobju od 1945 do vključno 1976. leta. Pred zaključkom redakcije je pripelo še nekaj gradiva za leto 1977, ki so ga tudi upoštevali. Pri prostorskem okviru Bibliografije se nam zastavljata dve vprašanji in sicer: 1) bibliografske enote, ki so nastale na področju Jugoslavije in so jih napisali domači znanstveniki, pa so objavljene v tujih revijah izven države, v Bibliografijo niso vključene. Tako je npr. prof. Ferdo Gestrin napisal precej razprav v italijanske revije in eno tudi v slovit francoske Annales (Economie et société en Slovénie au XVIIe siècle. Annales, Economies, Sociétés, Civilisations XVII/1962, 663—690), vendar jih Bibliografija sploh ne omenja. Navaja le objave originalnih slovenskih besedil (prim. Gestrinovo bibliografijo v ZČ XXX/1976, 263 sl. in avtorsko kazalo Bibliografije), kar ne služi najbolje smotru, ki si ga je zastavila, namreč seznanjati tujo znanost z rezultati jugoslovanske historiografije na področju ekonomske zgodovine. 2) V Bibliografiji so upoštevana dela tujih avtorjev (Joel M. Halpern in E. A. Hammel str. 29, Michael Palaret 101, Jean-Claude Hocquet 110, Istvan N. Kiss 111, itd.) o splošni in jugoslovanski ekonomskogodovinski problematiki. Če Bibliografija že vključuje dela tujih avtorjev, se nam zastavlja vprašanje, zakaj gre mimo njihovih razprav, objavljenih v tujih strokovnih glasilih (tako je npr. Michael Palaret, če se prav spominjam, objavil v The Journal of Economic History razprave s področja srbske ekonomske zgodovine 19. stoletja).

Prostorski koncept, kakršnega si je Bibliografija zastavila, zato po našem mnenju ni bil dovolj širok, to pa je potrdila tudi Bibliografija sama, saj ga je dokaj nedosledno in včasih protislovno uporabljala.

Bibliografske enote so po besedah urednika prvenstveno zgodovinsko-ekonomski in ekonomsko-zgodovinski prispevki, zatem pa tisti, ki lahko direktno ali indirektno prispevajo k razumevanju in reševanju praktičnih in teoretičnih vprašanj ekonomske zgodovine. Kot pri vseh podobnih delih je bil odločujoč formalni kriterij, zato uredništvo predvideva, da je iz Bibliografije tudi marsikaj izpadlo. Vendar je po našem površnem pregledu postalo jasno, da je izpadlo tudi marsikaj, kar bi po formalnih kriterijih in analogiji moralo biti upoštevano. Tako npr. Bibliografija navaja (str. 69) objavo izbora iz splitskih notarskih knjig (Vladimir Rismondo: Pomorski Split druge polovice 14. stoljeća, Muzej grada Splita 1954, 132 strani), ne omenja pa Zjačičeve objave reške notarske knjige iz srede 15. stoletja (Mirko Zjačić: Knjiga riječkog kancelara i notara Antuna de Renno de Mutina, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, III/1955—1956, 5—339; IV/1957, 89—225; V/1959, 257—459).

Blaznikovi topografski prispevki so v Bibliografiji (146), ki gre pa molče mimo del Metoda Mikuža (Topografija stiške zemlje. Doneski k zgodovini stiške opatiije, Ljubljana 1946, 95 str.), Jožeta M. Grebenca (Gospodarska ustanovitve Stične ali njena dotacija leta 1135, Samostan Stična 1973, 254 + II str.) in Jožeta Mlinariča (Topografija posesti kostanjeviške opatiije 1234—1786, Maribor 1972, 197 + II str. + 3 zvd.).

Bibliografija nedosledno navaja monografije in njihove povzetke, objavljene kot samostojne razprave v strokovnih glasilih.

Tako je z Britovškovo monografijo Razkroj fevdalne agrarne strukture (147), kot tudi z istoimensko razpravo v Kroniki, ni pa tako z Gestrinovo disertacijo Trgovina slovenskega zaledja... (93), kjer je potrebno dodati še članek za istim naslovom, izšel v Kroniki XI/1963, 73—85. Najbrž bi bilo dobro v poglavje Trgovina vnesti še več enot, tako med drugim Gestrinove Gospodarske povezave jugoslovanskih dežel in Italije v 15. in 16. stoletju (Istoriski časopis XVIII/1971, 155—163). Poleg razprave Bogumila Hrabaka Nastojanja Dubrovcana oko potiskivanja katalonskih i sicilijanskih gusara... (58), je treba upoštevati tudi istega avtorja Gusarstvo i presretanje pri plovidbi u Jadranskom i Jonskom moru u drugoj polovini XV veka (Vesnik Vojnog muzeja JNA 4, Beograd 1957, 83—98). Izpisati bi bilo treba tudi povojne letnike Zbornika znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani, kjer imamo razprave Vladimir Murko: K dvestopetdesetletnici pomembne narodno-gospodarske knjige I. St. Florjančiča de Grienfeld: Bos in lingua sive discursus academicus de pecuniis vetero-novis (XXI/1946); isti: Zgodovina javnih denarnih zavodov, (prav tam), isti: Nastanek državnih podjetij (XXII/1948) itd. Članek Janka Orožna Fevdalno omrežje v srednjem in spodnjem Posavju (86) se je pretihotapil v Bibliografijo, zahvaljujoč svojemu naslovu. Govori namreč kronološko o razvoju fevdalnih gospodstev brez upoštevanja ekonomskih odnosov.

Pomanjkljivosti izhajajo iz preprostega razloga, da je bilo sodelavcev znatno premalo in so že tako opravili delo, ki je precej presegalo mero obremenjenosti posameznika. Pri tem pa je treba tudi reči (v mislih imamo slovenske razmere), da so rezerve delovne sile večje, kot si morda mislimo, da bi mogli zato pritegniti večje število sodelavcev in s tem znatno razbremeniti tri ljudi, ki so pripravili slovenski delež v Bibliografiji.

Smotra Bibliografije sta nakazana v spremnih besedah, ki pravijo, da ne bo delo postalo le »trajno in krupno pomagalo našim znanstvenim radnicima u njihovu radu, nego će pružiti, zahvaljujući prijevodu, vrlo solidnu osnovu da se upoznaju i strani znanstvenici s našim, jugoslavenskim dostignućima u ekonomskoj historiji. I tako njome dajemo znatna doprinos općoj ekonomskoj historiji«. Prvi namen je Bibliografija, kljub pomanjkljivostim, ki se pojavljajo navsezadnje pri vsakem delu, prav gotovo izpolnila. Smemo pa dvomiti, da se je približala izpolnitvi drugega. Željo po odpiranju navzven, ki jo Bibliografija izraža s tem, da so naslovi vseh bibliografskih enot prevedeni v angleščino, je vsekakor potrebno pozdraviti. Vendar je vedno važna tudi kvaliteta prevoda, če naj dostojno in pravilno izpolni tista pričakovanja, zaradi katerih nekaj prevajamo v tuj jezik. Pri tem ohranjanje žal tudi angleščina v Bibliografiji vse prvine prevodov podobnih skupnih jugoslovanskih projektov: 1) v prevodu kar mrgoli gramatikalnih napak, pri čemer je »posebnost« Bibliografije nepravilna raba določenega člena. Pri prevajanju historično-ekonomskih in sploh družboslovnih prispevkov, pa nasjibodo to tudi le njihovi naslovi, prihaja nujno zaradi kompleksnosti izraza s takorekoč vseh področij ekonomskega in družbenega življenja do večjih težav tudi za verzirane prevajalce. Optimalno bi seveda bilo, če bi v širšem družbenem prostoru vzgajili prevajalce za posamezna ekonomska in družbena vprašanja, ker je v realnosti najbrž težko pričakovati od enega samega delavca, da bo obvladal tako kompleksno termino-

logijo, kakor jo Bibliografija in podobna podjetja od njeza zahtevajo. Za nekatera področja ima družba specializirane prevajalce v združenem delu in morda ne bi bilo napak, če bi sodelovali pri prevodu vsaj kot korektorji. Pri Bibliografiji se pojavlja še dodatna težava, ki jo predstavlja drugačnost slovenščine od ostalih jugoslovanskih jezikov. Tako je bilo potrebno zagotoviti najprej prevode naslovov iz slovenščine v srbohrvaščino in šele nato v angleščino. Pri dvojnem delu se je število napak pač sorazmerno povečalo, v glavnem zaradi nezadovoljivega poznavanja slovenskega jezika in razmer. Za precejšnje število prevedenih naslovov (slovenski niso pri tem nikakršna izjema) je mogoče trditi, da so neustrezno prevedeni termini krivi za to, da je pomen včasih zamegljen, večkrat pa tudi popolnoma drugačen od originalnega.

Za ilustracijo bi navedel nekaj primerov, najprej geografskih imen: Puljština (22), Djakovština (34) je potrebno prevajati opisno kot npr. the area of Pula, the region of Pula, the surroundings of Pula, the district of Pula, ker je drugače za tujca pomen besede najbrž nerazumljiv. An attempt to settle Montenegrins... along Karolina (26): Američan bi se najbrž vprašal, za katero državo gre, za Severno ali Južno Carolino, mi pa vemo, da gre za cesto. The Carniola plane (32) seveda ne pomeni ravnine, imenovane po mestu Kranju, ki ga ne gre zamenjavati s Kranjsko kot deželo. Dištrikt velikokikindski najbrž ne bo prav prevedeno z the discript of Greater Kikinda (39), saj se v angleščino prevajajo le nekatera redka imena naših mest, pa tudi sicer bi se reklo Great ne pa Greater. Krakovsko prebivalstvo v Valenčičevem članku ni the Krakov population (43), ker gre za Krakovo, predmestje Ljubljane. Hrvatsko primorje ni the Croatian coastal region (110) ampak the Croatian Littoral. Nova stečevina u Dalmaciji je ostala v angleščini neprevедena (Nova stečevina in Dalmatia, 154), najbrž bi bilo treba reči The New-Acquired Territory (Acquisto nuovo). Naslov razprave »Kmečko gospodarstvo na besniškem območju« je v tekstu bibliografije pomotoma natisnjen z besedo »bezniskem«, angleški prevod se zato glasi Peasant economy in Beznik region (163) — razprava pa govori o Besnici blizu Kranja. Pri tem in vseh drugih člankih iz Kranjskega zbornika bi mogli sodelavci bibliografije s pridom uporabiti že tam objavljene angleške prevode vseh naslovov; podobno še marsikje drugod. Some specific in the agriculture of Poljanci (163): ne gre za naselje (ali pleme) Poljanci ampak za Poljane nad Škofjo Loko. Loka-Snežnik feudal estate (167) je napačno prevedeno »loško-snežniško gospostvo«, gre pa seveda za Lož in ne za (Škofjo) Loko, čeprav se slovenski pridevnik nanaša na oba kraja.

Nekateri izbrani primeri terminologije: Kot vemo, ima slovensko oglje malce drugačen pomen kot srbskohrvatski ugali, zato prevajamo z wood-coal in ne z coal (11): Narodna vlast (ljudska oblast) je people's authority, ne pa national government (19), kar pomeni narodno vlado. Magistrat grada Karlovca ne moremo prevesti z magistrate of the town of Karlovac (30), saj pomeni magistrature človeka, v glavnem mirovnega sodnika, nižjega sodnega uradnika; rekli bi municipal ali city council. Pripadnici njemačke narodne skupine niso German subjects (33), kar pomeni nemške podanike ali državljane. Čehovi i obrti je pravilno prevedeno Guilds and crafts (131), esnafi i obrti pa napačno »Esnafs« and crafts (129). Urbarji ne moremo prevajati z urbars (146): pojem, ki so ga v Anglijo prinesli hkrati z ustrežno družbeno ureditvijo Normani, je terrier; beseda je tako kot npr. tenure (huba) in še mnoge druge prevzeta iz francoščine.

Janez Šumrada

ZGODOVINSKE PUBLIKACIJE V LETU 1978

Zbral Miloš Rybář

Splošno, bibliografije, katalogi, priročniki

- ARHIVSKI dokumenti o obnovi in socialistični graditvi v letih 1945 do 1947 / [katalog Marjan Drnovšek, France Štukl, Jože Žontar]. — Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1978. — 48 str. : ilustr. ; 24 cm
- BIBLIOGRAFIJE rednih učiteljev Pedagoške akademije v šolskem letu 1977/78 / uredil Gregor Kocijan. — Ljubljana : Pedagoška akademija, 1978. — 181 str. ; 24 cm
- ILIČ, Ljubomir: Seznam krajevnih skupnosti v SR Sloveniji : (stanje 1. 1. 1978). — Ljubljana : Zavod SR Slovenije za statistiko, 1978. — 42 str. ; 20 cm. — (Metodološko gradivo ; 1978, 5)
- ILIČ, Ljubomir: Seznam Matičnih in Prijavnih uradov po občinah v SR Sloveniji. — Ljubljana : Zavod SR Slovenije za statistiko, 1978. — 20 str. ; 21 cm. — (Metodološko gradivo ; 1978, 10)
- GLAZER, Janko & Stanislav Kos: Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor : Ms 1 — Ms 300. — Maribor : Obzorja, 1978. — 117 str. ; 25 cm
- POVSIČ, Jože: Bibliografija Franca Hočevarja = Franc Hočevar bibliography. — Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1978. — 35 str., [1] f. pril. ; 24 cm. — (Dela : razred za matematične, fizikalne in tehnične vede / Slovenska akademija znanosti in umetnosti = Opera : Classis III / Academia scientiarum et artium Slovenica ; 12)
- RODE, Franc: Teologija zgodovine. — Ljubljana : »Naše tromostovje«, 1978. — 56 str. : z avtorj. sl. ; 17 cm. — (Izbrana predavanja ; 26/27)
- SKAFAR, Ivan: Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919 = Bibliographie der Drucke im Dialekt von Prekmurje von 1715 bis 1919 / [za tisk priredil Vilko Novak]. — Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1978. — 102 str. ; 21 cm. — (Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Biblioteka. = Academia scientiarum et artium Slovenica. Bibliotheca ; 6)
- Obča zgodovina, kulturna zgodovina
- BENEDIK, Metod: Obča zgodovina Cerkve. — Ljubljana : Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev, 1978. — I, 102 str. ; 30 cm. — Za privatno rabo slušateljev katehetskega tečaja na Teološki fakulteti v Ljubljani. — Strojep. avtogr.
- BOŽIČ, Jože: Jug Afrike in narodno-osvobodilni boj. — Ljubljana : Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1978. — 140 str. : ilustr. ; 20 cm. — (Novi vidiki ; 11)
- DEAKIN, Frederick William: Mussolinijevih šeststo dni / [prevedel Jože Stabej]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 375 str. ; 23 cm. — (Biografije). — Prevod dela: The six hundred days of Mussolini
- GANTAR, Kajetan: Helenizem. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 52 str. ; 20 cm. — (Literarni leksikon ; 3)
- HERBIG, Jost: Verižna reakcija : drama atomskih fizikov / [prevedla Katarina Bogataj-Gradišnik]. — Ljubljana : Borec, 1978. — 430 str., [16] str. pril. ; 21 cm. — Prevod dela: Kettenreaktion
- HEUREKA! : kako in kdaj je prišlo do največjih iznajdb : ilustrirana zgodovina izumov od kolesa do računalnikov / uredil Edward de Bono ; [prevedel Branko Gradišnik... et al.]. — Ljubljana : Mladinska knjiga [etc.], 1978. — 248 str. : ilustr. ; 31 cm
- HILLEL, Marc & Clarisse Henry: Arhivi upanja / [prevedel France Šušteršič]. — Ljubljana : Borec, 1978. — 262 str. ; 19 cm. — Prevod dela: Les archives de l'espoir
- KARDELJ, Edvard: Zgodovinske koronine neuvrčenosti / [prevajalca Boris Tkačik in Janko Štajnbaher]. — Ponatis. — Ljubljana : Komunist, 1978. — 49 str. ; 19 cm
- MIGRACIJE Slovanov v Italijo / 7. zasedanje Jugoslovansko-italijanske komisije za zgodovino = Le migrazioni degli Slavi in Italia / 7. Convegno degli storici jugoslavi ed italiani, Ljubljana 26.—27. 5. 1978 ; uredil Ferdo Gestrin. — Ljubljana : Zgodovinsko društvo za Slovenijo, [1978]. — 1 zv. (loč. pag.) ; 29 cm. — Besedilo italijansko

- PRIKRIL, Boris:** Pekel na Pacifiku : bitke na Tihem morju 1941—1945 / [prevedel Božo Borštnik]. — 1. izd. v Žepni knjigi. — V Ljubljani : Državna založba Slovenije, 1978. — 366 str. ; 18 cm. — (Žepna knjiga)
- SCHMID, Alex P.:** Churchillova zasebna vojna : intervencija in kontra-revolucija v ruski državljanski vojni 1918—1920 / [prevedel Jože Stabej]. — Ljubljana : Borec, 1978. — 394 str., [1] f. zvd. ; 21 cm. — Prevod dela: Churchills privater Krieg
- STRUJK, Dirk Jan:** Kratka zgodovina matematike / [prevedla Tamara Bohte]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 256 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Sigma)
- TISKI od 15.** [petnajstega] do konca 18. stoletja : pričevanja o kulturi v Furlaniji-Julijski krajini, Koroški in Sloveniji : katalog razstave [v okviru prireditve] Kulturno srečanje Alpe-Jadran 1978 / [katalog so uredili Ernst Benischke... et al.]. — Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica, 1978. — 81 str. : ilustr. ; 22 cm. — (Naslovni listi in besedila v slovenščini, italijanščini in nemščini)
- ZGODOVINA v slikah : 13 : 1714—1790.** — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — Stolp. 5773—6234 ; 25 cm
- ZGODOVINA v slikah : 14 : 1790—1850.** — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — Stolp. 6247—6712 ; 25 cm
- Zemljepis, domoznanstvo**
- OGLEJMO si svet : severna in južna Amerika / [redakcija Tone Frelih... et al. ; ilustracije Marjan Amaliotti... et al. ; zemljevidi Boro Likič, Tadej Tozon ; fotografije Boštjan Anko... et al.].** — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1978. — 262 str. : ilustr. ; 31 cm + snopič prilog (XXIV f.)
- OGLEJMO si svet : severna in severozahodna Evropa / [redakcija Živka Črnivec... et al. ; ilustracije Jože Ciuha... et al. ; zemljevidi Constantino [!] Ferenzi, Vincenzo Pasquero, Nando Rossi ; fotografije Agenzia Diamante Milano... et al.].** — Ljubljana : Mladinska knjiga, [1978]. — 295 str. : ilustr. ; 31 cm + snopič slik (XVI f.)
- STANIČ, Janez & Mark Borozin:** Znanja in neznana Sovjetska zveza : sto zanimivosti največje dežele na svetu. — Ljubljana : Mladinska knjiga [etc.], 1978. — 253 str. : ilustr. ; 31 cm
- ZADNJE meje / [prevedli Alenka Vilfan, Jože Vilfan, Bogdan Gradišnik].** — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1978. — 485 str. : ilustr. ; 27 cm. — (Odkritja in raziskovanja ; 5). — Prevod dela: Earth's last frontiers. — Vsebinska: Arktika in Antarktika / Thayer Willis. Streha sveta / Geoffrey Hindley. Skrivnosti morja / Carl Proujan
- ZGORNJE Posočje :** zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov, Tolmin—Bovec, 26.—28. IX. 1975 / [uredil Jurij Kunaver ; prevodi Franc Slivnik, Milena Kos]. — Ljubljana : Geografsko društvo Slovenije, 1978. — 394 str. : ilustr. ; 21 cm
- Jugoslavija in Jugoslovani**
- ANDONOV-POLJANSKI, Hristo:** Makedonija i Slovenija : megusebni vrski vo minatoto. — Skopje : Kultura, 1978. — 448 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Sovremena opštestvena misla). — Cir.
- LEŠNIK, August:** Spor med Jugoslavijo in informbirojem / [izdala] Zveza delavskih univerz Slovenije. — Ljubljana : Univerzum, 1978. — 110 str. ; 17 cm. — (Družbeno izobraževanje ; 35)
- LIČINA, Đorđe:** Po sledih modre lisice / [prevedla Danica Mlakar]. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1978. — 341 str. : ilustr. ; 21 cm. — Vsebuje reportaže o vohunih v Jugoslaviji v letih 1948/1950
- NEŠOVIĆ, Slobodan:** Velika zarota : diplomatska igra okrog nove Jugoslavije / [prevedel Božidar Pahor]. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1978. — 344 str., [24] str. pril. : ilustr. ; 24 cm
- TURK, Ernest:** Dobrovoljci proti Avstro-Ogrski : med prvo svetovno vojno 1914—1918. — Ljubljana : Borec, 1978. — 192 str., [16] str. pril. ; 19 cm
- Slovenija in Slovenci**
- GRAFENAUER, Bogo:** Zgodovina slovenskega naroda : zv. 1 : Od naselitve do uveljavljanja frankovskega reda : (z uvodnim pregledom zgodovine slovenskega ozemlja do naselitve alpskih Slovanov). — 3. izd. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 458 str. : ilustr. ; 21 cm
- SLOVENCİ v predmarčni dobi in revoluciji 1848 / [avtorji prispevkov Bogo Grafenauer... et al. ; ureditev kataloga Jasna Horvat ; izbor in povzetki arhivalij Majda Smole ; foto-**

grafije Srečko Habič]. — Ljubljana : Narodni muzej, 1978. — 77 str., [30] str. pril. ; 21 cm

Arhivi in muzeji

ARHIVSKO gradivo v Sloveniji po osvoboditvi : (referati VIII. zborovanja arhivskih delavcev Slovenije v Kočevju od 20. do 22. oktobra 1977) / [uredil Vladimir Kološa]. — Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 1978. — 144 str. ; 24 cm

COBELJ, Štefka: Maske in oprava / prevod v francoščino Vuka Kovačević]. — V Ptuj : Pokrajinski muzej, 1978. — [16] str. : ilustr. ; 22 cm

KOREN, Vlasta: Etnografski oddelek Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti / [madžarski prevod je naredil Szunyog Sandor, nemški pa je delo Karoline Kolmarič]. — V Mariboru : Obzorja, 1978. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 84). — Ovojni naslov: Soboški muzej II

LJUDSKA umetnost : Pokrajinski muzej Celje november 1978 / [katalog pripravil Vladimir Šlibar ; fotografija Viktor Berk]. — Celje : Pokrajinski muzej, 1978. — [15] str. : ilustr. ; 17 cm

MIHEVC, Mira: Muzej talcev v Begunjah. — V Radovljici : Muzeji radovljiške občine, 1978. — [20] str. : ilustr. ; 20 cm

OSEMDESETLETNICA Slovenskega šolskega muzeja / [uredila Slavica Pavlič]. — Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1978. — 164 str. : ilustr. ; 21 cm

SPOMINSKI dom dr. Franceta in Borisa Kidriča na Knežcu pri Rogoški Slatini : ob 25-letnici smrti Borisa Kidriča. — Ljubljana : Komunist, 1978. — [40] str. : ilustr. ; 16 cm. — (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji ; 3). — Ovojni naslov: Spominski dom na Knežcu

VRIŠER, Sergej: Mariborski muzej I : kostumska zbirka / [barvni posnetki so delo J. Mikuža]. — V Mariboru : Obzorja, 1978. — 38 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 85)

Arheologija

ARHEOLOŠKE najdbe iz Gubčeve ulice v Celju : Pokrajinski muzej Celje [5. decembra—15. decembra 1978] / [uvod v in ureditev kataloga Vera Kolšek ; fotografije Viktor Berk]. — V Celju : Pokrajinski mu-

zej, 1978. — [22] str. : ilustr. ; 17 cm. — Ovojni naslov

DULAR, Janez: Podzemelj : katalog najdb / [prevod Adela Žgur]. — Ljubljana : Narodni muzej, 1978. — 29 str., XLIII str. tabel, [1] f. pril. ; 33 cm. — (Katalogi in monografije = Catalogi et monographiae ; 16). — Uvod v slovenščini in nemščini

PETRU, Sonja & Peter Petru: Neviodunum : (Drnovo pri Krškem) : katalog najdb / [prevod Adela Žgur]. — Ljubljana : Narodni muzej, 1978. — 104 str., LXIX str. tabel, [2] f. pril. : ilustr. ; 33 cm. — (Katalogi in monografije = Catalogi et monographiae ; 15)

Etnologija

ETNOLOŠKA topografija slovenskega etničnega ozemlja : vprašalnice : 7 / [uredil uredniški odbor: Slavko Kremenšek, Vilko Novak, Valens Vodusek]. — V Ljubljani : Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, [1978]. — 82 str. ; 21 cm

GOVOR, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji : prvi ciklus predavanj na Beneških kulturnih dnevih v Škrutovem (Sv. Lenart) leta 1973—74. — Špeter Slovenov ; Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1978. — 118 str. ; 21 cm. — (Nediza ; 2)

MAKAROVIČ, Marija: Kmečko gospodarstvo na Slovenskem / ilustriral France Golob. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1978. — 296 str. : ilustr. ; 23 cm

POGLEDI na etnologijo / [Angelos Baš... et al. ; strokovna redakcija Slavko Kremenšek in Angelos Baš]. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1978. — 454 str., [64] str. pril. ; 19 cm. — (Pogledi ; 3)

Glasbena in likovna umetnost

HÖFLER, Janez: Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1978. — 164 str., XXVI str. pril. : note ; 25 cm

HOLANDIJA 17. [sedemnajstega] stoletja v očeh svojih umetnikov : [Narodna galerija Ljubljana 12. septembra—12. oktober 1978] : iz zbirke Narodne galerije v Pragi / [izbira gradiva, besedilo in katalog Jaromír Šip ; fotografski posnetki Narodna galerija Praga, po katalogu Holandija 17. vijeka u očima svojih umetnika]. — Ljubljana : Narodna galerija, 1978. — 62 str. : ilustr. ; 22 cm

SLOVENSKI kraji in naselja v pre-

- teklosti : od 17. do konca 19. stoletja : Ljubljana, Narodna galerija, 1978. / [uvodna beseda Anica Cevc ; »Slovenski kraji in naselja v preteklosti« Ivan Komelj ; katalog razstavljenih del Ferdinand Šerbelj ; ureditev kataloga Štefan Hauko ; fotografski posnetki Srečo Habič, Edi Gardina, Foto Moderna galerija]. — Ljubljana : Moderna galerija, 1978. — 43 str., [39] str. pril. ; 22 cm
- UMETNOST 19. stoletja v Jugoslaviji : tema / II. kongres Zveze umetnostnozgodovinskih društev Jugoslavije [in] II. skupščina Zveze umetnostnozgodovinskih društev Jugoslavije, Celje, 6. in 7. december 1978. — [Š. l. : s. n., 1978] ([Ljubljana : Partizanska knjiga]). — 81 str. ; 30 cm
- Delavsko gibanje, komunistična partija**
- BENEDETIČ, Ana: Univerza v Ljubljani in 40 let Komunistične partije Slovenije / [slike je izdelal Miha Pustoslemšek]. — Ljubljana : [Univerza], 1977. — [29] str. : ilustr. ; 22 cm. — Katalog razstave
- BOŽIČ, Branko: Delavsko gibanje in socialistična revolucija v Jugoslaviji. Od ideje do prakse samoupravljanja / Stane Vljaj. — Ljubljana : Komunist, 1978. — 110 str., [2] f. pril. ; 19 cm. — (Dopisna šola marksizma)
- BRITOVŠEK, Marjan: Delavski razred — avantgarda — partija / [izdala] Zveza delavskih univerz. — Ljubljana : Univerzum, 1978. — 88 str. ; 17 cm. — (Družbeno izobraževanje ; 33)
- BROZ, Josip: Delavski razred in Zveza komunistov Jugoslavije 1926—1977. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 565 str. ; 20 cm. — (Izbor iz del / Josip Broz Tito ; 2)
- BROZ, Josip: Nacionalno vprašanje in revolucija. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 510 str. ; 21 cm. — (Izbor iz del / Josip Broz Tito ; 3)
- GRAH, Stane: Publicistično delo Miška Kranjca. — Murska Sobota : Pomurska založba ; Ljubljana : Mladinska knjiga, 1978. — 93 str. ; 21 cm
- KONFERENCA KPS v Šmiglovi zidnici : ob 40-letnici / [Janko Liška odgovorni urednik]. — Ljubljana : Komunist, 1978. — [52] str. : ilustr. ; 17 cm. — (Spomeniki revolucionarnega delavskega gibanja Slovenije ; 4)
- KRONOLOGIJA revolucionarne dejavnosti Josipa Broza Tita / priredila Branislav Ilič, Vojislav Čirković ; sodelavci Alija Bojić... [et al.] ; [prevajalki iz srbohrvaščine Vera Mačkić, Marjana Pelicarić ; fotografije Foto služba »Tanjug«... et al.]. — V Beogradu : Export press, 1978. — 350 str. : ilustr. ; 31 cm
- KUTOŠ, Aleksander: Zveza komunistov Jugoslavije : ustanovitev in razvoj. — 1. izd. v Zepni knjigi. — [Maribor] : Obzorja, 1978. — 172 str. ; 18 cm. — (Zepna knjiga)
- LISCA 78 [oseminsedemdeset] / [gradivo zbral Pipan Franc]. — Sevnica : Občinska konferenca ZKS, 1978. — 40 str. : ilustr. ; 21 cm
- NAŠI Španci : zbornik / [zbral in uredil Anton Bebler]. — Ljubljana : Borec, 1978. — 288 str., [31] str. pril. ; 21 cm
- NEDOG, Alenka: Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji : od leta 1935 do 1941. — Ljubljana : Borec, 1978. — 305 str., [40] str. pril. ; 21 cm
- TITOVA pot skozi robijo in obdobje obnove partije : posvetovanje ob jubilejih partije in Tita. — Maribor : Marksistični center, 1978. — 2, 186 str. ; 25 cm
- Antifašistični in narodnoosvobodilni boj**
- BITKA, kakor življenje dolga : pričevanja o revolucionarnem in osvobodilnem boju Slovencev / [uredila pričevanja in napisala vezna besedila Ivan Križnar, Mira Mihevc ; obdelali pričevanja po TV nadaljevanji Marjola Kobal, Olga Ratej, France Šušteršič ; zasnovala knjigo in vodila uredništvo Stanka Rendla ; ilustriral Ivan Seljak-Čopić ; zemljevide narisala Jana Lazar]. — 2. izd. — Ljubljana : Cankarjeva založba, 1978. — 736 str. : ilustr. ; 29 cm
- DERGANC, Franc: Okrvavljena roža : spomini partizanskega zdravnika / [fotografije Vlastja Simončič]. — 2., dopolnjena izd. — Ljubljana : Partizanska knjiga ; Idrija : Mestni muzej, 1978. — 318 str., [16] str. pril. ; 21 cm
10. [DESETI] jubilejni zbor gorenjskih aktivistov in borcev NOV, Kranj, 11. junij 1978 / [knjižico uredili Tone Hafner... et al. ; fotografije izbrala Alenka Božič]. — [Š. l. : s. n., 1978] (Radovljica : Tiskarna). — [40] str. : ilustr. ; 21 cm
- DOKUMENTI ljudske revolucije v Sloveniji : knj. 5 : Januar—februar 1943. — Ljubljana : Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1978. — 604 str. ; 24 cm
- XXII [DVAINDVAJSETI] pohod po poteh partizanske Ljubljane za leto

1978. — Ljubljana : Odbor za pohod, 1978. — 123 str. : ilustr. ; 23 cm
- XXI [ENAINDVAJSETI] pohod po poteh partizanske Ljubljane za leto 1977. — Ljubljana : Odbor za pohod, [1978]. — 107 str. : ilustr. ; 23 cm
- FERENC, Tone: Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940. — Ljubljana : Borec, 1977 (tiskano 1978). — 280 str. : ilustr. ; 21 cm
- FERENC, Tone: Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem primorju 1941—1947 : katalog k razstavi Pokrajinskega arhiva Koper. — Koper : Pokrajinski arhiv, [1978]. — 49 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Publikacija Pokrajinskega arhiva Koper ; 6) (Sprehod skozi čas)
- FILIPIC, France: Spomenik Pohorskem bataljonu. — Ljubljana : Komunist, 1978. — [40] str. : ilustr. ; 16 cm. — (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji ; 2)
- FORTE, Karel: Nič več strogo zaupno : nacistične obveščevalne službe in njihova dejavnost pri nas / K. F. — Marko Selin ; [izdelava skic Zdenko Zupan]. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1978. — 2 zv. : ilustr. ; 21 cm
- GALA, Aleksander: Partizanska bolnišnica pod Krnom : sanitetna postaja številka 7. — Nova Gorica : Splošna bolnišnica dr. Franca Derganca ; Tolmin : obč. odbor Zveze borcev, 1978. — 40 str. : ilustr. ; 19 cm. — Vsebuje tudi: Prvi organizator OF in prvi sekretar KPS za Tolminsko / Pavla Leban
- GALA, Aleksander: Partizanski zdravnik. — 2., dopolnjena izd. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1978. — 627 str., [16] str. pril. ; 21 cm
- GORENJA vas pri Ribnici na Dolenjskem v narodnoosvobodilnem boju 1941—1945 : zbornik / [odgovorni urednik Matija A. Maležič]. — Ljubljana : Kmečki glas, 1978. — 45 str. : ilustr. ; 22 cm
- JARC, Janko: Rog : spomenik slovenskega osvobodilnega gibanja. — 3. razširjena izd. — V Mariboru : Obzorja, 1978. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 2)
- JARC, Janko: Rog, središče slovenskega narodnoosvobodilnega boja. — Ljubljana : Komunist, 1978. — [52] str. : ilustr. ; 16 cm. — (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji ; 5)
- JELINCIC, Rado: Razstava o delovanju kovinarskih delavnic IX. korpusa goriškega vojnega področja / razstavo je pripravil domicilni odbor. — Šempeter pri Gorici : Vozila Gorica, 1978. — [8] str. : ilustr. ; 22 × 23 cm
- KLUN, Albert: Iz Afrike v narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije / [zemljevid narisal Roman Antolin]. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1978. — 1136 str. : ilustr. ; 21 cm
- KURIRSKA postaja TV 11 : ob odkritju spominskega obeležja TV 11 »pri malnih« v Travniku / [uredila Bambič Janez, Bartol Janez ; fotografije Levstik Dušan ; zemljevid Bartol Alojz]. — Travnik : OO ZSMS, 1978. — 52 str. : ilustr. ; 20 cm
- MARTINCIC, Jože: Beg iz Gonarsa. — Ljubljana : Borec, 1978. — 179 str., [14] str. pril. : ilustr. ; 21 cm
- MIKUŽ, Metod: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji : knj. 1. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1960 [i. e. 1978]. — 449 str., [24] str. pril., [1] f. zvd. ; 21 cm
- OD fašističnega škvadrizma do pokolov v Rižarni : (s poročilom o procesu) : Trst—Istra—Furlanija 1919—1945 / uredniški odbor Filibert Benedetič... [et al.]. — (2. izd.) — Trst : ANED, 1978. — 166 str. : ilustr. ; 21 cm
- PAHOR, Samo: Začasni seznam oseb umrlih zaradi ran, ki so jih dobile v Trstu in okolici v bojih od 28. 4. do 3. 5. 1945 = Elenco provvisorio delle persone morte a Trieste e nei dintorni per ferite riportate nei combattimenti dal 28. 4. al 3. 5. 1945. — Trst : Narodna in študijska knjižnica, 1978. — X, 107 str. ; 25 cm + corr.
- PARTIZANSKA saniteta na Primorskem / [uredila Pavla Jerina-Lah]. — Ljubljana : Zdravstveni vestnik, 1978. — 70 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Knjižnica Zdravstvenega vestnika ; 5). — Ponatis člankov iz Zdravstvenega vestnika
- POSLOVILNA pisma žrtev za svobodo / [glavna urednika Milan Zevart, Stane Terčak]. — 3. razširjena in dopolnjena izd. Poslovilnih pisem za svobodo ustreljenih v okupirani slovenski Štajerski. — Maribor : Obzorja, 1978. — 531 str. : ilustr. ; 23 cm
- PRVO povojno srečanje udeležencev NOV iz Zelene jame. — [Ljubljana : Krajevni odbor Zveze združenj borcev NOV Zelena jama, 1978]. — 63 str. : ilustr. ; 20 cm
- RAVNIKAR-PODBEVSEK, Štefanija: Sv. Urh : kronika dogodkov iz narodnoosvobodilne vojne. — 3. izd. —

- V Ljubljani : Borec, 1978. — 639 str., CLXXVI str. pril., [1] f. zvd. ; 21 cm
- SATTTLER, Miran: Bitka na Neretvi. — 1. izd. v Žepni knjigi. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1978. — 151 str. ; 18 cm. — (Žepna knjiga)
- SPOMIN vas išče v senci davne smrti = Il ricordo vi cerca nell'ombra della lontana morte : 1941—1945 / [uredil Matija Maležič ; prevodi Devana Jovan, Helena Šest]. — Ljubljana : Republiški odbor ZZB NOV Slovenije ; Tržič : Deželni odbor VZPI (ANPI) za Furlanijo, Julijsko krajino, 1978. — 72 str. : ilustr. ; 15 × 21 cm. — Besedilo slovensko in italijansko
- SULIČ, Ivan: Rafali za svobodo : spomini na partizanske dni. — Ljubljana : Borec, 1978. — 337 str. ; 21 cm
- SVEDOČANSTVA : bratstvo i jedinstvo = Pričevanja : bratstvo in enotnost / pripravili, pripravila Radovan M. Marinković, Miroslav Mile Mojsilović ; [prevod v srbohrvaščino Roksanda Njeguš, Ljudmila Dolenc, v slovenščino Vida Hreščak]. — 2. izd. — Čačak : Čačanski glas, 1978. — 251 str. : ilustr. ; 34 cm. — Besedilo vzporedno v srbohrvaščini in slovenščini
- TRIBUŠON, Zorka: Partizanska saniteta v Sloveniji / razstava in besedilo kataloga... v sodelovanju s Stanetom Mrvičem... [et al.] ; [fotografije Anton Klančnik, Cijan Štoka]. — Ljubljana : MLRS [Muzej ljudske revolucije Slovenije], [1978]. — 34 str. : ilustr. ; 18 cm
- VIDIČ, Jože: Sedem krst za Ronkarjevo družino. — Ljubljana : Borec, 1978. — 513 str. : ilustr. ; 21 cm
- VODNIK po partizanskih poteh / [avtorji Franc Benedik... et al. ; Albert Jakopič glavni urednik]. — Ljubljana : Borec, 1978. — 659 str., [84] str. pril. ; 24 cm. — Na spojnih listih dva zemljevida
- VONČINA, Drago: Kronika šolstva med NOB v Beli krajini. — Ljubljana : Borec, 1978. — 374 str. : ilustr. ; 19 cm
- ZBOR odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. — Ljubljana : Komunist, 1978. — [44] str. : ilustr. ; 16 cm. — (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in NOB v Sloveniji ; 6)
- ZMAGA mrtvega bataljona : Pokljuka 1943—1978. — [Radovljica : Občinska konferenca SZDL, 1978]. — [19] str. : ilustr. ; 14 × 20 cm
- ZVEZE med narodnoosvobodilno borbo na Gorenjskem : razstava Gorenjskega muzeja Kranj 1978 / [strokovna priprava kataloga Nada Holynski ; fotografije dela Drago Holynski]. — Kranj : Gorenjski muzej, 1978. — 44 str. : ilustr. ; 17 × 20 cm
- ZELEZNIČARJI v revoluciji / [katalog so uredili Ciril Mravljja, Tone Brožič in Anka Vidovič-Miklavčič ; fotografije Karmen Narobe, Meta Hauptman]. — Ljubljana : Železniško gospodarstvo, 1978. — 118 str. : ilustr. ; 31 cm
- Pokrajinska in krajevna zgodovina, krajepisi in vodniki**
- BASTARDI, Franc & Zvone Hočevar & Janez Kos: Krmelj : 1943—1978. — Krmelj : Krajevna skupnost, 1978. — 47 str. : ilustr. ; 21 cm
- BOJ za Maribor in severno mejo 1918—1919 na območju štajerskega obmejnega poveljstva : Muzej narodne osvoboditve Maribor 1978 / [katalog pripravil Lojze Penič ; fotografije izdelal Jože Kovačič]. — Maribor : Muzej narodne osvoboditve, 1978. — 21 str. : ilustr. ; 18 cm
- CELJE / [avtorji besedila Ivan Stoper... et al. ; avtorji fotografij Nedeljko Čače... et al. ; uredniški odbor Marjan Ašič... et al.]. — Celje : Občinska skupščina : Turistično društvo ; Zagreb : Spektar, 1978. — 100 str. : ilustr. ; 31 cm
- CERAR, Franc: 750 [Sedemstopetdeset] let župnije Črnomelj. — Črnomelj : Župnijski urad, 1978. — 41 str. : ilustr. ; 21 cm
- CURK, Jože: Mariborska stolnica. — V Mariboru : Obzorja, 1978. — 22 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki ; 86)
- CANŽEK, Janez: Notranjska planinska pot : vodnik in dnevnik / [zemljevid Mirko Zgonec ; fotografije Anton Rupnik, Ančka Tomšič, Emil Maraš]. — Logatec : Planinsko društvo, 1977. — 32 str. : ilustr. ; 14 cm + zvd.
- DULAR, Jože: Metlika skozi stoletja. — 2., pregledana in dopolnjena izd. — V Metliki : Belokranjsko muzejsko društvo, 1978. — 149 str. : ilustr. ; 17 cm
- FURLAN, Maks: Piranski dukali : katalog k razstavi Pokrajinskega arhiva Koper. — Koper : Pokrajinski arhiv, 1978. — 19 str. : ilustr. ; 20 cm. — (Publikacija Pokrajinskega arhiva Koper. Katalogi ; 5) (Sprehod skozi čas)
- GESTRIN, Ferdo: Pomorstvo srednjeveškega Pirana = La marineria di Pirano nel medio evo. — Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in

- umetnosti, 1978. — 146 str., [1] f. pril. : [2] ilustr. ; 24 cm. — (Dela : razred za zgodovinske in družbene vede / Slovenska akademija znanosti in umetnosti = Opera : Classis I / Academia scientiarum et artium Slovenica ; 21. Zgodovinski inštitut Milka Kosa = Institutum historicum nominis Milko Kos ; 7)
- GORISKI letnik** : zbornik Goriškega muzeja : 4/5. — Nova Gorica : Goriški muzej, 1978. — 208 str. ; 24 cm
- HABE, France**: Postojnska jama in druge turistične jame Slovenije / [fotografije Oldřich Kadrnka, France Habe, Ilijaš Bešič]. — 2. izd. — Postojna : Postojnska jama, 1978. — 68 str., [16] f. pril., [1] f. zvd. ; 19 cm
- KERMAVNER, Dušan**: Temeljni problemi primorske politične zgodovine : (zlasti v letih 1918—1921) / za tisk pripravil France Klopčič. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1977 (tiskano 1978). — 122 str. : [1] sl. ; 25 cm
- LAJTA, Hans**: Italija : turistični vodnik / prevedla in priredila Slava Rakovec ; pregledal Janko Jeri ; [ilustracije Josef Fabian ; karte in načrti Franz Ferdinand Helm]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 81 str. : ilustr. ; 20 cm. — Prirejeno po 13. izdaji vodnika založbe Polyglott v Münchnu
- LAŠKI zbornik** / [uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Jože Koropec]. — Maribor : Obzorja, 1978. — Str. 192—405 : ilustr. ; 24 cm. — (Časopis za zgodovino in narodopisje ; 1976, 2)
- LOŠKI razgledi** : 25 / [uredil Branko Berčič]. — V Škofji Loki : Muzejsko društvo, 1978. — 343 str. : ilustr. ; 24 cm
- MARIBOR** / [uredniški odbor Janez Kocmur... et al. ; avtorji besedila Vitja Rode... et al. ; fotografije Milan Babič... et al. ; grafike Oton Polak]. — Maribor : Turistično društvo [etc.], 1978. — 92 str. : ilustr. ; 31 cm
- MEZE, Drago & Anton Ramovš**: Logarska dolina. — V Mariboru : Obzorja, 1978. — 38 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 82)
- MIHELIČ, Tine & Darinka Petkovšek & Tone Strojín**: Julijske Alpe : planinski vodnik. — Ljubljana : Planinska založba, 1978. — 330 str. ; 17 cm
- MIKUŽ, Stane**: Umetnostnozgodovinska topografija grosupeljske krajine / [tlorise je izdelal Stane Mikuč ; fotografije] Damjan Prelovšek... et al.]. — Ljubljana : Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo, 1978. — 487 str. : ilustr. ; 25 cm. — (Inventarji kulturne dediščine v Sloveniji)
- MLADINA gradi** : ob 20-letnici izgradnje ceste Ljubljana—Zagreb / [pri sestavi gradiva so sodelovali Marko Ivanetič... et al. ; uredniški odbor Niko Belopavlovič... et al.]. — Ljubljana : [s. n.], 1978 (Ljubljana : Tone Tomšič). — 45 str. : ilustr. ; 24 cm
- MLINARIČ, Jože**: Gradivo za zgodovino Maribora : 4. zv. : Listine 1336—1370. — Maribor : Pokrajinski arhiv, 1978. — 1 mapa (124 f.) ; 26 cm
- NOVO mesto skozi čas** / [uredila Jovo Grobovšek, Tone Knez ; fotografije Jovo Grobovšek, Srečko Habič]. — Novo mesto : Dolenjski muzej, 1978. — [54] str. : ilustr. ; 21 cm
- PAHOR, Miroslav**: Slovenski mornarji Avstrije v obrambi Dalmacije in Istre 1849—1917 : katalog razstave Piran—Koper 1978 / [po originalu v Vojaškem arhivu na Dunaju risbe pripravila Ilonka Hajnal]. — Piran : Pomorski muzej »Sergej Mašera«, 1978. — 24 str. : ilustr. ; 22 cm. — (Katalogi / Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran ; 1)
- POSTOJNSKA jama** : pečina = the cave = die Höhle = la grotta = la grotte : izdano ob 160-letnici odkritja Postojnske jame = the book is dedicated to the 160th anniversary of the Postojna cave discovery / [uredil Srečko Šajn]. — [1. izd.] — Postojna : Postojnska jama, 1978. — 1 zv. (loč. pag.) : ilustr. ; 28 × 45 cm — Vsebina: Predgovor / France Habe, Jožè Šlenc ; prevodi Milan Rakočević... [et al.] — Wegweiser für die Wanderer in der berühmten Adelsberger und Kronprinz Ferdinands-Grotte bey Adelsberg in Krain / herausgegeben von Franz Grafen von Hohenwart. Ansichten der Adelsberger und Kronprinz Ferdinands Grotte in Krain / von Alois Schaffenrath. — Faks. izd.: Wien, 1830—1832. — Predgovor v slovensčini, srbohrvaščini, angleščini, francoščini, nemščini in italijansčini
- RATITOVEC** / [vodnik so napisali Jože Bole... et al. ; uredil Anton Ramovš]. — V Škofji Loki : Muzejsko društvo, 1978. — 154 str., [12] str. pril. : ilustr. ; 17 cm + preglednica geoloških dob. — (Vodniki po loškem ozemlju ; 2)
- REISP, Branko**: Grad Krumperk in Tabor nad Ihanom. — V Mariboru : Obzorja, 1978. — 31 str. : ilustr. ;

- 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 83). — Ovojni naslov: Krumperk
- ROJAN** skozi čas : po spominih, slikah in zgodovinskih virih : ob poimenovanju osnovne šole po bazoviških junakih / [uredili Ana Volpi Buzečan in Vida Košuta Jagodic]. — Rojan : Pripravljalni odbor za poimenovanje osnovne šole, 1978. — 93 str. : ilustr. ; 24 cm
- SAVINJSKI zbornik** : 4 / glavni in odgovorni urednik Vili Vybihal]. — Žalec : Temeljna kulturna skupnost, 1978. — 393 str., [13] f. pril. : ilustr. + 8 zvd ; 25 cm
- SROMLJE '78** [oseminsedemdeset] : srečanje pevskih zborov. — Sromlje : Krajevna skupnost, [1978]. — 26 str. : 1 ilustr. ; 21 cm. — Iz vsebine: Sromlje skozi čas. Pevsko društvo »Kozjanski odred« Sromlje
- STOPAR, Ivan**: Bistrica ob Sotli z okolico. — V Mariboru : Obzorja, 1978. — 31 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 87)
- STOPAR, Ivan**: Svetina. — V Mariboru : Obzorja, 1978. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 89)
- SVETIK, Peter**: Občanov priročnik 1978 / [zbrala in uredila Peter Svetik, Zmago Čermelj ; kartografska obdelava Peter Svetik, Zmago Čermelj ; obdelala, izdala Geodetska uprava SO Domžale. — 3. dopolnjen ponat. — Domžale : Skupščina občine, 1978. — 232 str. : ilustr. ; 15 × 21 cm
- SVETOGORSKI križev pot** : ob petdesetletnici nove bazilike na Sveti gori 1928—1978 / [uvod] Pavel Krđnik OFM. — Nova Gorica : Frančiškanski samostan Sveta gora, 1978. — [34] str. : ilustr. ; 21 cm
- SOLA in kraj Starše** : 1808—1978 / [gradivo uredila in pripravila Justina Veble]. — Starše : pripravljalni odbor za otvoritev osn. šole, [1978]. — 30 str. ; 21 cm
- SAMPERL, Kristina & Jakob Emeršič**: Proštijška cerkev sv. Jurija : vodič / [fotografije Stanko Kosi]. — Ptuj : Župnijski urad sv. Jurija, 1978. — 37 str. : ilustr. ; 20 cm
- ŠMARJE pri Jelšah** nekoč in danes : turistično-propagandna brošura... / [za uredniški odbor Jože Jakoš ; fotografije Slavko Ciglencečki]. — Šmarje pri Jelšah : Krajevna skupnost, 1978. — 23 str. : ilustr. ; 20 cm
- VALVASOR, Johann Weikhard Frhr von**: Slava vojvodine Kranjske / [izbral, prevedel in razložil Mirko Rupel ; izdajo zasnoval in uredil Bogomil Gerlanc ; izvorno besedilo ilustriral Elko Justin]. — 1. ponatis. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1978. — XV, 365 str., X f. pril. : ilustr. ; 29 cm. — (Kultura). — Prirejen ponatis knjige Valvasorjevo berilo, Ljubljana 1969. Izvirna izd.: Die Ehre dess Hertzogthums Crain, Laybach, 1689
- VODNIK** po Posavskem hribovju / urednik Viktor Pergar ; [kraje in poti so opisali Vinko Damjan... et al. ; zemljevidi Miro Črnivec]. — Ljubljana : Planinska založba, 1978. — 315 str., 14 str. zvd. ; 17 cm
- ZAGORSKI, Cvetko**: Zločin : povest o nekem življenju / [fotografije Stojan Kerbler]. — Celje : Mohorjeva družba, 1978. — 133 str. : ilustr. ; 18 cm. — (Naši kraji ; 1). — Str. 101—121: Haloze in Haložani / E. J. [Jakob Emeršič]. — Str. 123—133: Važnejša literatura o Halozah
- ZBORNİK ob 750-letnici mariborske škofije** : 1228—1978 / [uredil Anton Ožinger]. — Maribor : Mariborski škofijski ordinariat, 1978. — 235 str. : ilustr. ; 25 cm
- ZDOVC, Pavel**: Dunaj in njegovi Slovenci : turistični priročnik. — Dunaj : Celovec : Klub Mladje, 1978. — 189 str. : ilustr. ; 18 cm. — (Knjiga Mladje)
- ZELKO, Ivan**: Špitalič : zgodovina župnije Špitalič pri Konjicah. — Špitalič : Župnijski urad, 1978. — 51 str. : ilustr. ; 20 cm
- ZGODOVINSKI mejniki za priključitev Primorske k Jugoslaviji** : Pokrajinski muzej Koper, oktober 78 / [ureditev kataloga Vlasta Beltram ob sodelovanju Slavice Plahuta ; fotografije Edvilijo Gardina... et al.]. — Koper : Pokrajinski muzej, 1978. — [60] str. : ilustr. ; 22 cm

Biografije, spomini, korespondenca

- ASIMOV, Isaak**: Biografska enciklopedija znanosti in tehnike : življenjepisi in dosežki 1195 velikih znanstvenikov od starega veka do danes / [prevedli Vladimir Batagelj... et al. ; stvarno kazalo pripravila Branko Gradišnik in Alojz Kodre ; fotografije po izvirniku]. — Nova, predelana izd. [izvirnika]. — Ljubljana : Tehniška založba Slovenije, 1978. — XXVII, 761 str., [16] str. pril. ; 25 cm. — Prevod dela: Asimov's biographical encyclopedia of science and technology
- BORIS Kidrič**, revolucionar in mislec : zbornik referatov strokovnoznanstvenega kolokvija / [zbral in uredil

- Franc Friškovec]. — Maribor : Marksistični center pri Univerzi, 1978. — 71 str. ; 25 cm. — Na hrbtu nasl. strani: Strokovnoznanstveni kolokvij »Boris Kidrič revolucionar in mislec«
- CIALENTE, Fausta: Štiri dekleta Wieselberger / [prevod Jaša Zlobec]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 255 str. ; 20 cm. — (Moderni roman). — Prevod dela: Le quattro ragazze Wieselberger
- ELVIRA Kraljeva / [uredil Tone Partljič]. — Maribor : Borštnikovo srečanje, 1978. — 54 str. : ilustr. ; 19 cm. — Ovojni naslov. — Naslov v kolofonu: Gledališki zbornik Borštnikovega srečanja 1978
- FRANK, Anne: Dnevnik / [prevedel Albert Širok]. — 2. ponatis. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1978. — 237 str. ; 20 cm. — (Moja knjižnica. Razred VIII ; letnik 2, 3). — Prevod dela: Het achterhuis
- GOVEKAR, Fran: Pisma... : knj. 1 / [uredil in komentiral] Dušan Moravec. — Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1978. — 255 str., [1] f. pril. z avtorj. sl. ; 25 cm. — (Korespondence pomembnih Slovencev / Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede = Epistulae Slovenorum illustrium / Academia scientiarum et artium Slovenica. Classis II ; 5)
- JANŽEKOVIČ, Janez: Maurice Blondel kot človek in mislec. — Celje : Mohorjeva družba, 1978. — 414 str. ; 21 cm. — (Znanstvena knjižnica. N. s. ; 10) (Izbrani spisi / Janez Janžekovič ; 4)
- JURCA, Leopold: Moja leta v Istri pod fašizmom : spomini / [uredil in delno prevedel Drago Klemenčič]. — Ljubljana : Družina, 1978. — 103 str., [17] f. pril. ; 21 cm
- KOCIJÁN, Gregor: France Prešeren : v sliki in besedi. — 1. ponatis. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1978. — 32 str. : ilustr. ; 31 cm. — (Obrazi)
- KOLAR, Vilko: Po veliki zmagi. — Ljubljana : Borec, 1978. — 438 str. : ilustr. ; 21 cm
- MARICA Gregorič-Stepančič : ob poimenovanju osnovne šole pri Sv. Ani v Trstu. — Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1978. — 45 str. : ilustr. ; 20 cm. — Vsebina: Marica Gregorič-Stepančič / Milena Lavrenčič-Lapajne. Bibliografija Marice Gregorič-Stepančič / Minka Pahor. Kratak pregled zgodovine šole pri Sv. Ani
- MARTINOVIČ, Juraj: Dragotin Kette / [prevedel Severin Sali]. — V Ljubljani : Partizanska knjiga, 1978. — 202 str. : ilustr. ; 19 cm. — (Znameniti Slovenci)
- MIKUŽ, Stane: Maksim Gaspari : monografija / [bibliografija Mirko Juteršek ; barvni posnetki Egon Kaše, črnobeli posnetki Alenka Habič]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1978. — 84 str., 50 str. pril. : ilustr. ; 30 cm
- MILOVIČ, Jevto: Petar II. Petrovič-Njegoš v svojem času in prostoru / [prevedla Melita Rakočević-Petrič in Milan Rakočević]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 236 str., [12] str. pril. ; 21 cm
- MORAVEC, Dušan: Ivan Cankar. — V Ljubljani : Partizanska knjiga, 1978. — 237 str. : ilustr. ; 19 cm. — (Znameniti Slovenci)
- POLDE Maček Borut. — Ljubljana : Družbeno-politične organizacije in Krajevna skupnost Zadobrova-Snebrje, 1978. — 21 str. : ilustr. ; 23 cm
- PRIMORSKI slovenski biografski leksikon : sn. 5 : Fogar — Grabrijan. — Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1978. — Str. 377—460 ; 25 cm
- ROZMAN, Ksenija: Franc Kavčič/Caucig, 1755—1828* : [retrospektivna razstava : Ljubljana Narodna galerija 21. marec—21. maj 1978 : besedilo o avtorju, rodovnik, življenjski podatki, pregled razstav, viri, literatura, katalog razstavljenih del ; uvodna beseda Anica Cevc ; prevod v angleščino Gerda Fras, Susan Picelj]. — Ljubljana : Narodna galerija, 1978. — 318 str. : ilustr. ; 22 cm. — Uvodna besedila v slovenščini in angleščini
- SANDS, Frederick: Charlie in Oona / [prevedel Leo Petrovič]. — Maribor : Obzorja, 1978. — 209 str., [32] str. pril. ; 21 cm. — Prevod dela: Charlie and Oona. — Obravnava zasebno življenje Charlieja in Oone Chaplin
- SNOJ, Jože: Josip Murn. — V Ljubljani : Partizanska knjiga, 1978. — 278 str. : ilustr. ; 19 cm. — (Znameniti Slovenci)
- SUŠNIK, Franc-1898/... : Opomnje / [izbral in uredil, uvodna beseda Miro Sojnik ; bibliografijo sestavila Marija Suhodolčan]. — Ravne na Koroškem : Kulturna skupnost : Študijska knjižnica, 1978. — [142] str. : avtorj. sl. ; 14 cm
- SUŠNIK, Franc-1898/... : Vorančeva pot / [fotografije Maks Dolinšek]. Dopolnjena izd. — Ravne : Kulturna skupnost : Študijska knjižnica, 1978. — 24 str. : ilustr. ; 21 cm

- VANDENBERG, Philipp: Ramzes Veliki / [prevod Bogomil Fatur]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 362 str., [20] str. pril. : ilustr. ; 23 cm. — (Biografije). — Prevod dela: Ramses der Grosse
- VIDMAR, Josip: Oton Župančič. — V Ljubljani : Partizanska knjiga, 1978. — 196 str. : ilustr. ; 19 cm. — (Znameniti Slovenci)
- VILFAN, Joža: Delo, spomini, srečanja : [izbor člankov, govorov, intervjujev 1935—1978] / [uredila Savin Jogan in Marijan Breclj]. — [Koper] : Lipa, 1978. — 275 str., [1] f. pril. z avtorj. sl. ; 20 cm
- WERTHEIMER, Oskar von: Kleopatra : kraljica, ljubimka, pustolovka / [prevedel Dušan Ramšek]. — 1. izd. v žepni knjigi. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1978. — 286 str. ; 18 cm. — (Žepna knjiga)
- Solstvo, prosveta in učbeniki**
- BOŽIČ, Branko & Štefan Trojar: Zgodovina : za tehniške šole / [zemljevide je izdelal Peter Svetik]. — 4. ponatis. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 266 str. : ilustr. ; 23 cm
- BOŽIČ, Branko & Tomaž Weber: Zgodovina : za osmi razred / [zemljevide izdelal Peter Svetik]. — 4. ponatis. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 149 str. : ilustr. ; 22 cm
- BOŽIČ, Branko & Tomaž Weber: Zgodovina : za šesti razred / [zemljevide izdelal Peter Svetik]. — 2. ponatis. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 159 str. : ilustr. ; 22 cm
- BOŽIČ, Branko & Tomaž Weber & Janko Prunk: Zgodovina 2. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 134 str., [104] str. pril. ; 24 cm. — (Srednje usmerjeno izobraževanje). — Podnaslov na ovojju: novejša zgodovina. — Podnaslov v kolofonu: preizkusno gradivo za učence
- BOŽIČ, Branko & Tomaž Weber & Janko Prunk: Zgodovina 2-2 : druga svetovna vojna in svet po njej : [preizkusno gradivo za učence]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 108 str. ; 24 cm. — (Srednje usmerjeno izobraževanje)
- GOLJEVŠČEK, Franc: Petindvajset let dela Vzgojnega zavoda Elvira Vatovec Strunjan. — Strunjan : Vzgojni zavod Elvira Vatovec, 1978. — 45 str. : ilustr. ; 21 cm
- GROBELNIK, Ivan: Zgodovina : za 2. razred srednjih šol. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 165 str. : ilustr. ; 22 cm
- INZKO, Valentin: Zgodovina Slovencev : D. I : Od začetkov do 1918. — Celovec : Družba sv. Mohorja, 1978. — 159 str. : zvd. ; 24 cm
- MELIK, Vasilij & Ferdo Gestrin: Zgodovina : za sedmi razred / [zemljevide izdelal Uroš Lokošek]. — 4. ponatis. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 150 str. : ilustr. ; 22 cm
- OB naši obletnici / Zavod za delovno usposabljanje mladine, Črna na Koroškem ; [uredili Prošt Zmaga, Maklin Jožefa, Segel Leopoldina]. — Črna na Koroškem : Zavod za delovno usposabljanje mladine, 1978. — [43] str. : ilustr. ; 21 cm
- POROČILO o delu Glasbene šole Nova Gorica v jubilejnem letu 1977/78 / [uredili Mitja Žnidaršič, Anita Hlede in Ivan Mignozi]. — Nova Gorica : Glasbena šola, 1978. — 25 str. : ilustr. ; 24 cm. — Ovojni naslov: 30 let Glasbene šole Nova Gorica
- RAZVOJ šolske telesne vzgoje na Slovenskem : (ob 30-letnici dneva mladosti) / [uredila Slavica Pavlič]. — Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1978. — 94 str. : ilustr. ; 22 cm
- 30[TRIDESET] let gozdarske srednje šole : 1948—1978. 10 let šole za gozdarje / [uredil uredniški odbor Viljem Garmuš... et al.]. — Postojna : Gozdarski šolski center, 1978. — 106 str. : ilustr. ; 24 cm
- 33[TRIINTRIDESET] let / Center strokovnih šol ; [uredniški odbor Guna Franc... et al.]. — Zagorje ob Savi : Center strokovnih šol, 1978. — 34 str. : ilustr. ; 22 cm. — Ovojni naslov. — Končni naslov: Zbornik ob 33-letnici poklicnih šol v Zagorju ob Savi
- URANKAR, Pavle: Zgodovina : za 1. razred ekonomske šole. — (Izpopolnjena izd.). — Ljubljana : Univerzum, 1978. — 105 str. ; 24 cm
- URANKAR, Pavle: Zgodovina : za 2. razred ekonomske šole. — (Popravljen izd.). — Ljubljana : Univerzum, 1978. — 96 str. ; 24 cm
- URANKAR, Pavle: Zgodovina : za 3. razred ekonomske šole. — (Izpopolnjena izd.). — Ljubljana : Univerzum, 1978. — 86 str. ; 24 cm
- WEBER, Tomaž: Zgodovina 6 : delovni zvezek za 6. razred osnovne šole / [kartografska obdelava Peter Svetik]. — 2. ponatis. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 15 str. : ilustr. ; 29 cm
- WEBER, Tomaž: Zgodovina 7 : delovni zvezek za 7. razred osnovne šole /

- [kartografska obdelava Peter Svetik]. — 5. ponatis. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 30 str. : ilustr. ; 29 cm
- WEBER, Tomaž: Zgodovina 8 : delovni zvezek za 8. razred osnovne šole / [kartografska obdelava Peter Svetik]. — 4. ponatis. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 31 str. : ilustr. ; 29 cm
- ZBIRKA zgodovinskih virov : za četrti razred gimnazije / [pripravila] Štefka Zadnik. — 3. ponatis. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 274 str. : ilustr. ; 20 cm
- ZGODOVINSKA čitanka : za 6. razred osnovnih šol / sestavili Milko Kos, Ferdo Geštrin in Vasilij Melik. — 6. ponatis. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 71 str., [15] str. pril. ; 22 cm
- Podjetja**
- 20[DVAJSET] let / Gradbeno industrijsko podjetje Zagorje ob Savi Beton-Zasavje ; [uredniški odbor Franc Zrnc... et al.]. — Zagorje : Beton-Zasavje, 1978. — [41] str. : ilustr. ; 21 cm
- KAMEN na kamen ---: ob odkritju spomenika primorskim gradbincem v Renčah / [avtorji Angel Kodrič... et al.]. — Renče : KS [Krajevna skupnost], 1978. — 76 str. : ilustr. ; 25 cm
- MOHORIC, Ivan: Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem : zgodovina rudarstva in toplinštva v stoletju tehnične revolucije. — Maribor : Obzorja, 1978. — 2 zv. ; 25 cm
- NAŠIH trideset let / LIP Bled ; [prispevke so napisali Jana Beravs... et al. ; almanah so pripravili Janez Žitnik... et al. ; barvne fotografije Jože Poljanec]. — Bled : LIP, 1978. — [91] str. : ilustr. ; 21 cm
- 50[PETDESET] let steklarne »Boris Kidrič« Rogaška Slatina / [sestavke so prispevali Nikola Bursac... et al. ; fotografije Viktor Horvat... et al. ; Jovo Tišma — odgovorni urednik]. — Rogaška Slatina : steklarne »Boris Kidrič«, 1978. — 80 str. : ilustr. ; 21 cm
- 50[PETDESET] let Totre / ... sestavil s tovariškim sodelovanjem delavk in delavcev Vladimir Škerlak. — [Ljubljana : Totra, 1978]. — 36 str. ; 25 cm. — Podnaslov na ovoju: 1928—1978
- 25[PETINDVAJSET] let = 25 years = 25 ans / Komunaprojekt Maribor ; [barvna fotografija Vojko Podgornik, črno-bela fotografija Vlado Emeršič ; oblikovalec Ivo Čerle]. — Maribor : Komunaprojekt, [1978]. — 144 str. : vse ilustr. ; 22 cm. — Ovojni naslov. — Uvod in besedilo pod slikami v slovenščini, angleščini in francoščini
- 25[PETINDVAJSET] : 1953—1978 / Planika. — [Kranj] : Planika, 1978. — [24] str. : ilustr. ; 27 cm
- PRAPROTNIK, Jože: 30 [Trideset] let Velana / [oblikovalec Maja Tasič-Demšar ; fotografije Vane Bernik]. — Ljubljana : Velana, [1978]. — [28] str. : ilustr. ; 21 cm
- 70[SEDEMDESET] : 1908—1978 / HP Kolinska ; [oblikovanje in izvedba Studio, Ljubljana ; fotografije Dušan Škrlep]. — Ljubljana : Kolinska, [1978]. — [24] str. : ilustr. ; 24 × 25 cm
- SOŠKE elektrarne : 1947—1977. — Nova Gorica : Soške elektrarne, 1978. — 68 str. : ilustr. ; 21 cm
- 150[STOPETDESET] let slovenske tekstilne industrije / po prispevkih, ki so jih pripravili Stane Dolanc... [et al.]... predelal in uredil Milan Maver. — V Ljubljani : Center za sodobno oblačenje in opremo, 1978. — 205 str. : ilustr. ; 21 × 29 cm
- TOVARNA obutve Peko Tržič : 1903—1978 / [avtorji Ahačič Aleksander, Bedina Janez, Gros Jože, Kališnik Janez, Rožman Janko]. — [Tržič : Peko, 1978]. — [24] str. : ilustr. ; 34 cm. — Vzporedno slovensko besedilo in prevod v srbohrvaščino
- 30[TRIDESET] let / Vozila Gorica ; [uredil Franjo Batagelj]. — Šempeter pri Gorici : Vozila Gorica, 1978. — [16] str. : ilustr. ; 30 cm
- 30[TRIDESET] let Strojne tovarne Trbovlje / [gradivo zbrali in napisali Narad Janez, Adamič Jože, Srebot Ivan, Užnik Roman, Hribar Ludvik, Kolar Herman, Pucelj Janez ; oprema Adamič Jože, Zupan Zdenko, Kranjc Alojz]. — Trbovlje : Strojna tovarna, 1978. — [48] str. : ilustr. ; 30 cm
- ZUPANČIČ, Bruno: 60[šestdeset] let obratovanja elektrarne Fala / [fotografije Ivan Vaupotič, Jože Gorjup]. — [Maribor : Dravske elektrarne, 1978]. — [23] str. : ilustr. ; 15 × 20 cm
- Šport**
- 20[DVAJSET] let moškega rokomet v Sevnici / [pripravili Maurer Jože... et al.]. — Sevnica : Rokometni klub, 1978. — 28 str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov: Moški rokomet v Sevnici
- 50[PETDESET] let namiznega tenisa v Sloveniji. — [S. l. : s. n., 1978] (v

- Ljubljani : Železniška tiskarna). — [59] str. : ilustr. ; 21 cm
- 50[PETDESET] let nogometa v Šmartnem ob Paki / [gradivo zbrala Janko Goričnik in Jože Krajnc ; za objavo pripravil in uredil Jože Krajnc]. — Šmartno ob Paki : TVD Partizan ; Velenje : Center za informiranje, propagando in založništvo, 1978. — 22 str. : ilustr. ; 24 cm
- 50[PETDESET] let odbojke na Ravnanah na Koroškem : 1928—1978 / [glavni urednik Jože Šater]. — [Ravne] : Odbojkarški klub Fužinar, [1978]. — [60] str. : ilustr. ; 19 × 22 cm
- 25[PETINDVAJSET] — let Zveze nogometnih trenerjev Slovenije : zbornik ob jubileju 1953—1978 / [uredil Evgen Bergant]. — Ljubljana : Zveza nogometnih trenerjev Slovenije, [1978]. — 42 str. : ilustr. ; 21 cm
- 40[ŠTIRIDESET] let namiznega tenisa na Jesenicah / [uredniški odbor Bratko Škrlič, France Božič, Lojze Štrumbl]. — Jesenice : NTK, 1978. — [20] str. : ilustr. ; 22 cm
- 30[TRIDESET] let / R[ibiška] D[ruzina] Ajdovščina. — [Ajdovščina : RD, 1978]. — [11] str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov. — Vsebina: Uvodna misel / Pavle Lah. Zgodovinski pregled razvoja slovenskega sladkovodnega ribištva. Pregled razvoja sladkovodnega ribištva v zgornji Vipavski dolini, ustanovitev RD Ajdovščina in njena razvojna pot do danes
- 30[TRIDESET] let / Rokometni klub Olimpija. — [Ljubljana] : Olimpija, 1978. — 23 str. : ilustr. ; 21 cm
- TRČEK, Stanko: 70[Sedemdeset] let telesne kulture v Trnovem. — Ljubljana : »Partizan« Ljubljana-Trnovo, 1978. — 34 str. : ilustr. ; 21 cm

Kulturna in prosvetna društva

- KALC, Nataša & Mira Grgič & Darko Grgič. Proslava 80[osemdeset]-letnice prosvetnega društva »Slovan«, Padriče 2. julija 1978 / [naslovno stran je izdelal Klavdij Palčič]. — Padriče : Slovan, [1978]. — 32 str. : ilustr. ; 22 cm. — Iz vsebine: »Slovan« od ustanovitve do druge svetovne vojne. Delovanje med narodnoosvobodilno vojno. PD »Slovan« po osvoboditvi. Naše delo v zadnjih 10 letih. Pravila pevskega društva »Slovan« v Padriču iz leta 1867. Športna združenja Gaja. Osnovna šola K. D. Kajuh. Nastanek in razvoj Padrič. Padriče danes
- LUKANČIČ, Ivan: 50[Petdeset] let / Delavsko kulturno društvo Svoboda Zalog. — Zalog : Svoboda, 1978. — 51 str. : ilustr. ; 20 cm. — Ovojni naslov: 50 let delavske kulture v Zalogu
- NASA pota v kulturo svobodnega človeka : iz zgodovine delavskih in narodnoobrambnih izobraževalnih in kulturnih organizacij 1867—1977 / [uredil Janko Liška]. — 1. natis. — Ljubljana : Delavska enotnost, 1978. — 255 str. : ilustr. ; 20 cm
- PERTOT, Marjan: 100[Sto] let dramskega delovanja na Proseku in Kontovelu : 1878—1978. — Prosek ; Kontovel : Amaterski oder, 1978. — [59] f. : ilustr. ; 29 cm
- 40[ŠTIRIDESET] let folklore v Beltingih : ob 8. folklorinem festivalu / [gradivo zbral in uredil Milan Zrinski]. — Murska Sobota : Pomurska založba, 1978. — 40 str. : ilustr. ; 20 cm
- ŠTRAFELA, Jože & Franc Kolarič: 40 [Štirideset] let folklore v Markovcih in okolici : 1938—1978. — Ptuj : Folklorno društvo, 1978. — 42 str. : ilustr. ; 25 cm
- 30[TRIDESET] let delovanja KUD Pošta Maribor / [uredniški odbor Edo Kolmanič... et al. ; fotografije Slavko Rajh]. — Maribor : KUD Pošta, 1978. — 90 str. : ilustr. ; 22 cm
- ZBORNİK folklorne skupine Bled : 1945—1978 / [kroniko zbral in uredil Mandelc Franc]. — Bled : KUD, [1978]. — [25] str. : ilustr. ; 16 × 22 cm

Znanstvene ustanove in skladi

- 20[DVAJSET] let nagrad Sklada Borisa Kidriča : 1957—1977 : ob 25-letnici smrti Borisa Kidriča. — Ljubljana : Sklad Borisa Kidriča, 1978. — 57 str. ; 21 cm
- HARTMAN, Bruno: Univerzitetna knjižnica Maribor / [barvni reprodukciji Mišo Hochstätter, črno-bele posnetke napravil Jože Kovačič]. — V Mariboru : Obzorja, 1978. — 31 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 88)
- JUBILEJNI zbornik : 1903—1978 / Univerzitetna knjižnica Maribor ; [uredil Bruno Hartman s strokovnim kolegijem Univerzitetne knjižnice Maribor]. — Maribor : Obzorja, 1978. — 235 str. ; 25 cm
- SLOVENSKA akademija znanosti in umetnosti : ob štiridesetletnici / [urednik Tine Logar]. — V Ljubljani : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1978. — 266 str. : ilustr. ; 25 cm
- TRIDESET let študijske knjižnice v Ptuj : nastanek in delovanje knjiž-

nic na ptujskem in ormoškem področju / [glavni urednik Drago Šuligoj]. — Ptuj : Ljudska in študijska knjižnica, 1978. — 106 str. : ilustr. ; 24 cm

Zdravstvo

OB 80[osemdeset]-letnici bolnišnice v Ormožu : 1898—1978. — Ormož : Splošna bolnišnica dr. J. Potrca, Psihiatrični oddelek, 1978. — 22 str. ; 29 cm

PETDESET let zgodovine Golnika : 1921—1971 / [uredil Gregor Zalar]. — Golnik : Inštitut za pljučne bolezni in tuberkulozo, 1978. — [59] str. ; 24 cm

ZBORNİK ob petdesetletnici porodniško-ginekološkega oddelka v Mariboru : 1928—1978 / [uredniški odbor Viljem Brumec, Igor Japelj, Elko Borko]. — Maribor : Splošna bolnišnica, 1978. — 149, 2 str. ; 24 cm

Javne službe

GEODEZIJA v SR Sloveniji / [gradivo so pripravili Ivan Golorej... et al. ; urednik Peter Svetik]. — Ljubljana : Geodetska uprava SRS, 1978. — 141 str., [1] f. pril. : zvd. ; 29 cm. — Izdano ob 35-letnici geodetske službe v SR Sloveniji

35[PETINTRIDESET] let geodetske službe v SR Sloveniji / [glavni urednik Peter Svetik]. — [Ljubljana] : Odbor za proslavo 35-letnice geodetske službe v SR Sloveniji, 1978. — 50 str. : ilustr. ; 21 × 30 cm

TRIDESET let planiranja v SR Sloveniji : ob jubileju / [urednik Peter Mirkovič ; fotografija Janez Zrnc]. — Ljubljana : Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, 1978. — 60 str. : ilustr. ; 24 cm

VALANT, Milan: Zgodovina socialnega zavarovanja v Sloveniji do l. 1945 : (za 90-letnico njegovega nastanka). — Ljubljana : [samozaložba], 1978 (Ljubljana : Pleško). — 56 str. : ilustr. ; 20 cm

Gasilstvo

CENČIČ, Miroslav: Gasilstvo Kanal : 1878—1978 / [slike Vlado Bavdaž]. — Kanal : Gasilsko društvo, 1978. — 32 str. : ilustr. ; 25 cm + oglasi

70[SEDEMDESET] let gasilskega društva Zagorje-mesto / [uredniški odbor Drnovšek Viktor st... et al.]. — Zagorje : [Gasilsko društvo], 1978. — 20 str. : ilustr. ; 22 cm

100[STO] let Prostovoljnega gasilskega društva na Ravnah na Koroškem : 1878—1978 / [zbral in uredil ured-

niški odbor: Jože Klemen... et al.]. — Ravne na Koroškem : Pripravljalni odbor za proslavo 100. obletnice, [1978]. — 46 str. : ilustr. ; 24 cm

100[STO] let prostovoljnega gasilskega društva Šempeter v Sav. dolini / gradivo o nastanku in razvoju društva zbrala Anton Gros in Franc Golavšek ; uredil D. H. — Šempeter : društvo, [1978]. — [20] str. : ilustr. ; 21 cm

Planinstvo

IZLAKAR, Lipe & Lojze Cajnko: 25 [Petindvajset] let Planinskega društva Ptuj : 1953—78. — Ptuj : Planinsko društvo, [1978]. — 52 str. : ilustr. ; 17 × 25 cm

STROJIN, Tone: Gorsko društvo Triglavski prijatelji predhodnik Slovenskega planinskega društva. — Srednja vas : PD Bohinj, 1978. — 51 str. : ilustr. ; 20 cm

STROJIN, Tone: Oris zgodovine planinstva. — 2., dopolnjena izd. — Ljubljana : Planinska založba, 1978. — 138 str. ; 17 cm. — (Priročnik za planinsko vzgojo). — Naslov prve izd.: Gradivo za planinsko zgodovino

Druga društva in klubi

JUBILEJNA spomenica mediko-historične sekcije / Slovensko zdravniško društvo, Podružnica Maribor ; urednik Eman Pertl. — [Maribor : Slovensko zdravniško društvo, Podružnica Maribor, 1978]. — 64 str. ; 29 cm. — Strojep. avtogr.

25[PETINDVAJSET] : 1952—1977 / Klub koroških študentov ; [urednik Štefan Lasnik ; fotografije D. Vobovnik... et al.]. — [Ljubljana] : Klub koroških študentov, [1978]. — 28 str. : ilustr. ; 21 cm

STERGAR, Janez: Oris zgodovine Počitniške zveze Slovenije. — Ljubljana : Počitniška zveza Slovenije, 1978. — 62 str. : ilustr. ; 21 cm

ZBOR čebelarjev, Kostanjevica na Krki 27. avgust 1978 / [zbrala in uredila Branko Vodopivec in Ignac Prijatelj]. — Krško : Zveza čebelarških društev, 1978. — 15 str. : ilustr. ; 21 cm. — Vsebuje: Kratek zgodovinski prikaz čebelarstva na Slovenskem in na našem območju

ZBORNİK ob dvajsetletnici Društva računovodskih in finančnih delavcev Novo mesto : 1958—1978. — Novo mesto : [Društvo računovodskih in

finančnih delavcev], 1978. — 36 str. : ilustr. ; 24 cm

ZBORNIK Počitniške zveze Slovenije / [fotografije Ivo Boscarol]. — Ljubljana : Počitniška zveza Slovenije, 1978. — 75 str. : ilustr. ; 21 cm. — Med drugim vsebuje: Oris zgodovine Počitniške zveze Slovenije / Janez Stergar. Počitniška zveza danes / Mirko Vaupotič

Glasba

JELOVSEK, Edo: Zgodovina zborovskega petja v Laškem : 1928—1978. — Laško : Moško pevsko društvo TIM, 1978. — 36 str. : ilustr. ; 20 cm
50[PETDESET] : 1928—1978 / Delavska godba »Svobode« Senovo ; [uredila Anton Pleterski in Silva Golouh]. — Senovo : Svoboda, 1978. — 84 str. : ilustr. ; 21 cm

Ali ste že poravnali letošnjo članarino za Zgodovinsko društvo in naročnino za »Zgodovinski časopis«? Če ne — storite to čimprej in olajšajte delo društvenemu odboru in upravi revije!

* * *

Ste že izpopolnili svojo zbirko starejših letnikov »Zgodovinskega časopisa«? Večina letnikov je na voljo pri upravi revije na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12 (telefon: (061) 22 121 int. 209). Podrobne informacije o zalogi in o cenah so objavljene v vsaki številki »Zgodovinskega časopisa«.

* * *

Opozarjamo tudi na možnost prednaročila na ponatis vseh sedaj razprodanih starejših letnikov ZČ. Do sedaj so izšli v ponatisu že trije letniki revije: marca 1977 ponatis prvega zvezka z letnico 1947, septembra 1978 ponatis 17. letnika za leto 1963 ter januarja 1980 še ponatis 18. letnika »Zgodovinskega časopisa« za leto 1964.

OBVESTILA O DELOVANJU ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO IN O IZHAJANJU ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

1. Vse člane Zgodovinskega društva za Slovenijo in bralce Zgodovinskega časopisa verjetno zanimajo osnovni podatki o 20. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, ki bo v Ljubljani od 1.—4. 10. 1980. Pripravljalni odbor je izdelal naslednji predlog za potek zborovanja:

Sreda, 1. 10. 1980 s pričetkom ob 9. uri — otvoritev zborovanja z nagovorom društvenega predsednika dr. Ignacija Vojeta
pozdrav predstavnika skupščine mesta Ljubljane in predstavitev razvoja Ljubljane po osvoboditvi
dr. Metod Mikuž: Ljubljana — mesto heroj
dr. Bogo Grafenauer: Ob stoletnici slovenskega znanstvenega zgodovinpisja
dr. Vasilij Melik: Smeri slovenskega zgodovinpisja od leta 1945 v luči zborovanj slovenskih zgodovinarjev
ob 15. uri — Stefan Trojar: Zasnovanost pouka zgodovine v 3. in 4. razredu usmerjenega izobraževanja
Branko Spacapan — Tatjana Bradeško: Izkusnje pouka zgodovine na Pedagoški gimnaziji v Ljubljani
Marija Kremenshek: Odnos učencev do pouka zgodovine na gimnaziji
ob 18. uri — občni zbor Zgodovinskega društva za Slovenijo

Četrtek, 2. 10. 1980 s pričetkom ob 8.30 — dr. Janko Pleterški: Uvodne teze k obravnavi slovenske zgodovine 1914—1918

Janez Stergar: Narodno-radikalno in preporodovsko gibanje

dr. Momčilo Zečević: Od Države SHS do Kraljevine SHS

dr. Jože Šorn: Vplivi vojne na gospodarski položaj prebivalstva na Slovenskem

dr. Franc Rozman: Delovanje socialnodemokratske stranke v času vojne

ob 16. uri — dr. Hanns Haas: Obmejni boji na Koroškem 1918/19

gost iz Italije: Šestdeset let po podpisu rapalske pogodbe

dr. Walter Lukan: Preganjanje Slovencev med prvo svetovno vojno po avstrijskih virih

Josef Buszko: Nastanek Poljske ob koncu prve svetovne vojne

Petek, 3. 10. 1980 s pričetkom ob 9. uri — Marjan Drnovšek: Problemski prikaz zgodovine Ljubljane od srede 19. stoletja do leta 1941

dr. Jože Žontar: Problemi zgodovine mest na Slovenskem v času absolutizma s posebnim ozirom na Ljubljano

otvoritev razstave o raziskovanju zgodovine Ljubljane

ob 15. uri — delo štirih sekcij Zgodovinskega društva za Slovenijo

okrogla miza: Zgodovinske in nezgodovinske tendence v metodologiji posameznih znanstvenih ved

zaključek zborovanja

Sobota, 4. 10. 1980 ob 8. uri — strokovni izlet z ogledom spomenikov NOB v okolici Ljubljane

Zborovanje bo potekalo v prostorih novega kulturnega doma »Ivan Cankar«. Za izvenljubljske udeležence so rezervirana prenočišča v hotelu »Union« in v novem gostišču »Pri Mraku«. Možnosti za prehrano je v neposredni bližini kulturnega doma dovolj (restavracije »Maximarket«, »Zvezda«, »Koper«, »Pri Mraku«, »Pod lipo«).

Cene v hotelu »Union« (Miklošičeva 1) so naslednje: prenočevanje v enoposteljni sobi 340 din, v dvoposteljni sobi 240 din; turistična taksa znaša 12 din; za zajtrk je potrebno doplačati 60 din, za celotni penzion pa 310 din v dvoposteljni in 340 din v enoposteljni sobi (penzijske cene veljajo v tej višini le ob plačilu preko Zgodovinskega društva).

V gostišču »Pri Mraku« (Rimska 4) bo veljalo za udeležence zborovanja, ki se bodo prijaviili preko društva prenočevanje z zajtrkom 220 din (v dvoposteljni sobi) oziroma 180 din (v troposteljni sobi). Turistično takso je treba plačati dodatno k tem cenam, prav tako pa celotni penzion (dodatek 150 din).

Ker na jubilejnim 20. zborovanju v novem slovenskem kulturnem domu pričakujemo veliko število udeležencev, je potrebno že v začetku poletja poslati prijave za udeležbo na sedež Zgodovinskega društva za Slovenijo (YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12). Vsaka prijava mora vsebovati naslednje podatke: 1) ime in priimek, 2) poklic, 3) zaposlitev, 4) članstvo v Zgodovinskem društvu za Slovenijo (oziroma v pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društvih), 5) dnevi, v katerih bo prijaviteljec prisostvoval zborovanju, 6) prijava za strokovno ekskurzijo. Udeleženci, ki potrebujejo prenočišče in penzijske usluge, naj dodatno v prijavi navedejo: 7) datum prihoda v Ljubljano in datum odhoda, 8) izbrani hotel («Union» ali «Pri Mraku»), 9) vrsto sobe (pri prenočevanju v dvoposteljnih in troposteljnih sobah ni odveč navesti tudi, s kom bi želel udeleženec deliti sobo), 10) željene penzijske usluge («Pri Mraku» je zajtrk vključen v ceno prenočišča).

Tako število prenočišč kot število avtobusnih sedežev za strokovno ekskurzijo sta omejeni. Zato bodo imeli največ možnosti za rezerviranje prenočišča po želji pač tisti, ki se bodo pravočasno pisмено prijavili.

Pri prijavi bomo morali upoštevati predvsem datum vplačila kotizacije ter akontacije za ekskurzijo oziroma hotelske usluge. **Kotizacija** za udeležbo na zborovanju in za prejem kongresnega gradiva znaša za člane Zgodovinskega društva za Slovenijo (oziroma pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društev) **100 din**, medtem ko znaša kotizacija za nečlane **300 din**. Akontacija za ekskurzijo znaša enotno **100 din** (končna cena z vključenim kosilom bo znašala okoli 250 din). Akontacija za hotelske usluge je določena v višini **300 din** (z njo si zagotovite poleg rezervacije tudi nekoliko ugodnejše cene). Seveda bo društvo akontacijo obračunalo ob končnem plačilu; kot vselej doslej bo društvo pripravilo za vsa vplačila v zvezi z udeležbo na zborovanju ustrezna potrdila za vse udeležence. Zaradi enostavnejšega poslovanja priporočamo, da ustanove, s katerih bo na zborovanje prišlo več udeležencev, pošljejo skupno prijavo in tudi kotizacijo in akontacije poravnajo naenkrat.

2. Društveni odbor je na prvi jesenski seji 13. 9. 1979 poleg priprav na ljubljansko zborovanje in poleg nekaterih tekočih zadev obravnaval predvsem potek reorganiziranja Zgodovinskega društva za Slovenijo. Sedaj lahko z zadovoljstvom že ugotovimo, da so se »starim« muzejskim društvom v Škofji Loki in v Metliki in novim ali obnovljenim zgodovinskim društvom v Mariboru, v Kranju, v Ptujju in v Novi Gorici pridružila še zgodovinska društva v Celju, v Ljubljani in v Novem mestu, tako da so po tej plati podani vsi predpogoji za načrtovano reorganizacijo društva v zvezo društev. Še pomembneje pa je, da je večina pokrajinskih društev že v kratkem obdobju nekaj mesecev z delom potrdila upravičenost svoje obuditve.

3. Med prireditvami, ki so v zadnjih mesecih privabile večje število zgodovinarjev in so jih neposredno ali posredno pripravila zgodovinska društva ali naše osrednje društvo, naj opozorimo najprej na **9. zborovanje arhivskih delavcev Slovenije** s temo »Upravni organi in njihovo arhivsko gradivo za območje SR Slovenije od srede 18. stoletja do danes« (Radenci, 26.—28. 9. 1979); ob tem naj opozorimo še na izid št. 1—2 drugega letnika glasila Arhivskega društva in arhivov Slovenije »Arhivi« ter na izid prvega zvezka nove edicije »Viri« (tokrat je dr. Janko Pleterški pripravil za objavo nekaj avstrijskih dokumentov o preganjanjih Slovencev v prvi svetovni vojni).

Kulturna skupnost Kamnik in sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo sta ob 750-letnici prve omembe mesta Kamnik v pisanem zgodovinskem viru priredili 25. in 26. 10. 1979 **simpozij »Kamnik 1229—1979«**, ki ga je spremljala razstava arhivskih virov in vrsta kulturnih prireditev.

Zgodovinski arhiv Ljubljane je ob osemdesetletnici svojega obstoja 5. 11. 1979 pripravil slovesno sejo, na kateri je prejel red zaslug za narod z zlato zvezdo, s katerim ga je odlikoval predsednik republike za posebne zasluge pri zbiranju, varstvu in strokovni obdelavi arhivskega gradiva ter za prispevek k razvoju arhivske službe ter k proučevanju lokalne zgodovine.

Ob 60-letnici KPJ, ob 35-letnici druge in tretje pokrajinske partijske konference KPS za Slovensko Primorje ter ob 35-letnici izvolitve PNOO za Slovensko Primorje sta Goriški muzej in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja iz Ljubljane pripravila **»Goriška srečanja 1979«** z zanimivo zgodovinsko tematiko; posvet je bil v Novi Gorici 9. in 10. 11. 1979.

Koncem novembra 1979 je v sodelovanju Zgodovinskega društva za Slovenijo in Kulturne skupnosti Domžale izšel **»Zbornik občine Domžale«**, ki objavlja predvsem gradiva s prvega slovenskega posveta o krajevni zgodovini; ob isti priložnosti so predstavili tudi drugo zanimivo delo »Pomniki revolucionarnega delav-

skega gibanja in NOB v domžalski občini«. Plod sodelovanja med istima dvema partnerjema je bilo tudi odkritje spominke plošče na nekdanji Veitovi tiskarni na Viru pri Domžalah, kjer so leta 1939 natisnili znamenito delo Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«. Ob odkritju spominke plošče (24. 5. 1980) je pod naslovom »Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje« izšlo gradivo z izrednega obénega zbora Zgodovinskega društva za Slovenijo ob štiridesetletnici izida Speransovega dela (Ljubljana, 2. 3. 1979). Gradivo bo v celoti izšlo tudi v prihodnji številki Zgodovinskega časopisa; obsega 44 strani in je na razpolago na društvenem sedežu.

Na pobudo Zgodovinskega društva v Celju ter ob podpori Kulturne skupnosti Zalec so 23. 2. 1980 v Ločici pri Polzeli odkrili spominke ploščo na rojstni hiši zgodovinarja Gregorja Čremošnika in s tem počastili 90-letnico njegovega rojstva. Celjsko zgodovinsko društvo je skupaj z Muzejem revolucije v Celju pripravilo koncem maja 1980 razstavo fotografij Lovra Stančiča z naslovom »Poslednje slovo od Josipa Broza Titaa«.

Mariborsko zgodovinsko društvo je zagrizlo v uresničevanje svojega srednje-ročnega načrta zgodovinskih raziskav in založniške dejavnosti; cilj petletnega načrta je izdaja zgodovine Maribora v obliki obsežne monografije, posameznih tematskih prikazov in priročnika za usmerjeno izobraževanje in osnovnošolski pouk zgodovine. O živahni predavateljski dejavnosti poročajo tudi iz ptujskega zgodovinskega društva. V posebnem zapisu bomo v prihodnji številki naše revije predstavili še pestro dejavnost Belokranjskega muzejskega društva.

Posebej velja predstaviti še aktivnosti v Ljubljani, kjer so bodisi osrednje društvo, bodisi društvene sekcije ali pa novoustanovljeno ljubljansko zgodovinsko društvo pripravili vrsto zanimivih predavanj. Janez Stančič je 24. 10. 1979 govoril o svojih opažanjih s srečanja neuvrčenih v Havani, dr. Mavricij Zgonik dne 18. 2. 1980 o stvarnih in spoznavnih strukturah zgodovine s posebnim vidikom na učni proces v usmerjenem izobraževanju, Mitja Saje pa dne 28. 2. 1980 o prisotnosti tradicije v sodobni Kitajski. 5. 3. 1980 so sodelavci inštitutov za zgodovino odporništva v Italiji in Julijski krajini iz Milana in Trsta predstavili zbornik dokumentov o italijanskih garibaldinskih brigadah in bibliografijo o narodnoosvobodilnem boju v Julijski krajini. Dr. Primož Simoniti je 13. 3. 1980 ob izidu svoje knjige predaval o humanizmu na Slovenskem, dr. Vinko Šribar je 24. 4. 1980 z besedo in diapozitivi predstavil izsledke arheološkega odkrivanja srednjeveškega naselja na Otoku pri Dobravi (Gutenvert), Jaka Štular pa 29. 5. 1980 politični trenutek na Bližnjem in Srednjem vzhodu. Naslove posameznih predavanj in predavatelje naštevamo še posebej zato, ker je večina med njimi izrazila pripravljenost, da se odzovejo tudi vabilom s strani pokrajinskih društev.

O pripravah za postavitev razstave o slovenski zgodovini in o siceršnjih razvojnih načrtih Narodnega muzeja v Ljubljani je tekla razprava v okviru ljubljanskega zgodovinskega društva dne 27. 3. 1980, nato pa je 22. 5. 1980 Slovenska matica pripravila še posvet o tej tematiki in o razvojnih vprašanjih slovenskega muzejstva. Gradivo in sklepe s tega posveta bo v kratkem objavil »Glasnik Slovenske matice«. V razpravi je bila poudarjena potreba po podobnih široko zastavljenih razpravah tudi pri načrtovanju in izvajanju nekaterih osrednjih raziskovalnih projektov o slovenski zgodovini.

4. Na seji celotnega odbora Zgodovinskega društva za Slovenijo dne 1. 4. 1980 so odborniki razpravljali predvsem o poteku priprav za 20. zborovanje in za reorganizacijo društva. Med tekočimi zadevami naj omenimo, da od romunske strani še vedno ni odgovora glede načrtovane društvene ekskurzije ob priliki svetovnega zgodovinskega kongresa, ki bo avgusta 1980 v Bukarešti.

5. Zaradi daljše študijske odsotnosti pomočnika društvenega blagajnika in upravnika Zgodovinskega časopisa prof. Francija Matičiča je sredi marca 1980 prevzela posle upravnice tov. Majda Čuden, knjižnična manipulantka na PZE za zgodovino Filozofske fakultete.

6. Novo zalogo na društvenem sedežu predstavljajo poleg že omenjene publikacije »Edvard Kardelj Sperans in slovensko zgodovinopisje« (cena posameznega izvoda 40 din, za člane 30 din) še novi ponatisi »Zgodovinskega časopisa« 18/1964 (cena posameznega izvoda 200 din, članska cena 150 din) ter značke Zgodovinskega društva za Slovenijo v treh barvah (črna, rdeča, modra). Cena posamezne značke je sicer 12 din, pri nakupu serije oziroma večjega števila značk nasploh pa nudimo posebne popuste. Ker je tudi dohodek od prodaje društvenih značk pomemben za nadaljnji razvoj društvenega delovanja, pozivamo zlasti tiste društvene člane, ki lahko omogočijo prodajo značk obiskovalcem v svojih ustanovah (muzeji ipd.),

da značke naroče na društvenem sedežu (61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, telefon: (061) 22 121 int. 209).

7. Vse društvene člane in naročnike Zgodovinskega časopisa, ki bi bili pripravljeno podpreti prizadevanja za finančno saniranje naše revije s posredovanjem komercialnih oglasov, pozivamo, da se zaradi podrobnih informacij glede akcije za pridobivanje oglasov zglasijo na društvenem sedežu ali pri društvenem blagajniku in tehničnem uredniku Zgodovinskega časopisa prof. Janezu Stergarju (Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Cankarjeva 5/II, tel.: (061) 25 204 ali 21 631).

8. V oceno smo prejeli poleg nekaterih revij in knjig, o katerih smo v ZČ že poročali ali nanje opozorili s posebnim obvestilom od Partizanske knjige (Ljubljana-Beograd): Tone Ferenc, Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji u godinama od 1941 do 1945; od Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (Zagreb): Časopis za suvremenu povijest 1/1978—1/1980.

9. Zgodovinski časopis 4/1979 je tik pred izidom, saj je njegov prvi del z gradivom o Speransovi knjigi že izšel sredi maja 1980. Poleg tega gradiva številka objavlja še razpravi dr. Momčila Zečevića in dr. Janka Prunka, zapis in bibliografijo ob sedemdesetletnici dr. Metoda Mikuža in redne rubrike vsake številke. V tiskarni je tudi prvi zvezek letnika 1980 z razpravami dr. Janka Pleterskega, dr. Antona Svetine, dr. Petka Lukovića in drugih avtorjev. Okvirni uredniški rok za oddajo rokopisov za tretjo in četrto številko letnika je 31. julij oziroma 15. september 1980.

10. Da bi pospešili in olajšali delo uredništva, naj avtorji prispevkov rokopise oddajajo pretipkane na straneh s 30 vrsticami po 65 znakov. Vsak tekst naj bo opremljen z avtorjevim imenom, z njegovim naslovom (vključno z občino stalnega prebivališča) in s številko žiro računa ali z izjavo, da avtorju ni potrebno odpreti žiro računa, ker njegovi honorarji v tekočem letu ne presegajo z zakonom predpisane vsote (2000 din). Avtorji razprav morajo posebej priložiti še povzetek, ki naj ne presega desetine obsega razprave ter izvleček po vzgledu iz vsake številke naše revije (tekst izvlečka naj ne presega desetih tipkanih vrstic). Povzetke lahko avtorji pošljejo že v izbranem tujem jeziku, izvlečke v slovenščini in po možnosti že tudi v angleščini. Za prevod povzetkov in izvlečkov sicer poskrbi uredništvo, prav tako za klasificiranje člankov po UDK.

Pri opravljanju prvih tiskarskih korektur naj avtorji popravljajo le tiskarske napake, le izjemoma so dopuščeni najbolj nujni avtorski popravki teksta. Korekture lomljenih strani opravi uredništvo samo.

Janez Stergar in Darja Mihelič

GORIŠKI LETNIK — ZBORNİK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo šest števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.

UDK 930:061.2 (497.12 Maribor) "1903/1978"

Vrišer Sergej, dr., ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Mariboru in redni univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Askercева 12

Ob 75-letnici Zgodovinskega društva v Mariboru

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, št. 3, s. 375—383

slav. (nem., slov., angl.)

Zgodovinsko društvo v Mariboru je bilo ustanovljeno leta 1903 in je nastopilo z določno začrtanim programom, ki je zajemal preučevanje domače zgodovine in narodopisja. Najučinkoviteje se je društvo uveljavilo z izdajanjem »Časopisa za zgodovino in narodopisje« (od 1904 dalje) velikega zasluga pa ima tudi za razvoj mariborskega muzejskega knjižničarstva in arhivarstva. V 75 letih delovanja je Zgodovinsko društvo opravilo pomembno kulturno, narodnoobrambno in politično poslanstvo.

Avtorski izvleček

UDK 329.14 (497.12 Maribor) "1868/1914"

Rozman Franc, dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1

Delavsko gibanje v Mariboru do prve svetovne vojne

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, št. 3, str. 407—420, cit. 66

slav. (nem., slov., angl.)

Avtor na podlagi doslej neupoštevanih arhivskih in časopisnih virov podaja pregled socialdemokratskega delavskega gibanja v Mariboru. Začetno obdobje do ustanovitve stranke je podano sumarno, čas od 1890 do 1914 pa podrobneje, pri čemer je težišče na političnem razvoju socialističnega gibanja, stavkovna, volilna in sindikalna dejavnost pa je opisana samo v splošnih potezih. Pozornost je posvečena tudi razmerju med nemškimi in slovenskimi nacionalnim momentom v Mariboru, ki se je odrazil tudi v delavski stranki.

Avtorski izvleček

UDK 323.1 (497.12—17+436.5) :341.222

Grafenauer Bogo, akad., dt., redni profesor, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Askercева 12

Narodnostno stanje in slovensko-nemška etnična meja na Stajerskem kot dejavniki osvoboditve severovzhodne Slovenije 1918/1919

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, št. 3, s. 385—405, cit. 70

slav. (nem., slov., angl.)

Odločitev o dokončni priključitvi južnega — slovenskega dela Stajerske Jugoslaviji (s senžermensko mirovno pogodbo 1919) je temeljila na štirih zgodovinskih temeljih. Najprej na dejstvu, da je bilo mariborsko okrožje sredi 19. stoletja urejeno kot slovensko in da je bil 1859 prestavljen v Maribor sedež slovenske lavantinske škofije. Od taborskega do deklaracijskega gibanja se vleče razvoj močnega slovenskega narodnega gibanja. Oborožena akcija pod Maistrovim vodstvom in predvsem francoska podpora na mirovnih pogajanjih sta v zaključni fazi prispevali k omenjeni odlčitvi. Razprava analizira predvsem etnično stanje v letih 1848—1910.

J. Stergar

UDK 359 (436+497.1:497.12 Maribor)

Pahor Miroslav, dr., viši znanstveni sodelavec, ravnatelj, Pomorski muzej, YU-66530 Piran, Gortanova 27 a

Maribor — mesto pomorščakov

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, št. 3, s. 421—434, cit. 54

slav. (nem., slov., angl.)

Avtor obravnava — deljeno po administrativnih razdobilih — mariborske pomorščake, ki so prihajali v avstrijsko in jugoslovansko vojno in trgovsko mornarico med leti 1821 in 1945. Ugotavlja, da je odšlo v avstrijsko vojno mornarico okoli 1300 pomorščakov, med katerimi ugotavlja tri admirale (Wilhelm Tegethoff, Konstantin Radey in Pavel Pachner) in več višjih oficirjev in uradnikov. V dobi stare Jugoslavije obravnava 11 oficirjev in zdravnikov. Med temi srečamo dva admirala (Josip Cerny in Franjo Rustija). Na koncu ugotavlja avtor, da so mornarji iz Maribora, kakor drugi, opravičili svojo patriotsko dolžnost in prenesli pomorsko tradicijo Maribora tudi v povojno obdobje.

Avtorski izvleček

Grafenauer Bogo, Academician, Dr., Univ. Prof. in Order, Faculty of Philosophy, University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Askerčeva 12

Ethnic Relation and the Slovene-German Ethnic Frontier in Styria as Element of Liberation of the North-East Slovenia in 1918/1919

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 33/1979, No. 3, pp. 385—405, 70 notes

Slov. (Germ., Slov., Engl.)

Decision on uniting southern i. e. Slovene part of Styria with Yugoslavia (1919) was taken regarding four historical corner stones: the Maribor district had been founded as a seat of the Slovene diocese in 1859; the Slovene national movement in Styria had been strengthening from 1860; the Maribor movement (in sixties) to the "declaration movement" (in 1917/18); the armed action under general Maister's command and finally also the French support at the peace conference added to the decision on uniting. The present treatise analyses above all the ethnic relation in the period 1848—1910.

J. Stergar

UDC 359 (436+497.1:497.12 Maribor)

Paňor Mitroslav, Dr., Senior Scientific Collaborator, Director of the Nautical Museum, YU-66330 Piran, Gorjanova 27 a

Maribor — Town of Seamen

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 33/1979, No. 3, pp. 421—433, 54 notes

Slov. (Ger., Slov., Engl.)

The author gives a report on the seamen of Maribor, who joined the Austrian and Yugoslav navy as well as the mercantile marine in the period 1821—1945. He states that about 1300 seamen joined the Austrian navy among them three admirals (Wilhelm Regehorff, Konstantin Kadey and Javel Pachner) and several senior officers and officials. From the period of old Yugoslavia he describes the activity of 11 officers and doctors, among them two admirals (Josip Cerny and Franjo Kusjga). The author concludes the report with the statement that the seamen of Maribor did their patriotic duty too, besides, they transferred the maritime tradition of Maribor to the time after the World War II.

Author's Abstract

Vršer Sergej, Dr., Director of the Pokrajinski muzej (Regional Museum) in Maribor, University Professor in Order, Faculty of Philosophy, University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Askerčeva 12

On the Occasion of 75th Anniversary of the Historical Society in Maribor

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 33/1979, No. 3, pp. 375—383

Slov. (Ger., Slov., Engl.)

The Historical Association (Zgodovinsko društvo) in Maribor was founded in 1903. It set in with a resolute program: study of the native history and ethnology. The Association asserted itself most effectively by publishing the "Časopis za zgodovino in narodopisje" (Review for History and Ethnography) since 1904. It contributed a great deal to the development of the museology, librarianship and regulation of the archives in Maribor. In 75 years of its activity the Historical Association performed an important mission in the field of culture, national defence and politics.

Author's Abstract

UDC 329.14 (497.12 Maribor) "1868/1914"

Franc Rozman, Dr., Scientific Collaborator, Institute for History of the Workers' Movement, YU-61000 Ljubljana, Trig osvoboditve 1

Workers' Movement in Maribor until the First World War

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 33/1979, No. 3, pp. 407—450, 66 notes

The author gives a survey of the socio-democratic workers' movement in Maribor — on the basis of data, kept in the archives and newspapers which haven't been considered yet. The period until the foundation of the party is given summarily, whereas the period 1890—1914 more in detail. The author concentrates his attention above all upon the development of the socialist movement from the political point of view, whereas he describes the movement as regards the strikes, elections and syndicates only in general features. The author pays attention to the relation of the German national movement to the Slovene in Maribor, which reflected in the workers party as well.

Author's Abstract

UDK 341.222 (45:497.12-16) "1918/1919"

Ude Lojze, višji znanstveni sodelavec v pokojju, YU-61000 Ljubljana, Stré-
liška 36

Jeseniški trlikot

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, št. 3, s. 435—441, cit. 21

slav. (nem., slov., angl.)

Namen referata, ki ga je imel pisec na Jesenicah 11. novembra 1978 ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo, je bil na dostej monografično se ne obdelanem primeru boja za državno pripadnost jeseniškega trikota po prvi svetovni vojni pokazati, da so se Slovenci Gornjesavske doline na ozemlju, spontano, v prostovoljskih formacijah, uspešno uprli proti ranju italijanske vojske. Ker tega, kakor kaže zlasti primer Postojne, po krivdi slovenske narodne vlade niso storili, je ostalo pri zasedbi. Seveda veljajo te ugotovitve nedvomno le za ozemlje preko demarkacijske črte po premirju z dne 3. novembra 1918. Londonska pogodba z dne 26. aprila 1915 tega ozemlja Italiji ni prepuščala.

Avtorski izvleček

UDK 341.222 (436:497.1):07 (453.33) "1919"

Aph Ello, dr. univ. prof., Filozofska fakulteta Univerze v Trstu, Via
Diaz 21, Trst/Trieste, Italija

Vprašanje avstrijsko-jugoslovenske meje v luči nekaterih stališč
tržaškega časopisa

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, s. 443—450, cit. 25

slov. (slov., ital., angl.)

Tudi Italija je igrala pri določanju severne jugoslovenske meje pomembno vlogo. V celoti je prevladovala smer nezaupanja do nove balkanske so-
sede. To nezaupanje je temeljilo na omejevanju njenih ozemeljskih zahtev
v interesni coni med Jadranom in Alpami, kjer bi bila lahko Italiji kon-
kurenčna. Sonnino je v Parizu nastopal proti jugoslovanski državi in pod-
piral avstrijske interese. Objavljena dokumentacija s tega področja je ne-
popolna. Iz prikaza tržaškega časopisa izvem, da so trgovski krogi za-
hvalili vojaško intervencijo proti Jugoslaviji, če bi ta presekala prometne
zveze med Trstom in Avstrijo. Trst se je tokrat prvič realno soočil s svo-
jim omejenim zaledjem in spoznal realne pogoje priključitve k Italiji in
razpada avstroogrske monarhije.

B. Gombač

UDK 930.85 (47:497.12) "1848/1900"

Curkina Iskra Vasiljevna, dr., Institut slavjanovedenja i balkanistiki,
Moskva, Leningradskij prospekt, ZSSR

Osnovne etape v razvoju rusko-slovenskih odnosov v drugi polovici
19. stoletja

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, št. 3, s. 451—462, cit. 50

slov. (nem., slov., angl.)

Razprava je pisana na podlagi arhivskega gradiva v Moskvi, Leningradu
in Ljubljani ter ruskih in slovenskih časnikov in časopisov ter daje splo-
šen pregled rusko-slovenskih stikov v drugi polovici 19. stoletja, obširneje
obravnavanih v avtoričini knjigi, ki je leta 1978 izšla v Moskvi.

V. Melik

UDK 016:930 (497.12) "1978"

Rybář Miloš, bibliotekarski svetovalec, Narodna in univerzitetna knjižnica,
YU-61000 Ljubljana, Turjaška 1, p. p. 259

Zgodovinske publikacije v letu 1978

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, s. 511—524

slov. (slov., angl.)

Bibliografija prinaša naslove publikacij, ki so bile v letu 1978 natisnjene
v slovensčini tako na področju SR Slovenije kakor tudi v inozemstvu in
obravnavajo slovensko zgodovino, biografijo in memoare, arheologijo, mu-
zeologijo, arhivistiko, bibliografijo, leksikologijo, etnologijo, slovensko in-
umetnostno zgodovino. Bibliografski popis je sestavljen po pravilih Med-
narodne bibliografske kontrole (ISBD), ki so prirejena za računalniško
obdelavo in so podatki razdeljeni na posamezna območja, ki so med seboj
ločena s posebnimi znaki oziroma ločiji.

Avtorski izvleček

UDC 341.222 (436:497.1) :07 (543.33) "1919"

Arth Elio, Dr., Univ. Professor, Faculty of Philosophy, University of Trieste, Via Diaz 21, Trieste/Trieste, Italy

The Question of the Austrian-Yugoslav Frontier in the Light of Some Standpoints of the Press of Trieste

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 33/1979, pp. 443—450, 25 notes

Slov. (Slov., Ital., Engl.)

By the settlement of the Northern Yugoslav frontier also Italy played a certain role. The main characteristic of her relation to the new Balkan neighbourhood was distrust. Her territorial demands within the zone of interest between the Adria and the Alps, where Yugoslavia could be competitive with Italy, were namely limited. In Paris Sommo spoke against the Yugoslav state and supported Austrian interests. The mercantile circles of Trieste demanded military intervention in Yugoslavia in case she would cut the traffic lines between Trieste and Austria. At that time Trieste for the first time faced its limited hinterland and realized the real conditions of its annexation to Italy and of dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy.

B. Gombac

UDC 061.930 (497.12) "1978"

Robert Milot, Bibliographical Advisor, National and University Library, YU-61000 Ljubljana, Lurjaska 1, P. O. B. 259

Historical Publications in 1978

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 33/1979, No. 3, pp. 511—524

Slov. (Slov., Engl.)

The present bibliography lists the titles of the publications, which were printed in Slovene language in Slovenia, as well as abroad in 1978 and which deal with Slovene history, biography, memoirs, archeology, museology, archive studies, bibliographies, lexicology, ethnology, history of literature and history of fine arts. The bibliography is prepared according to the regulations of the International Standard Bibliographic Description, which makes it ready for computer processing, and the data are divided into special fields, which are distinguished one from another by special signs or punctuations.

Author's Abstract

UDC 341.222 (45:497.12-16) "1918/1919"

Ude Lotze, Senior Scientific Collaborator (Retired), YU-61000 Ljubljana, Streliška 36

The Triangle of Jesenice

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 33/1979, No. 3, pp. 435—441, 21 notes

Slov. (Germ., Slov., Engl.)

The intention of this report, held by the author at Jesenice, on the Nov. 11th, 1978, on the occasion of the 60th anniversary of fights for the Northern Slovene frontier, was to show, on the example of the fight for the nationality of the Jesenice triangle after the first world war — the case that has not yet been dealt monographically — that the Slovenes in the upper valley of Sava successfully and spontaneously resisted Italian army. The places, where there was no resistance owing to the Slovene national government, e.g. Postojna, remained occupied. These statements, however, refer only to the territory across the line of demarcation after armistice on Nov. 3rd, 1918. According to the London convention on April 26th, 1915, this territory did not belong to Italy.

Author's Abstract

UDC 930.85 (47:497.12) "1848/1900"

Curkina Iakra Vasiljevna, Dr., Institute for Slavic and Balcan Studies, Moscow, Leningradskij prospekt, U.S.S.R.

Essential Stages in the Development of the Russian-Slovene Relations in the Second Half of the 19th Century

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 33/1979, No. 3, pp. 431—462, 50 notes

Slov. (Germ., Slov., Engl.)

The report is written on the basis of the archives kept in Moscow, Leningrad and Ljubljana, as well as on the basis of the Russian and Slovene newspapers and reviews. It gives a general survey of the Russian-Slovene relations in the second half of the 19th century. The stuff is more closely discussed in the author's book which appeared 1978 in Moscow.

V. Melik

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ZGODOVINSKI čas.
1979

941/949

119790090,3

COBISS •